

גדעון רפאל בן מיכאל

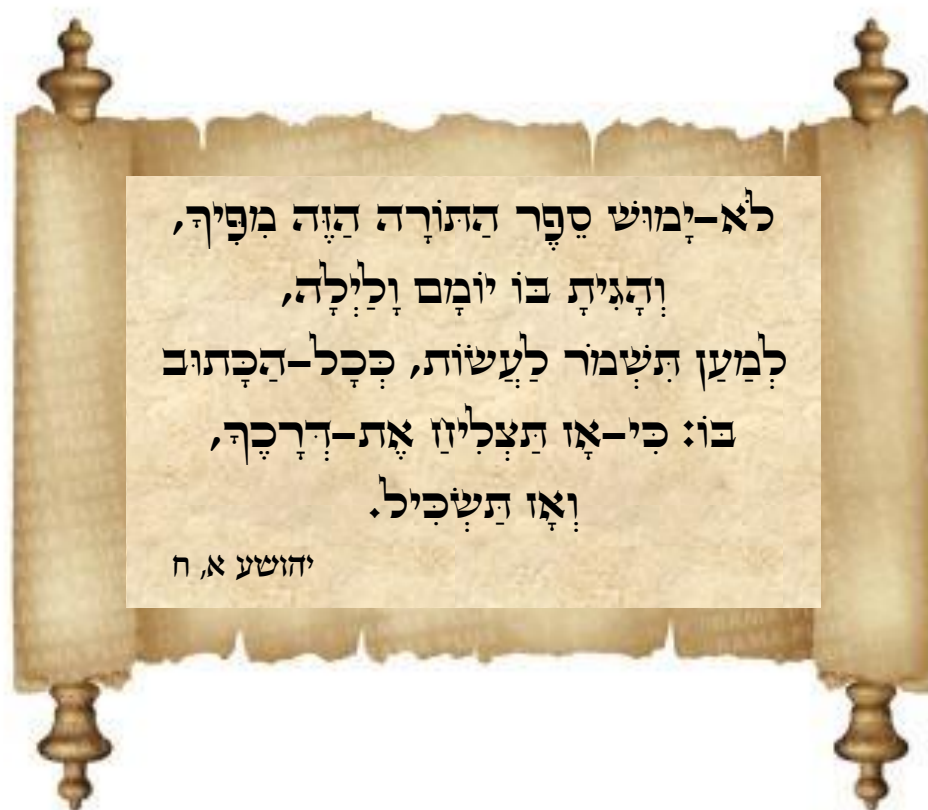

זיכרון נפש לזמן הצלה
ספרי תורה בשואה

גדעון רפאל בן מיכאל

זיכרון נפש למען הצלת ספרי תורה בשואה

לא-ימוש ספר התורה הזה בפיך,
והגית בו יומם ולילה,
למען תשמור לעשות, ככל-הכתוב
בו: כי-אז תצליז את-דרכך,
ואז תשכיל.

יהושע א, ח

אייר תשע"ו – מאי 2016

**הוצאת המכון ללימודי השואה ע"ש חדווה אייבשיץ
רחוב התיכון 39, נווה-שאנן, ת.ד. 9288, חיפה 31092**

**הדפסת הספר נועדה למען שמירת זיכרון השואה
ולא למטרות רווח.**

תוכן העניינים

עמודים

- מכתבו של הרב הראשי ויו"ר מועצת "יד ושם",
הרב ישראל מאיר לאו שליט"א 10-9
- פתח דבר 34-11

עדויות על שריפת בתי כנסת וספרי תורה ב"ליל הבדולח" והצלתם

- עדות ממשפט אייכמן, ישיבה מספר 15 35
- מסמך עדות מהעיר מנהיים - מכתבו של הרב ד"ר ליוער
שנשלח אל הרב ד"ר אונא - ירושלים 37-36
- הסיפור המדהים של ספר-התורה ה"מוכסף" 41-39
- ספר תורה מבית הכנסת בלייפציג, גרמניה,
אשר ניצל משריפה בפוגרום "ליל הבדולח" 43-42
- ספר תורה שניצל פעמיים 45-44
- ניסה להציל ספרי תורה ב"ליל הבדולח" ללא הצלחה
אבל זכה להציל מחזור לראש-השנה מהשריפה 50-46
- נפלה לידי לאחרונה הזכות להציל ספר תורה
שניצל באורח נס משואת אירופה 52-50

עדויות על חירוף נפש למען הצלת ספרי תורה בשואה

- ההליכה למוות עם ספר תורה מסמלת את המרד המוסרי
כנגד הגרמנים 55
- חירוף נפש למען הסתרת ספרי תורה כדי לקיים את
ההקפות בשמחה תורה 57-56
- "אתם יכולים לשרוף אותי, אך זאת לשרוף את ספרי התורה,
אני לא אעשה לא אעשה!" 59-58
- הרב וספר התורה עלו בלהבות הציל ספרי תורה מן הדליקה 61-59
- הציל ספרי תורה מן הדליקה 62

- יהודים רבים גם לא היו מוכנים למלא פקודותיהם של הגרמנים
בקריעת ספרי תורה וביזויים..... 63
- ירחמיאל וולף: "תירו בי, אך דבר כזה לא אעשה, לא אשרוף
ולא אחלל את קודשינו!"..... 66-64
- "יהודי פשוט" פורץ לבית-הכנסת הבוער כדי להציל ספרי-תורה.. 67
- אירועים על חילול ספרי תורה וחירוף נפש של יהודים להצלתם
מתוך יומנו של הרב שמעון הוברבנד..... 74-69
- מות הגבורה של הרב הזקן..... 71-70
- הרב וספר-התורה..... 75
- לא רק שהגרמנים הציתו בתי כנסת ושרפו ספרי תורה,
הגרמנים הטילו את האשמה על הרב וקהילתו..... 78-76
- דף עד מ"ד ושם" על חירוף נפשה של מרים לבית ז'טלני 79
- "ספר תורה לא מפקירים!"..... 82-81
- הרב הלך עם ספר התורה לתאי הגזים..... 83-82
- לגיא ההריגה עם ספרי תורה..... 84
- הצתת ספרי תורה בבריסק..... 85
- זה קרה בסאנוק 85
- הצלת ספר תורה בגטו קובל..... 87-86
- "הגיבן" נשרף עם ספרי התורה של "המגיד"..... 89-88
- 500 ספרי תורה במרתף חשוך בוילנה 90
- הצלת ספרי תורה בקראקוב..... 101-91
- בוסק יוסף מספר:
כיצד ניסו להציל ספרי תורה בקראקוב - אך לשווא..... 107-102
- הכריחו יהודים להשליך לזבל את ספרי התורה 108
- קריאה בתורה בשמחה תוך כדי חירוף נפש..... 110-109
- שלמו בחייהם על הסתרת ספר תורה 111

יהודים שאינם דתיים חירפו נפשם למען הצלת ספרי תורה

- הצלת ספרי תורה בפיוטרקוב..... 121-112
- ברגע של אמת, היהודי המשומד גנשר מזהיר על יהדותו
ונרצח בשריפה על שלא הסכים לחלל ספרי תורה..... 124-122
- התאבדה מצער על חילול ספרי תורה..... 125
- שרוליק הקפר נרצח כשהוא חבוק בספר תורה..... 130-127
- הצלת ספרי תורה בסארני..... 132
- הברחת ספר תורה ממחנה וויטל בצרפת
והעברתו לרבי מגור בירושלים..... 134-133
- שריפת ספרי התורה בפשיטיק והישרדותו של ספר הזוהר..... 137-135
- הצלת ספרי תורה מבילגורי הבוערת..... 143-137
- חנן [אלחנן] מוזיקנט, נגן חתונות ובדחן, קפץ לאש
והציל מתוכה ספר תורה..... 145-144
- סירובו של הרב צבי מקובסקי מקובילניק
לשרוף את ספרי-התורה..... 149-146
- הרב שמואל פונדלר, רבה של ריטווה והלמדן הזקן,
ר' פישל זילבר נרצחו על סירובם לחלל ספרי תורה..... 153-150
- חילול ספרי תורה והפיכתם לחפצים שימושיים..... 155-154
- גוויל ספר תורה ששימש עטיפה לתעודת קצין גרמני 159-156
- היריעות המצמררות של ספר התורה 162-160
- גלגולי ספר התורה של אשר שנברג..... 165-163
- חילול ספרי תורה בליל "כל נדרי" בעיר לודז'..... 171-166
- מסירות נפש להצלת ספר תורה..... 173-172
- שני ציורים המבטאים את העדויות שבספר 174

- גלגולו של ספר התורה שהבריח הרב שמעון דסברג
למחנה "ברגן-בלזן" 176-175
- ספר תורה זה ששרד את השואה ונמסר לאילן רמון ע"י יהויכין יוסף
ועלה עם אילן בסערה השמימה 182-177
- ספר התורה שרד את "צעדת המוות" 185-183
- גלגולו ודרכי הצלתו של ספר תורה מתקופת השואה
ועד הגעתו לארץ ישראל 191-187
- משה פורת: גלגולו של ספר תורה ששרד את השואה
סיפורו של נער שעלה "שם" לתורה 203-192
- ספר תורה שניצל ע"י "רב הפרטיזנים" 205-204
- הרבי מצאנז התמוטט בראותו גווילי ספרי תורה מחוללים 206
- סיפורו של שעה קלינברג שניצל מהשואה
והציל ספר תורה בן 400 שנה 212-207
- תיאודור גולדשמידט הציל ספר תורה ומגילת אסתר
שהחביא ברגל תותבת שהייתה לו 213-212
- הקינה "אלי אלי" נכתבה ע"י י.ל. בליאר 214
- סגירת מעגל: החזרת העטרה וכבוד ספר התורה
לאחר השואה 218-215
- יצחק דוד טייטלבוים: שריד שואה שחוזה קבורת ספר תורה בגטו.
דברים שאמר בעת הכנסת ספר תורה לזכר סבו 221-219
- סגירת מעגל: חב"דניק סיים כתיבת ספר תורה
במחנה ההשמדה אושוויץ 222-221
- צה"ל מחזיר את כבוד ספרי התורה שחוללו בשואה
בעת מסע משלחות צה"ל לפולין 225-223
- ספר תורה שמסר יהודי לשכנו הנוצרי לפני שילוחו
למחנה ההשמדה טרבלינקה 228-226

שאלות ותשובות בעניין חילול ספרי תורה בשואה

- שו"ת בעניין גניזת ספר תורה שחולל בשואה 231-229
- שו"ת בעניין עבודה במפעל המשתמש ביריעות ספרי תורה 232
- שו"ת בעניין בדין אחד שהטיל ספר תורה למצולות מים כדי שהגויים לא יתעללו בו ולבו נוקפו על מעשהו שעשה, אם הוא זקוק לכפרה ולתשובה 235-233
- שו"ת בדין רוצחים שאנסו ישראל, לקרוע ספר תורה בידיים ולבזותו 339-235
- יראת הכבוד לספר תורה על פי פסיקותיו של הרמב"ם ודבריהם של בעל ספר הזוהר ומדרש ספרא 241-240
- ספרי תורה ששרדו את השואה והובאו לקבורה במשואות יצחק 242

אוצר הספרים היהודי בבתי הכנסת, בבתי המדרש ובספריות של הקהילות היהודיות בשואה והניסיונות להצלתו

- "מטה מבצע רוזנברג", גוף שנועד לשדוד את אוצר הספרים היהודי, חפצי התרבות והאומנות של היהודים 247-244
- מקומו של אוצר הספרים היהודי בעולמם הרוחני של יהודי קובנה והשמדתם בשואה 252-247
- הצלת ספרי תורה וספרי קודש בקובנה 255-253
- בגטו לבוב 256
- שוד ספריית הגטו, ספריית סטראשון וארכיון יו"א בוילנה 269-257
- ספר תורה שניצל מהאי כרתים, הגיע לארץ-ישראל ועד היום לא אותר מקום הימצאו 271-270
- שוד הספרים בקהילת סלונקי – יוון 274-271
- שו"ת האם מותר לשתף פעולה עם אנשיו של רוזנברג על פי ההלכה היהודית? 276-275
- הספרים שנמצאו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה 277

לימוד תורה בצל המוות תוך כדי חירוף נפש

- לימוד תורה תוך כדי סכנת נפשות בתוככי בונקר
282-279 בעת שהתחוללו הקרבות בגטו ורשה
- מלמד מוסר נפשו למען לימוד תורה לילדי ישראל
283-282
- דביקות ומסירות נפש בלימוד תורה תוך כדי סכנת נפשות
285-283
- לימוד תורה מבטא את המרד הרוחני בשואה
286
- שלומי אמוני ישראל חוזרים מיד ללימוד התורה לאחר השואה
289-287
- שיקום ספרי תורה מהשואה והעברתם למדינת ישראל
290

אנדרטאות ספרי-תורה

- כיכר הזיכרון ביד חיים וייצמן
292-291
- אנדרטת מגילת האש
294-293
- מצבה בבית הקברות בווינה
295
- מצבה בבית העלמין היהודי בפלטיצ'ן - רומניה, שהוקמה
על גבי קבר של ספרי תורה שחוללו בתקופת השואה
297-296
- אנדרטת החייל הלוחם בחיפה ובה פיתוחים
על השמדת הספרים בגרמניה
299-298
- אנדרטת "הספרייה" שהוצבה בברלין לזכר שריפת הספרים בגרמניה
יצירת האמן מיכה אולמן
301-300
- אברהם אקנר: לזכרם של קדושי עירנו [שיר אבל]
302
- מראי מקומות
310-303

**מכתבו של הרב הראשי ויו"ר מועצת "יד ושם"
הרב ישראל מאיר לאו שליט"א**

ISRAEL MEIR LAU
CHIF RABBI
TEL-AVIV JAFFA, ISRAEL

ישראל מאיר לאו
הרב הראשי
תל-אביב-יפו, ישראל

בס"ד, כ"ה בכסלו תשע"ו
7 בדצמבר 2015

לכבוד

מר גדעון רפאל בן מיכאל

רחוב קליבנוב 25/12

חיפה

שלום וברכה,

קבלתי בתודה את גיליונות הספר "חירוף נפש למען הצלת ספרי תורה בשואה", לקט עובדות ומעשים מסמרי שיער על גבורה יהודית ומסירות נפש להצלת ספרי תורה בשנות השואה האיומות.

עברתי על הספר וראיתי שנעשתה בו עבודה מאומצת וחשובה לאין ערוך, מלאכה שאינה קלה כלל ועיקר, לאסוף עדויות ולקבץ מעשים, למעלה משבעים שנה מהתרחשותם.

הספר מספר את סיפורם של יהודים, שרובם אינם שומרי מצוות, שחרפו את נפשם להצלת ספרי קודש. דבר שמסמל את הקשר בל ינתק בין עם ישראל

ותורת ישראל, כמאמר הספרים הקדושים ישראל ואורייתא חד הם", (עם ישראל ותורת ישראל גוף אחד הם).

באופן אישי, נהניתי לקרוא את הסיפור על הצלת ספרי תורה בפיוטרקוב עיר הולדתי.

אין זה ספרך הראשון בנושא השואה, כבר זכית בעבר לפרסם מאמרים ומחקרים חשובים בנושא השואה במסגרת המכון ללימודי השואה ע"ש חדווה אייבשיץ בחיפה, בו אתה מכהן כיו"ר ההנהלה. כמו"כ אתה עורך ומוציא לאור את הביטאון "פורום שמירת זיכרון השואה".

ברצוני לחזק ולאמץ את ידיך על כל פעילותך המבורכת להנצחת השואה. ככל שנוקפות השנים ומתמעטים אותם אודים מוצלי אש החיים עדיין בינינו, עולה וגוברת חשיבות הנצחת השואה, מלבד זאת שיש במעשיך משום קיום צוואת הקדושים הי"ד לזכור ולהזכיר קבל עם ועולם.

בכבוד רב

הרב ישראל מאיר לאו

פתח – דבר

מתוך קינה לשואה שחיבר י.ל. בריאר.

מעת לעת, בבית הכנסת שבו אני מתפלל, התגלו תקלות בעת הקריאה בספר התורה. לעיתים, מצא "בעל הקורא" שאותיות ומילים הכתובות על גווילי ספר התורה שחוקות. היה זה ספר תורה ישן. כאשר העניין נהייה תדיר, פניתי לגבאי בית הכנסת, **אברהם מרמורשטיין [מרום]** והצעתי לו שניזום יחדיו כתיבת ספר תורה חדש ונרתום את מתפללי בית הכנסת והציבור בשכונה, שיעלו תרומתם לכתיבת ספר תורה. אברהם התלהב. התחלנו במבצע המורכב, הדורש ממון רב ומציאת סופר סת"ם, שיכולת כתיבתו, הינה ברמה גבוהה ושיעבור את משוכתו של רב השכונה, הרב נפתלי וייסבלום הבקיא בנושא. אברהם הינו ניצול שואה. בעת איסוף הכספים לכתיבתו של ספר התורה, התחיל לספר לי את התלאות שעבר בשואה והדגיש במיוחד את מסירותם ודבקותם של בני עמנו בהצלת ספרי התורה מידי הגרמנים. בעקבות סיפורו, הצעתי לאברהם, שנקדיש את ספר התורה החדש לזכרם של נספי השואה, שהצילו ספרי תורה תוך כדי חירוף נפש בשואה.

לאחר שהסתיימה כתיבת ספר התורה, חיברתי את הטקסט שנכתב על גבי שמלת הפרוכת המכסה את ספר התורה. **כך כתבתי:**

ספר תורה זה נתרם ע"י קבוצת נדיבי
לב שנקבצו יחדיו לכתיבת ספר תורה
לזכרם של קדושי השואה
שבמהלך מצעדי המוות לא נפרדו
מספרי התורה
הי"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

עם תחילת איסוף הכספים למימון כתיבת ספר התורה, העלה אברהם את סיפור עדותו על הכתב בסגנונו האישי. **וכך כתב:** "זה היה חורף 1943, חורף קשה מאד, אנחנו עוד בעיר ג'אר בהונגריה במסע רגלי לכיוון גרמניה, אנחנו צועדים קפואים מקור, בלי אוכל, עוברים בחוצות העיר שרק הותקפה מהאוויר ע"י מפציצים אמריקאים, **חלונות הבתים שבורים והחלונות מכוסים עם גווילי**

ספרי תורה שהוציאו מבתי הכנסת. לא הרגשנו את הקור, לא הרגשנו את הרעב, עיניי ירדו מים על ביזיון ספרי תורה, ביזיון קודש הקודשים שלנו.

המשכנו, ואחרי כמה ימים הגענו לבית כנסת עזוב, ובתוך ארון הקודש מצאנו ספר תורה, ולמרות מצב הקשה, שהיינו רעבים וחלשים, לקחנו את ספר התורה איתנו. ספר התורה עבר מיד ליד, **וככה צעדנו עם הספר.** היו עמנו שני אחים, שצעדו אתנו ביחד, אחים ששמרו אחד על השני, שהתווכחו ביניהם. כל אחד רצה שהשני ייקח את פרוסת הלחם הגדולה ביותר.

באחד הימים, כאשר ספר התורה היה בידי אחד האחים, הבחין בזה חייל גרמני וירה בו. הוא נפצע. אם היינו משאירים אותו בשטח הגרמנים היו הורגים אותו. האח המסור והנאמן מצא עגלה רעועה, ובעזרת שלדי הצועדים, שם את אחיו על העגלה. בהיותו רעב וחלש דחף את העגלה במסע, 25 ק"מ ליום. דחף את העגלה עם האח שהיה קורבן של ספר תורה. אחרי המלחמה קבעו הרופאים שהיה כאן נס רפואי. אח זה התרפא בלי תרופות ואנטיביוטיקה".

גווילי ספרי תורה שחוללו בשואה והועברו למרתף השואה – הר ציון, ירושלים.

"עוד סיפור על בן ואב שהיו בין נושאי ספר התורה. ראיתי שם כיבוד אב למופת. הבן רצה להוסיף חתיכת לחם נוספת מהלחם הדל שקיבל, והאב רצה להוסיף מלחמו לבן, ואף אחד לא רצה לקבל אוכל של השני. אבל האבא נהייה חולה, והמצב שלו התחיל להידרדר, הבן הנאמן נתן את כל מנת הלחם שלו לאב, כדי להציל את אביו, אבל זה לא עזר. האב נפטר. עד היום הלב נקרע בזכרי מעמד זה. תחת האוהל בין אלפי מסכנים יושב בן על יד אבא מת ולוחש פרקי תהילים בעל פה לעילוי נשמת אביו. בבוקר באו עם עגלה, זרקו את המתים זה על זה, הבן לקח כוס מים, רחץ את יד אביו לפני שלקחו אותו לבור משותף.

משאלות, שהיו לי בימים ההם:

1. לתת לחם לרעבים, שב"ה קיימנו ע"י בית הכנסת "פאר ישראל" מרכז ארוחות לכל דכפין, שהקמנו ביחד עם אשתי רחל שברחה מן הקרמטוריום של אושוויץ.
2. להוריד את חרפת ספרי התורה שכיסו את החלונות השבורים."

* * * * *

אברהם מרמורשטיין החליט, שבאחד הימים הוא יהיה שותף לכתיבת ספר תורה לזכרם של האחים וכל אלה שסיכנו עצמם למען הצלת ספרי תורה בשואה. זכיתי להוציא עמו את הרעיון מן הכוח אל הפועל.

סיפורו של אברהם, הוליכני להתעניין, לנבור ולהתעמק בעדויותיהם של ניצולי שואה שחירפו נפשם למען הצלת ספרי תורה. להפתעתי, מצאתי סיפורי גבורה וקידוש השם למען הצלתם ושמירת קדושתם של ספרי תורה.

עמדתי משתאה נוכח העדויות שקראתי. שאלתי את עצמי, **למה האנשים חירפו נפשם למען הצלת ספרי תורה?** מאין שאבו את העוז ותעצומות הנפש כדי למות מות קדושים?

* * * * *

דעת החלכה: **הצלת ספר תורה אינו נכלל בקטגוריה של "ייהרג ואל יעבור"**

במסכת סנהדרין דף עד, ע"א נאמר: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק, נימנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תיהרג, יעבור ואל ייהרג **חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים**".

בהסתמך על הגמרא הזו, **פסק הרמב"ם** בהלכות יסודי התורה, פרק ה, הלכה א: כל בית ישראל מצווין על קידוש השם הגדול הזה, שנאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב); ומוזהרין שלא לחללו, שנאמר: "ולא תזלזלו, את שם קודשי" (שם). כיצד? בשעה שיעמוד גוי ויאגוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או יהרגנו, יעבור ואל ייהרג: שנאמר במצוות, "אשר יעשה אותם האדם ווזי בהם" (ויקרא יח, ה), ולא שימות בהם. ואם מת ולא עבר, הרי זה מתחייב בנפשו. במה דברים אמורים, בשאר מצוות, **חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים**. אבל שלוש עבירות אלו, אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תיהרג, "ייהרג ואל יעבור". מכאן אנו למדים שהצלת ספר תורה לא נכלל בדין "ייהרג ואל יעבור".

הרב אשרי אפרים, שהיה רב בקובנה בתקופת השואה, נשאל שאלה בעניין בדין רוצחים שאנסו ישראל, לקרוע ספר תורה בידיים ולבזותו.

זו השאלה שנשאלה:

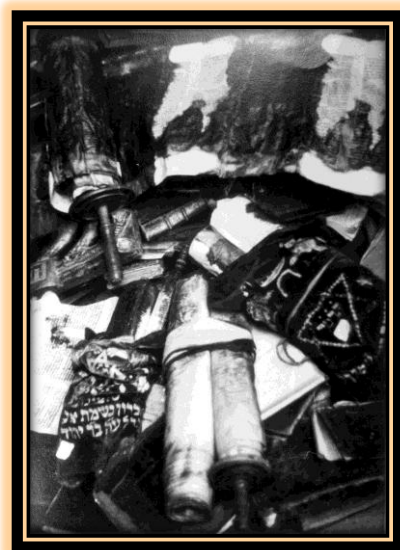
ביום ד' אלול תש"א עשו הגרמנים ציד על חיות משוטטות כגון כלבים ואספו אותם לבית המדרש החדש (די נייע קלויז, סלובודקה) והמיתו אותם במיתת ירייה. אולם דעתם של הזדים הארורים ימ"ש לא נתקררה בזה שחיללו את הקודש והפכו מקום תורה ותפילה לבית מטבחיים של כלבים וחתולים ולמדמנה

של נבלות סרוחות, אלא שכינסו המוני יהודים שיראו בחילול מקום מקדשם, ולא עוד אלא שהכריחו יהודים אחדים שיקרעו במו ידיהם ספר תורה וביריעותיו יכסו את נבלות החיות ההרוגות, והנה אלה היהודים שהכריחו אותם לחזות בביזיון ספר התורה איך שנקרע לגזרים, והמכתב מכתב אלוקים מגואל בדם טמא של נבלות ומעופר בעפר הארץ.

באו בשאלה לפני הגאב"ד (הגאון אב בית דין) דקובנה זצ"ל **שיתקן תשובה** על כל האנשים שהיו באותו מעמד איום ובפרט על האנשים שהכריחו לבזות במו ידיהם את התורה, לקורעה ולעולל בעפר קרנה, וכן על כל תושבי הגטו שלאוזניהם הגיעה השמועה לא טובה על ביזיון תורת דת יומים, כי הקהל ראה בזה אות מן השמים שיצא הקצף על כל העדה ולכן מן הראוי שכולם יקבלו עליהם תענית ותשובה ופילו תחינתם לפני שוכן מעונה שירחם על עמו, יאמר לשטן הרף ולמשחית יאמר די.

והיות שאז תקפה על הגאב"ד דקובנה מחלתו הטיל עלי לעיין בדבר ולאחר העיון להחליט כדת מה לעשות בכל הנוגע לתיקון התשובה והכרזת התענית כדי לאמץ ברכים כושלות ולאמץ לב הנדכאים והמעונים יושבי הגטו. [3] אם נשים לב לעומקה של השאלה, אנו למדים שהרב אשרי לא ציפה שאנשים יחרפו נפשם למען הצלת ספרי תורה וזאת בהסתמך על פסקי ההלכה שהבאתי. התיקון היחידי שניתן לעשות במקרים הנ"ל הוא באמצעות דרך התשובה וקבלת תענית לאנשים שכפו עליהם לבצע מעשים נפשעים אלה וכן על האנשים שחזו במראות הללו או שמעו עליהם.

**ספרי תורה שחוללו
הובאו לגטו לודז'
מהעיירות הסמוכות לגטו
לאחר גירוש היהודים. [1]**

מתיכן שאובח העוצמה הרוחנית והגבורה למען הצלת ספרי תורה ומניעת חילולם בשואה?

אם כן, דברי ההלכה, כיצד נוכל להסביר את מניעי חירוף הנפש למניעת חילולם של ספרי תורה ע"י יהודים בשואה?

האם חירוף הנפש עבור הצלת ספרי תורה ומניעת חילולם צרובים עמוקות במסורת עם ישראל? **תשובתי האישית: כן.**

מוכר לנו היטב הסיפור הידוע על חנינא בן תרדיון הטבוע עמוק במסורת היהודית. מי שינק מסורת זו במשך שנות חייו, לא היה יכול לנהוג אחרת.

בשואה, הגרמנים לא רצו רק להשמיד פיזית את העם היהודי **אלא גם רצו להשמיד ולחסל את המהות הרוחנית של העם היהודי הגלומה בגווילי ספר התורה.** אלה היו מעשי השפלה ודיכוי רוחניים. יהודים רבים לא היו מסוגלים להחריש נוכח תופעה חמורה זו.

מדי שנה, **במוסף של יום כיפור** - בתפילת הסליחות, אנו מזכירים את עשרת הרוגי מלכות, וכך אנו אומרים בתפילה: **"עיווה לחוציא חנינא בן תרדיון מבית אולמו, ובחבלי זמורות שרפו גולמו, וספוגין של צמר שמו על ליבו לעכב עצמו, וכשנסתלקו, מיד נשרף וספר-תורה עמו."**

בקינות לתשעה באב, אנו מוצאים קינה על עשרת הרוגי מלכות, וכך אנו אומרים בקינה: **"רבי חנינא בן תרדיון אחריו מקחיל קחילות בעיון שערך. יושב ודורש וספר תורה עמו. והקיפוהו בחבלי זמורה. את האור הציתו בהם וזרכוהו בספר תורה. ספוגין של צמר חניחו על ליבו שלא ימות במחרה."**

מקורן של הקינות הללו בסיפור המקורי הנמצא **בברייתא שבמסכת עבודה זרה יח, ע"א:**

"תנו רבנן: כשחלה **רבי יוסי בן קיסמא**, הלך **רבי חנינא בן תרדיון** לבקרו. אמר לו: חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו [רומי] מן השמים המליכזה? שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו, והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו, ועדיין היא קיימת, [משמע, שמן השמיים נגזר כך] ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה [ומקהיל קהילות ברבים] וספר [תורה] מונח לך בחיקך! [בניגוד לגזרותיה של רומי].

אמר לו: מן השמים ירחמו. אמר לו: אני אומר לך דברים של טעם, ואתה אומר לי מן השמים ירחמו [ולא יקרה לי דבר]. תמה אני, אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש!

אמר לו [רבי חנינא]: רבי, מה אני לחיי העולם הבא? [כלומר, האם ראוי אני לכך?] אמר לו: כלום מעשה בא לידך? אמר לו: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים, אמר לו אם כן, מחלקך יחי חלקי ומגורלך יחי גורלי.

אמרו: לא היו [חלפו] ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קיסמא וחלכו כל גדולי רומי לקברו והספידוהו חספד גדול, ובחזרתו מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים **וספר תורה מונח לו בחיקו.**

הביאוהו [הרומאים הביאוהו למשפט] **וכרכוהו בספר תורה**, והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור [אש], והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו **מחרה** [ויתייסר זמן רב].

אמרז לז **בתז**: אבא, אראך בכך? אמר לז: אילמלי אני נשרפתי לבדי, היז הדבר קשה לי. עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי, מי שמבקש עלבונה של ספר תורה הזא יבקש עלבוני.

אמרו לז **תלמידיו**: רבי מז אתז רואז? אמר לז: **גזוילין נשרפין זאותיות פורחות. אף אתז פתח פיך ותכנס [ברך] זאשי!** [שתמות מהר].

אמר לז: מזטב שיטלנז מי שנתנז [הקב"ה] זאל יחבל הזא בעצמו. אמר לז קלצטונירי [רומאי הממונה על שריפתו]: רבי, אם אני מרבז בשלחבת זנוטל ספוגין של צמר מעל לבך [מקרב את מותר ועל ידי כך אני מקל עליך], אתז מביאני לחיי העולם הבא?

אמר לז: הן. השבע לי! נשבע לז. מיז הרבז בשלחבת זנוטל ספוגין של צמר מעל לבו, יצאז נשמתו במחרז.

אף הז [הרומאי] קפץ זנפל לתוך האור. יצאז בת קול זאמרז: רבי חנינא בן תרדיון זקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא. בכז רבי זאמר: יש קונז עולמו בשעז אחת [הרומאי] ויש קונז עולמו בכמז שנים [רבי חנינא בן תרדיון].

* * * * *

קיימות סיבות נוספות, מדוע ספר התורה מגלם בתוכו את כל התודעה והאמונה היהודית:

- על פי המשנה במסכת תענית, פרק ד, ו, אחת הסיבות לתענית יז בתמוז היא שריפת ספר תורה, וכך כתוב: **"בשבעה עשר בתמוז** נשתברו הלוחות, זבטל התמיד, זחזבקעז העיר, **זשרף אפסטמוס את התורה**, זזעמיד עלם בהיכל".

• את הפסוק מספר ויקרא כו, מד: **"לֹא-מִאֲסָתִים וְלֹא-נִעְלָתִים"** דורש מדרש ספרא לפרשת בחוקותי: **"זכי מה נשתייר להם [לישראל] ... וחל לא כל מתנות טובות שנתנו להם נטלו מהם, מה נשתייר להם? זה ספר תורה, שאם לא היה קיים לישראל לא היו משונים מאומות העולם כלום"**.

• חז"ל קבעו **שיש לקרוא בבית הכנסת בתדירות גבוהה מתוך ספר התורה**. שלוש פעמים בשבוע מוציאים מארון הקודש את ספר התורה וקוראים בו: ביום השבת, ביום שני וביום חמישי.

• אחד הימים המכוננים של כל נער יהודי, זו עלייה לתורה ביום **הבר-מצווה**. ביום זה קורא הנער מתוך ספר התורה.

• בשני ימי חגים, אנו מעצימים את אהבתנו לתורה, **בחג השבועות** – חג מתן תורה **ובשמיני עצרת**, שבו אנו מציינים את **שמחת התורה** מסיימים את חמשת חומשי התורה ומתחילים בסבב חדש של פרשות שבוע המתחיל בספר בראשית. אנו גם מכתירים **חתן תורה** וחתן בראשית ומקיימים שבע הקפות בריקודי שמחה והודיה, המביעים את אהבתנו לתורתנו הקדושה.

• **נפילת ספר תורה**: ההלכה מתייחסת בחומרה לספר תורה שנפל. באם נפל ספר-תורה מקיים הקהל תענית, נותן צדקה ומגביר את לימוד התורה. נפילת ספר תורה, יוצרת בקהל תדהמה, ומכה אותו בהלם, בצער ובכאב על בזיונו של ספר התורה. הפוסקים נהגו לתלות את נפילת ספר התורה, בחיסרון כל שהוא באנשי אותו מקום, או בית כנסת. לומדים זאת מדברי **רבי יהושע בן לוי** שאמר: **"כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעווננו"**. [4]

• **הרב קוק** סיפר באחת מאיגרותיו, שבעקבות מקרה של נפילת ספר תורה בבית הכנסת בעיירה זוימל בגלל ארון קודש קטן מדי, הוא הורה לבני הקהילה

לבנות ארון חדש וגדול, "שזאת תהיה עיקר התשובה, להסיר הסיבה הגורמת למכשול", ובהמשך הוסיף: "ודבר זה היה אצלי יותר עיקרי מהתענית". [5]

• מצווה על המלך לכתוב למלך ספר תורה לעצמו:

התורה, בספר דברים יז, יח-כ, נותנת את הטעם, מדוע על המלך לכתוב ספר תורה לעצמו: "וְהָיָה כִּשְׂבָתוֹ, עַל כִּסֵּא מַמְלָכְתּוֹ וְכָתַב לּוֹ אֶת-מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת, עַל-סֵפֶר, מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם. וְהָיְתָה עִמּוֹ, וְקָרָא בּוֹ כָּל-יְמֵי זֵיָיו - לְמַעַן יִלְמַד, לִירְאֶה אֶת ה' אֱלֹהָיו, לְשִׁמּוֹר אֶת-כָּל-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַזִּקִּים הָאֵלֶּה, לַעֲשֹׂתָם. **לְבָלְתִּי רוּם-לְבָבוֹ מֵאֲזֻזָּיו, וּלְבָלְתִּי סוּר מִן-הַבְּצֻדָה יָמִין וּשְׂמֹאל לְמַעַן יֵאָרִיךְ יָמָיו עַל-מַמְלָכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו, בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל**".

הרמב"ם בהלכות ספר תורה, פרק ז, הלכות ב ו-ג כותב:

"המלך מצווה לכתוב לו ספר תורה אחר לעצמו, לשם המלך יתר על ספר שחיה לו כשהוא חדיט שנאמר: "וְהָיָה כִּשְׂבָתוֹ, עַל כִּסֵּא מַמְלָכְתּוֹ וְכָתַב לּוֹ" (דברים יז, יח) ומגיהין אותו מספר העזרה, על פי בית דין הגדול.

זה שחיה לו כשהוא חדיט, מניחו בבית גנזיו; וזה שכתב או שנכתב לו אחר שמלך, יהיה עימו תמיד. אם יצא למלחמה, ספר תורה זה עימו; נכנס, והוא עימו; ישב בדין, והוא עימו; מסב, והוא כנגדו: שנאמר "וְהָיְתָה עִמּוֹ, וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי זֵיָיו" (דברים יז, יט).

לא היה לו ספר תורה לעצמו, קודם שימלוך צריך לכתוב אחר, שמלך, שני ספרי תורה: אחד, מניחו בבית גנזיו; וחשני, יהיה עימו תמיד, לא יסור מעימו אלא בלילה, או כשייכנס למרחץ, או לבית הכיסא, או לישן על מיטתו.

כל אדם בישראל מצווה על כתיבת ספר תורה. מצוות כתיבת ספר תורה היא המצווה האחרונה בתרי"ג המצוות בתורה, כפי שנאמר בספר דברים (ל"א, יט): "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל".

בעל ספר החינוך מונה מצווה זו כאחת מתרי"ג מצוות שבתורה **וכך כתב:** "שנצטוונו להיות לכל איש מישראל ספר תורה, אם כתבו בידו הרי זה משובח ונאהב מאד, וכמו שאמרו זכרונם לברכה [מנחות ל' ע"א] כתבו, כלומר בידו, מעלה עליו הכתוב כאילו קבלו מחר סיני, ומי שאי אפשר לו לכתבו בידו ישכור מי שיכתבו לו, ועל זה נאמר [דברים ל"א, י"ט], ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זאת"

הרמב"ם, בספר המצוות מונה מצווה זו כמצוות עשה י"ח **וכך הוא כותב:** "מצווה י"ח היא שציונונו שיהיה כל איש ממנו כותב ספר תורה לעצמו... ואם אי אפשר לו לכותבו צריך שיקנהו או ישכור מי יכתבו לו, והוא אומרו 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת' ואין מותר לכתוב את השירה פרשיות פרשיות כי רצה באמרו את השירה כל התורה שכוללת אותה השירה".

* * * * *

כפי שראינו, חשיבותו וקדושתו של ספר התורה הייתה מושרשת מאד בתודעה הערכית של עמנו.

הסופר **יהושע אייבשיץ** ביטא זאת בזיכרונותיו מהשואה וכך סיפר [6]: ביום שישי ה-1 בספטמבר 1939 עת פרצה מלחמת העולם השנייה הוא שהה באחוזה שבקאליש. מחשש שהגרמנים יגיעו לאחוזה, החליט אביו לברוח. הוא העמיס את כל בני המשפחה על עגלה שאליה רתם סוס צולע עם מעט מרכושם. במהלך הדרך נתקלו במשמר פולני שהחרים להם את הסוס והם

נאלצו לנטוש את העגלה ולהמשיך את דרכם ברגל. בני המשפחה נאלצו להפקיר את רוב רכושם. הם נשאו על גבם את הדברים הנחוצים ביותר.

בעגלה היה חפץ יקר ערך והוא ספר תורה, שאביו לא היה מוכן להפקירו. אביו היה אדם חלש ומעולם לא התנסה בסחיבת משא כבד ולמרות זאת החליט אביו לקחת על זרועותיו את ספר התורה שהיה כבד. הוא נשא אותו בחום הלוהט ששרר באותו יום למרחק של 45 ק"מ עד הגיעם לעיירה זלוצ'וב. שם הכניס את ספר-התורה לארון הקודש בבית-הכנסת. בכך הפגין אביו דוגמה אישית ואמר להם: **"ספר תורה לא מפקירים. כלפי ספר התורה חייבים לגלות מסירות נפש".**

* * * * *

ראוי גם לומר, שהיו רבנים, שאסרו על יהודים לחרף נפשם כדי להציל ספרי תורה מפני שמעשה זה אינו עומד בקטגוריה ההלכתית של "ייהרג ואל יעבור". והנה דוגמא לכך:

באחת העדויות שמצאתי, מסופר על הוראתו של הרב, **לא להציל ספרי תורה.** להלן העדות:

"השמועה על שריפת בית המדרש התפשטה במהירות הבזק והיהודים התחילו רצים למקום הדליקה. **עזי נפש התחילו פורצים לתוך בית המדרש כדי להציל את ספרי התורה.** מה עשה עמלק? התחיל יורה בהם וכמה מהם נהרגו ונפצעו. הלהבה הלכה ונשתלהבה. תמורת עשן ענקיות התרוממו מול השמים ההולכים ומאדימים, כאילו נשתלהבה מחדש האש.

פתאום בא הרב הזקן למקום התבערה, זקנו הלבן וכנפי קפוטות המשי שלו התבדרו במהירו ללכת ודמותו שהקסימה והדבירה תמיד, נראתה בשעה זו, לאור הדליקה המתגברת, כדמות מלאך אלוקים. גם החיילים הגרמנים נרתעו מפניו והם הטמינו אקדחיהם, והוא התייצב ליד הבתים הבוערים ובקול חזק קרא: **"כמרא דאתרא אני גוזר עליכם, שלא תוסיפו לנסות להציל את ספרי התורה! אני גם אוסר עליכם להציל רכושכם. נפשותיכם הצילו והסתלקו מכאן.**

ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מבורך! בקול רם דיבר וכדבר מפקד ומצביא. נשמעו לו תיכף, הסתלקו ממקום הדליקה וגם הוא נעלם מיד.

הרב היה בין אלה שהקדימו לצאת. את כל רכושו הפקיר. בני ביתו וכמה יהודים משכניו ומקורביו סבבוהו והוא הלך בתווך, **כשידו האחת נושאת ספר תורה קטן ושק תפילין בידו השנייה. מתונות הלך ופיו לא פסק מדבר אל בני לוייתו ומנחמם.**

פתאום הגיעו לאוזני ההולכים קול טרטור שהלך וגבר, וכעבור כמה רגעים הגיחו מצד מזרח אופנועים אחדים והתקרבו במהירות רבה. אחד החיילים, שבעיניו יקדה רשעות מיוחדת, פנה אל חברו, בהצביעו על הרב אמר: "פרנץ, הנה לפנינו רב ראשי!" פרנץ ירד מהאופנוע, ניגש אל הרב, הוציא את הטלית ופקד: **"לבש!"** הרב לא נע ולא זע. הגרמני נתגעש וצרח **"לבש!"** הרבנית נטלה את הטלית מידי החייל ועטפה בה את כתפי בעלה. בינתיים הוציא החייל את שק התפילין מידי הרב, הוציא תפילה של ראש, פתח רצועותיה ופקד **"לבש!"** הרב לא נע ולא זע. שני חיילים ירדו מאופנועיהם ואחזו בישיש ופרנץ קשר את התפילה ליד השמאלית של הרב. **הזקן עמד חיוור כסיד, בימינו ספר תורה ועל שמאלו, תפילה של ראש שקצות רצועותיה שוקעים ברפש הכביש. יפה כמלאך אלוקים. שפתיו נעו: וידוי אמר.**

הרבנית פנתה מחייל אל חייל. על כל אחד מהם העתירה בקשותיה ותחנוניה אבל הם דחוה. פרנץ אחז ברצועות ונצטוו "רוץ!" הזקן לא זז. תאוות הרצח נתעוררה בחייל. הוא הסיר מכתפיו את רובהו, הרימו והכוון להמטיר על הישיש ברד מהלומות. אולם טרם הספיקה קת הרובה לרדת על ראש הרב, הלבנו פני הישיש עוד יותר והוא נפל פתאום, הוא מת.

מבוכה ודממה נשתררו. החיילים עלו על אופנועיהם והסתלקו. היהודים הרימו את רבם המת מהכביש, הביאו עגלה והעבירו את הגווייה לעיירה השוכנת מעבר לנהר סאן, בשטח הכיבוש הרוסי. שם הובא לקבר ישראל". [7]

גם **בעיירה פיאסצ'נו** לא חירפו יהודים את נפשם. "ביום ראשון של סליחות שנת תרצ"ט-1939, מיד עם פלישת הגרמנים העירה, הם הציתו בתי יהודים במספר גדול.

האש התפשטה והתקרבה אל ביתו הקטן של הדיין ר' אלימלך סרבניצקי. בדירתו של הדיין היה ספר תורה, וכאן התפללו כל יום בציבור. הדיין ובני משפחתו ברחו והבית נשאר ריק מאין יושב. שני יהודים, **שידעו כי ספר תורה נמצא שם, ניגשו לאותו בית כדי להצילו.**

ואמנם, הצילו את ספר התורה. ברם, בצאתם פגש אותם קצין גרמני, כשראה אותם וספר תורה בידם, שלף אקדח ואיים עליהם להורגם, אם לא ישליכו את ספר התורה לתוך האש. **באין ברירה ומיראתם לנפשם, השליכו את ספר התורה לתוך להבות האש."** [8]

* * * * *

כך זה התחיל....

ניצני השואה התחילו למעשה ב-1.4.1933 אחרי עליית הנאצים לשלטון. במועד זה החליטה ממשלת גרמניה לבצע **יום חרם כלכלי כנגד היהודים היושבים בגרמניה.**

חרם אחד באפריל 1933 הינה הפעולה הראשונה שנערכה בגרמניה הנאצית נגד היהודים אחרי עליית הנאצים לשלטון. החרם היה אחד הביטויים של המגמה ההמונית של שיתוף כל הגרמנים וגם הפשוט שבהם בפעולות אנטי-יהודיות.

ב-28 במרץ התכנסו ראשי המפלגה הנאציונל סוציאליסטית בביתו של שר התעמולה וההשכלה העממית **יוזף גבלס**, והחליטו על פעולת חרם נגד היהודים, בטענה כי זו תגובה להפגנות של היהודים בעולם נגד הנאצים. בראש הפעולה הועמד **יוליוס שטרייכר**, העורך של העיתון הנאצי ה"דר שטימר".

שעת החרם נקבעה לשעה 10:00 ביום שבת, ה-1 באפריל 1933. באותו בוקר הגיעו בריוני האס.אה כשהם חמושים ברובים, יחד עם אנשי "קסדת הפלדה" של שר העבודה **פרנץ זלטה** ומנעו מקונים להיכנס לחנויות של יהודים. בנוסף, ברובעים היהודיים היכו אנשי האס.אה כמה עוברי אורח שניסו לעזור ליהודים.

באותו זמן פרצו בריוני האס.אה לאולמות בתי המשפט וסילקו מהם את עורכי הדין והשופטים היהודים. יום קודם לכן שלחו שרי המשפטים של מדינות בוואריה ופרוסיה הודעה לשופטים ולעורכי הדין היהודים כי עליהם לצאת לחופשה לזמן בלתי מוגבל מחשש לחייהם.

עד עתה, היו הגזרות כלכליות. חלפו חודשיים. והנה הגרמנים העצימו את גזרותיהם והתחילו **לפגוע בקניינים הרוחניים של היהודים. פגיעה זו התבטאה בשריפת ספרים.**

הנאצים התחילו לארגן **שריפה של ספרים** שלא תאמו את האידיאולוגיה הנאצית, במטרה למגר השפעות "מנוונות" ויהודיות.

ב-6 באפריל 1933 הפיצה אגודת הסטודנטים הגרמנית **רשימה של ספרים "המאיימים על הרוח הגרמנית"**, אותם לטענתה **יש להשמיד באש**, כדי לטהר את הספריות בגרמניה. רשימת הספרים הופצה ברדיו הגרמני והודפסה בעיתונות.

ב-8 באפריל פרסמה אגודת הסטודנטים גם שנים-עשר "עקרונות", על כל דלתות הספריות בגרמניה על פי העקרונות, יש לטהר את השפה הלאומית והתרבות הגרמנית, **לתקוף "אינטלקטואליזם יהודי"**, ולהקים באוניברסיטאות מרכזים של לאומיות גרמנית. הסטודנטים תיארו את הפעולה כתשובה לקמפיין השמצה שמארגנת יהדות העולם נגד גרמניה ונגד ערכים גרמניים מסורתיים.

בליל 10 במאי 1933 שרפו סטודנטים ופרופסורים בכיכר בבל שבברלין, בהוראתו של גבלס ובליוי מוזיקלי של מקהלות S.S ו-S.A למעלה מעשרים אלף ספרים שכתבו כמאתיים סופרים, אנשי מדע, פילוסופים, אנשי אמנות ועיתונאים, **מתוכם כשני שלישי יהודים**, וכן קומוניסטים, ליברלים ומתנגדי שלטון.

הספרים נבזזו מספריות ומאוספים פרטיים, וכללו עבודות של תומס מאן, היינריך היינה, ברטולט ברכט, סטפן צוויג, זיגמונד פרויד, אריך קסטנר ורבים אחרים. **שריפת ספרים** פומבית זו גררה גל של **שריפות ספרים** ברחבי גרמניה.

ההמון המשולהב, ביניהם סטודנטים ואנשי ס"א, התכנס בכיכרות והשליך לאש ספרים של סופרים ממוצא יהודי או כאלו שנחשבו כבעלי השפעה שלילית על התרבות הגרמנית.

כמו כן, **נאסר על שימוש בפרי התרבות היהודית** כגון, מוזיקה, המחזות, פיזיקה (אלברט איינשטיין) ופסיכולוגיה (זיגמונד פרויד).

בספטמבר 1933 הקים השלטון הנאצי מחלקת תרבות חדשה, שריכזה את תחומי התרבות. **יהודים לא התקבלו לשורותיה**, ונמנע מהם כל עיסוק בפעילות תרבותית. היהודים הוגבלו בעיסוק במקצועות חופשיים, ומספרם במוסדות להשכלה גבוהה הוגבל לאחוז אחד.

שריפת הספרים בגרמניה.

באותה עת, ב-7 אפריל 1933 יצא **"החוק לשיקום שירות המדינה המקצועי"**, **חוק שמטרתו "אריזציה"** של המנגנון הפקידותי, טיפוח מנגנון פקידותי ארי מטוהר מגורמים לא נאצים. משרות המפתח במדינה נמסרו לידי בכירי המפלגה. **החוק איפשר סילוק היהודים ממשורות ממשלתיות וציבוריות** וכך יכול היה היטלר למצוא מקומות עבודה לגרמנים מובטלים על חשבון היהודים.

ב-15 בספטמבר 1935 חלה החמרה נוספת במצבם של יהודי גרמניה עם פרסום חוקי הגזע בעיר נירנברג, שקבעו את הפרדתו של הגזע היהודי מהגזע הארי. החוקים הם:

- **"חוק אזרחות הרייך"** - קובע, שהאזרחות הגרמנית תוענק רק לבעלי הדם הגרמני-ארי. מכאן **נשללו זכויותיהם הפוליטיות והמשפטיות של היהודים** והם נהפכו מאזרחים שווי זכויות ל"נתינים", וכך בין לילה בוטלה האמנציפציה ממנה נהנו יהודי גרמניה כמאה שנים.

- **"החוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני"** – מתוקף חוק זה נאסר על יהודים להינשא לארים. זוגות מעורבים יופרדו. נאסר על היהודים להעסיק עוזרות בית אריות מתחת לגיל 45 ונאסר על היהודים להניף את דגלי המדינה ולהשתמש בצבעי הרייך, מחשש שיטומאו. העוברים על החוק צפויים לקנסות ולעונשי מאסר. לאחר מכן ניתנה הגדרה חוקית "מיהו יהודי" – זה ששלושה מהורי הוריו יהודים (סבים וסבתות). אלה שבעורקיהם נזל פחות "דם יהודי" נחשבו "בני תערובת", מדרגה ראשונה או שנייה, לפי מספר אבות-אבותיהם היהודים. במשך הזמן היה גורלם של בני-התערובת מדרגה ראשונה, דומה לזה של יהודים גמורים.

הגזרות הלכו והחמירו, והנה הגענו **"ליל הבדולח"**, עליית מדרגה בתהליך החיסול הפיזי והרוחני של העם היהודי. היה זה יום **מר ונמהר, יום שבו נשרפו גם בתי כנסת, ספרי תורה וספרי קודש.**

בשם **"ליל הבדולח"** מכנים את הפוגרום שהתחולל ברחבי גרמניה ואוסטריה ב-9-10 בנובמבר 1938. הפוגרום תואר רשמית כהתפרצות ספונטאנית שבאה בתגובה על רציחתו של המזכיר השלישי בשגרירות גרמניה בפריס ארנסט פון ראט, **בידי צעיר יהודי פולני בן שבע-עשרה הרשל גרינשפאן**. הצעיר התנקש בחיי פון ראט אחרי שמשפחתו גורשה יחד עם עוד 17,000 יהודים בעלי אזרחות פולנית שחיו בגרמניה לשטח הפקר שבין שתי המדינות.

בעקבות ההתנקשות ב-7 בנובמבר בה **נפצע פון ראט** יצא ה-Voelkischer Beobachter ביטאונה הרשמי של המפלגה הנאצית, במאמר ראשי מתלהם נגד היהודים ובעקבותיו החלו כבר ב-8 בנובמבר פרעות ביהודים במקומות שונים בגרמניה.

עם מותו של פון ראט ב-9 לנובמבר, רמז גבלס בנאום שנשא בפני ה"לוחמים הוותיקים" של המפלגה הנאצית שהגיע הזמן לפעול נגד היהודים. כבר באותו לילה נשלחו ההנחיות הדרושות לכל רחבי המדינה, והס.ס עודד את ההמון לקחת חלק בפרעות. חלונות ראווה נופצו והחנויות הפרוצות נשדדו. שברי הזכוכית שכיסו את המדרכות נתנו לפוגרום את שמו **"ליל הבדולח"** או "ליל הזכוכיות המנופצות".

מאות בתי כנסת הוצתו ונהרסו, בתי היהודים הותקפו ויהודים רבים נפגעו כ-30,000 יהודים, רובם אמידים ובעלי השפעה נעצרו, לעתים קרובות על פי רשימות מוכנות מראש. העצורים נשלחו למחנות הריכוז שם התייחס אליהם ה.ס.ס באכזריות רבה. **לפי דוחות רשמיים של הנאצים נשרפו או נהרסו בפרעות "ליל הבדולח" 815 חנויות, 29 בתי כלבו ו-171 בתים ודירות של יהודים.**

פרופ' מאיר שוורץ, ערך מחקר על "ליל הבדולח" וממחקרו עולים נתונים חדשים על מספר הנרצחים ומספר בתי הכנסת שנשרפו ונהרסו. [9]
מתוך עבודת המחקר: "הנצחת בתי הכנסת שבגולה", מתברר, **שבילי הפרעות נרצחו כ-400 איש.**

בימים שלאחר הפרעות איבדו 400 איש נוספים את חייהם. הצוות שלו הכין רשימה ראשונית של קורבנות שאיבדו את חייהם במחנה הריכוז **בוכנוואלד**. 207 יהודים מצאו שם את מותם.

בדכאו היו 185 קורבנות. מספר הנרצחים במחנה הריכוז **זקסנהאוזן** אינו ידוע. לא ניתן, אפוא, לקבוע את מספרם המדויק של קורבנות ליל הפרעות. פרופ' מאיר שוורץ משער שמספרם נע בין 1,300 ל-1,500.

אחרי עבודת מחקר רבת שנים של פרויקט "**הנצחת בתי-כנסת בגולה**", עולה ממחקר זה **שבפרעות נובמבר בגרמניה נשרפו ו/או נהרסו לחלוטין 1,406 בתי כנסת וחדרי תפילה.**

"**הנצחת בתי כנסת בגולה**", יצא לאור במספר כרכים. הספר מתוכנן כך, שלכל בית כנסת וקהילה תוקדש "**אבן זיכרון**".

פרופ' מאיר שוורץ וצוותו רואים כחובה להנציח בצורה מכובדת את נכסי התרבות של העם היהודי שהושמדו על ידי הנאצים. החרפה של זוועות פרעות הדמים האלה הייתה כה גדולה, שהצלקות של האסון הזה לעולם לא יגלידו לגמרי. לכן, חשוב הוא שגם גורלם של האנשים וגם הקורבנות, שנאלצו התרבות והארכיטקטורה היהודית להקריב בפרעות נובמבר, ימצאו את ביטויים המלא בספרות.

מהנתונים הללו עולה, שאלפי ספרי תורה עלו באש ב"ליל הבדולח".

ספר תורה שחולץ על ידי יוסף שובר מתוך בית כנסת בוער בדסאו - גרמניה ב"ליל הבדולח".

הספר הובא על יד שובר לפלסטינה - א"י דרך איטליה ביולי 1939. [2]

בית הכנסת בברלין בעת שריפתו ב"ליל הבדולח".

ב- 14.10.1938 **קבע גרינג**, כי על היהודים להסתלק סופית מן החיים הכלכליים. "ליל הבדולח" נתן לו את ההזדמנות לנשל את היהודים באופן מתוכנן ומסודר והעיקר – להחרים את רכושם לקופת המדינה.

בישיבה שהתקיימה ב- 12.11.1938 דובר על הקמת גטאות והגבלת תנועתם של יהודי הרייך. גרינג סיכם את המגמה החדשה: **"לא הייתי רוצה להיות יהודי בגרמניה"**.

יהדות גרמניה הייתה לאבק אדם ועל ראשה ריחפה אימת העתיד כפי שנכתב בעיתון ה-o.o - Das Schwarze Korps :

"המשימה היא חיסולה הממשי והסופי של היהדות בגרמניה, השמדתה ללא שריד".^[10]

עם תחילת כיבוש אירופה ע"י הגרמנים **המשיכה המגמה של שריפת בתי כנסת וספרי תורה בערים ובעיירות**. במקומות מסוימים השתמשו במבני בתי הכנסת ובתי המדרש לשימוש מנהלי לצרכי הצבא הגרמני, אך התכולה של ספרי התורה, ספרי הקודש, וכלי הקודש הוצתה, חוללה ונשדדה.

* * * * *

למען שמירת האידיאלים היהודיים ומניעת חילול ספרי תורה היו רבים מוכנים להקריב את נפשם למען הצלתם. בצד מעשי הגבורה, מובאות גם עדויות על חילול ספרי תורה, מבלי יכולתם של יהודים להצילם וכן גלגולם של ספרי תורה לארץ ישראל ועד לחללית שבה נספה אילן רמון. עדויות רבות המובאות בספר מנציחות את רוח האדם היהודי בשואה.

* * * * *

עיקר עיסוקו של הספר הוא בחירוף נפש למען הצלת ספרי תורה, ברם, לא ניתן לדלג על תופעת **הכחדת ארון הספרים היהודי** בשואה **וחירוף הנפש** של היהודים **בלימוד תורה**. לכן הקדשתי בסוף הספר שני פרקים. פרק מיוחד הנקרא: **הכחדת אוצר הספרים היהודי בבתי הכנסת, בבתי המדרש ובספריות של הקהילות היהודיות בשואה והצלתם** בזכות יהודים שסיכנו נפשם. וכן, פרק הירואי נוסף **העוסק בלימוד תורה תוך סכנת נפשות**. ספר התורה והתורה שבעל-פה כרוכים יחדיו. הם ליבת הקניין הרוחני והאידיאלים של העם היהודי. הגרמנים לא רק רצו להשמידנו פיזית אלא גם להשמיד את הקניינים הרוחניים של עם ישראל.

* * * * *

במספר מקומות, הרחבתי את יריעת העדות ותיאור הקהילה היהודית בשואה כדי שהקוראים יקבלו גם תמונה כוללת.

* * * * *

כדי לשמור על האוטנטיות של העדויות, לא תיקנתי את סגנון הכתיבה והתחביר של כותבי העדויות שמהם ציטטתי.

תולדות!

ברצוני להודות לכל הגורמים שמהם שאבתי עדויות רבות: ארכיוני יד-ושם ובית לוחמי-הגטאות, לסופר יהושע אייבשיץ, לגנזך קידוש השם, למוזיאון למורשת היהדות הדוברת הונגרית, לאמנים: פרופ' ישעיהו יריניצקי ויחיאל אופנר, **לאתרי האינטרנט**: "זכור"- אמונה בימי השואה - מכללת ירושלים, "עדים במדים", וויינט, כדור־נט, חב"ד און ליין, ערוץ 7, aish, שטיבל, רדיו קול חי, מקור הסת"ם, קק"ל, מכון ויצמן, "זכור"-אמונה בימי שואה, "הידברות" וויקפדיה, **לארגוני יוצאי הקהילות** שהוציאו ספרי זיכרון לזכר קהילותיהם, **להוצאת ספרים** פלדהיים, מוסד הרב קוק **ולהוצאות ספרים**, "זכור", ו"מנורה" [שאינן קיימת עוד], לעיתון "ידיעות השרון" ולביטאון "שיחת השבוע" של צעירי חב"ד.

לכותבים החשובים ומוסרי העדויות, חלקם הלכו לבית עולמם וחלקם חיים עמנו היום, תרומתם רבה לזיכרון השואה. שמם ינון לעולם:

הרב הוברבנד שמעון, הרב אשרי אפרים, הרב אהרונסון יהושע, הרב אונא יצחק, הרב דסברג, הרב הרפנס יחזקאל, הרב ויגלר שניאור, אדילסט נח, אדלר רות, אונגר שמעון אליעזר, אייזיק ישראל, אירית גרינברג, אליאב מרדכי, אמיחי שרית, אנקר אברהם, אפל יעקב, בוסק יוסף, בלינדר יוסף, בניש פרל, בלינדר יוסף, בנשלום בנציון, ברוד מנחם, ג'סיקה ניימן, גולדשטיין יצחק ומשפחת גולדשמידט, גרינברג אירית, גרנטשטין יחיאל, גרפונקל לייב, ד"ר דבורצקי מרק, הלפרן חנוך, ווילונסקי.א, ווינבליט רפאל, חוסטצקי חיים, טייטלבוים יצחק דוד, טרומפולר פרץ, פרופ' יהויכין יוסף, יחזקאלי.מ, כהן בנו, כהן אווה, כהן חנה, כהנא דוד, כהן מנחם, כורץ אשר, כ"ץ אפרים-דוד, מאור יעקב, מוזר צפורה, מוצ'ניק יעקב, מרמורשטיין אברהם, סוצקובר אברהם, סורצקי אהרון, סמולר משה, פאבריקאנט ואשתו, פאנקיייוויץ' תאדאוש, פולק צמח מגדה, פורת משה, פינקלר אברהם, ד"ר פייפר יוליוס, פראגר משה, פינגולד יהודה אריה, פינקלר אברהם, קליינברג ישעיה, קפלן נינה, קרבצינסקי אפרים, קרנגל דב-מנשה, שובר יוסף, שולגאסר.ב, פרופ' שוורץ מאיר, שילה בלהה, שנקר שאול, שטנדיג יעקב, שמיר חיים, שרשבסקי פסיה.

בסוף הספר, בפרק "מראי מקומות" נכתבו המקורות שעליהם ביססתי את הכתוב בספר.

אני תקווה כי ספר זה, יפתח צוהר להיבטים נוספים של עמידה, גבורה ואמונה יהודית שורשית בתקופת השואה.

שריפת בית כנסת באייזנך-גרמניה [1]

עדויות על שריפת בתי כנסת וספרי תורה ב"ליל הבדולח"

עדויות ממשפט אייכמן, ישיבה מספר 15

העד בנו כהן: רצוני עוד להוסיף על הביקור שלי ברייכספרטרטונג, בבוקר זה של ה-10.11.1938, עברתי את בית הכנסת שלא רציתי להאמין למראה עיניי, איך הבניין הזה, Fasanenstrasse [שם הרחוב בו נמצא בית הכנסת] עלה באש.

מכבי האש היו נוכחים **והם לא נקפו אצבע**. אחר כך שמענו רק שהם קיבלו הוראה "רק להפעיל את מכשירים שלנו להגנה על בניינים שכנים, אריים" וראיתי איך יהודים הוציאו, סחבו, נשאו ספרי תורה מבית הכנסת הגדול הזה, אחד מבתי כנסת הגדולים ביותר שבברלין. וההמון עמד שם מסביב, ואולי אנשים לא במדים, והם צעקו וצהלו למראה עיניהם הזה.

תוך חצי שעה שמענו שגם בתי הכנסת האחרים עולים באש, ואחרים, איני זוכר את שמות כל בתי הכנסת Prinzregentenstrasse שעלו באש, ומהרייך, מערי השדה, מהערים הגדולות שמענו שכמעט כל בתי הכנסת נפגעו בצורה דומה. אחר-כך שמענו שמספר בתי הכנסת שהועלו באש הגיע ל-280 בערך, אבל איני יכול להבטיח את נכונות המספר הזה.

מסמך עדות מעיר מנהיים – גרמניה
מכתבו של הרב ד"ר לזיער שנשלח אל הרב ד"ר אונא
ירושלים

בקס (BEX), יום ד' כ"א בכסלו תרצ"ט (14.12.1938).

אדוני הנכבד, חבר יקר נ"י!

זה עתה קבלתי את מכתבך היקר מיום י"א בכסלו. כבר מזמן הייתי כותב לך, אך "ליבי בל עמי", ועדיין לא אוכל לעצור כוח כדי להעלות על הכתב כל מה שהתרחש באותו יום שחור - "ממש חורבן הבית". אני יודע רק מה שאירע אצלי, אחרים יודעים, מה קרה עוד בעיר. בשעה 6 בבקר של יום 10 בנובמבר, כשעמדתי להתלבש, נשמעו שלש יריות תותח כסימן של שעת האפס לקראת...

שמעון שלנו וכן העוזרת היהודית שלנו נכנסו לבהלה. הרגענו אותם. באותו רגע שמענו חבטות חזקות ופריצת דלתותיהם של **ביתנו ושל בית הכנסת, קולות ניפוץ וריסוק בבית התפילה, שם נופץ הכול לרסיסים, אפילו לוחות השיש לפני ארון הקודש נופצו, ספרי התורה נגררו החוצה ונשרפו. בני אדם (ביטוי זה אינו הולם) עברו וצחקו כפי שנאמר "שחקו עלינו".**

טלפנתי לקונסול שלי, הוא הבטיח לי עזרה, אך היא לא באה, טלפנתי פעמים אחדות למשטרה, שהבטיחה עזרה גם היא, אך לשווא. לבסוף ענתה לי המשטרה, שאין ביכולתה להגן עלי, כי אין לה די אנשים, ועלי לשאת בגורלם של שאר היהודים.

למטה בחצר השתוללו הפורצים והאספסוף במדים, לא יכולנו לצאת מן הבית. **בית הכנסת, חדר הלימוד וכו' כבר נחרבו.** ברחוב לפני חנותו של מר אופנהיימר **נשרפו לעינינו ספרים וספרי תורה.**

יושבי ביתנו התאספו אצלנו. אמו של מרקס חשה מעין התקף לב. אשתי הזמינה מכונית והובילה אותה ויחד אתה את כל האחרים לבית החולים. כך נמלטו מן הבית כל האחרים.

אנחנו עם כמה בחורי ישיבה נשארנו עוד כלואים. השלמנו את גורלנו ואמרנו את "השמות", ויחד אתנו ילדינו. שמעון הוסיף עוד "אבינו מלכינו קרע רוע גזר דינינו"... מה לעשות עתה? **שני בתי כנסת נחרבו**, כמעט כל חברי מועצת בית הכנסת נעצרו ונשלחו לדכאו.

לעיתים אני מעלה על זיכרוני את נבואת ירמיהו (יב, טו): "וְהָיָה, אַחֲרֵי נִתְּשִׁי אוֹתָם, אָשׁוּב, וְרַחֲמָתִים וְהַשְׁבָּתִים אֵישׁ לְנַחֲלָתוֹ, וְאִישׁ לְאַרְצוֹ". מאז צאתי **ממנהיים** נודדת שנתי בלילות... הקהילה היהודית נשברה. "ה' ירחם". יהי רצון הקב"ה לשלוח לנו גואל צדק!". [11]

ספרי תורה שרופים, וורמס-גרמניה, 1938. [1]

**בית הכנסת בבאדן-באדן שהוצת בפרעות "ליל הבדולח"
עולה בלחבות 10.11.1938**

**גברים יהודים שנעצרו בבוקר ה-10.11.1938 עומדים בגילוי ראש
בבית הכנסת בבאדן-באדן כשאנשי ה־ס.ס מתעללים בהם.
אחר-כך נשלחו רובם למחנה דכאו ובית הכנסת הוצת. [12]**

הסיפור המדהים של ספר התורה ה"מוכסף"

לפני שנים אחדות, נערכה באחד מבתי הכנסת במונטריאול שבקנדה שמחת בר-מצווה של נער, בן משפחת פייפר. לאחר התפילה והעלייה לתורה סיפר סב החתן, **הד"ר יוליוס פייפר** לכל באי בית הכנסת את סיפורו המרתק ויוצא הדופן של ספר התורה שבו קרא החתן את המפטיר, ספר תורה שבבעלות המשפחה.

הד"ר יוליוס נולד בעיר דיסלדורף שבגרמניה. בשנת תרע"ו-1916 [מלחמת העולם הראשונה], בימים שבין כסה לעשור, נקרא אביו, ר' שלמה פייפר, לשרת בצבא הגרמני. בטרם צאתו, נדר לפני רעייתו וילדיו כי אם יסיים את שירותו בשלום וישוב ממנו בריא ושלם, **יקדיש לבית הכנסת את ספר התורה המשובח והמפואר ביותר שיוכל להשיג.**

בחודש מרחשוון תרע"ח-1918 שב ר' שלמה בשלום לביתו. כעבור ימים אחדים פנה אל ידידו, **הרב עמנואל קרליבך שהתגורר בעיר קלן**, וביקשו לעזור לו לקיים את נדרו. ואמנם, כעבור שנה, בראשית שנת תרע"ט-1919, הגיע לביתם הספר המיוחל. הוא היה נאה ומפואר באופן יוצא מן הכלל. יריעות קלף משובחות, כתב מהודר ו"עצי חיים" עשויים כסף טהור. **עובדה זאת זיכתה אותו כעבור זמן כינוי "ספר התורה המוכסף", וכך נקרא ספר התורה בפי כל.**

הספר הוכנס ברוב שמחה, פאר והדר אל בית-הכנסת **"עדת ישראל"** בדיסלדורף. בגלל פארו והדרו הוצא ספר התורה רק בחגים ובשבתות. בימי החול, קראו באחד מארבעת ספרי התורה האחרים שבארון-הקודש. כעבור שנה, כשהגיע יוליוס למצוות, קרא את כל הפרשה מראשיתה ועד סופה, ב"מוכסף" כמובן.

השנים חלפו. **שמי אירופה התקדרו בענני המלחמה הנוראה.** בד בבד החלו זרעי האנטישמיות להניב גידולי שנאה ופורענות. יוליוס, שבמשך השנים השלים לימודי משפטים ואף הצליח להגיע אל כיסא שופט בית המשפט בדיסלדורף, נאלץ להתפטר מתפקידו. בקראו נכון את המפה, החליט לנטוש את ארץ מולדתו. בשנת תרצ"ז-1937, חצה יוליוס את הגבול ועבר להולנד.

בבית הוריו שבדיסלדורף, היה חבוי אוצר יקר של מטבעות זהב. יוליוס לא יכול היה לנבא את פשעי המלחמה הנאציים שצפן העתיד, אבל בהחלט חשש לגורל האוצר. הוא שלח לבית הוריו שליח הולנדי נאמן ובידו פתק קטן שבו נכתב: "תנו לאיש הזה את היקר מכול". **כעבור כמה ימים שב השליח ובידיו ספר התורה "המוכסף". מסתבר שמושגי הוריו היו שונים מעט משלו.**

ביום ה', פרשת וירא, ט"ו במרחשוון תרצ"ח-1938, **אירע "ליל הבדולח", ובית הכנסת "עדת ישראל" ועמו ארבעת ספרי התורה שנותרו בו, הושחתו כליל.** בגלל טעות בהבנת הנקרא, או בסגנון הולם יותר - בזכות "ההשגחה העליונה", ניצל "המוכסף".

עברו כמה חודשים והורי יוליוס וכך גם הורי אשתו, הצטרפו אליהם והגיעו להולנד. אלא שגם שם לא ארכה שלוותם. **בכ' באייר ת"ש-1940 הגיעו הגרמנים להולנד,** כמה ימים לאחר מכן, הצליח יוליוס להימלט לאנגליה, ואילו הוריו והורי אשתו נשלחו עם יתר המשלוחים אל הבלתי נודע. עם אשתו ובנו הקט, פרדי, אבד הקשר לגמרי.

לאחר המלחמה הצליח יוליוס לאתר את רעייתו ובנו בן החמש שנשארו בחיים. מפיהם נודע לו, כי למעשה גם הם נשלחו למחנות הגרמנים. תחילה לִּסְטֶרְבֹּרְק ולאחר מכן לברגן-בלזן למרות הכול, בחסדי השם, הם שרדו.

עוד סיפרה לו רעייתו: "כשחלפה עם בנה דרך שער מחנה לִּסְטֶרְבֹּרְק, ראתה לפתע את ר' שלמה פייפר, הלוא הוא חמיה. זו הייתה הפעם האחרונה

שהתראו. כשזיהה אותה, קרב אליה בחשאי ולחש לה: **"הספר נמצא אצל נגר גוי בצפון אמסטרדם"**. יותר מזה לא הספיק לפרט, שכן קלגס נאצי סילקו אותו בגסות מן המקום.

כחלוף כמה שבועות של רגיעה, שבה רעייתו של יוליוס לאמסטרדם. לפניה עמדה משימה קדושה, איתור ספר התורה ה"מוכסף". ימים ושבועות נדדה בחוצות העיר מנגרייה לנגרייה. לא היה כמעט נגר בצפון אמסטרדם שלא פגשה. אולם חיפושיה לא העלו דבר.

היא כבר הייתה קרובה לייאוש. "אם גם ביום הזה לא אמצא את מבוקשי, אשוב לבעלי ולילדיי", אמרה לעצמה באותו יום. היא התדפקה על דלת הנגרייה, האחרונה. נגר ממוצע קומה, ששיבה זרקה בשערו, קידם את פניה. כשגמרה להסביר לו את מטרת בואה, הוא נראה מהורהר קמעה. "אינני יודע אם לזה את מתכוונת, אך לפני זמן רב הפקיד אצלי יהודי אחד ספר תנ"ך גדול", אמר. ליבה החסיר פעימה. הוא הלך לרגע ומיד שב כשבידיו חבילה גדולה, עטופה.

היא לא הייתה צריכה להסיר את המעטפת כדי לדעת שאכן זהו ספר התורה! את דרכה לביתה עשתה כאשר "המוכסף" בידיה. אחר-כך, כשהיגרה משפחת פייפר לקנדה, נטלה את ספר התורה היקר עמה.

בהגיעם למצוות, קראו כל שלושת ילדיי את הפרשה בספר תורה זה.

"ועתה הנה זכיתי שגם נכדי, הלוא הוא בנו של פרדי בכורי, קרא בו", אמר ד"ר פייפר בהתרגשות. [13]

ספר תורה מבית הכנסת בלייפציג-גרמניה, אשר ניצל משריפה בפוגרום "ליל הבדולח"

ספר תורה מבית הכנסת ברודר **בעיר לייפציג – גרמניה**, ניצל מהרס בתי הכנסת בפוגרום **"ליל הבדולח"** ונשמר בעליית הגג של ספריית האוניברסיטה העירונית. בעת שיפוצים במבנה הספרייה, נתגלה ספר התורה מבית הכנסת ברודר.

ספר התורה, נתגלה, שישים שנה לאחר שהנאצים הובילו את שריפת בתי הכנסת בגרמניה ובאוסטריה, בליל התשיעי לנובמבר, 1938. הספר נתרם ל"יד ושם" על ידי אגודת יהודי לייפציג בישראל.

סיפורו של ספר התורה ודרך הצלתו נחשפו בהדרגה לאחר גילוי של הספר בשנת 1998.

ספריית אוניברסיטת לייפציג נפגעה קשות בהפצצות בנות הברית ושופצה בשנות התשעים של המאה העשרים. בעת השיפוץ התגלו בין קורות הגג של הספרייה ספרי תורה במצב של בלאי מתקדם ומספר "עצי חיים".

מקום המסתור העיד על כך שספרי התורה הוסתרו בכוונה, ומכאן היה ברור שהדבר התרחש בתקופת השלטון הנאצי. אולם, לא זאת בלבד שלא היה מושג מי החביא את הספרים, גם לא היה ידוע מהיכן נלקחו.

ספרי התורה שהוסתרו בתנאי רטיבות ולחות נמצאו במצב מתקדם של בלאי וריקבון. בהתאם למנהג היהודי של קבורת ספרי קודש בבית קברות יהודי נקברו הספרים בבית-הקברות בלייפציג למעט ספר אחד שאגודת יהודי לייפציג ביקשה להעביר ארצה.

זמן קצר, לאחר פרסום הפרשה בעלון הקהילה היהודית בלייפציג, קיבלה מזכירת האגודה בתל אביב מכתב מאזרח קנדי, אשר שפך אור חלקי על הפרשה המסתורית.

במכתב, כתב אייזק ישראל את הסיפור הבא: אביו, חיים ישראל סיפר, שבבוקר התשיעי לנובמבר 1938, הגיע שליח הדואר להודיע שממתינה לו שיחה בתחנת הטלפונים. כשהגיע לתחנה, מטלפון אנונימי משטוטגרט הודיע לו שצפויים גילויי אלימות כלפי כל בתי הכנסת ברחבי גרמניה. חיים הלך לבית הכנסת שלו, בית כנסת ברודר, ובאותו היום של ליל הבדולח הוחלט להעביר כתריסר ספרי תורה לבניין הקרן הקיימת לישראל, שהיה מוכר כבניין בבעלות נתינות בריטית. בבית הכנסת הושאר ספר תורה אחד לתפילות. **באותו הלילה התרחש הפוגרום הידוע בשם "ליל הבדולח", ובתי כנסת ברחבי גרמניה הוצתו ונשרפו. תכולת בית הכנסת נהרסה לחלוטין, וספר התורה שהושאר בארון הקודש נקרע לחתיכות.**

ההשערה היא כי ספרי התורה שהתגלו בספריית האוניברסיטה הם **אותם ספרי תורה שהציל חיים ישראל מבית הכנסת ברודר**, אולם לא ידוע כיצד הועברו ספרי התורה מבניין הקרן הקיימת לישראל למקום מחבואם בספריית אוניברסיטת לייפציג ומי יכול היה באותם ימים אפלים להטמין במקום את ספרי התורה. ספר התורה שנמצא בספרייה בלייפציג במצב הטוב ביותר נתרם לאוסף החפצים על ידי אגודת יוצאי לייפציג שראתה ביד ושם את המקום הראוי לו ביותר.

[14]

ספר תורה שניצל פעמיים

רבקה ברמן נולדה באוסטריה כארבעים שנה לפני השואה. היא התגוררה בבאדן-גרמניה יחד עם בעלה ד"ר יוסף שהיה רופא מומחה למחלות ראומטיות. בעיר זו קיימים מעיינות מרפא וחולים רבים באו להתרפא שם. שני בני הזוג ניהלו בית הארחה צמוד וגם טיפלו בחולים.

כשהתחיל שלטון הנאצים והיהודים הרגישו שהקרקע מתחילה לבעור תחת רגליהם, שלחו בני הזוג ברמן את בנם הבכור מחוץ לגבולות המדינה.

"ליל הבדולח" הגיע ורבקה שומעת לפתע רעשים מפחידים מכוון בית הכנסת הסמוך לביתם. קולות מפולת וצעקות רמות הרעידו אותה והיא מיהרה לבית הכנסת לבדוק מה קרה. **לנגד עיניה נגלה הרס וחורבן שבצעו בבית הכנסת חבורת פורעים בפיקוח קצין שעבד בשרות הנאצים. הפסיקו מיד, צעקה עליהם באומץ בלתי מצוי. אולם הקצין אמר לה שהוא קיבל פקודה ועליו לבצע אותה.**

לאחר ניסיונות נוספים נוכחה רבקה לדעת כי לא תוכל למנוע מהם את זממם, והחליטה לפחות להציל את מה שניתן להציל. היא ניגשה לקצין ובקשה ממנו לקחת איתה דבר קדוש. כיון שהכיר את בעלה הרופא, הסכים הקצין לבקשתה. **רבקה התקרבה לארון הקודש, כשהיא עוברת בין הפורעים האנטישמיים, ונטלה משם את ספר התורה הקדוש. יותר מאוחר שרפו הרשעים את בית הכנסת אולם ספר התורה ניצל.** היא הביאה אותו לביתה ועוד באותו לילה ארזו בני הזוג מספר חפצים והזמינו מונית תוך סיכון רב בדרך אל מקום מסתור בית החולים שבו עדיין לא העזו הנאצים לנגוע.

משם סדרו אשרות יציאה והצליחו למלט את עצמם יחד עם ספר התורה לארץ הקודש. למרבה הצער לא התאקלמה משפחת ברמן בארץ וההורים נפטרו כעבור מספר שנים.

בנם הצעיר אלעזר הצטרף לקבוצת חלוצים, ועבר לגור בגוש עציון, שם נישא לחיה. חיה לא הכירה את חמותה, **אולם שמעה על סיפור הגבורה של הצלת ספר תורה והתרגשה.**

לא עברה חצי שנה והתחוללה מלחמת השחרור, **הערבים והאנגלים התנפלו על יושבי גוש עציון**, שלא היה בידם נשק רב, והכניעו אותם לאחר קרבות קשים. חלק מהתושבים נהרגו וחלקם נלקחו בשבי הירדני.

כאן התגלתה גבורתה של חיה שזכרה את מעשה חמותה ובכוחות לא לה עשתה מעשה. **היא בקשה רשות מהלגיונר הערבי לקחת איתה לשבי את ספר התורה הקדוש ליהודים.** לערבי לא היה אכפת, ממילא היא הולכת בשבי. ספר התורה היקר הוחבא ערב קודם ע"י התושבים בתוך קופסת פח בבור עמוק שנחפר לצורך כך. הם חששו לגורלו כשראו שהערבים מתקיפים ומשתלטים על האזור. **כעת הוציאו את ספר התורה וחיה הלכה איתו בגאון אל השבי.**

במשך שנה שלמה שמרה עליו במסירות נפש עד לסיום מלחמת תש"ח אז שוחררו השבויים. כיום ספר התורה שמור בבית הכנסת בו מתפללים הנכדים של משפחת ברמן, תקנו בו את הטעון תיקון בעקבות כל הטלטולים שעבר הספר, ועל המעיל רקמו: לעילוי נשמת יוסף ורבקה ברמן, ולהצלחת בניהם ונכדיהם. [15]

ניסח להציל ספרי תורה ב"ליל הבדולח" ללא הצלחה אבל זכה להציל מחזור לראש השנה **מהשריפה**

ישראל אפרתי מספר סיפור מופלא על אדם שאינו יודע את שמו הפרטי. דבר אחד ידע, שאותו אדם הוא בעלה של אווה כהן.

כאשר בית כנסת שהיה ליד ביתו הוצת ב"ליל הבדולח", **כאב את הצתת המקום ואמר לרעייתו כי הוא ניגש לאש, חירף הסכנה לחייו, כדי לראות אם יוכל להציל ספרי תורה.**

למרות התנגדותה של רעייתו, הוא ניגש למקום, לאחר לילה של טבח ביהודים, **ומתוך ערימת ספרים שעדיין עלתה באש, הצליח להציל רק ספר תפילות קטן.**

ספר תפילות קטן, מחזור לראש השנה ולחגי תשרי, חרוך ושרוף בחלקו, כרוך בכריכת עור ישנה חומה ועטוף בפיסת בד עבה. זהו אחד השרידים שניצלו מבית הכנסת החדש במרכז ברלין, בית כנסת שנחנך בשנת 1866 **והוצת על ידי המון נאצי במסגרת אירועי דמים ופוגרום קשים בחודש נובמבר 1938, שקיבלו את הכינוי "ליל הבדולח".**

בראיון ל"ידיעות השרון" מספר אפרתי לכתבת אירית גרינברג: **"את הספר קיבלתי מאשתו של תושב ברלין, שהציל את הספר תוך שהוא מסכן את חייו", מסביר אפרתי. "אני היום כבר בן 80 ואני רוצה להספיק להנציח את זכר המשפחה הזו, את זיכרון גבורתו של אותו איש שחירף נפשו למען ספר תפילות. זו המורשת שלנו, הזיכרון שלנו וההיסטוריה שלנו. זה מה שמייחד ומבדיל אותנו כעם".**

ישראל אפרתי, גדל בחבל בוקובינה שברומניה. הוא התייתם מאביו בהיותו תינוק בן חצי שנה, גדל יחד עם אחיו הגדול שמעון, אחותו לובה ואימו גיטל.

בשנת 1941, כשהיה בן 10 בלבד, נשלח יחד עם משפחתו וכל בני העיירה בה התגורר למתחם גטאות שהוקם בחבל טרנסניסטריה שברומניה. שש שנים חיו אפרתי ובני משפחתו בתנאים קשים בגטאות, תוך שהם רואים כיצד נרצחים ומתים שכניהם וחבריהם.

"אחרי שרומניה הצטרפה למלחמה לצידה של גרמניה הוחלט לגרש אותנו לגטאות שהוקמו בטרנסניסטריה. אני, שבאתי ממשפחה דתית, ראיתי איך רוצחים והורגים ילדים שלא חטאו ולא עשו דבר ולא הצלחתי להבין את זה. מחצית מבני העיירה שלי נספו בגטו ותנאי המחיה היו קשים מאוד. כילד נחשפתי למראות קשים מאוד ואחרי שש שנים, כשהייתי בן 17 והמלחמה נגמרה, החלטתי לחזור בשאלה. מותם של ילדים חסרי ישע ותמימים הביא אותי לשאול שאלות שלא הייתה עליהן תשובה".

אפרתי ובני משפחתו חזרו לעיירה בה התגוררו ולאחר כשנה וחצי, בשנת 1947, החליט אפרתי לעלות ארצה, במסגרת עליית הנוער. "עליתי לבדי, ללא בני המשפחה שלי, שעלו לארץ מספר חודשים אחריי", הוא מספר. "עליתי בספינת מעפילים וכאשר הגעתי לחיפה גורשנו על ידי הבריטים למחנה עקורים שהוקם בקפריסין. רק לאחר כשמונה חודשים במחנה התירו לנו הבריטים להיכנס לארץ ומצאתי את עצמי בקיבוץ כפר גליקסון. זמן קצר לאחר מכן כבר התגייסתי לצבא".

"אני מאוד אוהב ספרים", מעיד על עצמו אפרתי כשניצוץ נדלק בעינו. "בתור ילד לא קראתי ספרים בגלל שלא היו לנו בגטו, וזה היה חסר לי מאוד. כשפרשתי לפנסיה חשבתי כיצד לנצל את הזמן הפנוי שלי והחלטתי לאסוף ספרים. החלטתי להתמקד בספרי יודאיקה, **כי למרות שחזרתי בשאלה, הדת**

היהודית מאוד חזקה אצלי ועד היום אני נוהג לקרוא מדי שבוע בפרשת השבוע."

במהלך השנים יצא שמו של אפרתי כאספן ספרי יודאיקה עתיקים וישנים, למרחקים. באחד הימים סיפרה לו אחת משכנותיו כי אישה מבוגרת בחיפה, **חנה כהן**, מבקשת למכור ספרים עתיקים שברשותה לאחר שהחליטה לעבור להתגורר בבית דיור מוגן. אפרתי לא חשב פעמיים ומיהר לקבוע איתה פגישה.

מורשת בתוך מגירה

"הגעתי לביתה של חנה, יקית חביבה וקפדנית שהתעקשה שאקרא לה אווה", מספר אפרתי בהתרגשות. "אחרי שהגישה לי תה וכיבוד, כיאה ליקית, היא הראתה לי את אוסף הספרים שברשותה. הסתכלתי על הספרים ולא ראיתי שום דבר שהיה בתחום התעניינותי ואמרתי לה שאני מצטער ואף ספר לא משך ממשי את עיניי.

"אלא שאז היא אמרה לי שיש לה עוד משהו להראות לי. היא הוציאה מאחת המגירות ספר, עטוף בבד. וכשהיא פתחה אותו **ראיתי שמדובר בספר תפילות, מחזור עתיק לחגי תשרי, שהודפס כבר בשנת 1864 בווינה, שרוף וחרוך בחלקו ובתוכו אפילו מצאתי תפילה לקיסר של אותה תקופה, הקייזר פרנץ יוזף הראשון ורעייתו.** "באותו רגע עברה בי צמרמורת. התרגשתי מאוד למראה הספר, ואז היא החלה לספר לי את סיפורו."

הספר ששרד (צילום: יוגב עמרני)

אווה כהן ובעלה התגוררו לא הרחק מבית הכנסת שנחשב באותם ימים לאחד מבתי הכנסת המפוארים ביותר, בעל כיפת זהב שנראתה למרחוק וליברלי. **"ליל הבדולח" הוצת בית הכנסת על ידי המון גרמני זועם. קצין המשטרה שהיה בתפקיד בבוקר ה-10 בנובמבר, הגיע למקום והורה להמון הנאצי להתפזר. הוא הכריז שבית הכנסת הוא אתר היסטורי מוגן ושלף את אקדחו, כשהוא מצהיר שהוא שומר על החוק הדורש הגנה על המקום.**

בינתיים הגיעו מכבי האש וכיבו את השריפה, וכך ניצל בית הכנסת מחורבן. בעלה של כהן, שנהג להתפלל בבית כנסת אחר, **כאב את הצתת המקום** ואמר לרעייתו **כי הוא ניגש לאש, חירף הסכנה לחייו, כדי לראות אם יוכל להציל ספרי תורה.** למרות התנגדותה של רעייתו, הוא ניגש למקום, לאחר לילה של טבח ביהודים, **ומתוך ערימת ספרים שעדיין עלתה באש, הצליח להציל את ספר התפילות הקטן.**

לקיים את ההבטחה

"כשנה לאחר אירועי "ליל הבדולח" הצליחו אווה ובעלה לברוח מגרמניה אחרי ששיחדו קצין גרמני שסיפק להם דרכונים מזויפים", מספר אפרתי. "כל מה שלקחו היה מזוודת בגדים קטנה וספר המחזור שניצל. ספר אותו שמרו במשך כל השנים בביתם. רציתי מאוד שאווה תמכור לי את הספר, אבל היא עדיין לא הייתה מוכנה להיפרד ממנו. לאחר כשנה, אחרי שעברה להתגורר בבית דיור מוגן בחיפה, היא התקשרה אליי והזמינה אותי אליה. כשהגעתי היא סיפרה לי שהחליטה למסור לידי את הספר למשמורת מאחר שהיא חולה ועומדת למות. **"לא היו לה ילדים והיא רצתה לשמר את הזיכרון הזה ממשפחתה.** היא ביקשה ממני שאבטיח לה שלעולם לא אמכור את הספר ושתמיד אשמור עליו או שאמסור אותו למישהו שישמור עליו, ואכן הבטחתי לה. מאז אני שומר על הספר, עטוף, במקום מוגן".

היום, בהגיעו לגיל 80, החליט אפרתי, כי הגיעה השעה להנציח את זיכרון הסיפור, כפי שלדבריו סופר לו, ואת זיכרונה של אווה ובעלה.

"אני לא יודע כמה זמן אני עוד אחיה", הוא מסביר. **"אני רוצה לקיים את מה**

שהבטחתי ולהיות בטוח שהספר הזה יישמר. שיהיה זיכרון לסיפור.

"כל השנים שמרתי על הסיפור ועל הספר כי זה היה משהו מאוד אישי בשבילי, אבל אני חושב שהגיעה העת להנציח את זה, וזו הסיבה שאני רוצה שסיפורו של הספר וסיפורה של אווה, יפורסם.

"עם צריך מורשת ומה שמאפיין את המורשת זה הסיפורים, ההיסטוריה ושימור

המסורת. **את הספר הזה אני רוצה להוריש לילדיי כדי שהם ימשיכו במשימה**

אותה אני התחלתי. לשמור על הספר הקטן ועל זיכרוננו". [16]

נפלא לידי חזכות להציל ספר תורה שניצל באורח נס משואת אירופה

ספר התורה טומן בחובו, סיפור הצלה מופלא מזוועות השואה, מתלאות הדרך שעשה אל הקהילה היהודית באוסטריה, ועד הגעתו לארץ ושיקומו הייחודי.

דוד יעקבסון מאלעזר, לא חלם להיות חלק מסיפור מופלא שכזה, של הצלת

ספר תורה שניצל באורח נס משואת אירופה וכך הוא מספר [17]:

בחודשים האחרונים הוזמנתי לעסוק במחקר אקדמי באוניברסיטה בעיר גראץ הנמצאת בדרום אוסטריה. במהלך ביקורי התכופים שם ביקרתי לא מעט בבית הכנסת ובקהילה היהודית הקטנה שבעיר. בית הכנסת נבנה מחדש לפני כ-15 שנים, **באתר בו היה בית הכנסת הישן שנשרף ב"ליל הבדולח" בתרצ"ט (1938).**

לקהילה אין רב מזה זמן. התנדבתי לשמש בעל קורא, ש"צ, ואף הוזמנתי להעביר סדרה של שיעורים והרצאות בנושאי יהדות. לשיעורים אלה מגיעים גם לא-יהודים רבים.

באחד מביקורי במשרד הקהילה ניגשה אלי המזכירה (אינה יהודייה) עם חבילה עטופה ושאלה אם אוכל להסביר את תוכנה. את החבילה הביאה למשרד אישה מבוגרת שסירבה להזדהות, מסרה אותה לידי המזכירה והסתלקה מיד ללא אומר ודברים.

פתחנו את החבילה **וראיתי יריעות של ספר תורה מפויח**, ללא "עצי חיים". גללתי את היריעה לכל אורכה, ומצאתי שכל ספר בראשית ופרשת שמות חסרים. היריעות מתחילות בפסוק "והבאתי אתכם אל הארץ" – לשון הגאולה החמישית שבתחילת פרשת וארא.

למותר לציין שהתרגשתי מאד, והצעתי לנשיאת הקהילה לאפשר לי להעלות את הספר לארץ, לשקמו למצב שימוש מלא, **ולדאוג שימלא שוב את ייעודו המקורי כספר תורה הנקרא בציבור**. הצעתי נתקבלה תוך אנחת רווחה.

לקהילה ארבעה ספרי תורה שמישים ואין ידה משיגה לדאוג (לא טכנית ולא כספית) לשיקום הספר. הקהילה בווינה (אליה מסונפת הקהילה הקטנה של גראץ) לא גילתה התלהבות לקחת אחריות לשיקום הספר. הבאתי את הספר לארץ, והוא עבר שיקום והשלמה במכון "אות" בירושלים.

על פי המסופר, ספרי התורה ניצלו משריפת "ליל הבדולח" בחירוף נפש ע"י חברי הקהילה. לאחר מכן הובאו למשרדי הקהילה, שם המשיכו חברי הקהילה להתפלל עד לחיסול הקהילה בשנת תש"א-1941. על פי נתוני "יד ושם" נספו בשואה כ-2,200 יהודי גראץ, ורק פחות ממאה ניצלו. משרדי הקהילה נתפסו ע"י "נוער היטלר" ותשמישי הקדושה נשדדו או הושלכו למרתף (חלקם נמצאו במקום לאחר המלחמה).

מה עוד ניתן ללמוד על הספר?

הספר אשכנזי (נכתב באותיות על פי מרן הבית יוסף).

סגנון אותיותיו מעיד על כך שנכתב לפני פרסום ה"משנה ברורה" (תרס"ו), שכן החפץ חיים קיבע מחדש צורתן של מספר אותיות (משנה ברורה או"ח סימן ל"ו) וקביעותיו התקבלו בכל קהילות אשכנז.

הספר כתוב היטב על קלף משובח ביד אומן ותלמיד חכם. הדיו משובחת ועמדה בפגעי הזמן והתלאות.

כמצוין, **הספר מפויח וכנראה היה בשריפה של "ליל הבדולח"**. מה שמחזק את השערת השריפה הוא מצבה של היריעה בפרשת אמור (פרשת המועדים) שהיא מקומטת ומיובשת במיוחד, מה שמעיד על חשיפה לחום גבוה. ניתן לשער שהספר היה גלול במקום זה בעת השריפה, ואולי שימש בקהילה כספר של החגים.

הספר זכה ל"הכנסת ספר תורה" בקהילה. בפסוקים האחרונים בספר דברים ניתן למצוא כמה אותיות שגלשו מהשורה ואינן ישרות לגמרי, מה שמעיד על כתיבתן ע"י בעלי בתים ולא ע"י מומחה, כפי הנהוג בטקסי הכנסת ספר תורה בקהילות ישראל.

ה"נון" ההפוכה בפרשת בהעלותך בצורת האות האנגלית זד, ולא כתב ראי כמקובל ברוב המקומות. זהו סגנון יהודי-אוסטרי. (ע"פ הרב ברויאר ישן 13 שיטות מקובלות לסימון במקום זה).

הספר נכתב עם "ווי העמודים" – כל העמודים מתחילים באות ו', למעט היוצאים מהכלל "ביה שמו", ועוד עמוד המתחיל ב"שמר לך" בספר דברים.

הסופר נתן דרור ליצר האמנות שלו, והידר במיוחד בכתרי כמה מהאותיות בכמה שורות עליונות ובפרשת האזינו.

בהעדר עצי החיים, איננו יודעים (נכון לשעה זו) את זהות הסופר ותאריך מדויק של הכתיבה.

הספר היה עטוף במעיל עליו כתוב: **"זו נדבה לכבוד התורה האישה מ' חוה שטאדלר שנת תרנ"ז (1896-7) לפ"ק"**. איננו יכולים לקבוע בוודאות שזה המעיל המקורי של הספר.

הספר הוכנס ברוב כבוד לבית הכנסת באלעזר, שם ישמר.

יריעה מספר התורה

**המעיל החדש של ספר התורה
וכך כתוב עליו:**

**ספר תורה זה שוקם והושלם ע"י
בוורלי ודוד יעקבסון
לזכר הוריהם
אבא בן משה ופייגיל שבי-ציון
משה בן אברהם וחנה יעקבסון**

ילדים לומדים תורה במסתור. [1]

הוצאת ספר תורה. על פי התמונה נראה שהמתפללים נמצאים במקום מסתור.

עדויות על חירוף נפש

למען הצלת ספרי תורה בשואה

החליכה למוות עם ספר תורה מסמלת את המרי המוסרי כנגד הגרמנים

ד"ר **מרק דבורז'צקי** היה רופא בתקופת השואה. לאחר ששרד את השואה, הקדיש עצמו למחקר על תקופת השואה במסגרת עבודתו באוניברסיטת בר-אילן. בספרו **"בין הבתרים"** הוא מתאר את גבורתם המוסרית-הרוחנית של רופאים, מורים ורבים אחרים.

הוא מספר גם על גבורתו של **הרב** בדרכי הייסורין, **כאשר הוא נושא את ספר התורה לגיא ההריגה בפונאר ליד העיר קובנה בליטא**. וכך הוא כותב על הרב: **"והנה אראה את הרב שהלך לקראת המוות בדרך של פונאר וספר התורה בידו צועק וקורא: 'נחמו, נחמו עמי'.."** והוא נופל הלום ממגלבי הנאצים, כשהוא לוחש: **"נחמו, נחמו עמי..."** ואת הרב כשהוא יוצא במחנות ריכוז באסתוניה **כשגופו עטוף ספר-תורה** עובד בחפירות, נושא משאות. מחכה מדי יום ביומו שיחטפוהו על-יד שער המחנה עם משאו הטמון. היאמר כותב דברי הימים: **הלא בלתי מזוינים נפול נפלו... או אולי גם יגיד: ככה הקימו מרי מוסרי נגד הגרמנים. ככה נאבקו לפי דרכיהם הם"**. [18]

חירוף נפש למען חסרת ספרי תורה כדי לקיים את ההקפות בשמחה תורה

לפנינו עדות על ספר תורה שהוטמן **במחנה העבודה "האסאג" בצ'נסטחוב** לקראת הקפות שמחה תורה. וכך מספר העד:

עבדים היינו בצינוק של הצוררים הנאצים. מחנה שעבוד שכונה בשם: "האסאג". על משואות הגטו בצ'נסטחוב הוקם המחנה. פירורי אדם, שברי משפחות. הכל נלקח מאתנו. כולם גורשו, הובלו לטבח. ואנו הנשאים, לאברים כרותים דמינו, שפרפרו בתוך ייסוריהם. אברים שותתים דם, אברים מן החי.

ומלאכתנו מה? יצור כדורים בהמון. כדורים כדורים לצבאות הגרמנים המובסים בכל החזיתות ועדיין כוחם עמם להרע לנו מאד ולהתנקם בנו על מפלותיהם. יומם ולילה הועמדנו ליד מכונות יצור כדורים והנוגשים אצו בנו: נרפים אתם, נרפים!...

באחד הימים של חול המועד סוכות עבר לחש-רחש במחנה: הסנדלר נתאחר בחזרתו מן הגטו. שלא כמנהגו לא נחפז למטבח במטרה לקבל את "מנתו המיוחדת", אלא שאץ הוא להסתתר מאחורי דרגש העץ שלו. **ומה קרה? הוא הצליח להבריח ספר תורה ולהבריחו לתוך המחנה.** הכיצד? פשוט מאד, **הוא גלל את הגווילין סביב לגופו** וכך חזר למחנה. ומהיכן לקח את ספר התורה? על זאת בחר הסנדלר לשתוק, כי זה שוב נשאר סודו האישי. אולם יודעי דבר לא התקשו לפענח את הסוד שבטח מאותו מחסן של הס"ס, אשר משם בא השופר, נלקח הפעם ספר התורה.

אלה יודעי הדבר, מבין מנקי ההריסות ידעו הכל ולא ידעו הכל על בוריו. כפי שנודע לנו לאחר מכן, לא בנקל הצליח הסנדלר-האומן להציל את ספר התורה, מפני שהשמירה על רכוש קודש זה הייתה קפדנית וחמורה מאד אצל אנשי הס"ס. לכן היה נאלץ לשחד את אחד משומרי המחסן. ובמה שיחד אותו? בכך

שהבטיח לו זוג מגפיים של קצין אף-על-פי שעל פי דרגתו לא מגיע לו משהו כזה.

הצלת הספר נעשתה ברגע האחרון ממש, בשעה שהצוררים הכינו מוקד גדול לכל ספרי התורה שנאספו מתחת להריסות הגטו. ספר תורה זה קטן היה, ואפשר היה להתעטף בו, מבלי ששומרי המחנה ירגישו בכך. והודות לכך, שזה היה ספר קטן ניתן היה להסתירו בתוך המחנה ללא קושי מיוחד.

"מי רוצה להטמין את ספר התורה?" – פנה הסנדלר הגיבור אלינו, זאת אומרת אל קבוצת "המתפללים" אשר ערכו תפילה בכל שבת-קודש בפינה סמויה בין המיטות.

קבלנו את ספר התורה לרשותנו. שברנו ראש-קרב מאחת המיטות וכך סידרנו מחבוא כלשהו. והנה הגיע ובא יום של שמחת תורה. הבשורה של הספר הייתה נפוצה מכבר בין כל אנשי המחנה מכל הצריפים. ואותו ערב של שמחת תורה נערכו "הקפות" בצריף שלנו. **"הקפות" משונות במקצת. ספר התורה היה מונח בתוך מחבואו, כי פחדנו בעד גורל הספר, שלא יפול לידי הטמאים. לסכן את עצמנו לא פחדנו, אבל לסכן את ספר התורה כן פחדנו.** לכן סידרנו את "ההקפות" באופן שיהלום תנאי המחתרת.

כל אחד, שנכנס לצריף, היה הולך וסובב את דרגש-העץ, אשר בתוכו טמון היה טמון האוצר הגדול שלנו. בהגיעו למקום היה מתכופף ומנשק את הגווילין, וכך הלך המצעד הזה, הצנעה ובחשאי, ובהתאפקות יתירה, אם כי מסביבנו הדהד הפזמון החסידי מן הימים ההם אשר קיבל משמעות כל כך עצומה וכל כך ממשיית במחנה שלנו **"שישו ושמחו בשמחת תורה, כי היא לנו עוז ואורה"**.

ספר-תורה זה ניצל והובא ארצה על ידי **ר' נח אדליסט** ונמסר לבית הכנסת של חסידי גור, רחוב אור חיים 17, בני ברק. [19]

**"אתם יכולים לשרוף אותי, אך זאת לשרוף
את ספרי התורה, אני לא אעשה!"**

אפרים קרבצ'ינסקי מספר בסיפור-עדות שכתב בספר הזיכרון **לקהילת קובילניק** [20]:

היה זה ביום 27 ביוני 1941, ביום שהגרמנים פרצו אל בית הכנסת והכו את המתפללים. פרצו את ארון הקודש וציוו על מעט היהודים הזקנים, שלא הספיק להם הכח לברוח, להוציא החוצה את ספרי התורה.

הקלגסים הגרמנים קרעו את גווילי הספרים הקדושים, כשהם צורחים: "מה חזק הוא הקלף? כמוהו כמו היהודים".

**ספר תורה שניצל משרפה בעיירה ביאלוברזאגי על ידי
משפחת מאקובסקי, פולנים לא יהודיים. [2]**

**למחרת קראו הרוצחים הגרמנים לרב העיירה, ר' הירש מאקובסקי, וציוו
עליו לשרוף את ספרי התורה. והרב השיב להם בנחת:
"אתם יכולים לשרוף אותי, אך זאת (לשרוף את ספרי התורה) לא אעשה."**

כתגובה, הם היכו את הרב מכות נמרצות. וכאשר הרוצחים הגרמנים הובילו את העדה היהודית אל בורות המוות, ופקדו עליהם לכרוע ברך. אז צעק אליהם הרב: "יהודים לא לכרוע ברך! אלא לעמוד על קצות האצבעות".

ברגעים האחרונים של העדה הנידונה למוות, ניחם הרב מאקובסקי את עדתו ואמר: "יהודים יהיה טוב. יהודים, קראו "שמע ישראל". איש מהם לא בכה.

חרב וספר חתורה עלו בלחבות

העיירה וידאבה הייתה עיירה קטנטונת (במחוז ויילון, נפת לודג'). עיירה שרוב גגות הבתים היו קלועים קש. עיירה נידחת וזנוחה. רבה של העיירה, **רבי אברהם מרדכי מארוקו**, היה איש צעיר ונמרץ. הוא הוכתר כרב העיירה שנים ספורות לפני פרוץ המלחמה.

במשך השנים המועטות שכיהן כרב העיירה, הפיח בה "רוח חיים". ובסך הכל הוכיח גדולות ונצורות. הקים מוסדות חסד וסעד לנזקקים. יסד "תלמוד-תורה" ו"ישיבה קטנה".

וידאבה הקטנה פשטה צורה ולבשה צורה חדשה. הוא היה המוציא והמביא, העושה והמעשה בכל דבר ציבורי, ובפרט בדברים שבקדושה. כל בני הקהילה אהבו אותו אהבת נפש, העריצו אותו והתגאו בו. כאשר פרצה המלחמה הנוראה, ברחו רוב תושבי העיירה – יהודים וגויים – מאימת הרוצחים הגרמנים.

השלטונות הפולנים הפיצו שמועה, כי מעבר לנהר ה"וארטה" תיוצב החזית הפולנית. ומשם יגרשו חזרה את הפולשים הגרמנים. בעיירה נשארו רק החולים, הזקנים והנכים מוכי הגורל, שלא היה בכוחם לברוח. אי לכך החליט הרב הצעיר להישאר במקום ולדאוג למוכי הגורל בקהילתו – למרות הפצרתה של הרבנית הצעירה שהתחננה לפניו שימלט את נפשו ויברח, כפי שעשו זאת

רוב בני הקהילה. באנדרלמוסיית המלחמה, שהשתררה בעיירה, גילה הרב מארוקו הרבה אומץ ותושייה. למרות המחסור והמצוקה, הצליח הרב לספק לנזקקים את כל מחסורם.

עד שבא היום המר והנמהר. היה זה ב"עשרת ימי התשובה", בין "כסה לעשור" הרב היה שקוע בלימודיו. כשלפתע ניסר את חלל העיירה קול צרחני בגרמנית: "היכן גר רב היהודים?" איש לא ענה להם. הפולנים המעטים שנשארו בעיירה, איש מהם לא הבין גרמנית. רק שוטה העיירה בדנארק "הקיטע" התאושש, רק מילה אחת הבין, "ראבינר". שכן גם בפולנית קוראים לרב "ראבין". הוא הסיק מכך שהגרמנים מחפשים אחרי הרב של ה"זידים". אכן זה יומו הגדול. הוא יראה להם, לכל באי בית המרזח שבדנארק ש"הקיטע" אינו כה טיפש כפי שהם אומרים עליו. והוא הוביל את הרוצחים הגרמנים לבית הרב.

בחמת זעם פרצו החיילים הגרמנים לביתו של הרב והחלו להתקלס בו. הנחיתו מכות רצח על ראשו, מרטו את פאותיו המדובללות עד זוב דם. הציתו את זקנקנו. עד שלפתע פרץ אחד הרוצחים בצהלה: "קאמראטים (חברים), הביטו, מה מצאתי", **והוא הוציא מתוך ארון הקודש הקטן שהיה בחדרו של הרב, ספר התורה.** לרגע קט עזבו הרוצחים את הרב המעונה לנפשו. גילו עניין רב ב"חפץ המוזר והחשוד" שמצאו. דרשו מהרב שיסביר להם את מהות ה"חפץ".

הרב הסביר לליסטים הגרמנים, בגרמנית רהוטה, מה זה ספר תורה, ולאילו מטרה הוא משמש ליהודים. הקצינים הגרמנים המטומטמים הקשיבו לדברי הרב, ולבסוף פקד הבכיר שביניהם: "הבה נערוך חזיון פומבי" לכל האוכלוסייה של העיירה. **נראה להם איך הרב שורף את ה"פולחן" שלו (את ספר התורה).** תחת מכות וצליפות על ראשו הוציאו הרוצחים הגרמנים את הרב מביתו, כשהוא אוחז בספר התורה בשתי זרועותיו.

בדרך לכיכר השוק המשיכו הרוצחים להכותו. בעוד מתופף העיירה מכריז וקורא לתושבי העיירה לבוא ולהתקהל ולראות ב"חזיון" שעומד להיערך מיד בכיכר

השוק. חיוור עמד הרב ומילמל תפילה חרישית, תפילתו האחרונה. לבסוף לקח ראש מרצחים מידי הרב את ספר התורה ושפך עליו דלי בנזין ופקד על הרב: **"הדלק את הגווילים... האלו, ואם לא – מות תמות כאן מות כלבים!"**

הרב נרתע והזדעזע כל כולו, וצעק בכל כוחו בקול לא – לא, בעוצמה כה רבה. עד שהד-קולו נשמע בכל העיירה: "ל – ל – א! חס ושלום. בשום פנים ואופן לא אעשה זאת. חלילה!" **אז ניגש ראש המרצחים ושפך דלי בנזין על ראש הרב והצית אותו יחד עם הגווילים הקדושים של ספר התורה.** להבה עצומה פרצה וההמון הפרוע – גרמנים ופולנים – צהל ואילו מעט היהודים שאולצו לבוא, השמיעו יללות כאב וייאוש. תוך כדי כך היכו הגרמנים את היהודים שאולצו לחזות במחזה המזוויע.

עמוד אש ענק פרץ והקיף את הרב עם ספר התורה. גם בהיותו כבר בתוך להבת האש הצליח הרב הקדוש לתפוס את ספר התורה בזרועותיו, חיבק ונשק אותו כשהוא זועק בכל כוחותיו: "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד, ה' הוא האלוקים! הוא אחד ואין בלתו!"... הקריאות הקדושות של הרב הנשרף, התערבבו בלחישות להבות האש וצעקות ההמון הפרוע. עד שהרב הקדוש התמוטט, ורק שרידים מפוחמים נשארו ממנו ומהגווילים הקדושים. הקדוש והקודש נשרפו ביחד. **כך קידש שם שמים, הרב של וידאבה, ר' אברהם מרדכי מארוקו הי"ד.** [21]

הציל ספרי תורה מן הדליקה

שוב לפנינו טיפוס של יהודי חסיד ירא שמים, שבעת צרה ומצוקה, כאשר כולם עושים להצלת חייהם ורכושם, הוא מניח את כל עסקיו האישיים ומוסר נפשו על הצלת קודשי ישראל, את ספרי התורה בבית המדרש של חסידי גור, **בעירו, גרוולין.**

ביום פרוץ המלחמה, ביום ששי י"ז אלול תרצ"ט, 1 בספטמבר 1939, כשהגרמנים החלו להפציץ את גרוולין מן האוויר, פרצו דליקות בכל העיר. גדולה הייתה הבהלה והמהומה בקרב התושבים, יהודים וגויים נמלטו וברחו על נפשם. בתוך כל הקלחת הרותחת הזאת, **עזב ר' רפאל ויינבליט את חנותו, ורץ לעבר ה"שטיבל" של חסידי גור, שם התפלל - כדי להציל את ספרי התורה.** אחרי שהצליח להוציא את ספרי התורה מתוך ה"שטיבל", שעלה בלהבות אש, הוא התכוון לאחסן אותם בביתו. אך בינתיים נוכח לדעת שגם ביתו עלה בלהבות. בסופו של דבר הוא הכניס את ספרי התורה אלינו הביתה.

בינתיים עלתה העיר כולה בלהבות. אנשים נשרפו חיים. ברחובות התגוללו גוויות בני אדם שרופים וצלויים. על אף גודל הבהלה, האבל, הצער והפחד, יצא ר' רפאל לפנות ערב, עם כניסת השבת לאסוף "מנין" לתפילת קבלת שבת. לא בקלות עלה לו הדבר. העיירה הייתה מרוקנת ומתה. רוב היהודים שהיו בעיר - ברחו.

לקח לו די הרבה זמן עד שהצליח לאסוף "מנין" לתפילת השבת. יותר מאוחר בליל שבת, שמעתי את קולו העצוב מעט, כשהוא שר, את "שלום עליכם מלאכי השלום"... הוא נטל ידיו וקידש על הפת. בירך וטעם מעט. רק כלשהו, כדי לצאת ידי חובת "סעודת - שבת". הוא אפילו שר את זמירות השבת. אך מיד ביום ראשון בבוקר, אחרי תפילת "שחרית", נטל ר' רפאל את ספרי התורה בזרועותיו, והלך איתם לפוריסוב. משם הוא לא חזר עוד לגרוולין. **יחד עם**

כל יהודי פוריסוב, הוא מת מות קדושים בתאי הגז בטרבלינקה. הי"ד. [22]

יהודים רבים גם לא היו מוכנים למלא פקודותיהם של הגרמנים בקריעת ספרי תורה וביזויים

הרב ש.הוברבנד, שהיה מראשי "עונג שבת" בוורשה, ארגון שתיעד בזמן אמת את המתרחש בשואה, מביא עדות על **ר' מוטל הוכמן שסירב לקרוע ספר תורה**, וזו העדות: מיד לאחר שנכנסו "הם" לעיר התחילו במעשה הוללות של שריפות וחילול ספרי תורה, טליתות, תפילין, ספרי קודש ותשמישי קדושה אחרים.

בסוף ספטמבר 1939 שרפו את בית הכנסת ואת בית המדרש. באותו יום שהציתו מקומות קדושים אלה, אספו מספר רב של ספרי תורה והוציאו אותם לשוק. שם הבעירו מדורה גדולה ושרפו את כולם.

בעצם ההילולה של שריפת הספרים עבר במקרה תושב אלכסנדר, מוטל הוכמן. קצין גרמני קרא לו **וציווה עליו שיקרע ספר תורה אחד**. היהודי סירב בכל תוקף לשמוע בקולו. הקצין ניסה להכריחו לכך על ידי מכות אבל ללא תוצאות – **ר' מוטל הוכמן בשלו**. נתמלא הקצין חמה והחל לגעור בו, שאם לא יקרע את ספר התורה יִרָה יירה – ומוטל הוכמן מסרב. נתן הקצין פקודה לירות ביהודי. שני חיילים הובילו והעמידו על-יד קיר והכינו רובהם לירייה. ר' הוכמן הרים קולו וצעק "שמע ישראל!"....

באותו רגע עבר החרשתן הגרמני החשוב באלכסנדר, קוך, מכר טוב של הוכמן. ואף שהיה קוך שונא ישראל, החל לבקש את הקצין, שהיה נוכח כאן, שימחול להוכמן ויכונן אותו.

התרחש נס ממש, והקצין הסכים לכך. הוא ציווה להכות את הוכמן מכות קשות והחיילים ביצעו את פקודתו. הוכמן עמד בניסיון ואת ספר התורה לא קרע. [23]

ירחמיאל וולף: "תירו בי, אך דבר כזה לא אעשה, לא אשרוף ולא אחלל את קודשינו!"

אשר כורך מגלינא, אוד מוצל מאש מספר בעדותו: מרגש ביותר הוא הסיפור על מעשה הגבורה של אחד מפשוטי העם, מוכר הדגים **מגלינא**, **ירחמיאל וולף**. הוא לא היה תלמיד חכם, גם לא עשיר. מעולם לא הייתה לו יומרה להימנות על ה"שיינע-יידן" (היהודים המכובדים). אדרבה, איש פשוט ותמים היה. ידיעותיו "באותיות הקטנות" הצטמצמו בידיעת קריאת התפילה מתוך ה"סידור" שלו.

ירחמיאל וולף עסק במכירת דגים לשבת ליהודי העיירה. לפעמים היה גם שוחט עגל רך, ואשתו הייתה מוכרת את החלקים בבתי עשירי העיירה. מזה התפרנסו. בימי המלחמה הראשונים קנה ירחמיאל וולף את "עולמו" בזכות מעשה נועז של קידוש השם. וכך היה המעשה: באותם הימים הרעים לעם ישראל, כאשר קלגסי היטלר היו השליטים בעירנו גלינא והתנקמו ביהודים באכזריות רבה גם הם חיללו את קודשי ישראל.

וכך מתאר הלפרן חנוך את יום שריפת ספרי התורה והספרים הקדושים בגלינא:

ביום חמישי ה-3 ביולי 1941 בשעות הבוקר, הגיע קצין גרמני מכיוון הכפר הסמוך פאראניוב. הקצין בא כדי לתפוס את בית הספר האוקראיני לאריגה, כדי לאכלס בתוכו את החיילים הסובייטים השבויים. אולם כאשר נודע הדבר, לאינטליגנציה האוקראינית ולנציגיהם הרשמיים, על התוכנית הנ"ל, הם התייעצו עם הקצין והצליחו לשכנע אותו, לשנות את דעתו, לבחור למטרה זו בנין אחר. ואכן, מיד התפרצו בריצה אל בית הכנסת היהודי. סקרו את הבניין מכל צדדיו, מבחוץ, ומיד הם שלחו לקרוא לשמש בית הכנסת, משה-בר מויאר, ודרשו ממנו למסור לידיהם את מפתחות בית הכנסת. השמש לא היה בבית, הוא הסתתר באיזה מקום. אשתו מסרה מתוך פחד לידי האוקראינים את המפתחות. אבל היא השתרכה אחריהם כדי לראות מה יעשה בבית הכנסת.

לאשת השמש נודע כי האוקראינים הצליחו לשכנע את הקצין הגרמני, כי בית הכנסת מתאים יותר לאכלס בו את השבויים הרוסים, מאשר בית הספר האוקראיני.

מיד הורה הקצין להוציא מבית הכנסת את כל ספרי התורה, וכל ספרי הקודש הנמצאים בבית הכנסת, ולשרוף אותם. באותו רגע הוציאו הרשעים את 45 ספרי התורה מבית הכנסת והשליכו אותם על ערימה אחת, כדי לשרוף אותם.

בראותה זאת, רצה מהר אשת השמש אל הרב, ר' **אריה-לייב גוטסמן**, שהסתתר בעליית-גג מעל ל"קלויז" ומסרה לו על מה שראו עיניה. בין המסתתרים בעליית הגג היה גם ירחמיאל-וולף חודאק. בשומעו את הבשורה הנוראה, הוא נחפז וירד מהעלייה, ורץ מהר לעבר בית הכנסת ותוך בכייה הוא השתטח על ערימת הספרים הקדושים. הוא חשב כנראה כי יצליח להציל את הספרים. הוא התנפל לרגליו של הקצין הגרמני, ותוך בכייה גדולה ביקש ממנו לחוס על הספרים הקדושים, ביקש רשות לקחת אתו את הספרים. אך הגרמני האכזר הקשיב בקרירות לדבריו הרגשניים של ירחמיאל-וולף. הוא השיב לו:

"טוב שבאת, הא לך גפרורים, הדלק ושרוף את התורה שלכם!"

בשומעו זאת, השליך עצמו היהודי על ערימת הספרים ובכה בכי-תמרורים. הוא התחנן לפני הגרמני: **"שרוף אותי יחד עם הספרים הקדושים או ירה בי, אבל את פקודתך לא אמלא!"**

בלי ספק שהרוצח היה מבצע את זממו והיה יורה בירחמיאל-וולף, אלא שבאותו רגע הגיח לפתע קצין גרמני בדרגה גבוהה יותר, ותמה על המחזה, וכאשר מסביב התקהלו ובאו רבות מנשות העיר היהודית, כשהן בוכות ומבקשות על חייו של ירחמיאל-וולף. הקצין הגבוה שאל את הרוצח לפרש כל המחזה, והרוצח הסביר לו במה העניין. הקצין הגבוה סקר את הקרבן ואמר לו: **יודה! התנדף!"** ירחמיאל הלך לו, אבל הספרים הקדושים נשרפו. בשעה שכל זה התרחש, אני התחבאתי בביתו של השוחט. הייתי שם במחבוא ביחד עם חתנו. ר' אשר זליג הרב מפרוכניק.

כשנודע לנו הבשורה הנוראה כי הספרים הקדושים עולים באש, התאבנו, ולאחר מכן פרצנו בבכי תמרורים. יחד עם הרב יילנו וקרענו את בגדינו.

הרב השתטח על הארץ ויילל: "מה אנו, מה חיינו, מה ערך לחיינו? בושנו, בושנו" – נאנח הרב. והיה נורא שבור וכולו רועד וגונח, "העולם" ניסה והשתדל להשקיט ולהרגיע את הרב. הוא הרים את ראשו מעל האדמה עליה שכב, ושעיניו מלאות דמעות הסתכל כלפי מעלה והכריז, תוך דבקות רבה: "ובכל זאת שמך לא שכחנו, נא אל תשכחנו!". "למרות הכל אנחנו נמשיך לעבוד אותך השם, ולא נשכח את תורתך הקדושה, ואנו מתחננים לפניך, אל רחום וחנון, אבינו שבשמים – אל תשכחנו, הצל אותנו, כי בצרה גדולה אנחנו!"

ואז יצאו יהודים מתוך מחבואיהם השונים, עם ירחמיאל-וולף בראש, ותוך חיפזון רב – כי פחדו מפחד הגרמנים ומרשעותם של השכנים האוקראינים – אספו את האפר שנשאר מהספרים הקדושים, ומשרידי הגווילים שהאש לא איכלה אותם, והטמינו אותם בתוך שקים.

כעבור זמן, כאשר נפטר הדיין הגלינאי, ר' יחזקאל הוכברג ז"ל, לקחו אנשי גלינה והביאו לקבורה – יחד עם גופת הדיין – את האפר והגווילים הקדושים בבית העלמין בגלינה. [24] [25]

קבוצת יהודים קוברת כדים שבהם שרידי ספרי תורה מחוללים מגטו לוביץ'. [2]

"יהודי פשוט" פורץ לבית הכנסת הבוער כדי להציל ספרי תורה

א.וויילונסקי, בספר לזכרה של קהילת אלכסנדר מספר בעדותו [26]:
את **ברל וייס** מאלכסנדר, ליד לודז', הכרתי אישית. כאשר בשנת תר"ץ-1930, למדתי בישיבת "בית-ישראל" באלכסנדר.
משך כל שנות לימודי באלכסנדר, התארחתי בביתו. היה זה יהודי עני מרוד. פרנסתו הייתה מבוססת על עבודה פיסית קשה, מהשכמת הבוקר – מיד אחרי תפילתו ב"מנין הראשון" – עד שעה מאוחרת. בלילה היה רכון מעל מכונת-יד קטנה לסריגת גרביים. מזה הוציא את פרנסתו, פרוטות עלובות, שלא היה בהם כדי סיפוק פרנסה למשפחתו, אישה ושני ילדים קטנים. אי-לכך, נאלץ גם להשכיר את שני החדרים ללינת בחורי הישיבה שבאו ללמוד תורה בישיבת אלכסנדר. והוא עם אשתו ושני הילדים הצטופפו ללינת לילה בתוך מזווה הצר. גם אני נמנית על ה"דיירים" של ברל וייס.
היה זה יהודי תמים וצנוע, שמעולם לא הרים את קולו ולא הרגיז איש, אפילו לא העז להתווכח עם הזולת. אולם ראה זה פלא, כאשר פלשו הגרמנים לאלכסנדר והציתו את בית הכנסת, שעמד מול ביתו של וייס, נתמלא ברל רוח גבורה.

הבה ונספר על עוז רוחו של ברל וייס הי"ד: הגרמנים נכנסו לאלכסנדר ביום חמישי 7 בספטמבר, למחרת הציתו את בית הכנסת הגדול. זקנים אחדים שנשארו בעיר (רוב האוכלוסייה היהודית ברחה מן העיר), בשומעם את ההתפוצצויות שליוו את השריפה, ובראותם מבעד החלונות את להבות-האש העולות מבית הכנסת, יצאו לשם. אחד מהם היה ברל וייס. **הוא פרץ לתוך בית הכנסת הבוער בנסותו להציל את ספרי התורה. הוא אכן הצליח להציל כמה ספרי תורה, אבל צעירים גרמנים באו, השליכו את הספרים על הארץ, ואת ברל הכו עד מוות.**

טקס הכנסת ספר תורה בגטו לודז' 1943-1944.

שיעור בבית ספר במרישין, לודז'. למורה טלאי צהוב.

חילול ספרי תורה וחירוף נפש של יהודים להצלתם

הרב שמעון הוברבנד, רב, סופר והיסטוריון.
פעל רבות בגטו ורשה ובין השאר ניהל את המדור הדתי
של החברה היהודית לעזרה הדדית
ונבחר למועצת הרבנים של גטו ורשה,
היה חבר הנהלה ארכיון "עונג שבת"
בניהולו של עימנואל רינגלבלום.

במסגרת זו עסק באיסוף חומר, בחיבור רשימות וברישום
עדויות מפי אנשי הגטו וישובים נוספים
על קורותיהם באותם ימים.
במיוחד שם דגש על תיאור החיים הדתיים בגטו.
חלק מהדברים שאסף וכתב כונסו בספר "קידוש השם".

מיון מסמכים מארכיון "עונג שבת" של עימנואל רינגלבלום
שנמצאו בכדי חלב תחת ההריסות בגטו ורשה.

בספטמבר 1939, אך נכנסו הרשעים לבנדין, הקיפו את הרובע היהודי ובית הכנסת שבתוכו, הציתו את בית הכנסת וכל הבתים הסמוכים אליו. כל יהודי שיצא מביתו נורה על ידם בו במקום.

אף-על-פי-כן, **כאשר פרצו הלהבות מבית הכנסת**, נדחקו ובאו לתוכו יהודים אחדים, ומר שלזינגר, בנו וחתנו בראשם, נגשו אל ארון הקודש ומבלי לשים לב ללבת האש, שהתפשטה לכל העברים, הצליח כל אחד מהם להציל שני ספרי תורה: ספר ביד, ספר ביד.

אולם בהתקרבתם לפתח בית הכנסת הבוער, נורו כולם בידי הרשעים ומתו מות קדושים.

יהי זכרם ברוך!

ה' יקום דמם.

[27]

* * * * *

ביום ג' חמישי לספטמבר 1939, פלשו "הם" לבנדין. הכומר ושני רבנים קיבלו פניהם בלחם ומלח. קבלת פנים זו השפיעה לטובה ולא נערך כאן טבח כמו בסוסנוביץ הסמוכה.

בשבת, תשעה לספטמבר, לעת ערב, נשמעה גם כאן, באותה השעה כמו בסוסנוביץ, התפוצצות של דינאמיט, והנה בית הכנסת בוער. מספר יהודים ובתוכם ר' יחיאל שלזינגר, שני בניו וחתנו ר' יחזקאל קאהן, **קפצו במסירות נפש לתוך בית הכנסת הבוער, למען הציל את ספרי התורה.** ירו בהם המציתים והרגו את כולם. כך נשרפו קדושים אלה יחד עם בית הכנסת וספרי התורה שבו.

יהודים מבתי הסביבה החלו בורחים מבתיהם, בכדי להינצל מתוך מדורות האש. אבל כל הסביבה הייתה מוקפת בשרשרת חיילים צפופה וכאשר היה נראה יהודי – ירו בו. בזמן קצר נתמלאו הרחובות שעל-יד בית הכנסת הרוגים.

מובן, ששוב לא העז יהודי לכבות את הדליקה, כך נשרפו הבתים אחד-אחד. ליושבי הבתים היה ברור, שלעזוב את הבית פירושו מוות מוחלט. אנשים יצאו מדעתם בראותם את המוות פנים אל פנים וסיכוי להינצל ממנו – בלתי אפשרי. הייתה רק הברירה בידם: להישרף חיים או למות בידי כדור.

אישה כי יצאה לרחוב לא ירו בה. נשים רבות נשארו בביתה, אף שיכלו להינצל בהימלטן לרחוב – ונשרפו יחד עם משפחותיהן.

יחד עם בית הכנסת נשרפו 56 בתים, וכ-500 נפשות נספו בשריפה וביריות. **בית הכנסת בער, ספרי התורה בערו, גופות קדושים, גברים ונשים, בערו – ולא שולחה אש ממרום לשרוף את אלה שהבעירו את הבעירה.** . . [28]

* * * * *

שִׁרְפָן

כשהציתו את בית הכנסת בסוף ספטמבר 1939 ציוו על כל התושבים היהודים להתייצב סביב בית הכנסת ולראות בהישרפו.

בשעת שריפה פרץ מבין הקהל צעיר אחד, **תלמיד חכם, בשם משה, נדחק ונכנס לתוך בית הכנסת הבוער באש של גיהנום**, ניגש לארון הקודש והוציא משם שני ספרי תורה בשתי ידיו.

כאשר החל לחזור, פגע בו ברד כדורים מאת הרשעים. הוא נפל כשהוא חובק את שני ספרי התורה בידי ונשרף עם בית-הכנסת.

הי"ד. [29]

* * * * *

אבוצק

ר' שלמה גולדברג בנה בית מדרש באבוצק, שבה התקיים כולל לאברכים בני תורה, תלמידי ישיבות ליטא וביניהם תלמידים בעלי השכלה גבוהה. מול בית בית המדרש הוקמה ספרייה גדולה ובה אלפי ספרים. בית הכנסת, הכולל והספרייה – שלושתם נקראו בשם "**בית שלמה**" על שם מייסדו. בשנת ת"ש-1939, שבועיים לאחר חג הסוכות הקיפה פלוגה של חיילים גרמנים את בית-הכנסת "בית שלמה" והציתה אותו ע"י פצצות תבערה. **תוך סיכון נפשות פרצו לתוך בית הכנסת הבוער, הסופר הידוע "אורקה נאכאלניק" וחברו רדוניצקי ויצאו משם ושני ספרי תורה בידי כל אחד.** שאר ספרי התורה עלו באש השמימה יחד עם בית הכנסת, בית המדרש והספרייה.

אותו יום אחרי הצהרים נאסרו "אורקה נאכאלניק" וחברו רדוניצקי ויהודי שלישי, באשמה של הסתרת נשק. למחרת נורו שלושתם ע"י גן העיר. בהרבה השתדלות ובכסף רב עלתה לקהילה היהודית הבאת שלושת הקדושים האלה לקבר ישראל. [30]

* * * * *

פסאנקי

האחוזת פאסנקי מרוחקת כעשרה קילומטרים מן העיר פוריסוב והיא שייכת לגביר **יצחק מנדל גולדמן**, שירשה מאביו. גולדמן נכדם של ר' ישעיה'לה המכונה ר' ישעיה'לה פראגער ושל האדמו"ר מוורקה, ניהל את האחוזת ברוח יהודית-מסורתית, השיא בנותיו לרבנים. בניו, שהיו תלמידי חכמים, ידעו גם לנהל משק כפרי, מומחים במבשלת השיכר, בטחנת הקמח, במשרפות היי"ש ורכבי סוסים מובהקים.

בפאנסקי היה גם בית מדרש קטן, בו התפללו ולמדו. ה"פריץ" היהודי, גולדמן, היה אדם עדין וטוב, אהוב על כל הפריצים, המשרתים והגויים מסביב.

בימי הנחשול האחרון של האנטישמיות בפולין ידע גולדמן לקיים יחסים טובים עם השכנים הלא-יהודיים שבסביבה.

כאשר "הם" נכנסו לכפר בימים הראשונים של ספטמבר 1939, הכיר גולדמן אחד מהם שהיה שם עוד בשנת 1914. הם התיידדו והחיים התנהלו כסדרם. אחרי שהות קצרה במקום יצא משם חיל-החלוץ ובמקומם באו אחרים. הללו הציקו לבעל האחוזת, לבני משפחתו וליתר היהודים תושבי הכפר. בשבת פרשת "לך לך", ח' חשוון שנת ת"ש-1939, "הם" פקדו על המתפללים להוציא את ספרי התורה, להציתם דווקא בו ביום, יום שבת ולרקוד עטופי טליתות מסביב לספרי התורה הבוערים, עד אשר תשקע האש.

אלה שהיססו או התרשלו ב"עבודתם" וכן אלה שלא רקדו כראוי סביב הלהבות, הוכו מכות רצח.

למחרת, ביום א', תשעה לחודש חשוון ת"ש-1939, גרשו את כל היהודים ואת ה"פריץ" בראשם מן הכפר. הם יצאו ריקם ולא הרשו להם לקחת דבר. [31]

* * * * *

זוילון

היישוב היהודי בוויילון קם לפני 115 שנה, ובית הכנסת שלו נבנה אבן לפני 80 שנה. זה היה בניין נהדר שכלל גם עזרת נשים.

מעל לכניסה היה יציע מפואר שנתמך על-ידי שני עמודים משני צידי הכניסה.
12 ספרי תורה היו בבית הכנסת ומספר רב של תשמישי קדושה..

יום אחד לפני פרוץ המלחמה הוציא השמש של בית הכנסת שני ספרי תורה והחביאם ואת תשמישי הקדושה הטמין במרתף ביתו של ראש הקהילה.

ביום פרוץ המלחמה, יום ו', 1 לספטמבר 1939, לפנות בוקר, הופצה וויילון קשות. בהפצה נשרף בית הכנסת יחד עם מאות בתים של יהודים ושל לא-יהודים.

בית הכנסת עמד במרכז העיר, בשורה אחת עם הכנסייה הקתולית, להבדיל. שום בית לא היה חוצץ ביניהם מלבד מגרש קטן.

בשנים האחרונות ניהלו האנדקים בעניין זה מערכה כבדה במועצת העיר, אבל לא השיגו דבר.

שלוש השנים האחרונות היו חלונותיו של בית הכנסת מנופצים תמיד, על-ידי אנדקים חוליגנים. פעמיים דרש מושל המחוז מאת הקהילה להתקין שוב שמשות בחלונות בית הכנסת והבטיח לה, שהמשטרה קיבלה פקודה לשמור על בית הכנסת ולא ישובו עוד לנפץ את השמשות, אבל לאחר שהתקינו את השמשות בשנייה ושוב ניצן אותן בשלישית – שתק מושל המחוז ושתיקתו נחשבה כהסכמה.

בגלל יופיו ותפארתו של בית הכנסת נמשכו אליו מבקרים לבקרים. כך ביקר בו פעמים רבות בימי הכיבוש הרוסי, שר הפלך של קאליש. בתקופת הכיבוש הגרמני הראשון, ביקרו בו רבים מהקצונה הגבוהה.

כאמור, **עלה בית הכנסת באש בעת ההפצה.** נשרף גגו וכל הריהוט הפנימי שבו, ביניהן ארון הקודש. ספרי התורה, הבימה וחפצים אחרים. נשארו הקירות בלבד. ימים אחדים לאחר ש"הם" נכנסו, חטפו יהודים לפרק את הקירות, ואת הלבנים הובילו לכיוון בלתי ידוע.

הלשינו לפניהם, שתושב יהודי בשם מר כמורה יודע מקום מחבואם של כלי הקודש. **לאחר עינויים רבים הצביע על מקום המחבוא.** "הם" בזזו את כל תשמישי הקדושה מכסף, שהיו בעלי ערך רב.

גם שני ספרי התורה שהציל השמש, נשרפו בשעת ההפצה. בית-המדרש נבנה מאוחר יותר מבית הכנסת. אף הוא היה בבניין נאה, מעץ. היו בו ספרים במספר רב ולמדו שם בחורים ובעלי-בתים. **הספרים נשדדו ואת בית המדרש הפכו מקום מקלט לפליטים.** [א31]

חרב וספר התורה

בקהילת פשבורסק שבפולין בוערים שני בנינים הסמוכים זה לזה, בית הכנסת ובית המדרש אחוזים להבות. החיילים הגרמנים וקציניהם הקיפו בהמוניהם את הבניינים ונהנו מהחזיון. מאחוריהם נאספו המוני יהודים, ראשיהם מורדים מכאב ועלבון.

רב העיר התייצב, לפי צו הגרמנים, בשורה הראשונה והרשעים צחקו ולעגו בפניו. פתאום עקר הרב את רגליו והתחיל רץ. מיד נראו עוד שני יהודים רצים אחריו. הגרמנים הפסיקו צחוקם וצעק בכעס: **"עמוד!"**, אבל הרב אינו שומע מאומה, אין מעצור לפניו, גם להבות האש אין עוצרות בעדו. הוא ושניים אחרים נעלמו בתוך הבניין הבווער. הגרמנים כמעט יצאו מדעתם מרוב השתוממות, חלפו רגעים מספר והרב הופיע. בגדיו חרוכים, ועל פניו חיוך של ניצחון,

כי בשתי ידיו ספר תורה.

חוצפה יהודית! רוטן המפקד הגרמני, ואחריו כל הרשעים, הם מכוונים רוביהם כלפי בניין בית הכנסת הבווער, כדי ששני היהודים, שעזרו לרב, לא יוכלו לצאת. גם את הרב הם מתקיפים בקתות רוביהם, אבל הרב צמוד לספר התורה ולא ייפרד ממנו לצמיתות. [33]

לא רק שהגרמנים הציתו בתי כנסת ושרפו ספרי תורה, הגרמנים הטילו את האשמה על הרב וקהילתו

לא הרחק מקולושקי נמצאת העיירה **בז'ז'ין**, הידועה בחייטי הקונפקציה שלה. מימים קדמונים קיים היה בבז'ז'ין בית כנסת גדול וגבה-קומה, בנוי אבן. לאחר חג הסוכות שנת ת"ש-1939 "**הם**" **הציתו את בית הכנסת על ספרי התורה שבו.**

בלילה שלאחר הצתת בית הכנסת, נכנסו המציתים לבית הרב **וכפו עליו לחתום על הצהרה, שהוא ויהודים אחרים עמו, הם שהציתו את בית הכנסת.**

למחרת בבוקר קיבל היודנראט הודעה: הואיל והרב עבר עבירה כה חמורה והצית את בית הכנסת, מוטל על התושבים היהודים קנס בסכום של עשרת אלפים זהובים, אותו עליהם לסלק תוך יומיים. העיירה הדלה לא יכלה בשום אופן לעמוד בכך. אסרו את הרב וחברים אחדים של היודנראט וכלאו אותם בבית הסוהר הפיטרקובי.

אחרי השתדלויות רבות מצד היודנראט הפיטרקובי, הצליחו להקטין את הקנס לסכום של חמשת אלפים זהובים. משסולק הקנס על "הצתת בית הכנסת וספרי התורה בידי הרב ושבעה טובי העיר" – שוחררו הרב וחברי ועד הקהילה מבית הסוהר, שבו עונו נוראות במשך שלושה שבועות. [34]

גם בשידלובצה חזרו הגרמנים על אותה אשמה. וכך תיאר זאת ד"ר אברהם פינקלר [35]:

"יהודים שרפו את בית הכנסת", כך בפירוש הודיעו השלטונות הגרמנים, כאשר הם בעצמם ביצעו את המעשה הזדוני. היה זה בלילה, בראשית 1940, והנה

פרצו להבות מתוך בנין בית הכנסת, ומיד נשמעו צעקות היהודים: "יהודים, בית הכנסת עולה באש!", **יהודים התרוצצו, סיכנו חייהם וניסו להציל את ספרי התורה, לפחות ר' זושה וייסברוט, קפץ לתוך הלהבות שאחזו בארון-הקודש והצליח להציל כמה ספרי תורה.** את כבאי הפולנים לא ראינו.

כעבור זמן קצר ביותר הופיע לפתע, ממלא מקום מושל המחוז מראדום, קרקליס, בלוויית כנופיה של גרמנים במדים. הם חיפשו את ראש היודנראט, **תוך צעקות: "מדוע הציתו היהודים את בית התפילה?"** חזיז-ורעם את כולכם, אני אוציא להורג!".

כפי שמסרו לנו השכנים, שגרו בסמוך לבית הכנסת, נראתה קבוצת גרמנים במדים, כשהם נכנסים לבית הכנסת כחצי שעה לפני פרוץ השריפה, הם שהו בפנים כרבע שעה, ומיד לאחר עזיבתם פרצו הלהבות מתוך בית-הכנסת.

לפי דרישתו של קרקליס כונסו מיד כל חברי הקהילה, באולם הגדול של העירייה. את פניהם קיבל קרקליס – כשלצדו יושבים שני אנשי צבא גרמנים – בצעקות וגידופים קולניים, כי במחוז שלו לא תשרור הפקרות, שישרפו בתי-תפילה, ולאחר מכן יתפרסם בכל העולם כי הגרמנים עושים זאת, ובכך יוכתם שמו הטוב של העם הגרמני. **שמואל זילברשטיין** ניסה להעיר משהו, אולם קרקליס "רמז" לו, באגרופים קמוצים, "לסתום את הפה".

"הביקור" הסתיים בכך, שכל חברי היודנראט נאלצו לחתום על הצהרה מוכנה מראש, כי "היהודים שרפו את בית הכנסת", רק שלא הצליחו לקבוע את זהותם של המבצעים. ולבסוף הציע קרקליס שיהודים ימסרו לרשותו סידורי תפילה עתיקים, פנקסים מלפני 100 שנה ומעלה, קופסאות בשמים, פמוטי כסף וכו', וכל דבר שיש לו ערך מוזיאוני, מתוך דאגה שהחפצים ישתמרו היטב, ולא ישרפו.

קובנה - ליטא, ספרי תורה שחוללו על ידי הליטאים בפוגרום, יוני 1941. [1]

צרפת-מץ. יהודי עטוף בטלית מחזיק בידו ספר תורה מחולל. [1]

אותה חיה עם ספר התורה.

- 79 -

**גווילי ספרי תורה שחוללו בשואה והועברו
למרתף השואה – הר ציון, ירושלים.**

**חילול ספרי תורה אחרי פוגרום,
בוקרסט רומניה, 23.1.1941. [2]**

”ספר תורה לא מפקירים!”

יהושע אייבשיץ, ניצול שואה שכתב ספרים ומאמרים רבים על השואה והיה ממניחי היסוד של המכון ללימודי השואה בחיפה, מספר סיפור על אביו [37]:
הבה ואספר סיפור "אישי", כלומר, לא ממש אישי, אלא על אבי הקדוש והצדיק הי"ד. איך הוא נתן "שיעור" לילדיו על המצווה של מסירות נפש למען קודשי ישראל. "השיעור" היה עם הדגמה אישית, הלכה למעשה.

הדבר קרה ביום הראשון של המלחמה הנוראה. את הסיפור המלא קיבלתי מפיהן של אחיותיי. בשלהי חודש תשרי, פחות מחודש ימים אחרי פרוץ המלחמה ביקרו אצלי **בקאליש** שתי אחיותיי, הניה וליבצ'ה. הן הסתכנו ובאו ברגל, מוויירושוב לקאליש, מרחק של כ-80 ק"מ, מחופשות כ"שיקסות". הן הסתכנו ובאו כדי לראות אותי.

במשך היומיים שעשו אצלי בקאליש, סיפרו לי אחיותיי על מה שעבר על ההורים ועליהן מאז פרוץ המלחמה. בין היתר סיפרו לי: עוד בטרם פרצה המלחמה, החרים הצבא הפולני את כל הסוסים שהיו באחווה והורי ישבו באחווה הכפרית המשפחתית, ליד ויירושוב. רק סוס צולע אחד השאירו הפולנים.

והנה ביום פרוץ המלחמה, ב-1 בספטמבר 1939, כאשר כל האוכלוסייה מסביב יהודים וגויים, כולם ברחו. גם הורי החליטו, כי מסוכן להישאר באחווה. לקחו וארזו מעט בגדים וחפצים אישיים, אותם שמו על עגלה. רתמו את הסוס הצולע ויצאו לדרך. לא הספיקו להתרחק ונתקלו במשמר צבאי פולני, שהחרים להם את הסוס הצולע. לא נשארה להורים ברירה אלא להפקיר את מעט הרכוש שנשאר על העגלה – כל מה שהשאירו בבית, ממילא היה הפקר לבוזזים – ולהמשיך במנוסה, **אך על העגלה היה חפץ אחד יקר מאוד, שאבא לא היה מוכן להפקיר. היה זה ספר תורה שהיה בביתנו.**

אבא היה אדם חלש מאוד. מעולם לא התנסה בסחיבת משא כבד (ספר התורה היה כבד ביותר). ואותו היום של פרוץ המלחמה היה יום חם ולוהט. אחיותיי ואחי הקטנים הופתעו ונדהמו, ידעו שאבא לא מסוגל לסחוב משא כה כבד, ובפרט ביום חם כזה. אך אבא אמר משפט, לאחי ולאחיותיי, שכדאי להזכירו: **"ספר תורה לא מפקירים!"** במשפט הזה היה כלול כל מסירות הנפש החסידית הלוהטת שלו, אותו רצה להקנות לילדיו על ידי הדגמה אישית.

ואכן עובדה – אף שהדבר פלא בעיני – אבא סחב על זרועותיו את ספר התורה הכבד מרחק של למעלה מ-40 ק"מ, עד שהגיעו לזלוצ'ב (מחוז שייראדו, פולין) שם הכניס את ספר התורה לארון הקודש של בית הכנסת, והמשיך לנוס עם משפחתו הלאה.

חרב הלך עם ספר התורה לתאי הגזים באושוויץ

ר' יחזקאל הרפנס, ידידו של י.אייבשיץ, הירבה לספר – מתוך עדות-ראייה אישית על מעשים של קידוש השם ומסירות נפש. בין היתר הוא סיפר [38]:
בין אלה שנשלחו לאושוויץ **מגטו סאטמר**, בלט רב אחד. חיזור, צנום וחלש. אפשר היה להכיר על פניו שבמשך ימי חייו הוא צם יותר מאשר אכל. **בגטו היה לו ספר תורה וכשנשלח עם הטרנספורט האחרון, לקח עמו את ספר התורה.**

כמה שניסו להשפיע עליו קרוביו, להשאיר את ספר התורה, לא נענה להם. קל לתאר איזו מלחמה קשה הייתה לו עם הז'נדרמים, שלא נחשדו על ותרנות ומתינות. בני משפחתו התחננו לפניו שיוותר. אך הוא בשלו. ובסופו של דבר, למרות האלימות, והאיומים של הז'נדרמים, למרבה הפלא הוא ניצח ועלה לקרון עם ספר התורה.

במשך "שלושת ימי האפלה", של הנסיעה לאושוויץ בקרון הדחוס, **החזיק את ספר התורה בחיקו**. כאשר הגיעו לאושוויץ, עלו אנשי ה"זונדר" לקרונות תוך צעקות מהממות: "להשאיר הכל ולרדת". אך מיודענו הרב שהבין את משמעות הפקודה, קם בזריזות וניגש אל הדלת, בבחינת "וישכם אברהם בבוקר", אך אנשי הקומנדו ציוו עליו להשאיר את החבילה. הוא דחף עצמו לרדת, "אל המקום אשר אמר לו האלוקים"... העמיד פנים כלא מבין פקודתם. **אז נאבקו עמו והוא חיבק את ספר התורה, כאילו זה נהפך לחלק מגופו**. וכאשר ראו אנשי הקומנדו במי מדובר, מסרו את דינו לאנשי ה.S.S. ואחד מהם תפס את נשקו וכיוון ישר מול חזהו. אך הרב לא זע מפניו. אז השני הוריד את נשקו והיכה אותו בקת רובהו. והרב בשלו.

בינתיים רבתה המהומה מסביב. בסוף, בראותם שיש להם עסק עם "לא שפוי", שינו דעתם: למה שלא יעשו קצת "שמח", שיטייל לאורך המחנה כמו בבית כנסת? נתנו לו לרדת עם ספר התורה. הוא צעד ישר כמו חייל ממושמע. עד שהגיע למקום הצטלבות, שם עמד המפלצת **ד"ר מנגלה ימ"ש** ומיין את העוברים לפניו כבני מרון. מי לעבודה ומי לשריפה. כשראה מנגלה את הרב עם ספר התורה התחשק לו להתלוצץ, ושאל: "רבינר, אתה הולך להתפלל לבית הכנסת? הרב לא ענה לו. הוסיף: "תתפלל גם בעדי", ונתן לו ללכת.

בסופו של דבר, הצליח הרב להגשים את מחשבתו כפי שתיכנן, **הוא הגיע עם ספר התורה אל תאי הגזים ולהישרף יחד איתו**. כל זה סיפר לי עד ראיה.

לא הייתה כאן גבורה פיסית אלא גבורה רוחנית עילאית. שכן כל אחד, החל מהז'נדרמים בסאטמר ועד ה"זונדר" וה.S.S. באושוויץ, בדרך הטבע כל אחד מהם יכול היה להפילו בקלות. אך הרב שידע לאן פניו מועדות, רצה להישרף יחד עם ספר התורה, כמו רבי חנינא בן תרדיון בשעתו. רצונו הפך לכוח שאין לעמוד נגדו.

לגיא אחריגה עם ספרי תורה

בזלוצ'וב, עיירה קטנה בגליציה הפגינו היהודים וקידשו שם-שמים בדרכם המיוחדת: בשירה בפיהם הלכו על קידוש השם. ב-23 ביוני 1941, ביום השני לפלישת הגרמנים לגליציה, הוציאו הרוצחים הגרמנים כשלושת אלפים יהודים מבתיים והבילו אותם אל מחוץ לעיר. **את בית הכנסת העתיק הציתו באש. ברגע האחרון הצליחו יהודים – תוך מסירות נפש גדולה – להציל מתוך בית הכנסת הבורר את ספר התורה.**

בין קהל היהודים המובלים להריגה היה יהודי אחד מקובל ידוע, **מזקני דז'יקוב**, **ר' מאיר אופן מרישא**. הוא הלך בראש העדה. היהודים הלכו עטופי טליתות וספרי-תורה בזרועותיהם. **הם הלכו אל קבר המונים שהוכן למענם.**

לאורך כל הדרך הארוכה הם אמרו, בקול רם את מזמור תהילים "רננו צדיקים בהשם". כשהגיעו אל בור צלמוות זה, נעמדו הגברים כמאובנים, הנשים בכו והילדים יבבו. נעמד ר' מאיר אופן ביניהם. **ידו האחת אוחזת בספר התורה, ובידו השנייה מחזיק שופר.** ופניו כפני מלאך אלוקים. ור' מאיר התחיל מדבר אל העדה הקדושה, על מהותה של קידוש השם בישראל, שבכל דור ודור. על נצחיות ישראל ועל "אל נקמות השם", שינקום דמי קדושו והארץ לא תכסה דמם הנקי. במעמד הזה הוציאו היהודים הקדושים את נשמותיהם הטהורות... רק בודדים הצליחו להימלט... [39]

חצתת ספרי תורה בבריסק

באוקטובר 1942 בבריסק אשר בליטא העביר היודנראט למפקד הגסטאפו המאיר רודה שלמונים לרגל יום הולדתו. שיטת השלמונים יצרה אשליה בקרב יהודי בריסק שבסופו של דבר יישארו בחיים.

באותו יום שחור שבו הציתו הגרמנים את ספרי התורה בחצר בית הכנסת, נשרפה גם את תקוותו של הדיין ר' שמחה זליג שחשב כי יהודי בריסק ינצלו. ר' שמחה גר סמוך מאד לבית הכנסת. הוא השקיף מביתו לעבר המדורה כאשר הוא עטוף בטלית ובתפילין.

סמולר משה צפה בדממה במראה הנורא. עיניו ועיני היהודים זלגו דמעות. הקהילה שלחה את נציגה אל הגסטאפו כדי לבקש רחמים אבל הוא חזר בידיים ריקות. האש אכלה את הגווילים עד תומם. **הרב התפלש בעפר ושפתיו לחשו תפילה.** עם הגווילים עלו בעשן כל האמונות והאשליות. הקץ הגיע ליהודי בריסק. [40]

זה קרה בסאנוק

כ"ץ אפרים דוד מספר בעדות שמסר ל"יד ושם" [41]:
ביום שישי או במוצאי שבת לא זוכר בדיוק, שרפו את בית הכנסת הגדול **בסאנוק**. באותו זמן שרפו והדליקו אותו.
יהודי אחד שאיני זוכר את שמו רצה להציל ספר תורה. **הוא נכנס לבית הכנסת ואז הגרמנים ירו בו ושרפו אותו בתוך בית הכנסת.**
הייתה בהלה גדולה אצל היהודים שגרו ליד בית הכנסת.
למחרת נודע שהרגו שני יהודים באותו מעמד שרצו להציל את בית הכנסת.

הצלת ספר תורה בגטו קובל

מעדותה הארוכה על קורותיה של **קפלן נינה** (לבית רוסמן) בשואה, הבאתי רק את קטע העדות הקשור להצלת ספר תורה. העדות צולמה בווידיאו. לא שיניתי את נוסח דבריה כפי שמסרה בעדותה.

ש: **בקובל** היו 2 גטאות: גטו ראשון וגטו שני?
ת: נכון, 2 גטאות.

ש: מי גר בגטו הראשון ומי גר בגטו השני?
ת: בגטו הראשון נשארו רק אנשים שהיה להם ב"שייניגונג" [אישור עבודה], בעלי מקצוע או משהו כזה. ובגלל זה שאבי היה בעל מקצוע, אז אנחנו נשארו בגטו הראשון. אז באותו הלילה שהאנשים עברו לגטו השני הם עשו אקציה, הם הרגו את כולם, כיתרו את הגטו השני ורצחו את כולם.

ש: מתי זה היה?
ת: זה היה ב-1942. אני זוכרת בפעם הראשונה את הזוועות, את אלה שניצלו מהשחיטה. באו מהמשטרה והביאו את הניצולים בחזרה. נשארו מעט מאד. אפשר לספור על הידיים.

ש: את אמרת שהאקציה הייתה ב-1942, אבל באיזה חודש, מתי זה היה בקיץ, בחורף, באביב?
ת: זה לא היה חורף, אני זוכרת את התאריכים.

ש: את יכולה לתאר את האקציה, איפה את היית בזמן האקציה?
ת: אני ובני משפחתי היינו בגטו הראשון ואנחנו לא ידענו מה קורה בגטו השני. זה היה בקצה אחר לגמרי, אבל הניצולים שבאו, סיפרו לנו איך זה קרה.

ש: איפה הרגו אותם, באיזה מקום?

ת: לקחו אותם למקום שאינו רחוק מקובל, שכחתי את שם המקום הזה. אבל עשו שם קבר אחים. אני זוכרת שחזרו כמה מהניצולים שחזרו לגטו הראשון. הסתכלנו דרך החורים של הגדר, אולי אחותו של אבי הייתה בין הניצולים. אבל לדאבוננו היא לא חזרה. פעם הראשונה בחיי בכיתי כל כך.

נשארנו בגטו הראשון הרבה זמן, פתאום באה גזירה חדשה שאנחנו צריכים לעבור אל הגטו השני. נבהלנו, אבל הבטיחו לנו לא לדאוג כי אנחנו אנשים שהם צריכים, אנשים שעובדים ובריאים ולא יקרה לנו שום דבר. לא הייתה לנו ברירה. נתנו לנו לקחת מה שיכולנו לקחת בידיים.

אחרי שעברנו לגטו השני, את זה לא אשכח. הגענו לגטו השני. **אמי נזכרה שאצלנו במרתף הבית החביאו ספר תורה.** ואם אתה עובר מהגטו השני חזרה לגטו הראשון, יכולים להרוג אותך תיכף ומיד, כמו כלב. אבל זה לא השפיע על אמי. אמי הייתה בלונדינית עם עיניים כחולות וצבע משהו יוצא מן הכלל. עם אף גבוה כזה, אנטישמית כזו, באמת גויה. איש לא יכול להגיד שהיא יהודייה.

ש: ואת?

ת: אני גם הייתי בלונדינית, הייתי עם עיניים ירוקות, אבל אמי לא הייתה בכלל דומה ליהודייה. כל אחד שראה אותה היה תיכף מאמין שהיא פולניה. פולנית היא דיברה יחסית טוב. היא הייתה מוכשרת לשפות. אז היא לקחה את אחי הקטן, שמו היה זכריה'לה (זכריה רוסמן). אני חושב שאז הוא היה בן 7. **אמי הורידה את הטלאי הצהוב ורצה בחזרה אל הגטו הראשון כדי להוציא את ספר-התורה ולהביא אותו אל הגטו השני.**

ש: והיא הצליחה?

ת: כן, היא הצליחה. אני נותנת לך דוגמה לכל הדברים שאמי יכלה לעשות.

היא ממש גיבורה. [42]

ספרי תורה שניצלו מליל הבדולח. [1]

* * * * *

"הגיבן" נשרף עם ספרי התורה של "המגיד"

גבורה עילאית והקרבה עצמית למען קודשי ישראל, הפגין יהודי אלמוני. אף אחד לא ידע את שמו קראו לו "הגיבן". **שמו הפרטי היה אליהו**, איש מסתורין היה "הגיבן". אף איש **בקוֹז'ניץ** לא ידע משהו קונקרטי על זהותו. אפילו על מקום-מוצאו, ומהיכן הוא הגיע לקוֹז'ניץ, לא ידעו. "מקום מגורו" הקבוע היה ב"הקדש" של הקהילה. שם היה ישן בלילה. את הימים הוא עשה, לרוב בבית העלמין העתיק. היה משתטח על קבורת הצדיקים. במיוחד רגיל היה להשתטח על קברו של "המגיד".

ה"גיבן" נוהג היה להשתתף בכל "לוויה" שנערכה בעיירה. כך נהג ה"גיבן" בכל ימות השנה הרגילים, אך שונה היה מנהגו כאשר נזדמן לעיירה, הצדיק

ר' אהרל'ה המפורסם. בבוא הצדיק לעיירה, הושיב לידו את ה"גיבן", וקירבו אליו בחיבה מיוחדת. איש בעיירה לא ידע טיבה וטעמה של קירבה זו.

בימי הכיבוש הגרמני, כשנודע לאליהו ה"גיבן", שהגרמנים זוממים להתנכל לבית מדרשו של "המגיד", הוא הזדרז והקדים את הרשעים: בליל אפל וחשוך הוציא מבית המדרש כמעט את כל ספרי התורה, אולם "הם", הגרמנים הרשעים תפסו אותו. וכך הענישו אותו הרוצחים הגרמנים: **אספו את כל ספרי התורה שמצאו בעיירה, עד שנצטברה מהם ערימה גדולה, אותם ריכזו ליד ארון הקודש בבית מדרשו של "המגיד". על ערימת ספרי התורה זו, השליכו את ה"גיבן" המסכן הכבול.** בלעג ובצחוק שטני התעללו בו, ובמיוחד בגבנונו. זרקו אותו הלוך וחזור, בעטו בגבנונו כאילו היה כדור משחק.

ובחוץ עמדה עדת היהודים, העדה כולה של קוז'ניץ. ולהבדיל, גם האספסוף הגויי. הגויים הפולנים שבאו מיזמתם ומרצונם, לחזות בהשפלת הכבוד היהודי. ומהם שאולצו בידי הגרמנים להשתתף ב"חזיון". לבסוף הציתו הרשעים את הגווילים הקדושים.

יהודי קוז'ניץ המושפלים ראו את המחזה המזוויע שהקפיא את הדם בעורקים. אולם לא נשמע כל קול מה"גיבן" המיסכן, אף הָגה. ר' אליהו "הגיבן" לא צעק, לא השמיע כל אנחה מפיו. כאילו כל הייסורים שהכאיבו לו הרשעים הגרמנים, לא כואבים לאו כלל. רק שפתיו מלמלו תפילה חרישית, תפילתו האחרונה בחייו. הוא קיבל את ייסוריו באהבה רבה, גווילים אינם נשרפים מהר. גם מיתתו של הקדוש, ר' אליהו "הגיבן" לא באה מהר, היא נמשכה וארכה זמן רב. כמו מיתתו של רבי חנניה בן תרדיון, כך גם מיתתו של "הגיבן" הקדוש, ארכה שעה ארוכה, מיתתו ההרואית על קידוש השם. [43]

500 ספרי תורה במרתף חשוך בוילנה

שמאי קינן – מי שעמד שנים רבות בראש עמותה להעלאת חפצי קודש יהודיים מרחבי העולם - מצא עצמו בעיצומו של מסע לחילוץ כ-500 ספרי תורה מוילנה. **את סיפורם הבלתי ייאמן של הספרים העביר פרטיזן מגטו וילנה, שידע כי הנאצים והליטאים שיתפו פעולה, וריכזו בכנסייה את כל ספרי הקודש של היהודים שנשלחו למחנות.** החוק הליטאי הגדיר את הספרים כרכוש ליטאי שהועבר לספרייה הלאומית, מתוך כוונה להקים לאחר השמדתו המתוכננת של העם היהודי, מוזיאון שיתעד את היהדות שהייתה ונכחדה.

אחרי מאמצים רבים התירה ממשלת ליטא לשחרר את ספרי התורה. שמאי מספר כי הגיע לספרייה הלאומית בליטא בשלג ובקור מקפיא, והתקבל בפרצופים חמורי סבר. המשלחת הורדה למרתף חשוך ומאובק, **שם נמצאו 500 ספרי התורה כשהם מושלכים, מעופשים, ועטופים בשקים אפורים כאילו הם בדרכם לגרדום.** במסיבת העיתונאים, פרץ שמאי **הציג את אחת מיריעות ספרי התורה כשהיא מגואלת בדם.** מרבית ספרי התורה נפסלו לקריאה, והם מופיעים היום ב"היכל שלמה". **18 הספרים ששרדו, פוזרו בין קהילות יהודיות.** [ב48]

"הספרים היו עטופים בשקים אפורים כאילו הם בדרכם לגרדום".
תצוגת הספרים ב"היכל שלמה. צילום: נאור אנקרי

הצלת ספרי תורה בקראקוב

הקהילה היהודית של **קראקוב** הייתה אחת הקהילות היהודית החשובות בפולין לפני השואה. קראקוב, הממוקמת בדרום פולין, היא העיר השלישית בגודלה בפולין, ואחת הערים העתיקות בה. יהודים ישבו בעיר החל מתחילת המאה ה-11.

ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה גרו בקראקוב כ-60,000 יהודים, מתוך אוכלוסייה כללית של כ-250,000 תושבים, ובעיר היו כ-300 בתי כנסת.

העיר קראקוב נכבשה באוקטובר 1939. בעת כיבוש חציה של פולין קבעו הגרמנים את העיר כעיר הבירה של הגנרלגוברנמן (אזור הכיבוש הגרמני של פולין). אל האוכלוסייה היהודית הצטרפו כ-20,000 יהודים נוספים עם הגעת פליטים יהודיים ממקומות אחרים.

בנובמבר 1940 הוחל בגירוש בכפייה של יהודי קראקוב לעיירות הסביבה. היהודים הורשו לשאת עימם רק מטען של 50 קילוגרמים לנפש. עד מרץ 1941 גורשו כ-40,000 יהודים, ובעיר נשארו כ-11,000 יהודים בלבד, מתוך אוכלוסייה של כ-60,000 יהודים קודם המלחמה.

יהודים מגורשים מקרקוב

בית המרקחת בקרקוב

תדיאוש פנקייביץ', פולני [לא יהודי] יליד קראקוב, היה בעל בית-מרקחת בתוך גטו קראקוב בתקופת השואה. מיום הקמת הגטו ועד חיסולו במרץ 1943, היה עד לכל מעשי הגרמנים בגטו. בית המרקחת שלו שימש מקום מפגש בין יהודים הכלואים בגטו לבין הפולנים שהתגוררו מחוץ לגטו. הוא סייע ליהודים הנרדפים תוך כדי סיכון נפשו. הוא גם סייע גם בהצלת ספרי תורה וספרות קודש. על פועלו הוא זכה לתואר "**חסיד אומות העולם**" מטעם "יד ושם".

תדיאוש פנקייביץ' בפתח בית המרקחת.

וכך כותב תדיאוש פנקייביץ' בעניין הצלת ספרי תורה [44]:

מיום ליום הלך וקטן מספר בתים של רוקנו מרהיטים ושטח הגטו הלך והצטמצם. גושי בתים ריקים הוצאו מתחומו וגדר התיל הקיפה שטח קטן יותר ויותר. המחסנים היו גדושי חפצים עד אפס מקום.

מגטו קראקוב נאספו ספרים רבים ועליהם נוספו ספרים נוספים מן הגטאות האחרים שבמחוז. הם אוחסנו תחילה באחד הבתים ברחוב יוזפינסקה ולאחר מכן בבניין בית הספר לשעבר ברחוב ויילצקה. ספרים בעלי-ערך בשפה

הגרמנית נשדדו ע"י הגרמנים. ספרים בפולנית ויידיש נמכרו בפרוטות. ביניהם היו הוצאות-פאר של שירה פולנית, כרכי ספרות יפה ומקצועית, אוספי ספרות עברית וספרות יידיש, ספרי קודש וחול.

בחדרי המדרגות ובחצרות התגלגלו ספרים ענקיים בכריכות עור, אוצרות שהוצאו מבתי הכנסת והתגלגלו בשולליות מי-גשם ובז.

עלה בידינו להציל ולשמור כמה עשרות ספרים חשובים. אחרי עזיבת הגרמנים החזרתי אותם ל"וועדה ההיסטורית-היהודית" ברחוב דלוגה, בקראקוב. ספרים אחדים, קטנים יותר נתתי במתנה למכרים יהודים.

ספרי תורה עתיקים ויקרים, שנבחרו בידי המומחה א' ארמר, היינו מעבירים ממקום למקום, בהתאם למצב **עד שהכנתי להם מחבוא מיוחד וקבוע בחדר הראשון של בית המרקחת.** נגר הגטו הוא שתכנן והתקין את מקום-הסתר הזה. כאן, במקום שאינו נראה לעין מבחוץ, החזקנו ספרי תורה וטיפלנו בהם לפי הדרכתו של ד"ר ארמר. **הוא אמר לנו, שמי שמציל ספר תורה אחד, כאילו הציל עולם ומלואו.** ידענו, שספרי תורה חייבים לעמוד זקופים, מכוסים במעילים מקטיפה רקומה. **כך החזקנו אותם וכך הם זכו להישמר אצלנו עד סוף המלחמה.**

ימים ספורים לאחר שהחזרתי את ספרי התורה ל"וועדה ההיסטורית-היהודית" בקראקוב, קיבלתי מן הגוף הזה מכתב תודה על מעשינו בגטו. ואולם במכתב לא נאמר דבר על ספרי התורה. למרות חיפושי לא מצאתי אותם גם במוזיאון היהודי שנפתח אחרי המלחמה בבית הכנסת הישן, ברחוב שרוקה.

**הכניסה הראשית לגטו קרקוב.
בראש השער מתנוססות המילים "יידישער וויינבאצירק",
שפירושו ביידיש: "רובע מגורים יהודי" ובאמצע השער- מגן דוד.**

הצללת ספרי תורה בקראקוב

יעקב שטנדיג איש קראקוב אשר הכיר היטב את הקהילה היהודית, מספר בספרו **"מחנה פלאשוב"** את פעולות ההצלה של ספרי התורה [45]

:

עם פרוץ המלחמה גויסתי ב-1 בספטמבר 1939 לצבא הפולני, כסגן-משנה בגדוד החמישי של חיל-ההנדסה. ב-20 בספטמבר נפלנו בשבי, לא רחוק מהעיר זאמושץ'. בבית-הספר לקצינים לשעבר בקראקוב הוקם מחנה שבויים לקצינים. היינו שם כאלף קצינים ובניהם שישה גנרלים, בראשותו של הגנרל מונד.

אחרי כמה ימים הוחל לדון בבקשות לשחרור הקצינים, כדי לשלבם במינהל החדש שהקימו הגרמנים. ארגנתי קבוצת מהנדסים וטכנאים. מלבדי היה עוד יהודי בקבוצה הזאת, המהנדס מאקסמיליאן וולף מקראקוב.

לפני המלחמה היה לי "שיגעון" לחינוך מקצועי וכל מרצי מסרתי לייסוד בית-ספר מקצועי שע"י הגימנסיה העברית בקראקוב ע"ש חיים הילפשטיין.

בשנת 1940 אחזתני "מחלה ציבורית" חדשה, והיא שמירה ודאגה לכל בתי הכנסת על תכולתם. הייתה לי הרגשה שהשודדים הנאצים עומדים להתנכל לשכיות החמדה שלנו. החלטתי, על דעת עצמי, ובידיעת ועד הקהילה היהודית, עם פרופ' ביברשטיין בראש, **לאסוף את כל כלי הקודש מבתי הכנסת**, לאחסן אותם במקום בטוח ולהכין כרטיסיית מלאי לפי נושאים, גיל ומקור, עם העתקי כתובות וציורים.

התחלתי את עבודתי ב"בית הכנסת הישן". קיבלתי מן הארכיון של הקהילה את התוכניות הישנות והוספתי שרטוטים משלי, כדי לסמן את מיקומם של כלי-הקודש, כולל הנברשות העתיקות. אחרי-כן סדרתי כרטסת שכללה מספר סידורי של כל חפץ, התאריך של עשיית החפץ, שם התורם, תיאורו המדויק של החפץ, העתק של הכתובת והציור, מקום אחסונו של החפץ ופרטים אחרים.

את העבודה הזאת ביצעתי כמעט במלואה ב"בית הכנסת הישן" בחורף 1940. בעזרתו של פרופ' בלן והשמש של בית הכנסת. תנאי העבודה לא היו נוחים. עבדנו בבניין שהיה בנוי כעין מבצר, בחדרים לא מוסקים, כשהקור חודר לעצמותינו, ומתוך פחד שאנשי הגסטאפו – שמתפקידם היה לפרוש חסותם על אוצרות היהודים – עלולים להפתיע אותנו.

שני החדרים הקטנים שנועדו ל"מוזיאון היהודי" ב"בית הכנסת הישן" לא יכלו להכיל את כל כלי-הקודש של בתי הכנסת הישנים: של הרמ"א, "בית הכנסת הגבוה", "בית הכנסת של הקופה [קופרשול]", של "בית הכנסת ע"ש רב אייזיק" ועוד. לפיכך הייתי נאלץ לטפל בכל בית כנסת לחוד, ולפי הוותק התחלתי בבית הכנסת של הרמ"א, הוותיק מכולם.

מכה ראשונה נחתה על בתי הכנסת בזמן החיפוש שנערך ע"י הגסטאפו ברובע השמיני של העיר, המאוכלס יהודים.

בבוקרו של ה-4 בדצמבר 1940 נשמעו יריות ורעש של מכוניות צבאיות. למזלנו הסתפקו הפעם הגרמנים בהחרמת כסף וכלי-כסף, זהב וכלי-זהב, אבנים יקרות ומטבע זר, **ומובן שבין הקורבנות של השוד הזה היו גם בתי הכנסת בקראקוב.** גם הפעם נפלו קורבנות בין היהודים. היו אלה אנשים שיצאו לגזוזטראות, או הציצו מחלונות.

בין הקורבנות של ה-4 בדצמבר יש להזכיר במיוחד את אלה שנפלו ממש על קידוש השם. היו אלה יהודים שסירבו להישמע לפקודות הנאצים, להצית בתי כנסת.

באותו יום ה-4 דצמבר גזלו הגרמנים את כל כלי הקודש מזהב ומכסף, כתרי-תורה, מנורות וגביעים וכלי קודש אחרים של הקהילה היהודית בקראקוב.

**קרקוב. איסוף גווילי ספרי תורה אחרי שנשרפו
ע"י הגרמנים ונאספים ע"י זקני הקהילה. [2]**

לא היו לי אשליות שאוכל לסיים את מלאכתי במלואה. כבר בימים הראשונים של מרץ 1941 הופיע ביומן הרשמי של הגנראלגוברנאמנט "קראקאואר צייטונג" [עיתונה של קראקוב] – צו בדבר הקמת רובע יהודי בפרבר של קראקוב, פודגוז'ה. הגסטאפו אסר להשתמש בביטוי גטו. היה רושם שפעולות הגרמנים נגד היהודים והעברתם למסגרת חיים חדשה נעשו קצת בזהירות, ואפילו בבדישנות מסוימת, כשלא העזו, העזו בהתחלה לקרוא בילד בשמו. הגירוש לפודגוז'ה הסתיים ב-9 בערב ביום ה-20 במרץ 1941.

במקביל לגירוש היהודים התקיימה העברה של האוכלוסייה הפולנית מפודגוז'ה לקאז'ימז', פרבר יהודי לשעבר. תוהו ובוהו כללי שלט בזמן הגירוש הזה. איתרע מזלי שהצלחתי להעביר את מטלטלי לפודגוז'ה ביום 19 במרץ, **כך שיכולתי ביום הראשון של הגירוש, 20 במרץ, להתמסר להצלת רכושם של בתי הכנסת, ושוב בלי כל הוראה ועל דעת עצמי.**

הקהילה היהודית העמידה לרשותי כמה עגלות וכמה אנשים, ובעזרתם הצלחתי מה שניתן להציל וריכזתי את המיטלטלין של בתי הכנסת העתיקים בתוך בניין של הקהילה היהודית בפודגוז'ה, ברחוב ליאנובסקי 2. **הצלחתי לאסוף את כל**

ספרי התורה הכשרים והפסולים, כמאה חמישים ביחד, מנורות, פרוכיות,

מפות רקומות מבית הכנסת של הרמ"א, וכן פנקסים עתיקים.

העגלה האחרונה הגיעה אחרי השעה 9 בערב ב-20 במרץ 1941.

הואיל והייתה סכנת-נפשות להימצא ברחוב אחרי השעה 9 בערב, שעת העוצר, בקשתי מעוברים ושבים שיעזרו לי להוריד את הרכוש היקר מן העגלה ולהכניסו

לפרוזדור של בניין הקהילה. **במשך רגעים ספורים בוצעה המלאכה.**

בבתי הכנסת נשארו רק ספסלים ושולחנות, ארונות קודש, וכן מנורות על התקרה, שאי-אפשר היה להורידן.

ספרים וסידורים העברנו לבית הכנסת הגדול ע"ש ר' אייזיק, בתקווה שנוכל להעבירם אחרי 20 במרץ.

ביום 24 במרץ קיבל ועד הקהילה בראשותו של ד"ר רוזנצוויג הוראה למסור את כל המפתחות של בתי הכנסת לידי "טרויהאנדשטלה", הנציגות האזרחית הכלכלית של הממשלה הגרמנית. אולם כבר למחרת פנינו לטרויהאנדשטלה בבקשה להרשות לנו להעביר את יתר המיטלטלין מבתי הכנסת לרובע היהודי. כשהטיפול בבקשתנו התמהמה, וכבר עבר חודש מאז הגשנו את הבקשה, אזרתי אומץ והחלטתי להתערב באופן אישי בזירוז בקשה, וכאן אני חייב לציין, כי היהודים שעבדו במפעלים שונים בעיר ואושרו ע"י משרד העבודה הגרמני כמביאים תועלת לכלכלה הגרמנית היו מקבלים אישורים מיוחדים ליציאה מהגטו למקום עבודתם בעיר. הרישיונות האלה כוחם היה יפה לחודש אחד, ולמקבל הרישיון היה משרד העבודה הגרמני מחתים חותמת "פאסירארלאובינס" – "רישיון מעבר" בתוך תעודת הזהות. את רישיון המעבר קיבלו גם חברי ועד הקהילה ופקידים בכירים של הקהילה.

מתוך הערכה לעבודתי שעשיתי עד אז שלא על מנת לקבל פרס, הוזמנתי ע"י נשיא הקהילה לארגן את מחלקת הבנייה, ואח"כ להיות מנהל המחלקה הזאת. בתוקף תפקידי היה לי רישיון מעבר, וכשהתרחבו הפעולות של מחלקת הבנייה – הייתי מקבל רישיונות מעבר תלת-חודשיים ישר מהנהלת המשטרה.

הרישיונות חודשו בשבילי עד 13 במרץ 1943, כלומר, עד חיסול הגטו והעברת חלק מיושביו למחנה פלאשוב. השתדלנו באמצעות "טרויהאנדשטלה" – הנציגות הכלכלית הגרמנית, למצוא דרך אל הממונים על הבתים ועל בתי הכנסת, כי כל ממונה רשאי היה להחליט אם מותר להוציא את המיטלטלין מבית הכנסת או לא. מצאנו דרכים שונות אל "הממונים על הבתים" וכך הצלחנו להעביר לתוך הגטו חלק מהשולחנות והספסלים, קצת ספרים יקרים וסידורים וכמעט את כל ארונות-הקודש.

את המנורות על התקרות אסור היה להוריד, הן היו מיועדות ע"י הגרמנים לקישוט הטרקלינים של הגנראלגוברנאטור פראנק וחבר מרעיו.

כאן ראוי לספר על מקרה שקרה בזמן העברת ארונות הקודש. יום אחד תכננתי להוריד את ארון הקודש מן הקומה הראשונה של בית הכנסת ע"ש ר' אהרון ברחוב יוזפה 3, מול "בית הכנסת הישן". הארון הזה עשוי מפח ברזל והיה מחולק לחלק עליון בשביל ספרי תורה וחלק תחתון בשביל ספרים. הגענו לשם בעגלה רתומה לשני סוסים. הצטרפו אלי ארבעה סבלים יהודיים חזקים. מיד נוכחתי לדעת, כי ארבעת הסבלים לא יוכלו להזיז את הארון הכבד ממקומו, ועל אחת כמה וכמה להורידו במדרגות מהקומה הראשונה.

למזלי עברו כמה שיכורים פולניים, הסתכלו בלגלוג על עבודתנו והודיעו כי בעד 50 זהובים מוכנים הם להוריד את הארון ולהעמיסו על העגלה. תחילה לא האמנתי להם, חשבתי שאולי הם רוצים למתוח אותנו, אבל לבסוף אישרתי את ה"עיסקה". אך מניין לקחת 50 זהובים? ירדתי לרחוב, בתקווה שאפגוש מכר או ארוץ לבניין הקהילה היהודית. לפתע, ראיתי כי צועד לקראתי יהודי כבן 70, בעל פנים הדורות. היה זה **דוד קורצמן**. כשספרתי לו, שאני זקוק באופן דחוף ל-50 זהובים, כדי לשלם בעד הורדת ארון הקודש מבית הכנסת הזה, הוציא מיד את הכסף, כשפניו קורנות מרוב אושר. קורצמן הוסיף: "אין לך מושג כמה אני אסיר תודה לך בעד טרחתך להעביר את ארון-הקודש הזה לגטו. את הארון הזה הזמנתי אצל יוליאן גולדשטיין – המסגרייה הטובה ביותר בקראקוב – מפח שבחרתי בעצמי וקניתי ותרמתי לבית הכנסת של ר' אהרון.

בקושי הצלחתי לקבל רישיון לצאת ליום אחד מן הגטו, ומטרת יציאתי הייתה לראות אם הארון עומד במקומו, ואם כן – לפנות אליך ולבקש להעבירו לגטו".

שמחתנו המשותפת הייתה רבה. מיד רצתי עם הכסף ועליתי בריצה במדרגות. כשראתה החבורה מזומנים בידי, התאמצו והצליחו להוריד את הארון הכבד. העברנו את הארון אל הגטו והעמדנו אותו בחדר המדרגות של בית הכנסת "צוקר" ברחוב ונגרסקה 5.

בתוך הבניין של הקהילה היהודית הקצבנו חדר מיוחד לשמירת המיטלטלין, מיינו את הפרוכיות, אווררנו אותן, ניקנו אותן ופיזרנו בתוכן נפטלין, ומסודרות שמנו אותן בתוך ארונות.

ידענו כולנו שבחדר הזה האוצרות היקרים שלנו לא יישמרו זמן רב. חששנו שעין הגסטאפו תראה את האוצרות האלה. אנשי הגסטאפו היו אורחים שכיחים אצלנו, ויום אחד יכול להגיע צו מגבוה להמציא את האוצר הזה למקום מסוים.

בהשתדלותי קראה הנשיאות של הקהילה היהודית **ישיבה מיוחדת של הרבנות, שנתבקשה להחליט על דרכי ההסתרה של ספרי התורה.**

אין לי כישרון ספרותי מספיק כדי לתאר את הרצינות והדאגה שהיו נסוכות על פניהם של אותם 8 או 10 רבנים מגדולי התורה.

עתה עמדו על הפרק שתי שאלות:

האם הגיע כבר הזמן לקבור את ספרי התורה?
ואם כן, איך לעשות זאת.

לבסוף הוחלט, שעדיין לא הגיעה השעה לקבור את ספרי התורה. אומנם ע"י קבורה אפשר למנוע "בזיון" ו"חילול השם", אבל הקלף והכתב בספרי התורה המוטמנים בתוך האדמה עלולים להתקלקל.

הרבנים היו בדעה, שאם יוחלט על הטמנת ספרי התורה, הרי בהתאם לתלמוד חייבים להטמינם בכדי חרס. פירוש הדבר, שיהיה צורך לקנות כמה מאות

צינורות חרס ולהטמינם בקבר מיוחד. אין סיכוי שנוכל לעשות זאת בלי ידיעת הגרמנים. לבסוף נתקבלה הצעת, שעלתה בדעתי תוך כדי הישיבה. הצעתי להעביר את ספרי התורה לעליית-גג בבניין הראשי של בית-העלמין החדש ברחוב אברהם 3.

הבניין הראשי של אולם הלוויות היה מחולק לשלושה חלקים, וכל חלק היה מכוסה בכיפה אוריינטלית. הכיפה האמצעית הייתה בגובה של 25 מטר, ושתי הכיפות הצדדיות בגובה של 12 מטר. הכיפות היו כולן על ציר אחד, כשביניהן מקשרים מבנים של קומה אחת עם גג בטון שטוח ועם עליית-גג.

לאחת מעליות הגג הובילו מדרגות בטון. עליית גג זו שימשה, מפני שהגג העלייה בודד היטב ולא חדרה דרכו שום רטיבות. לעומת זאת, עליית הגג השנייה, שרצינו להשתמש בה לאחסנת ספרי התורה, לא היו לה מדרגות והייתה רטובה, כי הגג מעליה לא כוסה מנייר זפת. האמננו שבמוקדם או במאוחר ינחלו הגרמנים מפלה, ולמקום מסתור זה היו כל הסיכויים למלא את תפקידו.

מחלקת הבנייה של הקהילה עיבדה הצעת תקציב לבידוד הגג וסידור גישה לעליית-הגג, ועד הקהילה אישר את התקציב הדרוש לכך בסך 6,000 זהובים. הפחחים היהודים: דינר, פאטרר ולאנגר ביצעו נאמנה את מלאכת כיסוי הגג, אחר-כך סודר פתח בתקרה עם דלת ברזל, הוצב סולם גבוה, וכבר אפשר היה לעלות לעליית-הגג ולרדת ממנה.

לשכת העבודה הגרמנית נתנה לנו כמה רישיונות יציאה מהגטו בשביל כמה פועלים, שהיו צריכים לבצע עבודות מסוימות בבית-העלמין החדש.

ניצלנו את הפועלים האלה ועימם העברנו יום-יום את ספרי התורה והטמנו אותם בעליית הגג.

בתום העבודה נעלנו את הדלת לעליית-הגג, טייחנו את הפתח, הסירונו את הסולם ואבן כבדה נגולה מלבנו. יהדות קראקוב נשמה לרווחה. אולם, לא לעולם חוסן.

בחודש מרץ 1943 בשטח בית הקברות של קראקוב החליטו הגרמנים להקים מחנה עבודה, שבסופו של דבר נהפך למחנה ריכוז הידוע לשמצה. המחנה

נקרא **מחנה פלאשוב**. למפקד המחנה מונה **אמון ליאופולד גאט**, מפקד אכזרי. עם בניית המחנה הוא חיפש מבנה מתאים למשק המחנה, שבו יוכלו למצוא מחסה לבעלי-החיים: סוסים, חזירים, בהמות בקר, עופות ועוד בתנאי החורף הקשים.

גאט נתן את עינו לאולם הלוויות שבתוך בית-העלמין. הוא קרא מיד למהנדס גרינברג, ונתן לו פקודה "להתאים" את הבניין בעל הסגנון הביזאנטי המובהק עם שלוש הכיפות לצרכי שהיית בעלי החיים. הרעיון היה "גאוני" עוד יותר כאשר הוא פגע ברגשות היהודים.

לא ידע הרודן המנוול כי בעליית הגג נמצאים 150 ספרי תורה, פרוכיות נהדרות ועוד. היה חשש גדול שגאט ימצא את כל האוצר היקר מכל לכל היהודים.

הגרמנים גילו את המבוא היקר. יעקב שטנדיג משער שהאוצר הוברח מחוץ למחנה. בתוך המחנה לא חוסל האוצר. אם היה מחוסל במחנה, היהודים היו יודעים על כך. לדעתו, הועבר האוצר לפרנקפורט שבגרמניה, שם נמצא המכון הגרמני לחקר התנ"ך. כוונתו הייתה, שהאוצר יועבר ל"מכון לחקר בעיית היהודים" שהקים אלפרד רוזנברג בשנת 1939 בפרנקפורט.

בית מדרש "קובע עתים לתורה" רחוב יוזפה 42, קרקוב. [ב2]

בוסק יוסף מספר: כיצד ניסו להציל ספרי תורה בקראקוב – אך לשווא

בית תפילה זה היה מבנה קטן, ישן, שעמד על גבעה יחידה ברובע היהודי, בצידם של חמישה בתי כנסת מפוארים **שהקים ר' משה יעקליס, מגדולי עשירי קאזימיז'** למען הישיבה של חתנו ר' נתן נטע שפירא, דמות אפופה אגדות, שעל מצבתו חקוק: "הוא, שאומרים עליו, שדיבר איתו אליהו פנים-אל פנים".

במרוצת הזמן נהפך בניין הישיבה לבית מדרש. הפנים שלו היה התגלמות האפולונית של ימי הביניים. בחלונות המעטים של האולם הגדול אפשר היה לראות את עובי הכתלים. השולחנות באולם היו כבדים, הספסלים עבי-קרשים ומשופשפים מרוב שנים. על הקירות היו מדפים-מדפים ועליהם רבבות ספרים: חומשים, גמרות, משניות, מדרשים, פוסקים, שו"ת ופירושים לאלפים – בתבניות גדולות, קטנות ובינוניות. הספרים מדפוסי איטליה ופולין, קראקא ווילנא וכו', ספרים פופולאריים ונדירים יקרי-מציאות. עשרות מנורות נחושת מהמאות ה-17 וה-18 תלויות היו מהתקרה, מעוטרת בנשרים ובאריות, ובהם דלקו מאות נרות.

המנורות העתיקות יותר נשדדו על ידי השוודים, שפלשו לפולין במאה ה-17 והגיעו אף לקראקוב. מי יודע באיזו כנסייה נוצרית הן תלויות היום... **בארון הקודש היו עשרות ספרי תורה**, מהם קטנים בגודל של ספר מודפס, מהם גדולים עד שקשה היה לשאת אותם. כן היו מנורות כסף, טסים וידיות, עשרות פרוכות ברוקט וקטיפה רקומות כתרים ואריות בזהב ושמותיהם של התורמים.

בתיבה אחת היה ספרו של רבי נתן נטע שפירא "מגלה עמוקות על התורה" עם הערות שוליים של בן המחבר, ר' שלמה שפירא; ובצד הספר הזה – טס לתורה עם שקלי-כסף מימי בר-כוכבא. מי ידע איזו דבר עבור אלה עד שהגיעו לבית

המדרש הישן בקראקוב. היו שאמרו, כי הביאו אותם עמם גולים שהגיעו מפראג. אך איך הגיעו אלה לפראג?

בבית הכנסת הזה התפללו המשפחות המכובדות ביותר בקאזימיז' – משפחות לנדא, הורוביץ, ראקובר ואלכסנדרוביץ. כל אחד מבני משפחות אלו יכול היה להצביע על אי אלה חפצי קדושה – ספרי תורה, גביעים, פרוכות וכד' – שתרמו בני משפחתו לבית המדרש הזה. והנה באו הגרמנים ...

בימיי, היו גם במשפחות אלו מתבוללים, שהתרחקו מהחיים החברתיים של הציבור היהודי, אך בראש השנה היו גם הם באים לתפילה, ובערב יום הכיפורים היו מגיעים אל "הקערה" לשלם את תשלומם השנתי.

למחרת, ביום הכיפורים, היו יושבים כל היום בבית התפילה – רופאים, עורכי דין, עיתונאים, מנהלי בנקים ועסקים גדולים. הם באו חבושי צילינדרים, שאף פעם לא השתמשו בהם במשך כל השנה. עתה, לכבוד יום הכיפורים, הוצאו אלה מהנרתיקים. תמיד הביאו איתם את המחזורים העתיקים – דפוסי איטליה גרמניה והולנד. היו בתוכם כאלה, שבמשך כל השנה, בהיותם בחברה הפולנית, השתדלו להשכיח את מוצאם היהודי, אך ביום הכיפורים, בחברת היהודים, היו מעלים תמיד את ייחוסם היהודי, את מוצאם מרבנים מפורסמים.

היו שהתפארו בקירבה למשפחת קלהורה, שאחד מבניה, הרוקח, נשרף על קידוש השם. לעומתם, התפארו בני משפחת בלייכר להסתעפויותיה, שמוצאם ממרים-ביילה, אחות הרמ"א, שבעלה ר' פנחס הורוביץ, היה יו"ר ועד ארבע ארצות שבפולין ומחותנו של ר' מאיר ואהל אב"ד בריסק, שהיה בנו של ר' שאול ואהל – מלך פולין למשך יום אחד.

היינו משפחה שומרת מצוות וקשורים לבית המדרש הזה במשך כל השנה. מילדותנו קלטנו בבית סיפורים ואגדות על בעל ה"מגלה עמוקות". לעיתים, כילדים, ישבנו בשעת הסעודה השלישית בשבתות בבית המדרש, ליד השולחנות הארוכים, עם יהודים מבוגרים וצעירים.

הערב היה יורד, היהודים אוכלים פרוסת חלה עם חתיכת דג מלוח ושותים מעט מי דבש ומפזמים ושרים בקול מונמך, כאילו מתוך צער של פרידה מן השבת. ואני, בדמיוני, רואה שר' נתן נטע יושב בראש השולחן ולידו הנביא אליהו, אולי בבגדי קבצן ואולי לבוש כאחד היהודים המסובים כאן, בחלוק של משי שחור, יושב ושר עם כולם. רק הדלקת נר ההבדלה הייתה מוציאה אותי מהחלומות.

זוכר אני היטב את החגיגה הגדולה האחרונה שנערכה בבית המדרש הזה. **אבא שלי, ליאון, תרם ספר תורה לזכר סבא המנוח.** בכל העולם היהודי ידועים היו סופרי סת"ם שבליטא. אבא עם אחיו רומק נסעו לעיירה סלונים הרחוקה ושם הזמינו את הספר. שנתיים ארכה הכתיבה וספר התורה הגיע. למסיבה שערך בדירתו לסיום הכתיבה הזמין אבא רבנים, ידידים ומכרים. כל אחד התכבד במילוי אות אחת.

ראשון הממלאים היה הרב הדיין ראב"ד קראקוב, ר' משה בלייכר, בן דודה של הסבתא. אחריו באו אחרים וידידים, וראשונים סיני אלכסנדרוביץ וקלמן באומינגר. ליד כל אחד עמד הסופר ופיקח על המילוי, שנעשה בנוצת אווז. נטפי זיעה עלו על מצח הכותבים בדחילו ורחימו.

לאחר שרשם את האות, קיבל כל אחד כוסית יין ופרוסת עוגה, וכל הקרואים בירכוהו. כולם היו מאושרים מעבודת הקודש שעשו. כשהסתיימה הכתיבה, לקח אבא את הספר בזרועותיו, יצא מהבית לרחוב.

מעל לספר התורה נפרשה חופה, אבא הלך וכעשרים-שלושים יהודים אחריו. אט-אט הלכו כולם ונרות דולקים בידיהם. הם הלכו ושרו מזמורי תהילים. עברו ברחובות הרובע היהודי, נכנסו לכיכר הראשית, האפופה אגדות מהעבר היהודי. זו הייתה כיכר מרובעת, שבצדה הדרומי עמד בית הכנסת הישן.

ממול לבית הכנסת הישן, בצד הצפוני של הכיכר, ניצב בית ענק, עתיק, ביתו של הרב ר' שמואל לנדא. בצד המערבי של הכיכר עמד בית הכנסת של הרמ"א וסמוך לו, בלב הכיכר, היה מגרש מוקף חומה. סופר שעמד שם פעם בית, בו

נערכה חתונה ביום שישי. מסיבת החתונה נמשכה, התזמורת ניגנה והנה החשיך היום ובאה השבת. הרמ"א תבע מהמשתתפים להפסיק את הנגינה, אך הם סירבו. הרב תבע בשנית – והם שוב דחו את דבריו. אז קילל הרב את הבית והוא נבלע באדמה על כל הקרואים.

ממול לבית הכנסת של הרמ"א עמד בית הכנסת של ר' וולף פופרס. אל בית הכנסת הישן היו יורדים במדרגות, ועל כן היה רק חלקו העליון גלוי מהרחוב. עשרות בתי תפילה ו"שטיבלך" של חסידים היו פזורים בבתי המגורים מסביב לכיכר, ותמיד בקע מתוכם קול צעירים לומדים.

הכיכר הייתה מרוצפת בצורה גרועה וגם לא הייתה מוארת כראוי, אך בשעה ששיירת החוגגים נכנסה לתוכה, הכל נשתנה בה. **מן הסמטאות, מהבתים, החלו לזרום אנשים נושאי ספרי תורה ומחזיקי נרות דולקים להקביל את פני ספר התורה החדש.** תוך ריקוד ושירה הלכו כולם לקראת החופה.

אלפי נרות דלקו. בחלונות עמדו אנשים וגם בידיהם פמוטות ונרות דולקים. אימהות החזיקו תינוקותיהן בזרועות והתבוננו בשיירה. הזקנים, שלא הצטרפו לריקודים, עמדו מהצד ורקעו ברגליהם לקצב המנגינות, מחאו כפיים, ועיניהם מכוונות כלפי שמיים. הבתים שמבסיס לכיכר היו צרים וגבוהים, האורות הבהבו, והכל קיבל צורה של עולם מכושף.

בשעה שהשיירה נכנסה לחצר בית המדרש, שעד כה היה שרוי באפלה, הודלקו כל נורות החשמל. פנים בית המדרש היה מסויד מחדש, כולו זוהר. הוא לא יכול היה להכיל את כל אלה שהצטרפו לשמחה. רובם נשארו בחוץ ונראו כהמון אנשים העומדים מול מגדלור. הספר הוכנס, הונח על במת הקריאה ואנשים ניגשו לראות ביופי האותיות. הספר נגלל עד לפרשת השבוע, ואז החלו בקריאה.

אחרי הקריאה החלה הסעודה. מנה אחר מנה, בלי קץ, בלי סוף. המארחים, מחזיקי הבקבוקים, הכוסיות ומגשי העוגיות, היו מחלקים בין המצטופפים בחצר בית המדרש. צלילי השירים ריחפו בכיכר ובסמטאות. הצעירים, שהצטופפו

בכניסה של בית הכנסת, מבוסמים משתייה מרובה, הוציאו כלי נגינה והחלו מנגנים פזמוני ריקודים. בחצות יצאו לרחובות בשירה ונגינה, בהערים את דיירי הבתים.

אחרי חצות נגמר הכל. אבא ובני המשפחה נותרו עדיין וקראו את מברקי הברכה שהגיעו מידידים וממכרים, אשר מסיבות שונות לא יכלו להגיע. בין המברקים היה גם אחד מנחום סוקולוב, נשיא ההסתדרות הציונית, שהוזמן כאחד הצאצאים של ר' נתן נטע שפירא, בעל "מגלה עמוקות", אשר על שמו נקרא בית המדרש. בשעות הקטנות של הלילה חזרנו הביתה. ברחובות השכונה עמדה הדממה. רק השמש של בית הכנסת הישן קרא את "השומרים לבוקר" לתפילה. אנשים בודדים החלו לצאת משערי הבתים.

ביום שבו יצאנו מקראקוב לגטו, העברנו בעגלות את המטלטלים לדירה החדשה. מאות ואולי אלפי עגלות העבירו את רכושם של היהודים, את כל מה שלא מכרו ב"חצי חנם" – רהיטים, כלי-בית, מכונות-תפירה וכו' – לגויים; מכרו מחוסר אפשרות לאחסן הכל בחדר האחד שקיבלו, בתוך דירה משותפת למשפחות אחדות.

אני, בדרכי לגטו, עברתי ליד בית המדרש שלנו. הייתה דומיה מסביב. היהודים עזבו כבר את השכונה והפולנים טרם הגיעו. בית המדרש, שהיה סגור כבר כשנה וחצי, עמד עזוב ומוזנח, ושביל העפר שהוליך אליו העלה עשבים.

אבא נשאר עדיין בדירה הישנה שלנו עד הערב. היא הייתה ריקה. **בפינה עמד ספר התורה שאותו הביא אבא הביתה ביום פרוץ המלחמה.** הספר היה עטוי כותונת קטיפה בצבע תכלת ועליה אותיות רקומות בזהב. כשהחשיך היום, הסיר אבא את המזוזות **ולקח את ספר התורה. לא רצה להעבירו בעגלה.** יחד עם אחי הגדול הלכו שניהם ברחובות הריקים ונשאו את הספר הקדוש. בדירה בגטו עטף אותו אבא בסדין. במרוצת הזמן הועברנו פעמים אחדות

מדירה לדירה ותמיד – לגרועה יותר. לצורכי קיום היינו מוכרים מן החפצים שהבאנו עמנו, אך ספר התורה העטוף בסדין היה תמיד עמנו. גם הוא בגלות.

כשבאה שעת חיסול הגטו, במארס 1943, והיה עלינו לעבור למחנה פלאשוב, הסיר אבא, לראשונה מזה שנתיים, את הסדין מעל ספר התורה, לקח מספריים בידו, היפנה את עיניו המלאות דמעות הצידה וגזר פעם אחת בקלף ופעם אחת בדש מעילו ואמר: הרואה ספר תורה שנקרע, חייב שתי קריעות. אחר כך לקח את הקיטל הלבן שלו, נשק לספר התורה, נשק ובכה, עטף את ספר התורה והניחו על השולחן. הוא נעל את הדלת ופנה להצטרף לפלוגת העובדים אליה השתייך.

אותו יום ולמחרתו הובאו למחנה בעגלות, מוסתרים מתחת לחבילות ושקי מזונות, המיועדים לאלפי הכלואים, מאות ספרי תורה מהגטו. **הם הוסתרו ואוחסנו באחד המחסנים, עד שמצאו אותם אנשי ה.ס.ס., שעשו מיריעות הקלף סוליות פנימיות למגפיהם וריפוד לכובעיהם, לשמירה מחדירת הגשם.** [46]

שער הכניסה לבית הכנסת של הרמ"א.

הכריחו יהודים להשליך לזבל את ספרי התורה

בראש השנה ת"ש-1939, התנפלו הגרמנים על המתפללים **שבישוב סקרניביץ** שבפולין בעת שהתפללו במחתרת. בשלהי שנה זו שרפו הגרמנים את בית הכנסת הגדול.

פולני ניסה לכבות את השריפה. הגרמנים רצחו אותו. **הגרמנים הכריחו את היהודים להשליך מה"שטיבל" של חסידי גור את ספרי התורה.** הבניין של בית המדרש נמסר לידי אגודת "רולניק" הפולנית כדי שישמש כמחסן.

פרץ טרומפולר מספר תוך ייסורי מצפון, **שלא עמד בניסיון ולא חירף נפשו.** כך היה המעשה: הגרמנים סחבו אותו ל"שטיבל" של חסידי גור ושם הכריחו אותו להשליך לתוך הזבל את ספרי התורה ואת כל ספרי הקודש שהיו בארונות הספרים ב"שטיבל".

הוא אומנם ניסה "לגנוב" מהם ספר תורה אחד, אותו הסתיר בתוך שק, אך הגרמנים תפסו אותו והרביצו לו מכות רצח. את הספרים לקחו למקום בלתי ידוע. [46א]

יהודים ראו בקדושת התפילין כקדושת ספר תורה. התפילין שבתמונה, נמסרו לידי מציל לא יהודי ע"י אשת רב שנלכדה על ידי הגסטאפו. [1]

קריאה בתורה בשמחה תוך כדי חירוף נפש

ציפורה מוזר, נולדה ב- 21 בנובמבר 1933, **בגורא הומארא**.

להלן תמצית עדותה [48]:

חודש תשרי בשנת תש"א היה עבורי חודש של בכי ופחד. בתחילה נלקחו הגברים מהגטו ואח"כ הודיעו לנו על גירוש מבתינו.

בעשרה לאוקטובר 1941 בבוקר, הגיעה פקודה שעל כל היהודים, ללא יוצא מהכלל, להתאסף תוך שלוש שעות בתחנת הרכבת, מצוידים באוכל לשלושה ימים. הם הוכנסו לקרונות בקר ואחרי יומיים של פחד הגענו לאטאקי, עיירה בבסארביה, מופרדת ממוגילב פודולסקי על ידי הניעסטער בטרנסניסטריה.

רק הגענו, גרשו אותנו חיילים רומנים מהקרונות לעיירה החרבה. אנו נכנסנו לבית קטן והרוס. על הקירות היו כתובות בנוסח: "כאן קבורים 350 יהודים, אמרו קדיש אחריהם". פחד גדול תקף אותנו כאשר קראנו את המלים הנוראות... היינו שם שלושה ימים.

ביום השני היה שמיני בעצרת. אבי הוציא ספר תורה, אותו לקח אתו ברגע האחרון, וקרא בו בפני קהל גדול של אנשים מיואשים ובוכים.

ביום השלישי בערב נשכבנו על רצפת החדר להמתין לגורלנו. פתאום שמענו תנועה ערה בחוץ. הרעש נשמע כאילו מגרשים בהמות בחוץ. תקף אותנו שיתוק מרוב פחד, עד שלא הצצנו אפילו דרך החלון לראות מה קורה. קולות הנרדפים נתנו לנו תקף את התשובה מבחוץ. שמענו קולות מיואשים: "אימא, תחזיקי מעמד, אחים, אחיות", וכן קריאות נוספות. על יד הבית אנו שומעים קול גברי ופנימה פורצות שתי דמויות, עטופות בשק וקשורות בחבל. הם מבקשים שנסתיר אותם שלא ימשיכו לגרשם. הם מספרים לנו ספורים מסמרי שיער מהדרך מוועדענעץ לאטאקי... אנחנו ישבנו כל הלילה ושמענו על אכזריות החיות הנאציות.

בבוקר גרשו אותנו הלאה למוגילב פודולסקי. כאן התחילה המצוקה הגדולה. הפחד לא מש מאתנו לרגע. למזלנו התקבל אבי לעבודה בבית היציקה של מוגילב פודולסקי, שם עבד יותר משנתיים ותמורת עבודתו קיבלנו מנת מרק וק"ג לחם.

מחמת הרעב והמצוקה הקשה, חלו הרבה אנשים ורבים מאד מתו ברחובות. לא היה בית שלא היו בו קרבנות. היה זה בלתי אפשרי לקבור את כולם בקברי אחים והם נשארו ברחובות.

יהודים ממתנים לרפסודה שתעבירם לטרנסניסטריה בעת הגירוש 10.6.1942 [1]

שילמו בחייהם על חסרת ספר תורה

אפל יעקב מספר לנו סיפור-עדות על קידוש השם ומסירות נפש של יהודים **למען הצלת ספרי תורה בצ'חוב שבפולין**, אבל שילמו על כך בחייהם. וכך הוא מתאר את מעשה גבורתם [א48]:

היה זה בראשית תקופת הכיבוש הנאצי בצ'חוב. המפקד הגרמני היה רשע-אכזר, סדיסט מנוון שחיפש בכל הזדמנות להתנקם ביהודים.

היה מקרה כאשר היהודים הצליחו במסירות נפש רבה להציל כמה ספרי תורה ולא מצאו מקום להסתירם. מה עשו? נמצאו כמה יהודים שהתנדבו למבצע מסוכן זה. בלילה אפל אחד הם יצא אל בית-העלמין העתיק [לפני שהגרמנים הרסו אותו], **שם כרו בור עמוק וגנזו בתוכו את ספרי התורה.**

לרוע המזל, מצא הגרמני הרוצח את ספרי התורה [קרוב לוודאי שהפולנים, הם שהלשינו על כך], **והוא פקד על אנשי "היודנראט" למסור תוך זמן קצוב לידי את היהודים אשר הסתירו וגנזו את ספרי התורה.**

היהודים נאסרו לאחר **ששמותיהם נמסרו לידי הגרמנים** ושילמו על כך בחייהם. ואלה שמותיהם של הגיבורים-הקדושים: אחי מרדכי אפל, שמואל-יעקב פודז'ורק, יוסף שטיפנהולץ וקלמן בגרבר.

יהודים שאינם דתיים חירפו נפשם למען הצלת ספרי תורה

**קדושת ספר תורה חשובה לדתיים ושאינם דתיים.
מהעדויות שהבאתי, נראה, לכאורה שרק יהודים דתיים
חירפו את נפשם למען הצלת ספרי תורה.
לפניכם מספר עדויות על גבורתם של יהודים שאינם
דתיים למען הצלת קודשי ישראל.**

הצלת ספרי תורה בפיוטרקוב

בין כסה לעשור לשנת ת"ש [1940] התקרבה לבית הכנסת של **פיוטרקוב** מכונית ובה קצינים גרמנים. **הוציאו מבית הכנסת את כל ספרי התורה, למעלה משלושים במניין, והטילו אותם למגרש שממול בית הכנסת.** המגרש מוקף היה בגדר עץ, ששימשה מחיצה לרחובות פילסודסקי וירוזולימסקה. שני הקירות האחרים של המגרש היו בתים ובניינים השייכים ליהודים. בגדר העץ, בקיר שנמשך במקביל לרחוב פילסודסקי, היה פישפש. על יד פישפש זה העמידו שוטר ורובה בידו, לשמור על ספרי התורה, שהיהודים לא יגנבו אותם משם.

עבר יום אחר יום וחג הסוכות הגיע. החלו לרדת גשמים – **וספרי התורה פתוחים, ביניהם אף ללא מעיליהם עליהם, מתגוללים במגרש, נרטבים בשלוליות המים ובבוץ שנצטבר כאן מימי הגשמים.**

יהודים שעברו על פני המגרש וראו עלבונה של תורה וחילול השם הגדול, שנעשה בקודשים – לבם נטף דם ועיניהם דמעה. קמצו אגרוף בכיסם, אבל לכלל מעשה לא יכלו להגיע.

חילול הקודש נגע מאד ללבו של **אברהם וייסהוף ז"ל**, ששימש שנים רבות חבר הנהלת העיר, חבר מועצת העיר ופרנס הקהילה, **אחד מעמודי ה"בונד"** בפיוטרקוב.

מר וייסהוף אירגן אחדים מבין חברי ה"בונד", וכאשר שמר השוטר על יד הפישפש שבגדר ברחוב פילסודסקי, חדרו אל תוך המגרש מבעד לדלתו של בית יהודי, **וכמעט לעיניו של השוטר אספו בזריזות את כל ספרי התורה וחזרו באותה דרך שבאו.** משחזר השוטר, לאחר זמן קצר, למגרש – שוב לא מצא שם אף ספר-תורה אחד.

וייסהוף ואנשיו חילקו את ספרי התורה בין היהודים. כעבור ימים אחדים הטעין אותם בעגלה של חברת קדישא, הוציאם לבית הקברות והטמינם שם. [49]

* * * * *

ה"בונד" (תרגום מידיש: "הברית") הוא כינויה של "מפלגת הפועלים היהודיים של רוסיה, פולין וליטא". מפלגת הבונד הייתה **מפלגה חילונית**, והתנגדה למה שנראה לחבריה כאופי הראקציונרי של החיים היהודיים המסורתיים ברוסיה. המפלגה גם התנגדה לציונות ועלייה לארץ ישראל. כמו כן, קידמה המפלגה את השימוש ביידיש כשפה הלאומית של היהודים, והתנגדה לפרויקט הציוני להחייאת השפה העברית.

* * * * *

עדות נוספת:

באמצע המאה ה-18 הקים בכספו רבה העשיר של **פיוטרקוב, ר' נתן-נטע** בית כנסת שהיה מבנה ארכיטקטוני מפואר ובתוכו היו קישוטים אומנותיים בכותל המזרחי.

ליד בית הכנסת היה בית מדרש עם ספרים רבים ויקרי מציאות שגם אותם תרם ר' נתן-נטע.

ביום שלישי, חמישה בספטמבר 1939 פלשו הגרמנים לעיר. באותו יום נורו כ-40 יהודים. למחרת הציתו את כל הרובע היהודי. היהודים שניסו להינצל מתוך הבתים הבוערים, נורו בו במקום.

עד ראש השנה לא התפללו בבית הכנסת, אבל עמדו כאן עדיין, כאילו לא קרה כלום, ספרי תורה, ביניהם עתיקים. גם תשמישי הקדושה העשויים כסף, שרב ערכם ההיסטורי, עוד נמצאו כאן "כלי קודש" של כסף מן העיירה ליפניה, משלזיה העילית, שהובאו ביום שלפני פרוץ המלחמה לשם ביטחון.

"כלי הקודש" של בית-המדרש **הטמין השמש, ר' מרדכי-מנדל**. לעומת זה נשארו בו כל ספרי התורה וספרי קודש אחרים.

ביום ראשון של ראש-השנה ת"ש-1939 באו מעטים לבית הכנסת והתפילה התנהלה בחיפזון. בסוף תפילת מוסף נכנסו קצינים גרמנים אחדים ועצם נוכחותם גרמה למהומה רבה בין המתפללים, שברחו דרך כל הפתחים.

ביום השני לא התפללו בבית הכנסת כלל. מיד בבוקר התפרסמה הידיעה המעציבה כי נאסרו 29 יהודים. שמצאו אותם מתפללים ב"שטיבל" של אמשינוב. לאחר עינויי ומכות נוראות גורשו יהודים אלה לגרמניה.

למחרת ראש-השנה ערכו חיפוש ברחוב היהודי סטארא-ווארשאווסקא מספר 13. בשעת החיפוש נכנסו ל"שטיבל" המצוי באותו בית, **קרעו את שני ספרי התורה שבו ושרפו אותם.**

בחיפוש אחר, שנערך באותו יום ברחוב גראנצ'ארסקא מספר 11, בביתו של מר מיכלסון, קרעו ש"ס דפוס ווילנא וזרקו הקרעים דרך החלון לתוך הרחוב. באותה החצר נמצא גם בית מדרש קטן של החברה "חסד של אמת", **הוציאו**

מכאן שני ספרי תורה, פתחו אותם ושטחום בחצר, דרסו אותם ברגליהם וחיללום.

היה ברור, שיש כאן לעשות דבר-מה **כדי להציל את ספרי התורה מבית הכנסת ומבית המדרש.** והואיל ואי-אפשר היה ליהודי להיראות ברחוב, כי כל עובר נחטף לעבודת כפייה, פנו כמה נשים לרב לאו, שיטכס עצה למען הציל את ספרי התורה, אבל הרב לא קיבל דבריהן ברצינות.

יום לפני ערב יום הכיפורים התקרבה משאית לבית הכנסת ולבית המדרש, ממנה יצאו קצינים אחדים ונכנסו לבית הכנסת, מיד הגיעו אחריהם חיילים רבים ועשו שמות בפנים בית הכנסת, השמידו את החיתוכים הנהדרים בקיר המזרחי, הרסו את ארון הקודש שבמסגרת הכותל ואת הבימה. **חלק מספרי התורה קרעו והניחום יחד עם שאר ספרי התורה במגרש שעל יד בית הכנסת.** אותו הדבר נעשה גם בבית המדרש. הספסלים, העמודים, חלקי ארון הקודש והבימה ההרוסים לרסיסים, הניחום באותו המגרש והפקידו שומרים לשמירה, **לבל יהינו היהודים, חלילה, להציל את ספרי התורה.**

למחרת, בערב יום הכיפורים, הכניסו לבית הכנסת וכן לבית המדרש, בצפיפות, מספר גדול של חיילים שבויים, פולנים ויהודים. הואיל והאנשים היו כלואים כאן, עשו צרכיהם בתוך בתי-הקודש. חטפו יהודים לעבודות כפייה כדי לנקות את בתי-הקודש מזוהמת האדם ומצואתו. המנקים נאלצו להשתמש בטליתות, מעילים של ספרי תורה, פרוכיות ו"קיטלים" ככלי ניקיון.

לאחר חג הסוכות, **כשלושים ספרי תורה עדיין היו מונחים על המגרש,** ערומים ללא מעילים, חלק מעצי החיים שלהם שבורים. בשל הגשמים שלאחר סוכות היו שרויים במים, ולא הייתה כל אפשרות להצילם, כי תמיד הייתה עין השומר המיוחד פקוחה עליהם.

בכל זאת סיכנו יהודים את נפשם, ולא דווקא "היהודים היפים" אלא יהודי "עמך" בתוכם חברי "בונד" רשמיים, שהתגנבו בלילה למגרש וקימעא-קימעא "גנבו" משם את ספרי התורה. כל כמה ימים נמצא במגרש ספר תורה אחד פחות.

בראשית נובמבר רוקנו את בתי הקודש מן השבויים והורידו את השומר מן המגרש, שספרי התורה היו מונחים שם. **מיד הזדרזו היהודים להצילם**, והגויים התנפלו על הספסלים, שולחנות ושיירי ארונות הקודש ובזזו אותם להסקה.

ספרי התורה שנשארו על המגרש וכן אלה שהצילום אחד-אחד והיו טמונים בבתי היהודים השכנים. הם הטעינו אותם על עגלה, אחריה הלכו מספר גברים ונשים, כמו בהלוויית מת, עד בית החיים וקברו אותם באוהלי הרבנים, שמצאו בהם מנוחת עולמים.

בית הכנסת ובית המדרש עמדו ריקים, אך סגורים ומסוגרים על "ידם". הודיעו לנו, שהפולנים עקרו חלונות בית המדרש והם מוציאים ספרים שעדיין נשארו שם, כדי להשתמש בהם כחומר להסקה. **החלטנו להציל את שארית הפליטה.**

ביום ב' פרשת ויגש ת"ש, לפנות בוקר, נגשנו חברים אחדים ממועצת הזקנים לבית המדרש. כבר אתמול הכינונו חדר בביתה של אלמנה הסמוך לבית המדרש וזו הסכימה לקבל ברצון את כל הספרים. גם הזמנו אנשים שיעבירו מהר ככל האפשר.

הואיל ודלתות בית המדרש לא היו נעולות בחותמת רשמית, אלא סגורים במסמרים, פרצנו פנימה. נכנסנו לבית המדרש ומראה מזעזע נתגלה לנו עינינו. לא נשאר שם כלום מלבד קירות ערומים ומאות אחדות של ספרים. מכל הארונות, שולחנות, ספסלים, ארון הקודש, הבימה, נברשות והמתקן החשמלי – לא נשאר כל זכר.

על הרצפה התגולל קש מעופש ומזהם, יריעות של ספרי תורה התגוללו קרועים, שברי עצי-החיים, תפילין חתוכים, ספרים ודפי ספרים קרועים בזדון.

נגשנו עד מהרה לעבודה. ברגעים ספורים הצלנו כל הספרים הנותרים, למעלה משלוש מאות במספרם. נשקנו את הקירות והתחלנו לעזוב את בית המדרש. עלה בדעתי להציץ לתא שבפרוזדור. עם פתיחת הדלת מצאנו שני ספרי תורה, שעצי-החיים שלהם שבורים. כנראה, ששבוי יהודי הטמינם שם באין רואה.

עזבנו את בית המדרש, ושוב סגרנו את הדלת במסמרים, כמקודם. שעות אחדות לאחר מכן הגיעה לבית המדרש קבוצה גדולה של פולנים וכשנודע להם שבית המדרש ריק, עקרו את כל דלתותיו ומגרות החלונות, פרקו את הרצפה ולא השאירו אלא ארבע קירות ערומים. [50]

חילול ספרי תורה בפזטרקוב

כאשר הגרמנים נכנסו לפזטרקוב-טריבונלסקי התחילו רדיפות הדת ונאסרה התפילה בציבור. היהודים לא ויתרו על התפילה בציבור וקיימו מינים במחתרת. מבין היהודים היו אמיצי לב ונחשבים, שקיימו תפילה בציבור בראש השנה בבית הכנסת הגדול ובבית המדרש. רוב המתפללים התפללו בבית הכנסת של "דוברוצ'ינושץ", במניינים פרטיים וב"שיטבלך".

בימים הנוראים של שנת ת"ש-1939, ערכו הגרמנים מצוד על גברים יהודים. אלה שנתפסו, נצטוו לנקות בטליתות שלהם את הרחובות ואת בתי-השימוש העירוניים.

60 יהודים, וביניהם המתפללים מ"שטיבל" של חסידי אמינוב הועלו על משאית ונלקחו למחנה-ריכוז בתוך גרמניה. הללו חזרו אחרי חודש כאשר

בגדיהם קרועים ובלואים. אחד מהם, **ר' פרץ פרשק** לא עמד בעינויים ומת בדרך.

בעת המצוד בראש-השנה גילו הגרמנים את ה"שטיבל" של חסידי סטריקוב. **הוציאו משם את כל ספרי התורה וחיללו אותם.** כך נעשה הדבר בבית המדרש של "חסד של אמת" ברחוב גרנצסקה. בימים הנוראים של שנת ת"ש הפכו הגרמנים את בית הכנסת ואת בית-המדרש שלידו, למחנה שבויים. **הם השליכו מבית הכנסת ומבית-המדרש את כל ספרי התורה לכיכר שליד בית הכנסת. יהודים הסתכנו והצילו חלק מספרי תורה והחביאו אותם בתוך "אוהלי" הקבורה של האדמו"רים בבית העלמין.** לפי גירסה אחת גנזו את הספרים בתוך ארגזים מרופדים בזכוכית. [א50]

**הגאון רבי משה חיים לאו, רבה של פיזטרקוב
התייצב לגירוש עם ספר תורה בעת שילוחו למחנה
ההשמדה טרבלינקה, מרחשוון תש"ג**

בראשית קיץ תש"ב – 1942 היה הרב לאו אחד הרבנים הראשונים שנודע להם על שיטות ההשמדה בגזים. שני אברכים צעירים, שמצאו מקלט בביתו, סיפרו על הזוועות **במחנה חלמנו**, שם הומתו יהודים בגזים בתוך משאיות. רבים לא האמינו לסיפורים, אבל הרב האמין וניסה מיד לפרסם את המידע. במקביל פעלו תלמידיו מפרשוב שבסלובקיה להציל אותו ואת משפחתו ולהעביר אותם דרך הגבול לסלובקיה. אבל כל אימת שעלה הנושא לדיון, **הרב דחה את ההצעה בכל תוקף בנימוק שאין הוא מוכן לעזוב את בני עדתו בשום אופן.** בימים הנוראים תש"ג-1942 כבר הורגש האסון המתקרב. בליל "כל נדרי" הרב נשא דרשה של למעלה משעתיים בה עורר את הקהל לתשובה.

בראשית אוקטובר 1942 רוכזו יהודי פיזטרקוב בכיכר המנזר הפרנציסקני, ולאחר סלקציה גורשו כ- 20 אלף יהודים לטרבלינקה. הרב לאו האשים חלק

מהמנהיגים היהודיים שהם מסייעים לגרמנים בבצוע האקציה. על רקע זה **התעמת קשות עם יושב ראש היודנראט, שמעון ורשבסקי.**

באותם ימים לא פסק הרב מלעסוק בשאלות הלכתיות בוערות. הוא פסק, למשל, שאסור למסור ילדים לפולנים כאשר ברור שיתחנכו כנוצרים. כמו כן, הוא חיזק ידי ילדים וילדות שעמדו לברוח, והדגיש באוזניהם את עיקרי היהדות כדי שלא ישכחו.

בלילה שלפני תחילת הגירושים מצא הרב זמן להיפרד מבנו נפתלי. בשיחה זו הציע הרב דרכים להצלת המשפחה על ידי פיזורם במקומות מחבוא עד יעבור זעם. לעומת זאת, על עצמו הוא גזר להתייצב בגלוי בכיכר המשלוחים. הוא הסביר כי אם יתחבא – עלולים יהודים רבים שהסתתרו להתגלות כאשר יחפשו אחריו. אבל הנימוק העיקרי שהיה בפיו: **"רועה אינו מפקיר את עדרו מול להקת זאבים..."**

את השיחה סיים בדברים נרגשים: "ויש תקווה לאחריתך נאום ה' ושבנו בנים לגבולם" – אתם צעירים ואסור לכם להתייאש. נבואת הנחמה של ירמיהו אינה מליצה אלא המלצה לאלה שיזכו לצאת מכאן. אם יעזור ה' ותצאו בשלום מהשריפה הזאת, תדעו למצוא את ביתכם שהוא לא הבית הזה או כל בית אחר על אדמה מתנכרת ועוינת זו, ביתכם יהיה בארץ ישראל גם אם יהיה צורך לקנותה בייסורים, אך יהיו אלה ייסורי אהבה שגם שכרם בצדם".

כשהחלו האקציות, התייצב הרב יום יום בכיכר כשהוא לבוש קיטל וספר תורה קטן בידו. באחד הימים האלו היה בנו, הרב ישראל מאיר, עד למעמד השפלה נוראה של אביו הרב, כאשר מפקד הגסטאפו הצליף בכל כוחותיו באלת גומי על גבו של הרב. העילה למכות אלו הייתה סירובו לגלח את זקנו כדי לשמור על כבוד מוסד הרבנות. יחד עם זה, לאחרים הוא פסק לציית ולהוריד את הזקן כדי להינצל מעונש. באותו יום נערכה סלקציה, ובנו שמואל (מילק) נלקח לאחד המשלוחים. כל מאמצי הרב להצילו נכשלו.

ב-ג' מרחשוון תש"ג הגיע תורה של קהילת פיוטרקוב.

"יהודים התחבאו ואל תלכו כצאן לטבח!" קרא רבי משה חיים לאו, רבה של העיר לבני קהילתו. אך הוא עצמו הלך **והתייצב במגרש השילוח כסופר התורה הקטן בזרועו.**

אותו הכירו הרוצחים, כי עד יומו האחרון שמר על לבושו וזקנו, בשל היעלמו מן המגרש עלולים היו לערוך חיפושים יסודיים ולגלות עשרות מחבואים, הסבירו למקורביו.

במשך שבוע שלם התנהל הרצח המאורגן והוא עמד על המגרש, **חזה בזוועות שפקדו את קהילתו ונשאר עומד על משמרתו.**

הסופר מ"ג, איש פיוטריקוב, שעבר את כל שבעת מדורי הגיהנום הנאצי, מספר מפי עד ראייה **על נאומו האחרון של הרב בתוך קרון המוות, שהובילו לטרבלינקה.** הרב דרש את מאמרו של רבי עקיבא: "כל ימי הייתי מצטער מתי יבוא לידי ואקיימנו", ונאומו חוצב להבות אש ורווי התרגשו עזה, ריתק את שומעיו, שהתעלמו מן הצפוי להם. הוא תבע מהם ללכת לקראת הקץ כיהודים ההולכים לקדש את השם, כי כל יהודי הנהרג באשר הוא יהודי, קדוש הנהו. "מוטב מוות שיש בו חיים מחיי השעה הזו שהמוות מרחף עליהם", קרא לבני עדתו.

ב-י' במרחשוון תש"ג -1942. יצא המשלוח האחרון לטרבלינקה. אחד מהשרידים, סיפר שהוא עמד ליד הרב ברחבת בית הכנסת, וכאשר ראו את המחזה המזעזע כיצד הרוצחים יורים בתינוקות בזרועות אמותיהם וגוררים את זקני העדה הפצועים על הקרקע – **נשמעה זעקתו של הרב: "מדוע אנו עומדים?! – נתנפל עליהם בציפורניים!"**. ראש המרצחים הגיב מיד: "גם שם צריכים אותך היהודים!", והעלה אותו לרכבת המוליכה לטרבלינקה יחד עם בנו שמואל ועוד אלפי יהודים, במשלוח הרביעי.

בקרון, בדרך לטרבלינקה (עפ"י אחד העדים, **מ. וולרייך**) **לא פסק הרב לדרוש על מצוות קידוש ה',** וכולם פרצו יחד אתו בשירה: "כי בשמחה תצאו".

לפי עדותו של **דוד לבקוביץ**, שברח מטרבלינקה ונכח בדרשתו האחרונה של הרב שם, העלה הרב משה חיים לאו על נס את מסירות הנפש של ר' עקיבא,

ואחר כך הוסיף: "מכל תרי"ג מצוות, מצווה אחת נותרה בידינו לקיימה: 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', ליהרג על שם היותנו נושאי שם ה', עם ישראל, הבה נקיימנה בשמחה (כדברי) רבי שמחה בונם מפשיסחה: 'כי בשמחה תצאו' – בכוחה של שמחה נצא מכל הצרות, הסבל והייסורים של העולם הזה". אחר כך הרים הרב את קולו ואמר וידוי עם כל הציבור: "על חטא שחטאנו לפניך", ובהמשך פרצה הזעקה: "שמע ישראל, ה' מלך, ה' מלך, ה' ימלוך לעולם ועד".

הרב משה חיים לאו, שקידש את השם בחייו ובמותו, נספה בטרבלינקה בי"א מרחשוון תש"ג -1942. עמו נספה בנו שמואל יצחק. רעייתו, הרבנית חיה, נספתה מאוחר יותר במחנה ראונסבריק. בנו מנישואין ראשונים, יהושע יוסף (שיקו), ובניו מנישואין שניים, נפתלי וישראל מאיר, שרדו את השואה ועלו לארץ ישראל. [50ב]

הרב משה חיים לאו זצ"ל

אנדרטה לזכר יהודי פיוטרקוב טריבונלסקי שנספו בשואה בבית העלמין בחולון. האנדרטה מעוצבת בדמותו של בית הכנסת הראשי בפיוטרקוב אשר להבות עולות מגגו.

שרשבסקי פסיה, אוד מוצל מאש,
מחנכת ידועה מביה"ס "בית יעקב", נואמת בחדר עליון,
הייתה אסירה במחנה אושוויץ ושרדה. היא גילמה במעשייה
באושוויץ גבורה יהודית פנימית בסיוע לחברותיה האסירות
במחנה וחיוזקן, כדי שתוכלנה לעמוד בתלאות ובעינויים
שהתרחשו באושוויץ.
מובא בזה קטע-עדות מיומנה.

זוהי עדות על יהודי **בשם גנשר**, שהיה **יהודי משומד**. הוא הצליח להגיע
לפסגת חייו והתמנה כראש העיר. בעיני הנוצרים נחשב כז'יד. היהודים ראו בו
רשע מושלם שפנה עורף ליהדות תמיד התגאה על גירסא דינקותא שלו, תדיר
היה אומר לאחיו היהודים: בנעורי למדתי תורה.

לפני ראש השנה תש"ג שרר חושך מצרים במעונות היהודים. כל אחד משתדל
לא לצאת את הדירה. בחוץ תשכל חרב וגם בבית אין מפלט, אבל ישנה הרגשה
כאילו קירות הבית קצת מגינים. בפנים הבית יותר בטוח הייתה אשליה.
בהרגשות, ובהרהורים אלה היה עלינו לקבל את יום הדין. יהודים תמיד הם
יהודים. יש שרצו, להתפלל בבית הכנסת של המגיד (בית כנסת מפורסם ושונה
משאר בתי כנסיות אפילו במראיתו החיצוני, נבנה על ידי המגיד עצמו).
הלכה משלחת לגרמני מפקד העיר, לבקש רישיון לתפילה בציבור. הרשע הזה
חייך קצת והתיר. פחדנו, כל אחד סבר שזאת רק מכמורת, לחטוף את כל
היהודים יחד כבשנו את רצוננו וויתרנו והתפללנו ביחידות, ועל ידי זה ניצלנו.
באותו היום, ראש-השנה היה, **הועלה באש בית הכנסת המפורסם והנערץ,**
שיהודי קוזשניץ התגאו בו תמיד.

למחרת ראש-השנה הובאו נשים לשטוף את הרצפות בבניין המרכזי של מפקדת ס.ס. כ-100 נשים עבדו ושרו "שפוך חמתך..." לפתע פתאום שמעתי צעקות, מבטי הופנה לכיוון הצעקה תיכף סמרו שערותיי ממחזה עיניי.

בדיוק ממולי עמד ראש העיר לשעבר, המשומד גנשר, מסביבו כעשרים טמאים. הכוהן עד זוב דם. אתה יהודי או לא? צרחו. הוא ספג מהלומות קשות ופניו נתעקמו. עמד בקומה זקופה ולא ענה. השטורמפירר עצמו הלקהו, ללא הועיל, לא הוציא הגה מפיו. שתי שאלות יש לי לשאול אותך, אמר הרשע: האם עזבת את יהדותך מרצונך? מי הם היהודים העשירים בעיר? תמסור את כתובותיהם והנני משחרר אותך, לא תסבול.

הוא עמד דומם, שפתיו מהודקות היטב. השטורמפיהרר רמז, אחד מהרשעים רץ, הוציא מפח האשפה ספר תורה, הדליק עצים אחדים, נתלקחה מדורה, הלה צווה: זרוק את זה למדורה ותינצל.

חברותיי ביקשו אותי בכל לשון של בקשה, לא להסתכל כי סוף סוף אבוא גם אני על שכרי. לא שמעתי בקולן.

עקבתי בכאב אחרי הזוועה הזאת. סוף סוף הזדקף גנשר **ואמר בקול רם: "לא אעשה את זה, לא אשרוף את ספר התורה, את זה אהבתי. הנני יהודי, ואתם יכולים להמית אותי, אין דבר, לי לא איכפת"**, הפנה את מבטו השמימה, **הוקל לי, הוקל לי!** לחש-כן! הרים שוב את קולו. כל הזמן לא יכולתי לגלות את זה, סבלתי, כי תמיד בנפשי נשארתי יהודי ואהבתים אהבה עזה. תודה רבה לכם מרצחים - חיווה קידה תיאטרלית להם בעד ההקלה הזאת.

מכת אגרופ חזקה הפסיקה את דבריו, פניו של גנשר החווירו נאנח וצנח על האדמה, נשארה על שפתיו רק בת צחוק קפואה בלי המרירות שתפסה את מקומה בחייו.

הרשעים השתגעו מכעס, עינם הייתה צרה בהצלה זו הבאה לגוף המעונה. **ציון לפשוט את בגדיו זרקו את גופו למדורה שהוכנה לשריפת ספר התורה.** הבגדים נשלחו לאשתו, והיה כתוב עליהם בציניות "מתנה". אחת מחברותיי

נבחרה לקיים מצווה זו. בכליון עיניים חכיתי לבואה. אחרי שעתיים הגיעה, מלווה על ידי שוטר גרמני.

את מתפלאת מגבורת נפשו - לחשה לאוזני נרגשת, הנני רואה שגם היא אישה לא בינונית. לו היית רואה באיזה שקט סטואי היא קיבלה את הבשורה. הם בוודאי היו אנוסים. היא אמרה אפילו "ברוך דיין האמת". ניגשה אלי קרוב קרוב, שאף אחת מהנוכחות לא תשמע והמשיכה: אשתו הוציאה מכיס אחד של הבגדים נייר ובו כתובות מילים אחדות בלשון הקודש. היא איננה יכולה לתאר את זה. האומללה חשבה שזה ינחם אותה, בלי לחשוב הרבה, החלטתי לגשת אליה. חכיתי רק שעבודתי תגמר, ותיכף עם השריקה, שרכתי את דרכי עליה.

פגשתי את אשתו ואת בתו שקועות בצער עמוק, אך שקטות, ומתאפקות. היא הבינה אותי, ובלי לשאול, **פתחה את הפתקא, קראתי: "השתמדתי כי רציתי פרנסה. פעמים אין ספור ביום קיללתי את הצעד הזה. העיקר שגרם אי שביעת רצוני, למרות הכסף והזהב המדומה - היא גירסא דינקותא, דברי התורה שספגתי מימי ילדותי - מילים אחדות השמטתי, אי אפשר לקרוא אותן כנראה הורטבו על ידי דמעות, ובסוף - רעיון אחד מלווה אותי, אי אפשר להשתחרר ממנו. עוקב אחרי, שולל את מנוחתי: בטיפשות מנעתי את עצמי מלחיות כיהודי. תעמוד לי גרסא דינקותא שלי לכפר על החטא הזה ותעזור לי למות כיהודי".**

קבלתי את הפתקא, בלי דברים הצמדתי את שפתי אליה גם הם עשו את זה. אבי היה אצלי תמיד חידה סתומה - לחשה הבת. הפתקא הזאת עזרה קצת לפותרה. בלחיצת יד נפרדתי מהן. לא שמתי לב לאפלולית הליל. כאילו פנס – נפש יקרה – האיר את דרכי הביתה. [51]

התאבדה מצער על חילול ספרי תורה

לאחר כיבוש עירנו, דרצ'ין, לקחו הרוצחים הנאציים והוציאו את כל ספרי התורה וכל סוגי ספרי הקודש מכל בתי המדרש וזרקו אותם בפראות לרחובות העיר, חיללו את הספרים והציתום באש. היהודים האומללים לא היו מסוגלים לשבת בשקט ולראות איך מחללים את קודשיהם. כל אחד נשא את כאבו בלבו פנימה ולא ידע, כיצד להגיב.

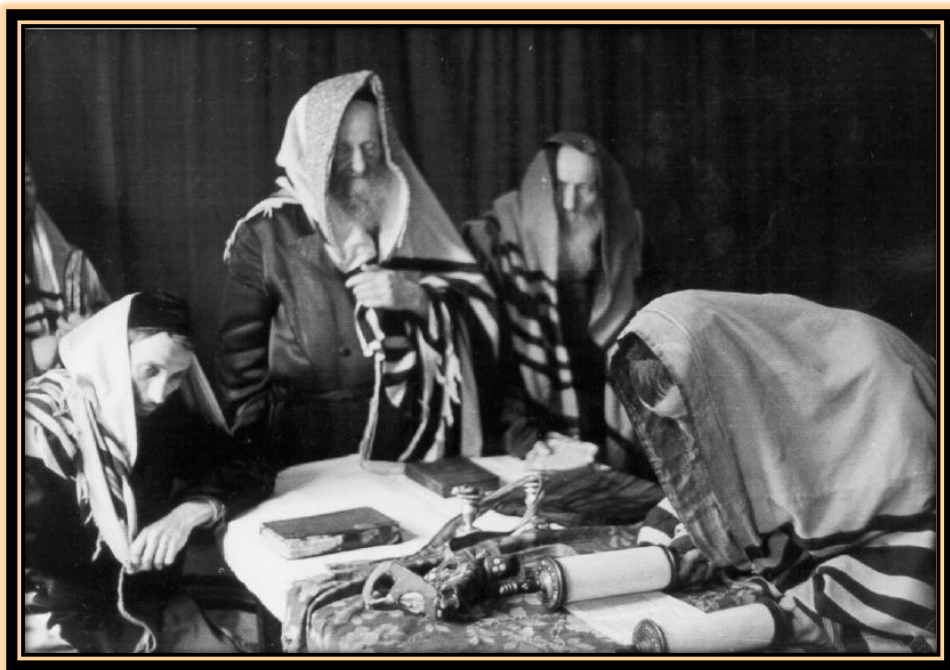
בשכנות לבית שלנו התגורר **מנדז'ה בקנשטיין הסופר. בתו הצעירה, ציפה,** נערה כבת עשרים, סטודנטית באוניברסיטה ששימשה כמורה, יתר הבנות עזבו את הבית, אולם לבת הצעירה, לציפה'לה, לא הירשו ההורים לנסוע לחו"ל, רצו אותה בקרבתם.

ציפה ראתה איך מחללים את הספרים הקדושים וחזרה הביתה, כולה מזועזעת ממה שראו עיניה. השמיעה באוזני הוריה בלי-הרף: "אי אפשר לחיות! ככה לא ניתן להמשיך לחיות!".

בלילה שלאחר מכן היא שפכה נפט על כל הבית ועל עצמה, ולאחר מכן נעמדה בפינה והציתה את עצמה. כאשר פרצה, האש והיא הייתה כולה אחוזת להבות. הוריה התעוררו וניסו לכבות את השריפה ולהצילה. אולם ציפי התחננה לפניהם:

"תנו לי להישרף יחד עם הספרים הקדושים! אם כך עלתה לנו עם ספרינו הקדושים, אין לנו בשביל מה לחיות! לאחר מה שראו עיני אני לא יכולה יותר לחיות!"

יום תמים התייסרה ציפי המסכנה. ניסו להצילה, אבל היא לא שיתפה פעולה ולא רצתה לחיות. ביקשה שיקברוה בתוך הגינה ליד ביתם. [52]

יהודים בעת קריאת התורה בגטו ורשה, 1940 [1]

רב העיר יאסי ברומניה מחזיק ספר תורה בדרכו לרכבת גירוש. [1]

שרזליק הספר נרצח כשהוא חבוק בספר תורה

בשנת 1939 הייתה **פרל בניש** צעירה לימים, תלמידת סמינר "בית יעקב" בקראקוב. היא עברה גלגולים רבים בתקופת השואה, החל מכניסת הגרמנים לקראקוב, העברת היהודים לגטו, הייתה עדה לרציחות, יישום חוקי הגזע, השפלות ועינויים של יהודים.

המשפחה טולטלה לאזורים שונים כדי להישרד, עברה תלאות קשות במחנות אושוויץ ומאוטהאוזן. היא שרדה את השואה עד שהגיעה לניו-יורק ובני ברק.

היא ראתה בהישרדותה סימן מהשמיים. עלייה למלא שליחות בהמשכת המורשת היהודית ובאותה עת – לזכור וגם לא לשכוח את צוואת הנרצחים הזועקים:

זכור!

את קורותיה העלתה על הכתב והוציאה לאור את ספרה: **"הרוח שגברה על הדרקון"**.

היא קראה לספר בשם זה מכיוון, שבעת שנכבשה פולין בסערה ע"י הגרמנים, דומה היה כאילו קם לתחייה הדרקון האגדי מקראקוב הפולט להבות אש וזורע חורבן בכל אשר יפנה.

היהודים חסרי ההגנה הפכו טרפו, ובעוד העולם כולו מתבונן במחזה באדישות, נפלו אינספור קורבנות בידי המפלצת צמאת הדם.

להלן עדותה של פרל בניש על מעשה גבורתו של **שרוליק הספר שנרצח** **חבוק בספר תורה** [53] : נשארנו כלואים בבתינו למשך יומיים, מוקפים בפלוגות ה.ס.ס. המיוחדות – ה"זונדר-קומנדו". לאחר מכן, גייסו את הגברים היהודים למלאכת העמסת הסחורה הגנובה – ארגזי פרוות וקופסאות מלאות תכשיטים – על גבי משאיות צבאיות שהמתינו במקום. סוף סוף נגמר הסיוט. כעת יכולנו לצאת מבתינו, אל הרחוב. אז גילינו מה התרחש במהלך ה"רביזיה" (הסריקות והבדיקות) – במי הם ירו תוך כדי חיפושים; את מי הם הרגו; ואת מי שרפו בעודנו חי.

בבוקרו של היום השני של הרביזיה, כאשר חיות הטרף היו עמוסות כבר בשלל, פנו לעבר בתי הכנסת. הם ציוו על הגברים לרוקן את בתי הכנסת מספרי התורה, מעיטוריהם, מכתרי הכסף הכבדים, וממנורות הקנים אשר ערכן לא ישוער. בחלקה השני של ה"אקציה" התמקדו ברחוב מיוחדובה, בכיכר רחבת ידיים, שם גבלו אחד במשנהו בתי כנסת רבים, "טמפל" רפורמי מפורסם ומספר בתי מגורים גדולים. באחד הבתים, בדירות אשר חלונותיהן פנו לעבר הכיכר, התגוררו כמה מחברותיי.

שטח מסוים בכיכר יועד לנקודת איסוף השלל. **ספרי תורה אחדים היו כבר מונחים שם,** חלקם בוהקים במעילי משי לבן עטורים ברקמה מרהיבת עין, חלקם במעילי קטיפת זהב ואחרים במעילי ארגמן מקושטים בחוטי זהב. אחדים מביניהם היו מוכתרים בכתרי כסף. הם היו מונחים בכיכר, בינות לשאר החפצים שנגזלו מבתי הכנסת של רחוב מיוחדובה, ויפעת מלכותם והודם עדיין חופפת עליהם.

עת הם גררו החוצה את **ישראל הקטן, שרוליק הספר** (סלח לי, שרוליק, על כי שכחתי את שם משפחתך). "קדימה, יהודי מלוכלך!" צרחו. "מהר, חזיר עצל שכמותך, יש הרבה עבודה. אסוף את כל הכסף והזהב בערימה אחת, ואת מנורות הקנים והפמוטות בערימה אחרת. הם כבדים

כהוגן, היה צורך בכסף רב כדי לקנות את כל החפצים הקדושים הללו, יהודים מזהמים, חה חה חה! כעת הנח את כל הכתרים בערימה נוספת".

שרוליק עשה כמצווה.

"עכשיו, הפשט את גווילי הקלף המהודרים הללו. נמצא שימוש למשי ולקטיפה. ראו, כי אין הם כה קדושים אחר הכל. הנה הם פושטים את בגדיהם", צחקה בלעג חית הפרא הראשית.

שרוליק נהג לפקוד את בית הכנסת רק בימים הנוראים. הוא היה אדם פשוט שעובד קשה למחייתו ולא הקפיד בימות החול על תפילה במניין, **אך הוא ידע לכבד את התורה הקדושה.** הוא ידע כמה אהבה ויראה חשו המתפללים בעת שהיו מסירים מעל ספר התורה את מעילו ומנשקים אותו לפני שפתחו בקריאת פרשת השבוע. אף הוא נהג לנשק את ספר התורה כאשר החזירו אותו לארון הקודש, לבוש בכל הדרו. מעולם לא זכה לקבל "עליה לתורה", אבל "עוד יבוא היום" חשב לעיתים, "בו אהיה אף אני בין באי בית הכנסת ואף אזכה לכבוד גדול זה".

היות וביתו מוקף היה בתי כנסת רבים, היה שרוליק שומע את המתפללים שרים ורוקדים בשמחת תורה, והוא נהג לצאת ולהצטרף אליהם בשעת שמחתם העילאית. בזמנים אלו זכה אף הוא לאחוז את התורה הקדושה בזרועותיו. הוא הצמידה קרוב ללבו. באותם רגעים הייתה היא שלו, והוא רקד אתה והתענג על קרבתה.

מה רוצים הם ממנו כעת?

"האם חולם אתה, יהודי מזהם? לא שמעת אותי?" צעק הפרא במלוא גרונו. "הפשט את גוויליך הקדושים".

ישראל התכופף והרים את ספר התורה העטוף במעיל משי לבן, שהיה שרוע על הקרקע המאובקת, לבוש עדיין במלוא הדרו לכבוד הימים הנוראים. הוא הרים את ספר התורה, ובידיים רועדות ובלב הולם בעוז, אימצו אל לבו. כעת הוא כולו שלי. הוא חיבק אותו בכל כוחו. מנשקו באהבה ויראה.

"כעת הפשט את הגווילים וירק בהם!", שאגה החיה. "השומע אתה? דרוך עליה! בעת בהם!" שרוליק לא הבחין כלל במטר ניבולי הפה שניתך סביבו. הוא חיבק את ספר התורה ביתר עוז.

"עשה כפקודתי ולא – אהרוג אותך!" רעם הבריון.

"כיצד תוכל לצוות עלי כי אחלל את כבודם, הוי נאצי טיפש שכמותך. האם אינך מכיר אותנו?" שרוליק חיבק את התורה האהובה ורקד אתה. הוא אימץ אותה אליו בעוצמה הולכת וגוברת, תוך שהוא מקפץ גבוה יותר ויותר, חג במעגלי שמחה. קרוב, קרוב, מהר, מהר, דילג ופיזז עם ספר התורה שלו. מאוד זוגות עיניים עקבו בחרדה אחריו מבעד לחלונות, מאות לבבות רוטטים התפללו כי יתרחש הנס. שרוליק היה אדם פשוט וטוב לב, וכולנו חיבבנו אותו עד למאוד.

שתי יריות פילחו את האוויר, ואף את לבבות הצופים. אחת לשרוליק הספר, והשנייה לתורה שבזרועותיו. הם נפלו חבוקים על גבי שאר ספרי התורה, שרוליק וארוסתו, מאוחדים בברית נצחית של אהבה.

ספרי תורה מחוללים שנמצאו אחר המלחמה בצ'כסלובקיה. [1]

מעיל מגווילי ספר תורה

ידידי, ד"ר שמעון שטרן ז"ל כתב אלי לפני פטירתו את הדברים הבאים:
בשיטוטי אחרי מאמרים מהקהילות של סבא מצד אבא (גרודנו) ומצד אמא
(שצ'וצ'ין ליד לידה) נתקלתי בתמונה של המעיל הזה. **קצין נאצי הכריח חייט
יהודי בגטו לתפור לו מעיל מגווילי ספר תורה**, כדי להופיע בו במסיבה של
קציני אס. אס. היהודי בחר בשביל הגב את פרשת התוכחה.

* * * * *

צעצוע - עשוי קלף של ספר תורה שחולל, עם מסגרת עץ ומסמרים. פולין. [1]

הצלת ספרי תורה בסארני

מעדותם של **יוסף פאבריקאנט ואשתו** (נגבתה ע"י **מאיר וולקון**) [54]:

בשובנו **לסארני** לפני חג הפסח 1944 מסרה לי אחת השכנות, שבידי האישה הפולנייה סטודינסקה נמצא ספר תורה.

את ספר התורה הוציא ביום ההשמדה השמש מבית הכנסת של חסידי ברזנה ונמלט איתו מפני רודפיו לאורך רחוב טופולובה. בהגיעו מול בית סטודינסקה, פגע בו כדור. **הוא נפל כשפניו כלפי מעלה וספר התורה בזרועותיו, וכך הוציא מנדל השמש את נשמתו בטהרה.**

האישה סטודינסקה הוציאה אחר כך את ספר התורה מבין זרועותיו של מנדל **והחביאה אותו בארגז שבעליית ביתה.** ספר התורה היה מוכתם בדמו של ההרוג.

יצחק גלר ז"ל ואני קיבלנו את ספר התורה מידי האישה סטודינסקה, שלא רצתה לקבל שום תשלום בעד טרחתה, והבאנו אותו לביתי.

מר פייגלשטיין (איציק, כמדומני) הוביל את ספר התורה לרובנה לשם בדיקה. הסופר קבע, שהספר שלם ואפשר להשתמש בו. את הדם שטפנו והשתמשנו בספר במשך כל זמן שהותנו בסארני ב"מניין" שהתקיים בביתי.

בעזבי את סארני רציתי לקחת איתי את ספר התורה, אבל לבקשתם של ה"ה וולקון, ד"ר צוויימאן ודראק, השארתי אותו בידי היהודים שנשארו. מסרתי אותו בידי מר דראק, שלביתו עבר ה"מניין".

עלה בידי לאסוף עוד הרבה יריעות מספרי תורה, שבהן כיסו הפולנים את החלונות ודלתות במקומות שונים בעיר. בעזבי את סארני לקחתי אותן איתי. **בלודז'** התקינו מהן ספר תורה, ששימש למתפללים ב"מניין" בביתי.

בעזבי את לודז' מסרתי את ספר התורה ואת דירתי לשוחט ולב"כ הקהילה שבלודז'.

עלי לציין בהזדמנות זו שהאישה סטודינסקה החביאה אצלה שלוש בנות. האחת – צירל מוטשניק, השנייה – שור, ושמה של השלישית, אינו זכור לי.

חברת ספר תורה ממחנה וויטל בצרפת והעברתו לרבי מגור בירושלים

יהושע אייבשיץ פגש את **רות אדלר** ושמע מפיה עדות חשובה. בעדותה היא מספרת, כיצד הצילה והבריחה את דבריו האחרונים שכתב מקונן השואה יצחק כצנלסון במחנה ויטל בצרפת. וכן, כיצד הבריחה ספר תורה שהיה בידי יהודים חרדים באותו מחנה כדי להביאו לרבי מגור.

במחנה שהה גם יהודי בשם בן-ציון חומסקי, שהיה מיועד להגיע לארץ ישראל תמורת שבויים גרמניים השבויים בידי בריטניה.

היהודים החסידיים שהגיעו מפולין, שחששו לגורלם, **החליטו להפקיד בידיו ספר תורה קטן, כדי שימסור אותם לרות אדלר העתידה להגיע לארץ ישראל, על מנת שתמסור את ספר התורה לרבי מגור.**

לקראת יציאתה מהמחנה, חששה רות שספר התורה יתגלה כי הספר נמצא בחבילה הבולטת לעין, והנה התברר לה שבין הבודקים נמצא גרמני בן עירה, מדרזנן שבגרמניה, שבנו למד יחד עם אחיה בכיתה אחת. וגם היה מבקר בבית הוריה.

כאשר הגיעה לתחנת הבדיקה הסבירה לבודק, שהכיר אותה מהבית, הסבירה לו שבחבילה אשר בידה נמצא ספר תנ"ך שהיא סוחבת אותו עוד מהבית והיא רוצה שספר זה ילווה אותה גם בארץ ישראל. הוא נענה לבקשתה והטביע על החבילה את החותמת "געפרבט" [בדוק]. וכך עברה את תחנת היציאה בשלום. לפתע, בעת יציאתה צץ גרמני וקורא בשמה. הוא ביקש ממנה להתלוות אליו. רות בחוכמתה, מיד עם יציאתה מתחנת הבדיקה מסרה את החבילה שבה טמון ספר התורה ליהודי אחר שכבר נבדק.

הגרמני שביקש שתתלווה אליו הכניסה לחדר מיוחד ושם הפשיטה אותה גרמנייה עד עירום מלא, אך לא מצאה דבר. בודקים גרמנים אחרים הפכו את תכולת מזוודתה ולא מצאו בה מאומה.

לאחר שעברה את ייסורי הבדיקות, יצאה ברכבת לוויה כאשר בידה ספר התורה ומשם המשיכה לאיסטנבול בטורקיה ומשם הגיעה ארצה.

עם בואה ארצה נעצרה ע"י השלטונות הבריטיים והועברה למחנה המעצר בעתלית. נציגי מוסדות הישוב הצליחו לשחררה ממחנה המעצר. רות מצאה דרך להגיע לנציג הפוליטי של "אגודת ישראל" שהיה חסיד גור ומסרה לו את ספר התורה שהיה מיועד לבית המדרש של הרבי מגור בירושלים. [55]

**פולין - Rokitno, לוויה של ספרי תורה שהושחתו.
הלוויה מבוצעת בידי הפרטיזנים של העיר, כשבידיהם רובים להתגוננות
מפני פושעים מהסביבה. [1]**

שריפת ספרי התורה בפשיטיק והשרדותו של ספר הזוהר

בית הכנסת כולו אחוז להבות. חמש מאות שנה עמד בית הכנסת העתיק **בפשיטיק** – עד אשר הציתוהו הוואנדלים הגרמנים.

משה יצחק הסנדלר מגיע הראשון בריצה אל השריפה. הוא קופץ לתוך בית הכנסת ורוצה להציל מן הלהבות את ספרי התורה. **הרי מדורי דורות הקריבו יהודים את חייהם על התורה.**

אבל החיילים הגרמנים סוחבים אותו הצידה, את משה יצחק, ומגרשים אותו לעבודה.

אותו הדבר קרה ליהודים אחרים, שכל כוונתם רק להציל את ספרי התורה. את כולם מגרשים אל הנחל הקטן מאחורי בית הכנסת, כדי לסחוב ממנו טנק גרמני.

כאשר כתלי בית הכנסת הישן לא החזיקו עוד מעמד בפני החום והאש והתמוטטו, הציתו הגרמנים גם את בית המדרש, הסמוך לבית הכנסת, שהוקם לפני זמן לא רב. חיילים גרמנים עמדו ושמרו שיהודים לא יכבו את הדליקה. רק כאשר הדליקה התפשטה ואיימה על הבתים הסמוכים, הרשו הגרמנים לכבות.

באנדרלמוסיה שהשתררה, **הצליח הרשל להציל את ספר הזוהר.** כאשר כולם התפזרו, לקח הרשל אתו את הספר השרוף למחצה.

בלילה מבקש הרשל את המשולח (הגר בביתם מאז פרוץ המלחמה) שילמד אתו את ספר הזוהר, אך שאיש לא ידע על זה. אביו של הרשל, איש אדוק ומכניס אורחים, בוודאי לא היה מסכים שבנו ילמד ספרי קבלה.

היה לו ביטחון מוחלט, שהנה, הנה, תבוא הגאולה. גם הרשל היה מאמין, אך לא כאביו. הוא היה סקרן לדעת מה כותב הזוהר על הגאולה. רצונו ללמוד את

הזוהר היה עז במיוחד, מפני שאמרו כי עד גיל 40 אסור לעיין בספר כזה – אפשר, חלילה, להיכשל.

גם אחיו הצעירים של הרשל האמינו בגאולה – אבל מסוג אחר לגמרי, הם האמינו במשיח אחר. הם האמינו במחר טוב יותר, במחר של צדק סוציאלי ופדות לאומית, שתשים קץ לכל הסבל האנושי.

הוריו של הרשל האמינו באמונה שלמה, שבאים ימות המשיח "לא בא האור, אלא מחושך מוחלט" – אמרו. ככל שגדולות הצרות, כן גדולה האמונה, ככל שמתעבה יותר החשכה – כן גדל הביטחון שימי האור של הגאולה קרבים והולכים. ככל שרעים יותר הזמנים – כן יש לצפות יותר לנס.

אחיו הצעירים של הרשל האמינו, כמוהם כרוב בני הדור הצעיר, כי את הגאולה יש להביא, רק אם יקריבו עצמם למענה. "כמו הדור כן הניגון שלו" – כפי שאמר פרץ.

ייתכן שלא הדור הצעיר ולא הדור המבוגר, לא היה להם מושג, איזה תוכנית שטנית הנאצים מכינים. יהודים זקנים יותר התנחמו בעובדה שמאז ומתמיד היו עינויים שונים מנת חלקם של היהודים – והם עמדו בכל אלה. הם ממש לא תיארו לעצמם שכאן מדובר בהשמדה פיזית של עם. הם לא תפסו שעכשיו יש להם עסק עם רשעים מסוג אחר לגמרי, שטרם היו כמותם בהיסטוריה **שתוכניתם היא קודם כל להשפילם ולשבור אותם מבחינה נפשית על-ידי שריפת בתי המדרש שלהם, ספריהם ספריותיהם – לגזול את הספר מעם-הספר. שנית, להרעיב ולענות את הגוף ואח"כ לקחת מהם את החיים.**

וכך הייתה שריפת בית הכנסת הפשיטקאי העתיק, התחלת הסוף העגום של האוכלוסייה היהודית בפשיטיק.

... הרשל'ה חיטט בספר הזוהר, חיפש שם עקבות המשיח. הוא התנחם בכל מיני רמזים מעורפלים וציפה כי הנה... הנה...

בימי הימים הנוראים נפוצה בפשיסחה שמועה, כי בספר של היהודי הקדוש (הזוהר) כתוב, שכאשר יבואו צרות ופורענויות גדולות על היהודים, יש להביא את הספר לקבר ישראל.

בחול המועד סוכות 1942 ערכו יהודים דתיים לוויה גדולה לספר היהודי הקדוש ז"ל. חיכו לנס. יהודים האמינו במילה הקדושה שבדפוס, אבל – אחרי סוכות, ב-28 באוקטובר, בשבת בבוקר, גירשו את כל יהודי פשיטיק לאופצ'נה ומשם לטרבלינקה. [56]

הצלת ספרי תורה מבילגורי חבוערת

ביום החמישי האחרון, אוגוסט 1939, הרגישו כבר בעליל שמתקרבים לדבר מה, אך למה, איש לא ידע. העיר נמצאה כמו לפני התרחשות גדולה. המסחר ביום היריד היה ירוד, שווה נפש, חלש, לא עם המרץ הרגיל למרות שעקרות הבית קנו יותר מהרגיל. מדוע ככה, איש לא ידע. סתם הרגשה מוקדמת הכתיבה את המעשה. מי היה יכול לחזות, שאי שם, בקן צפעונים, בתחתית קיום הציביליזציה האנושית, עומד השטן הפראי עם שעון בידו וממתין להיוולדו של האחד בספטמבר 1939 האומלל, כדי לפתוח את שערי הגיהנום שהדמיון האנושי כלל לא מסוגל היה לתפוס.

ביום ששי, י"ז אלול, האחד בספטמבר 1939, בשעה ארבע לפנות בוקר, התחילו הפצצות הראשונות להעיר את העם הפולני, ידידי האתמול של גרמניה, של היטלר, המארחים של גרינג והמטה שלו, העירו אותם ואמרו להם שהמלחמה פרצה. במהירות הבזק, עם זריחת החמה, התפשטה הבשורה בכל רחבי המדינה וגם לבילגורי הגיעה.

אפלה, מרה שחורה ובכי תמרורים עטף את הבתים. אימהות רצו לבתי המדרש ולבית-העלמין להתחנן על הקברים, לבקש על נפש ילדיהן שיינצלו. אנשים נעשו עוד יותר עצובים תחת רושם הרעש שהקים קאסיבוצקי בחלקי העיר השונים, הוא קרא לאוכלוסייה והקריא בפניה את פקודות העירייה לגיוס השנתונים השונים בקשר לפריצת המלחמה.

בזמן ההוא, נראה הפולני המשופם רציני יותר, הוא קרא כל מלה בהתאמה, בדגשים, ברצינות יתרה הוא הקריא את המלים "הצבא הפולני" ברצותו להוכיח בזה התקדמותה של המדינה ולהוסיף מרץ לאלה שצריכים בשעות הקרובות להתחבר אליה. כאשר גמר את הקריאה, רצינותו לא פגה, אף בדיחה, אף חרוז כפי שהיה רגיל, לא יצא מפיו. בצעדים מהירים הוא עזב את הכיכר לאזור אחר בעיר. שם הוא אסף קהל ושוב עשה רעש.

לא רק סביב קוסיבוצקי התאספו אנשים. המונים עמדו רתוקים למודעות אשר הודבקו בכל המקומות. בקראם את הפקודות לגיוס, כל אחד ראה את עצמו כאילו נדון. האם זה יכול להימנע ממני? כמו בין להבות חיפשו עיני הורים, תעו, חפשו מוצא, חפשו הצלה לבניהם, אותם יאבדו כבר במלחמה!

אווירת מלחמה בבית, ברחוב, בבית הספר, בבית המדרש. אין עבודה, אין מסחר, אין חיידר. הכול משותק, כאילו מת באחת. רק פה ושם נפתחת דלת, חומק ממנה בחור עם חבילה ביד, ומביט סביבו מספר פעמים, בחלל השחור של הפתח נשארו עומדים כחנוקים אימא ואבא, האחים והאחיות עם עיניים לחות וידיים מושטות, כאילו נתלש מהם היקר ביותר.

המתח גבר עוד יותר בערבים, כאשר השמש נעלמה באופק, אור היום כבה כמו נר, והותיר אפלה שחורה. כל העיר נראתה כמו בד שחור פרוס עליה, הרחובות לא מוארים, החלונות אטומים עם התריסים, שלא יפרוץ מהם שביב אור חס וחלילה ועם האויב יטוס מעליה הוא לא יכיר את העיר.

יושבים ולכודים, שקעה העיר במרה שחורה של הלילה. רק פה ושם הסתובבו זוג שומרים, אשר שמרו על עמודי הטלפון שלא יינזקו על ידי מרגלים.

כמה ימים אחרי פרוץ המלחמה הוצפה העיר על ידי גל גדול של פליטים יהודים. הם באו בכל מיני דרכים, מעונים, עייפים, אנשים שיש להם בתים משלהם, רכוש משלהם, את זעתם ודמם, עובדים קשה כל ימיהם, הכול כבר אבוד. אלה היו לרוב אנשים מטרנוב ומסביבת קרקוב. הם סיפרו, שבגלל המהירות בה התנפלו הצבאות הגרמניים, ההסתערות קדימה הייתה לנפץ כל התנגדות של הצבא הפולני, גדודים שלמים נכנעים על קציניהם לגרמנים, בפתחם את הדרך לצבאות הגרמנים.

כל אחד הזדעזע בשמעו את סיפורי הפליטים, נעשה ברור שכל קווי ההגנה נפרצים. אנשים נעשו חסרי אונים. בינתיים התחילו להרגיש בעיר מחסור במצרכי מזון, ליושבי הקבע עדיין היה, כי כל אחד הכין עצמו. גרוע יותר היה מצב הפליטים. למרות העזרה שקיבלו הם עמדו בתורים ענקיים על-יד המאפיות ללחם. בצרכים האחרים התחלקו איתם התושבים הקבועים כמו עם קרובים ממש, בישלו עבורם, הלינו אותם, כמעט ולא היה בית ללא פליטים. הדאגה לאנשים הקיפה את כולם. אלה היו עקבות המלחמה הראשונים, התמונות הראשונות של סבל ובדידות.

ביום רביעי, השישה בספטמבר, כ"ב אלול, כאשר יהודי בילגוריי עמדו עם מעדרים וחפרו תעלות הגנה, לא רחוק מהרכבת הקלה, נשמע פתאום רעש ברור של אווירונים. הם טסו גבוה מאד, קשה היה לזהות את לאומיותם. רק כאשר נשמעה שריקה חזקה של נפילת הפצצות החותכות את האוויר, ונשמעו התפוצצויות, הבינו שמפציצים אותנו.

האזעקה העירונית התחילה ליילל כבר אחרי הכול, יהודים לא סבלו, אנשים ברחו בבהלה בחפשם מסתור טוב יותר. הרחובות התרוקנו, האנשים שכבו עם דפיקות לב במחבואיהם. בפחד ממטס נוסף שכבו עד שבאה צפירת ההרגעה.

ביום חמישי היה שקט, שום יריד לא התקיים, אנשים הסתובבו תחת הרושם של ההפצצה של אתמול. הרגישו שהמלחמה הגיע גם לבילגוריי.

יום ששי, שמונה בספטמבר, כ"ה אלול לא נראה כמו קודם. בעלות הבית התכוננו לעשות שבת, אך לא עם החשק והשמחה של טרם המלחמה. כל תנועה הייתה חסכונית, בשקט, ללא רעש בכדי לא להפריע לשבת, הכול נעשה מהר, להיות מוכנות עד כמה שאפשר יותר מהר.

בשעה עשר בבוקר שוב שמעו רעש חזק בעיר. בשמי בילגוריי הבהירים נראה להק של מטוסים גרמנים. מיד שמעו התפוצצויות אדירות, האחד אחרי השני, נוצרה בהלה איומה. אנשים רצו מבלי לדעת לאן, נפלו, קמו והמשיכו לרוץ. נשים התעלפו, התעוותו. ילדים רעדו מפחד. תבהלה ופחד בלתי נתפשים. ככה זה החזיק את האנשים עד שרעש המטוסים התרחק. עד שהסכנה חלפה זמנית.

עשרות פצצות הוטלו באותו זמן בחלקים השונים של העיר: אצל יצחק ווירצר הושמדה כל הדירה. אצל נטע קרוננברג בגינה נפלו שתי פצצות אשר הפכו את כל החצר, לא נשארה בבית אף שמשה שלמה. ברחוב הצדדי השני, בגן של נתן מימון הסתתרו השכנים בין עצי הפרי. באותו זמן הסתובבו הציידים האוויריים וזרעו הרס בכדוריהם.

השריפה

יש ומאורע מימי ילדותך נחרת עמוק כל כך בזיכרוןך עד שאינך יכול להשתחרר ממנו כל ימי חיך.

קורים דברים בחיי אדם אשר לא ישכחו יותר לעולם כזה היה המקרה מילדותי המוקדמת, פריצת מלחמת העולם השנייה, "**השריפה בבילגוריי**".

ביום שני, כ"ז אלול, באחד עשר לספטמבר 1939, יום שמש סתווי נאה, אני שיחקתי עם ילדים אחרים בחצר, זעזוע העיר אותנו ממשחקנו, האזעקה וצליל הפעמון העירוני – **בילגוריי בוערת!** מיד אפפו לשונות האש את הרובע היהודי

על יד רחוב הגשר, בית המרחץ בוער! זה קרה בדיוק בזמן שהמרגל הגרמני חזה מראש, השריפה הייתה מעשה נקמה על הריגתו של המרגל מילר.

לא הספיקו להתמצא מאין התחילה השריפה **וכבר עמד חצר בית הכנסת בלהבות**, רחוב ברוק, רחוב באגנע, רחוב שעווסקי, רחוב פילסודסקי. הלהבות תופסות את כל מעגל השוק ומתפשטות לרחוב קאשציושקי. אנשים מתרוצצים בלהבות העיר הבוערת, מבולבלים, **בילגוריי בוערת!** ראשית מצילים את הנפש מהבתים. כלי מיטה, רהיטים, כלי מטבח, בגדים, הכול מתגולל תחת הרגליים ברחובות ואחרי זה נשרף בחום השרפה הנוראה של עמודי החשמל הנופלים אחד אחרי השני.

אנשים עומדים מבולבלים עם ידיים חרוכות ומביטים איך רכושם שנצבר בשנות עמל עולים בעשן. אפילו לא היה במה לכבות את האש. (מיד בפרוץ המלחמה עזבו מכבי-האש עם כליהם את המקום).

המוני אדם, נשים וטף, בשאתם שרידים מהתחולה שניצלה, עטופה בסדינים לבנים, עזבו את העיר בריצתם דרך האפר לנהר או דרך סמטת גוש לשדות. אבי ז"ל בקש מאימא ומהילדים שירוצו, כמו כולם, לנהר והוא עצמו ואחרים חזרו העירה לעזור להציל את מה שניתן. הבהלה של האנשים, בכי הילדים, צעקות הנשים הצילו, בוער, בילגוריי בוערת, שיסעו את הרקיע.

כאשר הבטנו אחורה ראינו תמונה נוראה, כל העיר היא בליל שלם של ענן שחור ולהבות אש ענקיות בולעות בית אחרי בית ועולות למרום. במשך שעה עמדה כל העיר בלהבות כמו אבוקה עם כל הרכוש היהודי.

כאשר היהודים באו לחצר בית הכנסת, הם ראו איך האש פורצת דרך החלונות, ללא מחשבות יתרות הם נכנסו במסירות נפש לבתי המדרש הבוערים להציל את ספרי התורה. כל פעם יצא יהודי, כמעט בחלשות, המום, עם בגדים וזקן שרופים, ונשא ספר תורה חרוך.

בזמן השריפה ניסה האספסוף הפולני לפרוץ לחנות של טודרעס לאנג ולהתחיל לבזוז את התכולה. מיד הגיע המשטרה וירתה בפורצים. כאשר הלהבות התפשטו לכל העיר שמעו קול של מפציצים כבדים אשר חיש מהר התגלו כלהקת מטוסים אשר השליכו פצצות תבערה אשר גרמו ביתר שאת להתפרצות פראית של האש תוך כדי רעש נורא.

בגומרם את עבודתם בעיר, טסו המטוסים מעל לשדות, בהם התגוללו יהודים חרוכים. נוצרה בהלה שאין לתאר, אנשים החלו לקפוץ לנהר, נשים, בחבקם ילדים מבוהלים נפלו על האדמה ברצותם להצילם. המטוסים ירדו נמוך מאד וירו ביהודים המבוהלים.

אנשים התחילו לרוץ בבהלה לחורשה הסמוכה שהייתה קרובה לשיינוואלד. דממת מוות שררה בחורשה. פה ושם שכבו ילדים, עטופים בסמרטוטים ששרדו מהשרפה ורעדו מקור. הבכי היחיד היה, איפה אבא?

רד הלילה. באוויר נישא ריח עשן מסריח וכל העיר נראתה כאבוקה דולקת, טל קר כיסה את כל הסביבה. כל פעם נשמעה אנחה כבדה. האנשים החלו להרגיש את גודל האסון, לפני שעות מעטות הם היו בעלי בתים, עתה הם חסרי בית. כאשר הלילה החל לרדת ראינו קבוצת יהודים מתקרבת אלינו, וביניהם הכרתי את דמותו של אבי.

אני לא אוכל לשכוח לעולם את מראהו של אבי אז, כולו שחור, הבגדים שרופים, שערותיו סתורות, **בנושאו בידו דבר מה עטוף בטלית שרופה בחלקה.** התחלנו לצעוק אבא והוא ניגש אלינו.

כאשר הוא הגיע אלינו ראינו שהוא נושא את ספר התורה החדש ש"המזרחי" עצמו יזם את כתיבתו והכניסו ברוב טקס לחדר "יבנה". הוא סיפר שכאשר הוא, עם עוד יהודים, עמדו והצילו כאשר בער אצל יצחק מאיר ווארשאוויאק צעקו שהאש עטפה גם את רחוב קאשצעלנע, הוא נזכר ששם ישנו חדר עם ספרי תורה אשר ניצלו מהאש והוא רץ מהר לשם.

בהגיעו, הוא ראה שגג הבניין בוער ועשן שחור מיתמר מהחלון, ללא מחשבה שנייה הוא נכנס דרך חלון צדדי, החדר עמד כבר בלהבות, הוא ראה שפשוט יהיה בלתי אפשרי להגיע, הוא חטף מהר את ספר התורה ויצא מהחדר הבוער.

הדרך חזרה כבר הייתה קשה יותר, כל הסביבה כולה עמדה בלהבות, אי אפשר היה לעבור. רק הודות לכובע ולטלית שהיו ספוגים מים עלה בידו לפרוץ דרך הלהבות ולהגיע אלינו. כל הלילה שכב הקהל בשדות ורעד מקור. הנחמה היחידה של אבי הייתה שספר התורה ניצל.

למחרת בבוקר, כאשר השמש רק החלה להראות פניה מתחת לאופק, שמעו את הבכי. **יהודים, כולנו נשרפנו, עונש נורא מבורא עולם!**

אנשים העירו את ילדיהם אשר ישנו כל הלילה על התכולה שניצלה. הם ארזו את הכול והתנהלו העירה. מי לביתו השרוף, מי לקרוב או למכר שביתו שרד.

תהלוכה עצובה של אנשים עם חבילות על הכתפיים. יהודים, שבמשך יום אחד איבדו את הכול, נשרפו, נשארו ללא גג מעל ראשם, ללא פרנסה.

כאשר הגיעו העירה, האימה הקיפה את כולם. זה נראה כמו אחרי התפרצות הר געש, מלמעלה פיח לבן ומתוכו פורצים מדי פעם לשונות אש ועשן, קשה ללכת, לא מכירים רחוב. מתחת לרגליים מתגולל רכוש יהודי. כל העיר מונחת לפניך כמו חורבה גדולה. [57]

חנן [אלחנן] מוזיקנט, נגן חתונות ובדחן, קפץ לאש והציל מתוכה ספר תורה

דב – מנשה קרנגל

מעיד על רצח יהודים במריימפול (Marijampole), ליטא [58]:

כבר ביום הראשון למלחמה בין גרמניה לברית המועצות הופצה העיר. כ-20 איש נהרגו, ובתים רבים עלו באש. מאות משפחות יהודיות נותרו ללא קורת גג, הן עברו להתגורר בבתי יהודים שלא נפגעו. העיר כותרה על ידי צבא גרמני, והדרכים המוליכות מזרחה נחסמו. יהודים שבכל זאת ניסו לברוח נאלצו לחזור, ורבים מהם נרצחו בידי הליטאים. רק מעטים הצליחו לברוח לברית המועצות. למחרת פלשו הגרמנים לעיר לקול תרועת הליטאים. על היהודים הוטלו גזרות שונות. יהודים רבים נאסרו ונלקחו אל "החורשה הריקה" הסמוכה לעיר, שם נרצחו.

מדי בוקר הוצאו היהודים לעבודה. קשישי הקהילה, ובראשם רב העיר הרב **אברהם – זאב הלר**, הועסקו בטאטוא רחובות. על היהודים העובדים השגיוח לא רק הגרמנים והליטאים, אלא גם "זקני הרחובות" (שטראססען עלטעסטע), אשר מונו מקרב היהודים.

כמה שבועות לאחר הפלישה הגרמנית ריכזו הגרמנים יהודים רבים בחצר בית הכנסת הגדול והעלו באש את ספרי התורה וספרי הקודש האחרים. חנן [אלחנן] מוזיקנט, נגן חתונות ובדחן, קפץ לאש והציל מתוכה ספר תורה. הגרמנים חטפו מידיהם את הספר וזרקוהו בשנית אל האש. את מוזיקנט הכו עד שאיבד את הכרתו [על פי עדות אחרת, נשרף מוזיקנט עם ספרי התורה ומת].

פעם אחת סטר חייל גרמני למורה צבי ארוב לאחר שהלה לא הסיר בפניו את כובעו. ארוב השיב לו במהלומות. ארוב נלקח לכלא ונרצח שם. ביולי רוכזו היהודים בגטו. מדי פעם נלקחו גברים צעירים כביכול לעבודה. הם לא שבו, ומאוחר יותר נודע כי נרצחו. בסוף אוגוסט הודיעו מושל המחוז גושטאוטאס וראש המשטרה בובלסקיס לנציגי היהודים כי בקרוב יועברו לגטו גדול יותר מחוץ לעיר.

עם העברתם לקסרקטינים הופרדו הגברים מהנשים והילדים ונכלאו באורות, שם התעללו בהם הליטאים ב"תרגילי ספורט" שונים. אל הקסרקטינים הובאו גם יהודים מהעיירות קזלובה - רודה, לודווינובה וקלוריה .

ב- 1.9.1941 (ט' אלול תש"א) נלקחו יהודי מריימפול והסביבה, מעונים ואדישים, אל **שמונה בורות שנחפרו בעמק בקרבת הנהר ששופה (Sesupe). הגרמנים ניצחו על הרצח, והליטאים הוציאוהו לפועל.** בין הרוצחים היו גם סטודנטים ותלמידי גימנסיה, שהתנדבו למשימה. היהודים הופשטו מבגדיהם ונעשה בגופם חיפוש אחר חפצי ערך. על החיפוש ניצח גירז'אדה (Girzada), לשעבר קצין בצבא הליטאי.

הגברים נורו ראשונים, אך כיוון שהליטאים היו שיכורים, רבים מהקרבנות נקברו חיים. רצח הילדים לא בוצע בנשק חם; הליטאים רוצצו את ראשי הילדים באלות ובמעדרים. לאחר הרצח ערכו הליטאים משתה גדול עד אור הבוקר.

סירובו של הרב צבי מקובסקי מקובילניק לשרוף את ספרי התורה

על יד הנהר נארוץ', ממזרח לוויילנה נמצאת העיירה **קובילניק**, אשר מנתה בשנת 1939 כ- 350 נפשות יהודיות.

יוסף בלינדר בעדותו על גורל יהודי קובילניק כותב [59]:

מיד עם הכיבוש ב-2.7.41 נוסדה מיליציה פולנית אשר ראתה מתפקידה הראשי לרדוף את האוכלוסייה היהודית. מיד בתחילת פעולתה של המשטרה נורו היהודים הבאים: יהושע וקסלר בן 55, מורה בית הספר היהודי בקובילניק, משפחת סלומון, מוורשה, גב' חיה-ריבה גורדון וספר העיירה שמעון דופנס במקור מוויילנה. את אותם ארבעת הקרבנות קברתי, יחד עם אחרים, במו ידי. במהרה התחילה המיליציה הפולנית להתעמר לכלל האוכלוסייה היהודית.

ב- 4.7.41 יום ו', **פלשו לבית הכנסת, עת התכנסו שם מספר יהודים לקבלת שבת, אותם בריונים, בראשות הפולני וולדיסלאו זשיקובסקי, והפליאו את מכותיהם במספר יהודים, גם אני הייתי בין המוכים.**

אחרי יומיים הגיעה יחידה גרמנית וציוותה שעל כל היהודים בגילים 16 – 55 להתייצב במשטרה. אחרי שהתייצבו סגרו אותם במרתף ורק אחרי מאמצים רבים של הנשים אצל המפקד הגרמני, שוחררו.

בשבת הבאה גרשו קבוצת יהודים לעבודה במיליציה הפולנית. שם הם הצטוו להוציא את ספרי התורה מבית הכנסת, לערום אותם לערימה בכיכר השוק ורב העיר הצעיר, הרב צבי מקובסקי, נצטוו להציתם. מאחר והוא סרב, נגרר לבניין המשטרה והוכה מכות רצח.

בצורה זו חיה האוכלוסייה היהודית בקובילניק עד ערב סוכות.

בערב סוכות הגיעה לעיירה יחידת אס.אס. גדולה יותר, כיתרה את העיירה, חטפה 65 יהודים, נשים, גברים וילדים, ביניהם גם הרב מקובסקי ונעלה אותם.

אחרי זה דרשו 15 יהודים עם מעדרים, ביניהם גם אני הייתי. הובילו אותנו מאחורי העיר ותחת מכות רצח הצטוונו לחפור שני בורות גדולים. אחרי שהבורות היו מוכנים הביאו את 65 היהודים החטופים, שהבינו כבר את אחריתם, וירו בהם. רובם זעקו "שמע ישראל". אחד מהם, שלמה יבינוביץ' צעק: **"יהודים, נקמו את נקמתנו" ומיד נורה**. מיד אחרי זה באה פקודת האש וכולם נהרגו. אחרי זה התחלנו לעבוד בכסוי הבורות. הוכרחנו לעבוד במהירות רבה וכאשר אחד, **יעקב - בייניש גרינברג** התמהמה ולא נע במהירות הדרושה, נורה גם הוא. אחרי שכיסינו את הבורות, הלכנו, שבורים, הביתה.

מאורעות דומים קרו לנו גם בהמשך עד שהגיע החיסול הסופי. מאחר וידענו בבטחה שבעיירות מסביב מחסלים בצורה שיטתית את היהודים, החלטנו, יחד עם היהודים מהעיירה מיאדזשאל (MIADZIOL), להתארגן ולברוח ליער. זה קרה בערב יום כפור 1942. הקבוצה הראשונה של הבורחים מנתה כמאה יהודים. אני, כבעל משפחה עם שני ילדים וגם משפחות אחרות, לא יכולנו לברוח.

למחרת יום כפור הגיע מפקד הז'נדרמריה, קאיעל, ונתן הוראה שעל כל היהודים להתאסף בכיכר השוק. הפקודה בוצעה בעזרת המיליציה הפולנית. כאשר כולם היו במקום, סגרו אותם במרתף.

בבוא הערב שוב הופיע אותו קאיעל עם רשימה. הוא קרא מספר שמות של בעלי מקצוע ושחרר אותם. אני, כבעל מקצוע, ומשפחתי, שוחררנו. אחרי חצות, בערך 200 איש, נורו. מכל הקבוצה ניצל רק אחד, אחיו של המורה סלומון והוא חי עד עצם היום הזה.

בעלי המקצוע, בערך 55 איש, נשלחו לעיירה הסמוכה, מיאדזיאל, שם נכנסו לגטו. אחרי שלושה שבועות שלחו כשלושים איש לווייליקה ושם הם הושמדו. אחרי השמדתם נשארו בגטו מיאדזשאל, כולל היהודים מהסביבה, כ-70 איש.

בחודש ספטמבר 1942 קבלנו ידיעה מחברנו ביער שהם מתכוננים להתקיף על הז'נדרמריה במטרה לשחרר אותנו. בראש הפרטיזנים עמד החבר סגליצ'יק. קבוצת הפרטיזנים נקראה "נרודני מיסטוטיעל" (הנוקם הלאומי). איש הקשר

שלנו עם הפרטיזנים היה טכנאי השיניים, קוסביצקי. ההתקפה בוצעה ב-5.9.42. התוצאות היו: נהרגו שני גרמנים, שלושה פולנים וליטאי אחד. המתנפלים הציתו את הגטו. אנחנו, 69 איש ברחנו תחת יריות. אישה אחת נפצעה אך היא לא נותרה מאחור.

כאן, ביער, מתחיל פרק חדש בחיינו הקשים. אני רואה שכל משפחה מסתמכת רק על יוזמתה וכוחותיה. היינו כל הזמן ללא יכולת קיום, יום ולילה תחת כיפת השמיים, ישנו על יד המדורה. לעתים קרובות מתכסים בשלג עם אישה חלשה ושני ילדים, בני חמש ושבע. במצב כזה, בו היינו מאוימים כל הזמן למות או למות ברעב, הייתי נאלץ לצאת מדי פעם לכפרים לחפש אוכל. הייתי עוטף את רגלי בחותלות, נפרד מהמשפחה ויוצא בלילה להשיג אוכל. היו הרבה מקרים בו היוצאים כמוני לא חזרו יותר.

בתנאים כאלה חיינו עד 2.2.43. באותו יום התנפלו הגרמנים על היער ורבים מהיהודים המסתתרים שם נפלו. אני ומשפחתי ברחנו עמוק יותר לתוך היער ולא נפגענו. כאשר חזרנו, אחרי מספר ימים, למקומנו הקודם, מצאנו את הבקתות שלנו הרוסות ושרופות. למרות הסכנה נשארנו באותו מקום עד פסח 1943. בפסח חלו, אשתי וילדי, בטיפוס. שוב הלכתי לחפש אוכל למשפחתי. בהעדרי נפלה אשתי, בגלל חולשתה, למדורה ושרפה בצורה חמורה את רגלה, ממנה היא סובלת עד היום.

פעם, עת חזרתי מהכפר מאד עייף, נפלתי ופשוט נרדמתי עמוקות. התעוררתי לקולו של בני בן השבע אשר צעק: "אבא, יורים". ובאמת נשמעו יריות חזקות. העמסתי את אשתי החולה על כתפי ורצתי לאן שיישאוני רגלי. ילדי החולים רצו אחרי. בריצתי נכנסתי לביצה עד לברכיים ולא יכולנו להמשיך יותר. ממש בנס, הרודפים לא ראו אותנו ונשארנו בחיים. בגלל הסכנה הרבה, במקום הזה, חבריי נפוצו לכל עבר, רק אני נשאיתי עד אשר מצבה הבריאותי של משפחתי הוטב. כל היער היה מוצף בגוויות יהודיות ואחדים מהם אף קברתי. נשארנו שם שבועיים. הודות לקיץ החזקנו שם מעמד עד ל-25.8.43. באותו יום התחילה

התקפה נרחבת חדשה על היער. ההזנה שלנו הייתה מורכבת מפטריות טריות בלבד. השכנים שלנו מתו כולם. בסוף המצור לא הייתה לנו צורת אנוש, לצללים דמינו.

התקרב החורף השני ביער. חפרנו בית תת-קרקעי (זמליאנקה). משנת 1943 ועד חודש מאי 1944, חיינו כקבוצת עובדים פרטיזנים של 160 איש. בזמן הזה סבלנו מקור, רעב ומחסור. מחודש מאי ועד ליולי היו שמועות על מצור וחיפושים שאכן התגשמו. התקופה הזאת הייתה הקשה ביותר מכל אשר עברנו ביער. בכוחותינו האחרונים התחפרנו באדמה ושם סוף סוף שוחררנו על יד הצבא האדום.

אחרי השחרור יצאנו מהיער והלכנו לעיירת הולדתי קורניץ, אזור וילנה. העיירה הייתה חרבה עם קבר אחים גדול. אחרי חיפושים זיהיתי בקושי את אבני הבית בו ביליתי את ילדותי. מרוב צער וכאב בכיתי בכי מרורים. מבלי להתחשב בעובדה שאשתי וילדי היו ללא אמצעי קיום, החלטתי לנקום ברוצחים והתנדבתי לצבא האדום.

בתחילה שלחו אותי לוויאזשמע על יד מוסקבה. אחרי אמון קצר כתותחן נשלחתי לחזית ורשה. על אף שהייתי יותר מפעם בסכנת חיים, הרגשתי מאושר על שיכולתי לנקום, ולו חלקית.

ב – 14.1.45 התחילה ההתקפה הגדולה על ורשה בה נטלתי חלק. גרשנו את האויב דרך לודז' ופוזנן. בפוזנן לחמנו כחודש ובסערה כבשנו אותה. לקחנו שם כחמישים אלף שבויים. על יד הנהר אודר שוב ניהלנו קרבות קשים עד ל-14.4.45. בלחימה מתמדת הגענו עד ברלין, שם השתתפתי בקרבות רחוב. ברלין נפלה ב – 2.5.45. במשך הזמן קבלתי ארבעה אותות הצטיינות.

עתה אנחנו חיים כאילו בצורה נורמלית. העבר בקרוב נותן את אותותיו בילדיי והדבר גורם לי עגמת נפש רבה.

**הרב שמואל פונדלר, רבז של ריטווא
וחלמדין חזקן, ר' פישל זילבר
נרצחו על סירובם לחלל ספרי תורה**

עדותו של שאול שנקר על גורל יהודי **ריטווא** (Rietavas), ליטא [60]:
ב-22.6.1941 ברחו יהודי העיירה לכפרים הסמוכים. הליטאים המקומיים בזזו את רכושם.

גם **ריטעווע** [ריטווא ביידיש] היא טרגדיה כמו כל העיירות והערים האחרות. בעיירה גרו כ-250 משפחות יהודיות. באותה קהילה קטנה היו עשרה בחורים שהייתה להם סמיכות לרבנות. הייתה שם ישיבה קטנה. תלמוד תורה גדול ושני בתי מדרש גדולים. מיתות משונות של יהודי ריטעווע מוזכרים בעשרה הרוגי מלכות.

באותו יום ראשון המוכר לנו היטב, התחילו הליטאים להתארגן נגד היהודים. בראשונה הם התחילו לשדוד רכוש יהודי ועד הערב כבר לא היו יהודים בעיירה. הם ברחו לכפרים וליערות. מיד התחילו הליטאים לאיים על הכפריים שיציתו את בתיהם, אם הם ירשו ליהודים להיכנס. ביום שלישי בבוקר, כאשר הרוסים עדיין ברחו, הגיעו המטוסים הגרמנים והפציצו את העיירה. מיד עמדה העיירה בלהבות.

ביום רביעי דרשו הליטאים שהיהודים יחזרו לעיירה. יתנו לכולם דירות. כאשר כל היהודים היו כבר בעיירה, התחילו העינויים עם ההתעמלות, המכות, הרעב, צימאון ועבודה קשה.

בשבוע הראשון, בחרו הרוצחים הליטאים, האחים קאזיס וסטאטיס רומייקא, ארבעה יהודים, נחום סמאלע, משה כץ, פליקס ראדיסקאנסקי והרשל גארבער והובילו אותם לדרך אחרי מאגילקי הליטאית. שם, הקדושים נאלצו להתפשט,

אילצו אותם לחפור בורות ואז הם נרצחו על ידי הרוצחים הליטאים, לא בירייה אלא הם נדקרו ונחתכו עם סכינים ושם הם נקברו בבורות שהם חפרו.

הרב של ריטעווע, **שמואל פונדלר**, היה גדול, אחד מבעלי מוסר. הוא נספה בריטעווע. בתחילה גזזו לו הרוצחים צד אחד מהזקן, אז הם הביאו את הגנן החולה, יעקב, וצילמו את הרב ואת יעקב תחת מטריה. **הרוצחים ציוו על הרב לשרוף את כל דברי הקדושה, אך הוא לא עשה זאת. אז הם הובילו אותו לפארק העירוני, רתמו אותו לעגלת אשפה וציוו עליו לסחוב אותה. הם הכו אותו כל כך הרבה זמן עד שהוא נפל חסר הכרה. אז ירו בו פעמיים וקברו אותו במקום.**

הלמדן הזקן, **ר' פישל זילבר** יהודי בן תשעים ישב תמיד בבית המדרש ולמד. יהודי שקט ועדין. הרוצחים גילו לו צד אחד מהזקן. הוא התהלך עם ספר תורה קטן אותו קבל בירושה מאביו. מוצצי הדם הכו אותו ורצו לקחת ממנו את ספר התורה, **אך הוא לא נתן להם. הם זרקו אותו לרצפה, אך את ספר התורה הוא לא נתן. הם הכו אותו עד שהחזיר את נשמתו הטהורה לבוראו עם ספר התורה בידו. כל זה קרה בחצר בית הכנסת ושם גם קברו אותו.**

שבועיים היו היהודים בריטעווע תחת ייסורים גדולים ועינויים. התברר שהליטאים היו הרבה יותר אכזריים וצמאי דם מהגרמנים. הייתה פקודה להפריד את הנשים מהגברים, את הגברים שלחו להידעקרוג. את הנשים שלחו לטעלזש.

את הצעירים יותר ברגל ואת המבוגרים והילדים בעגלות. בדרך, במקומות בו היו קבורים גרמנים, היו הנשים נאלצות לקוד קידה. הבנות האדוקות של הרב, **ר' יוסל**, לא רצו לקוד והן הוכו בצורה רצחנית.

מטעלזש גרשו את כל הנשים לווישעוויאן - מרחק שמונה ק"מ מטעלזש, שם היו כבר גברים ונשים יהודים. כולם נמצאו באורוות. שלושה ימים אחרי זה השתכרו הרוצחים היטב והכינו מחזה עינויים: לרוץ ולקום וגם עינויים אחרים.

בערב בחרו חמישים גברים חזקים והוליכו אותם. זה קרה ביום שלישי ורביעי, מיינו גברים עד גיל שלוש עשרה ולקחו אותם לחורשה, שם חפרו חמישים הגברים בורות ושם ירו בכולם. את הנשים שלחו לכפר גירול. שם הייתה מפקדה, בית חולים וצריפים. היו שם גם נשים מווארנע, אלסאר, נאוועראן, זעראן, לוקעווע ובורחים מפלונגיאן. הבטיחו לנשים שבונים גטו בטעלזש.

ככה הם נשאר שם ששה שבועות. בשבת אחת בחמש בבוקר ציוו עליהן לצאת לכיכר. הגיעו כשלושים עגלות. מיינו חמש מאות נשים צעירות ושלחו אותן לטעלזש. אותן חמש מאות בקושי התחילו לזוז, אז ציוו על האחרות שיעמדו על הברכיים ומיד התחילו להמטיר אש מכל הצדדים ממכונות ירייה. הצעקות הגיעו עד לשמיים. ובתפילת "שמע ישראל" על שפתיהן הקדושות הם נספו ונקברו במקום. זה היה שבעה ימים באלול.

יורשה לי בכאבי הגדול ולהזכיר כאן, שיחד עם כל הקדושים והטהורים נספו גם אמי הקדושה והבלתי נשכחת, פייגה-חנה ואחותי שרה עם בתה העדינה מיריאל ואחי היקר פייוועל ווולץ, אשר עזב את ריטעווע לגארזשד ועקבותיו נעלמו.

בהיידעקרוג, אחרי שהיו שם שלושה שבועות, מיינו את הגברים מחדש. לזקנים יותר אמרו שלוקחים אותם הביתה. לקחו אותם לניישטאט ושם רצחו ואותם לפני ראש השנה שוב מיינו. החלשים יותר נרצחו גם הם. כמאה וחמישים הנותרים נשאר בהיידעקרוג עוד שנתיים.

אחרי שנתיים הם נדדו לוורשה, אושוויץ, מילדורף ומתוך כשבע מאות וחמישים, נשאר בחיים כשלושים איש. בחודש דצמבר השמידו את חמש מאות הנשים אשר הובאו מגירול לגטו טעלזש.

בכפר ריין על יד טעלזש נמצאים קברי אחים של יהודים מעיירות שונות בסביבות טעלזש.

מנשים אשר עבדו בכפרים דרשו לבוא לטעלזש לבדוק את מצב בריאותן. אלה שבאו – הושמדו. אלה שלא באו נסעו בכפרים לחפש אחריהן והן הושמדו בכפרים עצמם.

זה הוא מבט קצר על החורבן של ריטעווע, ובצער עמוק אנחנו מבקשים: "יזכרם אלוהינו לטובה. עם שאר צדיקי עולם וינקם נקמת דם עבדיו השפוך".

מניין בגטו קרקוב. הוצאת ספר תורה בתפילת שחרית. [1]

חילול ספרי תורה וזפיכתם לחפצים שימושיים

מיד לאחר הכיבוש הנאצי החלה במדינות הכבושות רדיפת היהודים על-ידי השלטונות אשר כללה השפלות והתעללות ביהודים ובחפצי קדושתם. הרדיפות החלו בהרס בתי כנסת ובחילול ספרי קודש על ידי הנאצים והתרחבו במהרה לפעולות יזומות של ביזה והרס על ידי האוכלוסייה המקומית.

במהרה גילו סוחרים מקומיים **כי גווילי ספרי תורה** יכולים לשמש כחומר גלם ליצירת תיקים, ארנקים, כלי נגינה ושאר מוצרי עור. ואולם לא היו אלה רק גילויים מקומיים של גזל ספונטני, הנאצים ארגנו בצורה מסודרת מערך תיעוש אשר כלל את הפיכתם של גווילי התורה למוצרים אחרים.

באוסף "יד ושם" מצוי מכתב מבעל בית חרושת למוצרי נייר אשר קיבל לידיו גווילי ספר תורה מעור. הכותב שולח את המכתב למנהל מפעל לייצור תיקים ופריטי עור בצירוף גוויל ספר תורה לדוגמא. וכך הוא כותב:

"מטה המפלגה העביר לידי כמות גדולה של קלף והוטל עליי לאחסן אותו... מדובר בקלף אמיתי... הקלף אמנם כתוב מצדו האחד, אבל ניסיונות העלו כי ניתן למחוק את הכתב באמצעות שטיפה... אם אתם מעוניינים לקנות את הקלף, אבקשכם להודיע לי. נכון לעכשיו יש ברשותי מלאי של כ-600-700 קילוגרם.
אוגסבורג, גרמניה, 13 באוגוסט 1940".

תיק יד עשוי קלף של ספר תורה.
תרומת ד"ר מ. קובלסקי, ארה"ב ל"יד ושם".

מכתב שנשלח לבעלי מפעל תיקים ע"י חבר המפלגה הנאצית המציע קלף כחומר גלם לייצור מוצרי עור. למכתב מצורף חתיכה גזורה מספר תורה כדוגמא.

**בצד שמאל: המכתב מבעל בית החורשת
בצד ימין: דוגמה של קלף מספר תורה שצורף למכתב. [1]**

**תוף צעצוע שנמצא בפולין לאחר המלחמה, התוף עשוי קלף של ספר תורה.
תרומת אסתר ספרנג מישראל ליד ושם. [61]**

גוויל ספר תורה ששימש עטיפה לתעודת קצין גרמני

גוויל ספר התורה שבתוכו תעודת הקצין הגרמני.

בשנת תשס"ט – 2009 נסע ראש מועצת גליל תחתון, מוטי דותן, דור שני לניצולי שואה, לטקס לציון 25 שנות ברית ערים תאומות עם מחוז הנובר שבגרמניה.

בעת קבלת פנים שנערכה למשלחת קיבל לידי דותן מעטפה עבה ועליה כרטיס ביקור של חבר פרלמנט בממשלת גרמניה, בנו של קצין נאצי. מאחר שהייה טרוד בשיחותיו עם אנשים לא היה באפשרותו לפתוח את המעטפה. הוא הכניסה לכיסו. סקרנותו גברה בו. הוא הלך לפינה צדדית ופתח את המעטפה. התברר, שבתוך המעטפה נמצאת תעודה של קצין נאצי עטופה בגוויל של ספר תורה.

על גבי כרטיס הביקור הופיע שמו של חבר הפרלמנט בממשלה הגרמנית - **דטלב הרציוג**. דותן חיפש אותו באירוע וכאשר איתר אותו, אמר לו שהם חייבים לשוחח. הוא ניסה לדחות אותו ליום אחר, אבל דותן התעקש ואמר לו שעניין זה חשוב עבורו.

בשיחה שנמשכה כמחצית השעה, הוא סיפר לו שלפני מספר חודשים אביו מת לאחר מחלה ממושכת. מספר שבועות לפני מותו, אביו אמר לו, שהוא שמע על ברית הערים התאומות, ועל כן הוא רוצה לספר לו סוד ששמר במשך 60 שנה.

הקצין הנאצי לשעבר החל בווידוי המצמרר וכך אמר לדותן: "תדע שכל מה שאמרו שעשו ליהודים זה נכון. **חשוב שתדע שאני השתתפתי בזה.** הייתי טייס, ובסוף המלחמה אחרי שהשמידו את חיל האוויר שלנו, צירפו אותנו לכוחות חי"ר **והתפקיד שלנו היה לחזור אחורה להשמיד כל זכר של העם היהודי. אותי שלחו לליטא.**

איפה שראינו בית כנסת או בית יהודי הרסנו והשמדנו. כשהגענו לבית כנסת שרפנו אותו, וכשעמדנו בחוץ התחיל לרדת גשם, ואני פחדתי על תעודת הקצין שלי, שמא תיהרס מהמים. זכרתי שהספר הקדוש של היהודים עשוי באיכות טובה, אז רצתי פנימה, **גזרתי חתיכה ועטפתי את תעודת הקצין. עכשיו תיתן את זה ליהודים שאיתם יש קשר."**

כשדותן שמע את הסיפור הוא הוכה בהלם: "אספתי את חברי המשלחת והראיתי להם הגויל שנלקח מספר דברים פרק כ"ח, פרשת התוכחה ועליו כתוב: **"ומצוק אשר יציק לך אויבך"**. ואני תמהה האם זה מקרי? איך ייתכן שמכל הספר תורה שנשרף הוא לקח דווקא את הפרשה הזאת?"

ואני תמהה האם זה מקרי? איך ייתכן שמכל הספר תורה שנשרף הוא לקח דווקא את הפרשה הזאת?"

"אחרי שהגעתי ארצה דבר ראשון באתי לאבי, ניצול שואה בעצמו, וסיפרתי לו על המפגש. בעקבות המקרה הזה, אבי בן 93, שהמעיט לדבר על מה שעבר בשואה, החל לספר ולפני 3 שנים הוצאנו ספר שמתאר את ילדותו. זאת בהחלט הייתה סגירת מעגל, כיוון שאבי החל לדבר בעקבות חשיפת התעודה של הקצין".

מוטי דותן עם הגוויל ותעודת הקצין הגרמני

הרב דוד גרוסמן, רבה של מגדל העמק, שמע על גוויל ספר התורה הזה ופנה לדותן כדי שיראה לו את הגוויל. דותן מספר: "כשהוא ראה את הגוויל הוא התחיל לבכות. הרב ביקש שאשאיר לו העדות **לצורך הקמת מוזיאון לילדים שנרצחו בשואה**, וכך עשיתי, כאשר לי עשו עותק שנאמן למקור. עד היום התעודה הזאת צמודה אליי, היא נמצאת במכונית, ובכל פעם שאני מספר את הסיפור על פרשת התוכחה אנשים בהלם".

לפני יום השואה נוהג דותן להרצאות בפני תלמידים, ולספר את סיפורו של הגוויל, כמשל לעדות הניצחת של עם ישראל, וכתשובה למכחישי השואה. "בדיקת אותיות מוכיחה שספר התורה שנשרף הוא מלפני 400 שנה", אומר דותן, **"אבי אמר לי דבר מדהים: 'אין אף אומות שיש לה את היסוד של עם ישראל, שלו יש ספר תורה נצחי. הרי אותו ספר שנכתב במעמד הר סיני זה בדיוק הספר שנכתב לפני 400 שנה'".**

כאשר הרב גרוסמן הרב הראשי של מגדל העמק עיין בקלף ספר התורה, אמר: "השואה הייתה ועודה ספר מוסר לימוד חי. כולנו, בני הדור שלאחר השואה, חיים עדיין את השואה. הורינו, יקירינו, מכרינו וקרובינו היו חלק מזוועת העולם, שנגזרה עלינו בגזירת עירין קדישין.

בכל הדורות ראו יהודים את פסוקי התורה, כמצביעים על האסון הגדול בתולדות תבל. בשואה האיומה נתקיימו במלואם דברי הכתוב בפרשה: "והפלא ה' את מכותך ואת מכות זרעך מכות גדולות ונאמנות וזוליים רעים ונאמנים... גם כל זוליו וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם ה' עליך עד השמדך... ונשאתם במתי מעט".

געוואלד! גדולי עולם סבבו בימים טרופים אלו כשפסוקי התוכחה מלווים אותם. בלוס אנג'לס התגורר אדם מוצל מאש, שהיה רחוק מתורה ומצוות, אפילו 'שמע ישראל' לא ידע להגות נכונה. רק פסוק אחד היה מכיר כצורתו לאומרו על-פה, "תזזת אשר לא עבדת את ה' אלוֹקֶיךָ בשמוזה".

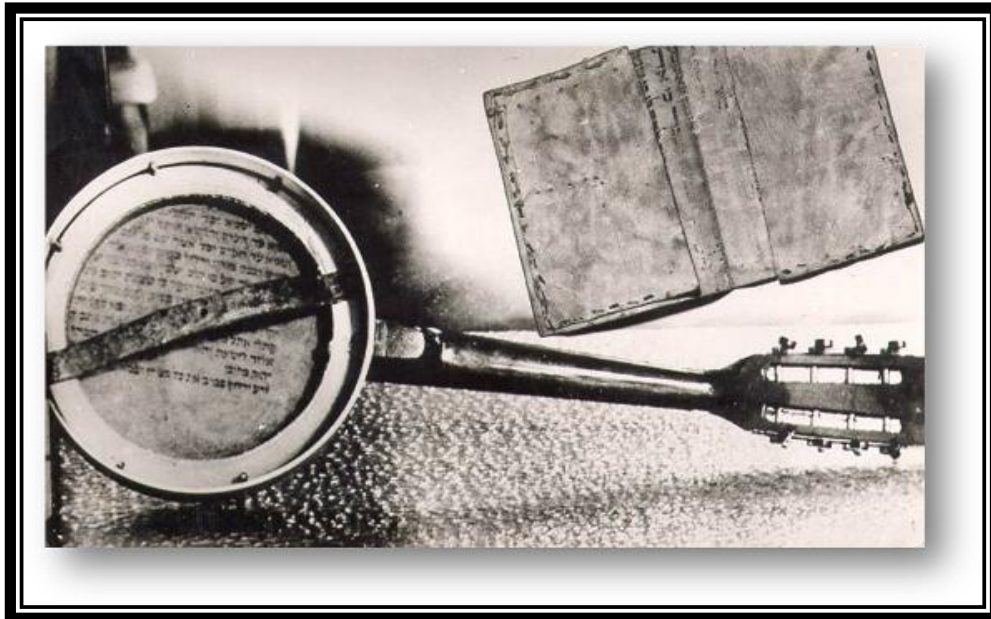
כששאלו אותו מניין יודע פסוק זה השייך לתוכחה, גילה כי כ"ק האדמו"ר ה'שפע חיים' מצאנז זי"ע אשר עבד עמו במחנה הכפ"ה, היה חוזר ומשנן שוב ושוב כל ימות המלחמה פסוק זה.

נטלתי בידיי את הגזיר הקרוע. חיבקתי בחום. ברעדה פתחתי והצצתי לבדוק מהיכן בדיוק חתך אותו גוי רשע את הקלף. סמר בשרי וכל גופי נעשה חידודים. הגוויל הקרוע, המבוזה, שהיה בגלות למעלה משבעים שנה, הוא מפסוקי התוכחה בתורה:

"...במצור ובמצוק אשר יציק לך אויבך בשעריך. אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת... והפלא ה' את מכותך ואת מכות זרעך מכות גדולות ונאמנות... ונשאתם במתי מעט".

ריבונו של עולם, הרמתי עיניי למרום. יש שישים ריבוא אותיות לתורה, ומכולם בחר אותו רשע לחתוך ולשמור את פסוקי התוכחה הקשים מכול. זה גילוי אלוקי בתוך ההסתר פנים הגדול ביותר שידעו ישראל מימות השעבוד במצרים, וזה גם קרן של נחמה, בשבעה דנחמתא: **המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד, ונצח ישראל לא ישקר.** [א61]

כלי נגינה ועטיפה לספר, שנעשו מספרי תורה מחוללים. [2]

היריעות המצמררות של ספר התורה

הסיפור הבא פורסם ב"שיחות השבוע" של צעירי חב"ד, מדור "חיים יהודיים".

[69]

כאשר **יעקב מוצ'ניק** מציג לפניך כמה ציורי נוף פסטורליים וציוד פורטרט לא מחמיא במיוחד, הם אינם מעוררים בך התרגשות מיוחדת. אבל כשהוא הופך את התמונה, ליברך מחסיר פעימה – התמונות צוירו על קלף של ספר תורה. את הציורים האלה **גילה אביו ר' חיים-נחום מוצ'נק ז"ל**, בבית שבו הסתתר צורר נאצי.

חיים-נחום היה אחד משבעת ילדיו של הרב מרדכי-לייב מוצ'ניק מצ'רנוביץ. בתרפ"ה-1925, כשעננים שחורים החלו להופיע בשמי אירופה, החליט הרב מרדכי-לייב לעזוב את הנוחות היחסית בצ'רנוביץ ולהפליג לאמריקה. במקצועו החדש היה שוחט, וכעבור שנתיים כבר היה אחד מראשי מערך השחיטה והכשרות ב"איסט סייד" במנהטן. תושייתו אפשרה לו לסייע למשפחתו

המורחבת ולעזוב את אירופה בזמן, וכשהניף הצורר הנאצי את גרזנו הם כבר היו באמריקה.

כשפרצה מלחמת-העולם השנייה התנדב חיים-נחום לצבא האמריקני, והיה בתוך הכוחות שפלשו לאירופה בנורמנדי (בִּדְי דִּי המפורסם), במהלך צבאי שהכריע את המלחמה והוביל לכניעת הנאצים.

לאחר הניצחון החליט חיים-נחום להאריך את שהייתו באירופה וסופח לגדוד 24, שרדף אחרי פושעי מלחמה שהצליחו לחמוק מהעמדתם לדין.

אחת המשימות העדינות והחשובות שהוטלו עליו הייתה לכידתו של קולונל אוטו שמידט, שהיה ממונה על נפת פרנקפורט ב"ליל הבדולח". חיים-נחום, כבר קפטן, גילה שהקולונל מסתתר כארנבת מבוהלת בארון בעליית הגג. חיים-נחום התחיל לחקור אותו, בעוד חייל אירי מצבא ארה"ב, שבא עמו, שופך את זעמו על הציורים שנתלו על הקיר.

בזווית העין קלט חיים-נחום כי הענק האירי מתאמץ יתר על המידה בקריעת ציור פרוטרט. הוא קם לראות במה מדובר. זה היה ציור של אוטו שמידט ורעייתו ביום נישואיהם. **הוא מישש את הציור והרגיש שאין זה בד רגיל. כשהפך את הציור, כמעט התעלף. הפורטרט צוייר על קלף של ספר-תורה! בדמעות בעיניו הצליח להבחין כי על הקלף המחולל כתובה הפרשה שקרא בבר-מצווה שלו.**

"על קירות ביתו של שמידט היו עוד כמה ציורי נוף, שצוירו על יריעות קלף של ספרי תורה", מציין יעקב.

"לפני כמה שנים תפסנו פתאום, כי אבי מצא שם לא רק את פרשת בר-מצווה שלו, אלא ביריעות האחרות הופיעו פרשיות בר-מצווה של נכדיו".

כשחזר לארה"ב הציג את הגווילים לפני כמה רבנים נודעים. הללו התירו לו למסגר אותם ולשמרם, והטילו עליו משימה – להציג אותם לפני קהלים מגוונים ולספר את סיפורם.

"היו לאבא הרבה סיפורים על התקופה ההיא, אבל ספרי תורה שחוללו בצורה משפילה כל-כך בידי הנבל הנאצי, היו סמל הרשע ואטימות הלב", מספר יעקב.

"אבא נפטר ביום הזיכרון החמישים וחמישה לליל-הבדולח, וזו הייתה סגירת מעגל מצמררת".

לאחר פטירת האב, החליט בנו יעקב המתגורר בניו ג'רזי, להמשיך את השליחות. הוא מבקר בבתי ספר, בבתי כנסת, במרכזים קהילתיים ובכל אכסניה אחרת, ומעביר את הסיפור הבלתי-נתפס.

יעקב מוצ'ניק מחזיק את גווילי ספר התורה.

גלגולי ספר התורה של אשר שנברג

פולק צמח מגדה מספרת סיפור-עדות בספרה
"ואותי שלחו ימינה... פרקי זיכרונות":

עברו ארבעים ושתיים שנים מיום השחרור. את האזכרה לקדושי מארושוואשרחלי קיימנו הפעם בנתניה. בדרך הביתה ביקרנו אצל אימה של גיסתי. בעלי הלך להתפלל מעריב. בית הכנסת נמצא ממש על יד ביתם של הקרובים. הסביבה הזכירה לי כי באותו מקום עמד צריף, **שם התפלל אשר שנברג ז"ל**. לשאלתי, אמרו שהצריף כבר איננו, אך במקום הוקם אותו בית כנסת, שם מתפלל עתה בעלי.

מי היה אשר שנברג? - הוא היה שוחט בסובאטה. בשנת 1944 גורש גם הוא יחד אתנו לאושוויץ עם אשתו וילדיו. גם אותו הפרידו ממשפחתו והתענה כמו כולם במוראות אושוויץ. כאשר הגרמנים פינו את אושוויץ בינואר 1945, הוא היה חולה ונשאר שם. זה היה מזלו, כי כך זכה לשחרור הרוסים ב-27 בינואר. **לאחר השחרור מצא באושוויץ ספר תורה והחליט לשומרו ולהצילו**. לאחר מסעות וטלטולים רבים הצליח להצטרף למשלוח שהיה אמור להגיע למארושוואשרחלי. אך במקום להגיע חזרה לעירנו הובילו אותו למחנה מעבר בצ'רנוביץ [בוקובינה] ומשם הפנו אותו לעיר מינסק שברוסיה, ליתר דיוק לסלוצקי, שהוא פרבר של מינסק.

כפי שספרתי כבר, גם אני השתחררתי באותו זמן, אך רחוק מאושוויץ. לאחר תלאות וטלטולים רבים הגענו גם אנו, מאתיים בנות ונשים יהודיות, לאותו מחנה מעבר ליד מינסק. זה היה מחנה גדול ובו כ-20,000 חיילים משוחררים מכל רחבי אירופה. זה היה מחנה שחרור, אשר יושביו נועדו לשוב לארצם. עד היום אני מודה מ פעם לפעם לקב"ה שאכן הגעתי הביתה ולא לסיביר כרבים אחרים.

במחנה זה לא עבדנו והאוכל היה די טוב, אך כל הנשים לנו באולם אחד גדול. כל היום יכולנו להסתובב באופן חופשי. מצ'רנוביץ באה אתנו קבוצה גדולה של ילדים מטרנסיסטריה, ביניהם כמה וכמה תאומים שהצליחו להימלט מאושוויץ. כדי להעסיק את הנשים והילדים בתעסוקה מתאימה, ארגנתי בית-ספר "בית יעקב". היו אתנו כמה נשים ובנות, שיכלו ללמד את הילדים לקרוא עברית, להתפלל וללמוד את פרשת השבוע.

בשבת אחה"צ היינו קוראים את פרשת השבוע כולה, עם הסברים, בעל-פה. למזלי, היה בידי סידור תפילה, אותו מצאתי לשמחתי הרבה, בצ'רנוביץ, כשהוא מושלך על לרחוב. כך יכולתי להשתמש בו, בעזרת השם, לחינוכם של הילדים במחנה. באותו "בית-ספר" ערכנו גם הצגה בעלת רמה.

יום אחד נקלעתי לאולם הגברים ולשמחתי הרבה ראיתי שם על השולחן ספר תורה. זה היה אותו ספר תורה שהציל אשר שנברג ז"ל מאושוויץ.

הדבר עורר בי התרגשות עצומה, שמחה וצער כאחד, שהנה אחרי הרבה טלטולים כה רבים, אנו עדיין במחנה מעבר. התרגשותי גברה כשראיתי שספר התורה מונח שם חשוף ללא עטיפה. לשאלתי: מדוע זה כך? - השיבו רק תשובה אדישה. באותו רגע הרגשתי שאני אכן משוחררת ובצאתי מהחדר כבר גמלה בלבי ההחלטה להכין עטיפה [מעיל] לספר התורה שניצל בדרך נס מאושוויץ.

התוכנית כבר הייתה קיימת, אך כיצד נוציא אותה לפועל בתנאי המחסור שבמחנה? מיד ארגנתי קבוצת נשים וחברים שיעזרו לי בכך. השגנו בד סדינים צהוב וממנו גזרנו את העטיפה. הגברים רשמו את הנוסח שיש לרקום עליו, לזכר קדושי אושוויץ. את חוטי הרקמה הוצאנו ממפות. את הרקמה הכנתי יחד עם קבוצת נשים וביניהן צילי מושקובץ. אין צורך לספר לכם באיזו התלהבות ושמחה עבדנו על הרקמה עד שהצלחנו בעזרת השם לסיימה בשעה טובה. אשר שנברג ז"ל ביקש לרקום על העטיפה את שמות כל הנשים שהשתתפו בעבודה, וכך נעשה. גם את שמי רשמו בקצה העטיפה, כמי שארגנה את כל המפעל. לחנוכת העטיפה החדשה ערכנו נשף חגיגי. הושמעו נאומים נרגשים

רבים ודברי תורה. החגיגה נמשכה עד שעה מאוחרת בלילה ואנו העלינו זיכרונות מן הימים המאושרים שלפני השואה.

ביום 28 ביולי 1945 הגיעה סוף-סוף הפקודה להתכונן לנסיעה הביתה. אין לתאר את השמחה שאחזה בנו. מיד הובילו אותנו לתחנת הרכבת ולאחר מסע של חמשה ימים הגעתי סוף-סוף לעיר הולדתי. רק מי שזכה לחוויה דומה יכול להבין את ההרגשה שלנו באותו רגע.

יחד אתנו זכה לשוב לביתו גם אשר שנברג ז"ל, יחד עם אשתו ברכה ז"ל ובתו רבקה'לה שתחיה. **הוא הביא את ספר התורה יחד עם המעטפת.** הם עברו לגור במדייטש ופעם כשביקרתי שם הראו לי את ספר התורה.

לאחר שנים, כשהגעתי לארץ, גם אשר שנברג ז"ל הגיע **והניח את ספר התורה באותו בית כנסת בנתניה**, שהזכרתי קודם. והנה בשנת 1986, לרגל האזכרה השנתית לקהילתנו, שוב הצלחתי לגלות את אותו ספר תורה עם המעטפת דווקא באותו בית כנסת, שם הלך בעלי להתפלל. אשר שנברג ז"ל הניח את ספר התורה באותו צריף, שבמקומו בנו אחר-כך בית כנסת יפה. אשר שנברג נפטר בשנת 1971. מי יתאר את הרגשתי כשנפגשתי מחדש עם אותו ספר תורה ועם אותה מעטפת!

והנה נוסח הכתובת שעל מעיל ספר התורה:

**הכתונת הזאת נעשתה פה בעיר סלוצק רוסיה
לזכר נשמות אחינו בני ישראל
הנהרגים והנשרפים והנשחטים על קדושת השם
בשנת תש"ה לפ"ק בעיר אושוויטץ יע"א
שומר ישראל שמור שארית עם ישראל**

בית הכנסת הנזכר הוא בית כנסת "חתם סופר",

הנמצא ברחוב הנוטע 6 נתניה. [62]

חגיגת שמחת תורה של חברי התנועה "חזית הנוער הציוני" וחברי תנועת "התחייה" בגטו לודז' החוגגים רוקדים עם ספרי תורה. אצל כמה מהמצולמים נראה טלאי צהוב. שוטר יהודי (משמאל) עונד סרט זרוע. צולם - 1943. צילם: גרוסמן מנדל, לודז'. [2]

חילול ספרי תורה בליל "כל נדרי" בעיר לודז'

פינגולד יהודה אריה בספרו "בגיא צלמות - מגילת השמד בגטאות ובמחנות המוות" מביא סיפור-עדות על חילול ספרי תורה בלודז' [63]:

לודז', ערב יום הכיפורים ת"ש.

בלילה שעבר התנפלו על בתים מאוכלסים ברובם יהודים ברחוב דרבנובסקי וגלובנה. באישון לילה ערכו שוטרים חיפוש מדוקדק. ברובים שבידם גירשו לרחוב ילדים אחוזי שינה, יונקי שדיים – כולם החוצה. מותר רק לקחת נרתיק יד בלבד. אינם מועילים תחנוני חולים, זקנים וזקנות. ברחובות עומדים כלי רכב בפיקוח של צבא. הנעצרים שרויים בבהלת מוות. מובלים לתחנת הרכב של קליש. שם מחכים קרונות הובלה להסעת אנשים לכיוונים שונים. הנעצרים נדחקים לקרונות. אישה אחת מפרכת ידי מרוב צער:

בעלי הלך ללון אצל הוריו. השם יודע אם אזכה לראותו.
היכן ילדתי היחידה, בני היחיד. הלכנו ללון אצל הסבא. מילא, אפשר יישארו
שם... היה בריא ילדון שלי. התחזקי ילדונת שלי... לב אמכם מתפקע. כן,
מתפקע...

מתרוצצים כל היום, ערב יום הכיפורים, על פני העיר כדי להיוודע מי ומי
הנשלחים. לאן שלחו אותם. בניין הקהילה מלא קרובים בעיניים דומעות,
שמחכים להבהרת העניין. הדבר הידוע היחיד הוא, שהדירות העזובות של
הנשלחים – סוגרו בחותמת המשטרה. מפתחות הדירות ברשות הקומיסרים
של המשטרה. ד"ר שלסר רץ לבית העירייה אל הקצין המקשר וכעבור כמה
שעות הוא חוזר ובשורה טובה בפיו. הוא מחזיק בידו מודעה בכתב וקורא
מתוכה:

**1. היהודים שגורשו הלילה מביתם נשלחו למחוזות הפולנים,
קרקוב ובוכניה. רכושם נשמר על-ידי המשטרה. הקרובים
מתבקשים לגשת לקומיסריון מסוים לקחת את המפתחות
של הדירות, וכמו כן את הרישיון לקחת את החפצים
שנשארו אחריהם.**

**2. לתפילת "כל נדרי" יפתח בית הכנסת הווהליני והכל
רשאים לבוא לתפילה.**

במודעה נמצאת גם רשימה של אנשים המוכרחים לבוא לתפילה בפקודת
הגרמנים – נמצאים בין השאר: רומקובסקי, שלסר, משה וויגמייסטר, מיכאל
קניג, לייב פיינגולד, בונם לוין, הירץ גרינברג, חרשתן הגרביים "האגרי", הרב
שמחה טרייסטמן, הרב מרדכי ניסן קרול, הרב נחמיה אלתר, הרב יוסף פיינר,
הרב ש.יעקובוביטש, הרב משה מנחם סגל.

הרשימה עוררה בתחילה בת שחוק, הנאצים כופים על היהודים לבוא לתפילה.
כלום אין הדבר מגוחך? אבל בעיקר היה הקהל שבע רצון שנודע לו להיכן

נשלחו היהודים. אם הגרמני מודיע על כך בכתב – יש להאמין לו. קרובים ניסו לפנות לקומיסריון המשטרה כדי לקחת את המפתחות והחפצים הנשארים. אגב, דבר שקשה להעלותו על הדעת, הנאצים מטריחים עצמם לשמור רכוש יהודי... ואף-על-פי-כן התאימה העובדה להבטחה. כל מי שפנה לקומיסריון המשטרה בתור קרוב של מגורש – עדים העידו על קרבתו – קיבל את המפתחות והלך בלוויית שוטר לקבל את החפצים. השוטר הלך לבדוק אם בדירה אינו טמון נשק. באופן עקרוני אפשר היה להוציא את החפצים. הציבור נרגע.

משהחלו לדקדק בהזמנה הגרמנית לבוא לתפילת "כל-נדרי" בבית הכנסת הוהליני, המנוחה ניטלה מהבריות, במיוחד, כשד"ר שלסר, שהביא את המודעה הדגיש שמוכרחים לבוא לתפילה!

הרב נחמיה אלתר ור' בונם לוין לא באו. השאר באו. היינו סבורים, שהגרמנים מנהלים לגבי היהודים פוליטיקה של אחריות הדדית, הרי אם לא נבוא לתפילה לפי פקודתם, הם יכולים להתנקם בעדה כולה.

באנו לתפילת "כל-נדרי". ברחוב היו פתוחים בתי העסק. גרמנים מלודז' יחד עם שוטרים פולניים משגיחים על בתי העסק היהודיים. הם מוכרחים להיות פתוחים.

אנו הולכים ל"כל-נדרי". באנו בשעה שלוש הואיל וההליכה מותרת עד חמש בערב. בית הכנסת פתוח. שומרים על הפתחים שוטרים ואנשי ס"ס. **באים אנשי צבא עם מכונות הסרטה בידיהם כדי להסריט את התפילה.** הוקל לנו קצת. כאילו הוסר הלוט מעל ההודעה הסתומה. בפשטות: הם רוצים להסריט את תפילת "כל נדרי", להראות לעולם את צדקתם, ששלטונם מתייחס בעין יפה ליהודים, אף מרשים להתפלל "כל-נדרי" בהשתתפות כל רבני העיר. ובפני מה הזמינו דווקא אנשים אלו לתפילה – שוב הסבר פשוט: מכיוון שאנו מפחדים מהם הרי היו חוששים שמא לא נבוא לתפילה בציבור, לכן הטילו את חובת התפילה בבית הכנסת על כך וכך אנשים. עתה יוכלו להראות את סרט התפילה לעיני כל העולם כולו. ברור כשמש.

הרב **שמחה טרייסטמן** מסביר לי:

אפשר קרה נס מן השמים. הנאצים רוצים להוכיח לעולם, שכל מה שמעלילים עליהם שקר וכזב. אדרבה, הם מתייחסים בארץ הכיבוש אף ליהודים, ה"אויב מספר 1", ביחס אנושי. הרצון להתנאות בעיני העולם יכול להציל אותו.

בשיחתנו מתערב **הרב משה מנחם סגל**:

ואני שרוי בפחד גדול. אם הם רוצים להראות משהו לעולם, עצה פשוטה בידם: להתייחס אלינו כאל אנשים. מעשים טובים מוציאים פומבי לעושיהם.

נשמעה הודעה-פקודה:

להתפלל תפילת "כל-נדרי!"

רומקובסקי פותח את ארון הקודש והרב שמחה טרייסטמן עובר לפני התיבה. הרבנים יעקובוביטש ופיינר עומדים לפני שליח הציבור. כולנו עטופים בטליתות. נרות זיכרון דולקים. הרב שמחה טרייסטמן פותח בתפילה. **אבל איש הס"ס משסע אותו ודורש מהמתפללים להוציא את ספרי התורה, להחזיקם בידם כבשעת הקפות וכך לערוך את התפילה.**

רומקובסקי מנסה להסביר לו שלא באופן זה עורכים את תפילת "כל נדרי" אצל היהודים. אבל איש הס"ס עומד על דעתו. פקודתו מבוצעת מיד. הרב טרייסטמן מתחיל: "על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבריינים".

התפילה נמשכת כסדרה. המצלמות מצלמות בלא הפסק. הן מפריעות לתפילה. אבל משלימים עם ההפרעה הקלה. הקהל מתלקח, מתלהב. גובר ועולה כולו של שליח הציבור.

- כ- - ל, כל נדרי...

דומיה. לבבות שבורים. הניגון חותר למרומים. ניגון שלא נשמע כמותו לעומק, ניגון שספג את צערנו הרב. יהודים מבקשים חתימה טובה לכלל ישראל. הלב

פועם. הלב אומר: הרגע, יושב במרום קיבל את תפילתנו. תבוא שנת גאולה וישועה.

תפילת "כל-נדרי" הגיעה לסיומה. התמונה הוסרטה. עומדים להתפלל ערבית. אבל לפתע פתאום החלו אנשי הס"ס להשמיט את ספרי התורה מידי המתפללים. כולנו נרעדנו. הרב משה מנחם סגל מתכופף על הספר ואינו רוצה להוציאו מידו. הרב יוסף פיינר עיניו זולגות דמעות. הרב שמחה טרייסטמן, שליח הציבור, עומד כמשותק. הקהל עומד מהומם. רומקובסקי וד"ר שלסר מנסים לדבר אל אנשי הס"ס אבל הם סופגים מכות עד זוב דם. דמים נוזלים על ספרי התורה, נוזלים על הרב משה מנחם סגל, שכאלו נדבק לספר התורה.

הגרמנים מכים. הצלמים הפכו לחיות טרף. הם תבעו בחוצפה שנדרוך על ספרי התורה ונעשה את הצרכים על הגווילים. "מחזה היתולים" זה מגרה את תאוותם. כולנו קפאנו מרוב תדהמה. כיוון שכך החלו הגרמנים לרמוס את הספרים. רמסו במגפיהם. זיהמו אותם בצרכיהם...

מוכים בקתי רוביהם, בבעיטות רגליהם הושלכנו מבית הכנסת מושפלים עד עפר. לעינינו הקודש נתחלל. נתחללו ספרי התורה. נתחלל שם שמים ושם ישראל...

התברר לנו דבר אחד: אין לצפות לשום יחס אנושי מצד הגרמנים ליהודים. כדומן על פני האדמה אנו בעיניהם. אסור להונות את עצמנו. הם ערכו לנו תופת. שבעת מדורי גיהנום. הם טורחים למרר את חיינו. איך ניצולים מן מהתופת?

וכך הגענו לידי החלטה: לברוח מכאן, לברוח להיכן שהרגליים יישאוך. אבל לאן בורחים – אם בכל מקום נמצאים הנאצים? לברוח לארץ-ישראל דרך איטליה?

ראשית: הנקבל רשות כניסה לארץ-ישראל? שנית: מוסוליני הוא שותפו העיקרי של היטלר – שם יהיה טוב יותר מכאן?

ביום הכיפורים בשעת תפילה בביתו של ר' בונם לוין אמר בקול שבור הרב שמחה טרייסטמן:

"משבח אני את המתים שכבר מתו" ... דומה, שהעצה היחידה היא לשלוח יד בנפשנו. החיים אינם חיים. אבל חז"ל אמרו: "המאבד עצמו לדעת אין לו חלק בעולם הבא". אסור לשלוח יד נפש. ואנו לא נאבד את עצמנו לדעת. לא נאבד את חלקנו בעולם הבא בגלל היטלר הרשע. לא, לא נאבד את חלקנו בעולם הבא. האמינו בזה!

יהודי בגטו לודז' נושא ספר תורה, אותו הציל מבית הכנסת ברחוב וולבורסקה.
בית הכנסת פוצץ על ידי הגרמנים. האיש עונד טלאי צהוב. [2]

מסירות נפש להצלת ספר תורה

חוסטצקי חיים מספר על מעשה גבורתו של ברוך דיאמנט
בהצלת ספר תורה [64]:

"היה זה בקיץ 1946, אחרי מבול הדמים והשכול שירד על יהודי אירופה. כאשר מתוך 17,000 **מיהודי אוסטרובצה**, נותרנו בסך הכל רק כמה עשרות צעירים מיותמים. על פולין כולה עבר אז גל של רציחות יהודים. **ואז באה השחיטה הנוראה בעיר קיילץ** (עיר המטרופולין של עירנו אוסטרובצה), רק אז התפכחנו ונוכחנו לדעת כי אסור לנו להישאר באוסטרובצה, עלינו לברוח מכאן, ומיד.

עלינו, אשתי ואני על הרכבת הראשונה **ונסענו ללודז'**. בלודז' היה הריכוז היהודי הגדול ביותר לאחר השואה, ומטבע הדברים שהיהודים הרגישו עצמם שם קצת יותר בטוחים.

באותה רכבת בה נסענו, נמלטו יהודים נוספים. כולם התחזו בתור נוצרים, מפחד הפורעים הפולניים שעברו מקרון לקרון ובלשו אחרי יהודים, כדי לרצחם נפש.

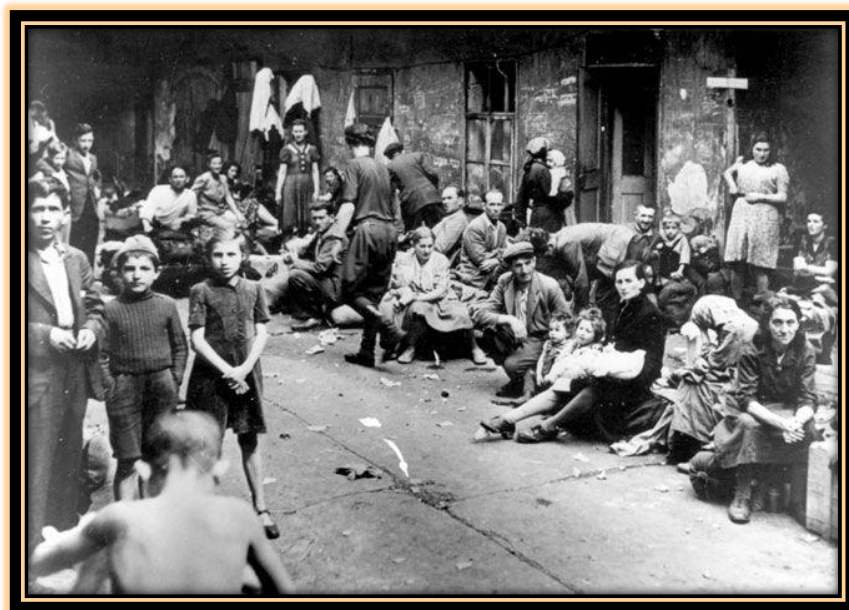
לי ולאשתי לא הייתה בעיה: חזות שנינו כאילו אנו פולנים. גם התעודות שלנו היה בסדר, צליל השם שלנו חוסטצקי הוא פולני והעיד עלינו שאנו כביכול פולנים. החוליגנים הפולנים עברו מקרון לקרון וחיפשו אחרי קרבנות יהודים, כדי לרצחם. אך לפתע ראיתי שהם ניגשים לבן עירנו **ברוך דיאמנט**, שעמד ליד המעבר והחזיק בזרועותיו איזה "חפץ משונה" – בעיני הגויים – **היה זה ספר תורה שהציל והיה עטוף בטלית, אותו לחץ אל ליבו**. בתוך כל הקלחת והבהלה שהשתלטה עלינו הניצולים, כל אחד מאתנו צרר את מעט מיטלטליו הדלים ונמלט, **אך לא כן ברוך דיאמנט, הוא לא נטל אתו שום דבר, דאגתו היחידה הייתה נתונה לספר תורה אחד ועזוב, מה יהא עליו?**

בדיוק כמו ביציאת מצרים, כאשר משה רבנו לקח את ארונו של יוסף, כך גם ברוך דיאמנט נטל את ספר התורה העזוב, עטף אותו בטלית בדחילו ורחימו ועלה אתו לרכבת – כדי להביאו לארץ ישראל.

לאחר ש"חוליית הביקורת" של הפורעים עזבה אותנו, נתקלה בברוך דיאמנט, לא התקשו לזהותו כיהודי, גם בלי ספר התורה. הפורעים שמחו עליו כמוצא שלל רב. צעקו וצרחו: "הבה נזרוק את היהודי הארור מן הרכבת!".

ראיתי שחייו של ברוך בסכנה, קמתי ממקומי וניגשתי אל הפורעים ואמרתי, ב"חוצפה" יהודית אופיינית, "חברה הניחו לי את היהודון, אני כבר אסדר אתו את החשבון! ואתם המשיכו במלאכתכם ביתר הקרונות, לתדהמתי ולשמחתי הרבה נשמעו לי החולייגנים והמשיכו להתרוצץ הלאה. ואילו אני נשארתי עומד ליד ברוך, כדי "לשמור על היהודון" - כביכול.

עד עצם היום אינני חדל מלהתפעל על מסירות נפשו של ברוך דיאמנט, אשר חירף את נפשו כדי להציל ספר תורה.

ניצולי הפוגרום בקיילצה-פולין ממתינים להעברתם מחוץ לפולין.

שני הציורים הבאים, בעלי איכות אומנותית גבוהה, מבטאים לדעתי את העדויות שאני מביא בספר.

ציורו של פרופ' ישעיהו ירינצקי מתאר הצלת ספרי תורה. הייתה פעולת זו פעולת החילוץ הראשונה שיהודים עשו עוד לפני שניסו להציל את בתיהם ורכושם.

"יהודים הצילו, העיירה בוערת"
ציורו של האמן יחיאל אופנר
בציור רואים את שמש העיירה מציל ספר התורה
מהשריפה שפרצה בעיירה.

גלגולו של ספר התורה שהברית הרב שמעון דסברג למחנה "ברגן-בלזן".

פרופ' יהויכין יוסף קרא מספר תורה זה בעת שעלה לתורה
בטקס הבר-מצווה שלו שהתקיים במחנה.
הספר שרד את השואה והאסטרונאוט אילן רמון לקח עמו
את ספר התורה למעבורת החלל קולומביה.

בתקופת מלחמת העולם השנייה נבחר **הרב שמעון דסברג** לכהן כרבה של
אמסטרדם לאחר שרבני העיר נשלחו להשמדה, והיה הרב האחרון שלה.

בראש השנה תש"ד נעצר עם משפחתו ונשלח עימה **למחנה המעבר**
ִסְטֶרְבוֹרֶק בהולנד. היה המנהיג והרב של אסירי המחנה, והמשיך ללמד
תלמוד ואף לערוך חופות. באביב תש"ד (1944) הועברה משפחת **דסברג**
לברגן-בלזן, כשחשבו שהם עוברים משם לארץ ישראל תמורת גרמנים שנאסרו
בארץ. שם המשיך לשמש כרב בפועל של היהודים במחנה.

לא הסתיר את זהותו כרב והתעקש ללכת בלבושו הרבני. דבר זה גרר השפלות
ואף הוכרח לגלח את זקנו. הוא אולץ לעבוד בניקוי ביב השופכין בברגן-בלזן
והקצין הנאצי שהטיל עליו את המשימה והשגיח עליו קרא לעברו: "עכשיו
התלכלכת כהוגן, יהודי!". הרב הגיב בעוז רוחו: "רק בגדיי!".

ההנהלה היהודית דאגה לסדר לרב תפקיד של מדריך רוחני בצריף הזקנים.
באותו תקופה למד תורה מספרי-קודש שהשיג בדרכים שונות ובהם משניות,
גמרות, וספר העיקרים (שחיבר רבי יוסף אלבו). בליל הושענא-רבה תש"ה
העביר שיעור עיון במסכת ראש-השנה.

הוא עבד 12 שעות ביום בניסור עצים, ובשבת סירב להשתמט מהעבודה, כיוון שחשש שאחרים עלולים לעבוד יותר אם יעשה כן. אך כשהפיקוח הנאצי התרופף בשבת מסוימת אמר שאסור לשכוח שהיום שבת והציע שאחד מהם יפסיק לעבוד. ההצעה התקבלה וכל שאר הקבוצה פנתה לרב דסברג שהוא יהיה השובת, וכך הרב הפסיק לעבוד כדי לזכור את השבת עד שהתקרבו שוב הגרמנים.

יונה עמנואל מספר בעדותו, ששהה עם הוריו ואחיו בברגן-בלזן עם הרב דסברג. כאשר נפטר אביו, מרדכי עמנואל, אמר הרב דסברג שברצונו לעשות את הטהרה בעצמו והוסיף בהתרגשות: "לקחתי עמי מאמסטרדם **שקיות אחדות של אדמת ארץ ישראל** ואת כולן חילקתי. שקית אחת השארתי לעצמי, ושקית אחרונה זו הבאתי עכשיו לשים אותה על גופתו של אביכם לפני שהגרמנים ישרפו את גופתו בקרמטוריום!"

במהלך המפקדים בברגן-בלזן הספיק לכתוב רשימות ובהם שירים ששרדו שכתבם בדרך אקרוסטיכון. באחד השירים שכתב בטבת תש"ד ויוצר בראשי שורותיו את המילה עתיד, הביע תקווה לבניין קרוב שיצא מתוך החורבן: עולם בנוי והפוך ראו בעין, תורה ותיקון בגולה אין, יש ויש שכר וישבו לגבולם, דור חדש קם לבנות העולם.

הרב דסברג הבריח למחנה ספר תורה זעיר ועימו ערך באחד הלילות באמצע תש"ד (תחילת 1944) טקס עלייה לתורה וקריאה מספר תורה זה לחתן הבר מצווה בצריפו של הנער יהויכין יוסף. [65]

**ספר תורה ששרד את השואה
ונמסר לאילן רמון ע"י יהויכין יוסף
ועלה עם אילן בסערה השמימה**

ב-21.01.2003 בעת שאילן רמון היה עדיין בחיים פורסם ב-YNET גלגולו של ספר התורה שהרב דסברג שמר מכל משמר ב"ברגן-בלזן".
הספר הועבר לפרופ' יהויכין יוסף שנשא עמו שנים רבות והעבירו לאילן רמון שלקח עמו דבר קדוש זה למעבורת החלל קולומביה. אילן רמון וצוות המעבורת נספו. גם ספר התורה לא שרד בעקבות אסון התפרקות המעבורת.

מובא בזה הריאיון [66]:

האסטרונאוט אילן רמון שמר עד כה בסוד על פריט שלקח לחלל: ספר תורה זעיר שניצול שואה הביא ממחנה הריכוז ברגן-בלזן. את סיפורו המרגש של הספר הציג במסיבת עיתונאים מיוחדת, **כסמל לתקומתו של העם היהודי.**

במרכז הפיקוד בגודארד שבמדינת מרילנד בארצות הברית יושב **פרופ' יהויכין יוסף** מאוניברסיטת תל-אביב ועוקב אחר האסטרונאוט הישראלי הראשון, אילן רמון, שחג עם מעבורת החלל קולומביה סביב כדור-הארץ. פרופסור יוסף יזם את הניסוי הישראלי שלשמו שלחה נאס"א את רמון לחלל, וכעת הוא מפקח על צוות המדענים שמפעיל את הניסוי יחד עם רמון.

מעטים יודעים שדבר-מה נוסף, אישי יותר, קושר בין המדען הבכיר לאסטרונאוט הישראלי: **רמון לקח עמו לחלל ספר תורה זעיר שפרופ' יוסף יהויכין נשא עמו כל חייו, מאז שלמד ממנו לבר-המצווה שלו במחנה הריכוז ברגן-בלזן.**

"אני ניצול שואה, והייתי עם אחי בברגן-בלזן", מספר פרופ' יוסף, "היה אתנו באותו הצריף, **הרב שמעון דסברג.** הוא גילה שאני מתקרב לגיל שלוש-עשרה, והחליט שהוא חייב לעשות לי בר-מצווה. אז לא כל-כך הבנתי מה הוא רוצה לעשות, אבל עכשיו אני מבין שהוא נתן זריקת מרץ רצינית לכל הצריף.

היה לו ספר תורה קטן מאוד, שהוא לקח למחנה הריכוז. מהספר הזה קראתי ולמדתי בלילות, עד שעשינו את הבר-מצווה באיזשהו יום מוקדם בבוקר. כל הצריף השתתף, ואני דרשתי את הדרשה.

אחרי הטקס הוא אמר לי: **"תיקח את ספר התורה, כי לך יש יותר סיכוי לצאת מפה. רק תבטיח לי שתספר את הסיפור". חודשיים אחר-כך רצחו אותו.**

כשהיה בן-ארבע עשרה הצליח פרופ' יוסף לצאת עם אחיו ממחנה הריכוז, להתאחד עם אביו ואמו, ולעלות לארץ-ישראל. ברבות השנים הפך למדען בכיר, המתמחה בפיסיקה פלנטרית ואטמוספירית. במשך שנים רבות התקשה לדבר על השנים שעברו עליו במחנה הריכוז, ועל המחזות הנוראים שהיה עד להם. אבל את ספר התורה הזעיר נשא עמו לכל מקום.

"כשהנכדים שלי הגיעו לגיל שהם מבינים, הראיתי להם והסברתי", הוא מספר, "ואנחנו בנינו ביחד ארון קודש קטן, ובטקס מתאים שיכנו בתוכו את ספר התורה.

אילן רמון היה אצלי בבית, וראה את ארון הקודש הזה. הוא שאל אותי מה זה. הראיתי לו את הספר וסיפרתי את הסיפור, והוא ממש נפעם. הוא אמר שהוא נפעם גם כיהודי וגם משום שאמו ניצולת שואה, והוא רוצה לחשוב מה לעשות עם זה.

אחרי כמה חודשים **הוא שאל אותי, אם אני מסכים שהוא ייקח את ספר התורה לחלל ויציג את זה בתור משהו שמייצג את כל העם היהודי.** הייתי

קצת נפעם, אבל הסכמתי. העברתי לאילן גם את הזיכרונות שכתבתי בשנים האחרונות משנות המלחמה. הוא קרא את זה ומאוד התרגש, כי פתאום הוא גילה שכל מה שאני מתאר, חוויתי כשהייתי בגיל של הבן שלו. הוא נתן גם לאסטרונואוטים האחרים לקרוא את מה שכתבתי".

זיכרונותיו של פרופ' יוסף הם מסמך מרתק, הכולל תיאורים מצמררים וקשים לקריאה על החיים במחנה הריכוז, לצד רגעים מרגשים. משפחת יוסף כמעט הצליחה להימלט מהשואה.

בשנת 1932, אחרי שהיטלר עלה לשלטון, עלתה המשפחה לארץ-ישראל והשתכנה ברחוב נחלת בנימין בתל-אביב. אבל אחיו הקטן של פרופ' יוסף חלה, ובעצת הרופאים נאלצה המשפחה לחזור לאירופה, כדי שהאח יזכה לטיפול הולם. כך אירע שיוסף גדל באמסטרדם, במרחק שני רחובות מאנה פרנק, שאותה הכיר כילד, וכמוה נקלעו גם הוא ומשפחתו למאורעות השואה, כאשר הנאצים פלשו להולנד.

תחילה נשארה המשפחה באמסטרדם וסבלה מהגזירות שהטילו הנאצים על יהודי העיר, **בראשית 1942 הועברה למחנה העבודה וֶסֶטֶרבוֹרֶק**, ולאחר כשנה הופרדו שני האחים מהוריהם והועברו למחנה הריכוז ברגן-בלזן שבגרמניה. לפני שנפרד מעליהם, הורה האב ליהויכין לשמור על אחיו הצעיר ולהיות לו לאב ולאם. "הייתה לאמירה הפשוטה והקצרה הזו השפעה עצומה עליי", כותב פרופ' יוסף בזיכרונותיו, "ייתכן שזו אפילו הסיבה שנותרתי בחיים, והייתי עירני ופעיל יחסית בכל מה שאירע לאחר-מכן".

החיים בברגן-בלזן היו קשים מנשוא. האחים יוסף הועבדו בחטיבת עצים והתקיימו ממנה יומית של חמישה מילימטרים לחם קשה ומרק דל. האנשים במחנה הריכוז מתו בזה אחר זה ממחלות, מחולשה וממכות שהיו סופגים מהגרמנים. מקצתם קפאו מקור בשעה שעשו את צרכיהם, ותפקידו של יהויכין יוסף היה לפנות את גופותיהם. רופאים גרמנים ערכו ניסויים רפואיים באנשי

מחנה הריכוז, וגם ליוסף הוזרק חומר בלתי-מזוהה, שלא גרם לו כל נזק, למרבה המזל.

במציאות הקשה הזו נאחזו האסירים במחנה הריכוז בכל שביב של תקווה לחיים. **כמה רגעים של התרגשות נוסכת-כוחות הייתה להם בטקס הבר-מצווה שנערך ליוסף בצריף שבו התגורר.** בזיכרונותיו מצטט פרופ' יוסף קטע שכתב בשנת 1951 לעיתון "ג'רוזלם פוסט", לבקשתו של אביו, ובו תיאר את הטקס:

הייתה זו השעה רבע לשלוש בבוקר סוער, כמה ימים לפני יום-הולדתי השלוש-עשרה. מסביבי נחרו אנשים, ובמיטה שמעליי שמעתי אדם מקנח את אפו.

הייתי נרגש. היה זה יום בר-המצווה שלי. חשבתי על בר-המצווה שנערך לחברו של אחי באמסטרדם, על האורחים, על המתנות, על הדרשה שנשא בבית-הכנסת הגדול. כמעט בכיתי מהתרגשות, מאכזבה ומכאב – רגליי היו קפואות וחבושות, והיה קר מאוד.

מישהו בא וקרא בשמי בלחש. התלבשתי וניגשתי לשולחן. **הרב דסברג** עמד שם וחיכה לי עם אנשים רבים מהמחנה, שהטריחו עצמם לקום שעה מוקדם מהרגיל.

היו ארבעה נרות על השולחן, שניים בכל צד, וביניהם ניצב ספר התורה. שמיכות הוטלו על החלונות, כדי שלא ניתן יהיה לראות דבר מבחוץ.

התחלנו בתפילותינו. לפתע נשמעה נקישה על הדלת. קפאנו כולנו, וכמה מהאנשים נעלמו בין שורות המיטות. מישהו ניגש לדלת ופתח אותה. משב של אוויר קר פרץ לתוך החדר הסגור וגרם לרגליי לפעום מכאב. מישהו קרא בשמי. הייתה זו אמי, שהצליחה בדרך כלשהי, תחת מחסה הלילה, לבקר את אבי ואת אחי בבית-החולים של המחנה, ואחר-כך לבוא אליי. אסור היה לאישה להיכנס למחנה הגברים. היא רצתה להיכנס לצריף, אבל הם פחדו להכניס אותה, כך שהיא נאלצה לנסות ולהקשיב מבחוץ.

המשכנו בתפילותינו, **ואז ספר התורה נפתח**, וקראתי את הדרשה שלי. **הספר שקראתי ממנו היה ספר זעיר שהרב דסברג הביא עמו למחנה**. זכרתי את השיעורים הסודיים שקיבלתי ממנו, ואחרי שקראתי, חשבתי שפתאום אני צריך להרגיש כמו גבר. כולם חייכו אליי, ושמחתי כל-כך עד שאפילו לא שמעתי את הדרשה הקצרה שנשא הרב. אחד ממכריי נתן לי פרוסת לחם עם חתיכת נקניקיה, ואחר נתן לי חתיכת שוקולד וחפיסה מיניאטורית של קלפי משחק.

הרב בירך אותי, ומכל הצדדים שמעתי קריאות "מזל טוב, מזל טוב, אתה גבר עכשיו!".

אז שמענו את המשרוקית של הגרמנים, וסיימנו במהירות את תפילותינו. יצאתי לאמי, שנשקה לי והעניקה לי חצי מנה שבועית של לחם וזוג כפפות מפלנל שהוברחו מבית המלאכה. ליוויתי אותה עד לשער, וחזרתי לנקות את הצריף עם יתר הנערים. הפכתי להיות בר-מצווה".

ספר התורה הזעיר שממנו קרא בתורה פרופ' יהויכין יוסף.

בבוקר אחד, בסוף שנת 1944, נקראו האחים יוסף למפקד מחנה הריכוז, ששאל אותם מדוע לא דיווחו על כך שהם נתינים זרים, אזרחי סן-סלוודור. בדיעבד, התברר כי דודם העשיר, שהצליח להימלט לשווייץ, קנה לכל בני המשפחה דרכונים מזויפים של מדינות בדרום אמריקה ובמרכזה. בזכות הדרכונים האלה שוחררו האחים יוסף בפברואר 1945 ממחנה הריכוז, והועלו על רכבת שעברה ברחבי גרמניה ואספה נתינים זרים בדרכה לגבול עם שוויצריה.

יום אחד ראו אדם רזה ומלוכלך, שזחל על ארבע ברחבי הרכבת, וכאשר פגש בהם, החל לבכות. היה זה אביהם. האב המשיך לחפש ברחבי הרכבת, עד שמצא גם את אמם. אחרי שעברו גלגולים נוספים, עלו בני-המשפחה לארץ-ישראל.

בזיכרונותיו כותב פרופ' יוסף כי שנים אחרי שהשתחרר ממחנה הריכוז, הוא סבל מסיוטים ומהזיות, עד שדחק את הזיכרונות עמוק פנימה, ולא דיבר עליהם אפילו עם אשתו וילדיו. רק בשנים האחרונות, כאשר הבין כי בקרוב יבוא היום שבו לא יישארו עוד ניצולי שואה חיים, החליט לספר את סיפורו.

אילן רמון הציג את ספר התורה במסיבת העיתונאים שנערכה לכבודו מהחלל, במסגרתה שוחח עם ראש הממשלה, אריאל שרון ושרת המדע, לימוד לבנת. בכך סגר פרופ' יוסף מעגל: **הוא יקיים את ההבטחה שהעניק לרב דסברג שנספה, "לספר את הסיפור".**

ועם כל כמה שנשחקו ביטויים כמו "משואה לתקומה", קשה להימנע ממחשבה **על העוצמה הסמלית שטמונה בסיפורו של ספר התורה, שעבר דרך ארוכה כל-כך ממחנה הריכוז ברגן-בלזן לידינו של הישראלי הראשון שטס לחלל החיצון.**

אילן רמון אחז את ספר התורה במעבורת קולומביה.

ספר התורה שרד את "צעדת המוות"

הסיפור הבא פורסם ב"**שיחות השבוע**" של צעירי חב"ד, מדור "חיים יהודיים", כתב: כהן מנחם [67]:

זה סיפור שרק ידה המופלאה של ההשגחה העליונה מסוגלת לרקום. **יעקב מאור, תושב חמד**, ביקר לפני כש לושים וחמש שנה באוסטריה. בביקורו הרצה לפני חניכי "בני עקיבא" בווינה על פעילות ההתיישבות בשומרון. השומעים הביעו התעניינות ושאלו כיצד יוכלו לסייע למפעל ההתיישבות.

יעקב התקשר לארץ וסיפר על רצונם של יהודי וינה לסייע. התשובה שקיבל הייתה שלגרעינים שעלו לאלון-מורה ולעופרה חסרים ספרי תורה, והם משתמשים בספרי תורה שאולים.

כשמסר זאת למנהיגי "המזרחי" בוינה אמרו לו: "בזה נוכל לעזור בנקל. יש לנו כאן מחסן שבו שמורים ספרי תורה שניצלו מבתי כנסת שהתרוקנו בימי השואה. בוא עמנו למחסן וקח ספרי תורה".

בשעה שסייר במחסן אמרו לו מלווי: **"יש פה גם ספר תורה מיוחד עשוי מעור צבי. הוא פסול, אבל כדאי לך לראות אותו"**. כששמע את המילים האלה קפא דמו בעורקיו.

הוא קרוי על שם סבו, ר' יעקב-מאיר הלמן ממונקאטש הי"ד. הסב הצליח לעבור את כל איימי השואה ואת זוועות מחנה ההשמדה אושוויץ ולשרוד. לקראת תום המלחמה ממש הובילו הנאצים את שרידי המחנות ל"צעדת המוות" הידועה. יעקב-מאיר, שהיה חלוש וחולה, בקושי הצליח להתקדם, וחייל נאצי ירה בו למוות.

יעקב שמע כמה וכמה פעמים את הסיפור הטרגי על מות סבו. גם סיפרו לו כי **בכל משך שהייתו של סבו במחנות ההשמדה היה שמור עמו ספר תורה קטן, שנכתב על קלף עשוי מעור צבי**.

בספר התורה הזה היו היהודים קוראים בשבתות ובחגים במחנה אושוויץ. **כשנרצח הסב היה ספר התורה מוסתר בכיס מעילו, צמוד לליבו**.

כאשר ספר התורה הקטן הוצג לפני יעקב, סיפר למלווי את סיפורו של סבו. "סבי נרצח בשבוע שבו קראו את פרשת תזריע-מצורע. הבה נגלול לשם", הציע.

הם גללו את הספר למקום ההוא ונשימתם נעתקה: **בדיוק ביריעה ההיא נראו היטב כתמי דם!** "זה היה רגע מצמרר. הרגשנו ממש את אצבע אלוקים ששלחה אותי לשם כדי לאתר את ספר התורה של סבי", הוא מספר.

יעקב אמר עוד למלוויו כי דודו, שהיה עם סבו באושוויץ, סיפר לו שהם עשו שאלת רב על כשרות הספר, מפני שעצי-החיים שלו היו עשויים ברזל וזה החליד, והחלודה פגעה בכתב בתחילת הספר ובסופו.

הוא גלל את הספר לתחילתו ולסופו, ואכן, בדיוק כפי שסופר לו, נמצאו שם סימני חלודה שפגעו בכתב. "ההתרגשות הייתה עצומה", אומר יעקב. "כשנרגענו מעט עלינו לקומה העליונה, הנפתי את הספר למעלה ואמרתי קדיש לזכר סבי".

ספר התורה שמור כיום בביתו במושב חמד. הוא הזמין בעבורו מעיל חדש ועליו נרקם באותיות זהב גדולות: **"וחי בהם"**. מתחת לזה נרקמה רשימת המקומות שבהם נדד הספר:

"ויהי בנסוע הארון - מונקאטש, אושוויץ, וינה, רמת-גן, קדומים, חמד".

אמנם הספר אינו כשר לקריאת התורה, אבל הוא נושא עמו סיפור מופלא של אמונה, דבקות בתורה והשגחה פרטית. "ספר התורה הזה יוסיף בע"ה ללוות את המשפחה שלנו מדור לדור".

יעקב מאור אוזח בספר התורה של סבו. צילום: יאיר מאור. [א67]

הרס וחורבן של בית הכנסת טלומצקי- ורשה [2א]

חיילים אמריקאים יהודים מתפללים עם ספר תורה בביתו של שר התעמולה הגרמני, ג'וזף גבלס, יד ימינו של היטלר, שותף פעיל מאד בתהליך ההשמדה הפיזי והרוחני של העם היהודי. המקום: העיר מנשנגלאדברך-גרמניה, 18.3.1945.

במעשה סמלי זה, הביעו החיילים קבל עם ועולם, שלא ניתן להכחיד את רוח היהדות וערכיה.

גלגולו ודרכי הצלתו של ספר תורה מתקופת השואה ועד הגעתו לארץ ישראל

שרית אמיחי הביאה את הסיפור הבא

באתר האינטרנט aish [68]:

**מטעמים השמורים עמה, החליטה שרית אמיחי
לא לחשוף את זהות האנשים. וכך היא כתבה:
"הסיפור הינו אמיתי לחלוטין, ואירע בשמחת תורה האחרון,
בבית כנסת קטן, אי-שם, במרכז הארץ".**

שמחת תורה בבית כנסת חסידי קטן, אי-שם בארץ. הגבאי דופק על הבימה,
ספרי-התורה מוצאים מארון הקודש וחלוקתם לקהל המתפללים מתחילה.
ראשון, מזמינים את רב בית הכנסת לבוא ולקבל ספר תורה להקפה ראשונה.
הרב מניע בראשו, ואומר לגבאי: "לא הפעם". הגבאי מתפלא, אך ממשיך הלאה
בחלוקה.

הקפה ראשונה

ציבור המתפללים מזמר ושר, והרב, קם ממקומו, בידיו הוא מחבק ספר תורה
שגודלו כגודל כף היד. ספר תורה קטנטן. הוא מאמץ אותו אל ליבו בחום -
ורוקד. רוקד ושר. מקיף עם הקהל את הבימה שוב ושוב. עיניו מאירות וידיו
מחבקות ומלטפות את ספר התורה.

ילדים ניגשים ומנשקים את ספרי התורה בזה אחר זה. הרב מנמיך את
ספר התורה הקטן שלו, והם משתאים. נותנים נשיקה וממשיכים לספר התורה
הבא.

מבטים מוחלפים, אף אחד מן המתפללים אינו יודע מניין צץ ספר התורה הקטן.
בין הקפה שנייה לשלישית, **מעוז אחד הצעירים ושואל: "הרב, מהיכן**

"הספר?" הרב מחי"ך, נושק לספר התורה ואומר: "לפני ההקפה האחרונה, אספר לכם את סיפורו של ספר התורה המיוחד הזה".

ההקפות נמשכות, הרגליים נישאות ומרקדות, הפיות מזמרים וספרי התורה עוברים מיד ליד. הילדים, מקבלים "עלייה", ממתקים וסוכריות נושרים, ריקודים נלהבים, זמירות וניגונים. שמחה של תורה בבית כנסת.

לפני הקפה אחרונה, הקיפו המתפללים את הרב והמתינו לסיפור. הרב, הביט בספר ובקהל בחיבה וסיפר:

אבי, זכרוננו לברכה, עבר תלאות רבות וייסורים קשים ומרים במהלך מלחמת-העולם השנייה. באחד הימים, בעודו שוהה במחנה עבודה, חלפה על פניו קבוצת יהודים, מלווה בחיילי אס.אס. חמושים. אחד מהיהודים הצליח לחמוק מן השורה, פנה אל אבי ותחב לידי חבילה עטופה בבד גס ואמר:

"קח! קח מהר!!! הם לוקחים אותנו ולא נחזור. זוהי דרכנו האחרונה. קח ושמור על זה! אני מצווה עליך! הם בני למעלה ממאה שנה. זוהי צוואתי לפני מותי. ר' י"ד, שמור עליהם מכל משמר!"

כל האירוע הזה ארך שניות מועטות בלבד. אחד החיילים שהשגיח על הקבוצה, הבחין ביהודי שהתחמק והחזיר אותו במכת רובה אל השורה: "שנעל! יודע! שנעל!" [מהר, יהודי. מהר].

אבי נסוג, כשהוא אוחז בידו חבילה לא מזוהה. בפניה כלשהי, הוא פתח את קישורי הבד, ולתדהמתו הרבה גילה שני ספרי תורה זהים ויפהפיים. קטנטנים. גודלם, כגודל כף יד.

אבי שיתף חבר קרוב במעשה, ושניהם החלו לתור ולחפש אחר הדרך הטובה ביותר לשמור על ספרי התורה, לבל יגיעו לידיהם של המרצחים הגרמנים.

הפתרון שנמצא היה יצירתי במיוחד: הם שברו את עצי החיים של ספרי התורה [מוטות האחיזה מעץ, עליהם מגולגל ספר התורה], וגללו את הספרים באותה צורה שגוללים מגילה. בגליל אחד, במקום בשניים המקובלים.

את שולי המכנסיים הם תחבו בגרביים, כדי להגן על עצמם מהקור העז, **ואת ספרי התורה, הם שלשלו לרווח בין הברכיים למכנס.** כך היו ספרי התורה צמודים לרגליים והגרביים הגנו עליהם, לבל יצנחו ויפלו מטה. **בצורה זו, כשספר תורה צמוד לכל ברך, הסתובב אבי ימים רבים במחנה, כשרק חברו יודע על קיומם של ספרי התורה.**

בוקר אחד, הבחינו השניים כי הגרמנים עורכים חיפוש על כל אסיר ואסיר, על מנת לגלות אוכל וחפצים מוברחים. בלית ברירה, הם חילצו את ספרי התורה מן המכנסיים, ומיהרו לקבור אותם באדמה, כשהם מסמנים לעצמם סימנים רבים ככל האפשר, על מנת שיוכלו לאתר לאחר החיפוש הדקדקני של הגרמנים ויום העבודה הארוך, את מקום הטמנת הספרים.

היום חלף לאיטו. הלילה גם הוא עבר. רק למחרת הם הצליחו להגיע למקום בו טמנו את ספרי התורה. **במהירות חפרו באדמה, וגילו ספר תורה אחד בלבד. הספר השני – נעלם.**

עיון מדוקדק בספר שנמצא הראה, שהספר מונח באותה הצורה בה טמנו אותו השניים, אך היריעה האחרונה – חסרה. בדמעות, הם נשקו לספר, גללו אותו ושבּו להסתיר במכנס. צמוד לברך ומעל לשולי הגרב. כך, שרדו אבי וחברו הטוב את המלחמה. הם וספר התורה הקטנטן.

בתום המלחמה, נשא אבי את אמי לאישה. ברית המילה הראשונה שנערכה במחנה העקורים "ברגן-בלזן" – הייתה שלי. אני הייתי התינוק הראשון שנולד במחנה לאחר המלחמה. התינוק הראשון, ששמע יהודים שעברו את אימי המלחמה, איבדו את כל אשר להם, וזעקו מעמקי ליבם השותת: "בדמיך חיי... בדמיך חיי...".

הוריי היגרו לארצות-הברית עמי ועמם ספר התורה. גם החבר של אבי הגיע לארצות-הברית, והקשר עימו נשמר לאורך השנים.

לפני שנים ספורות, הלך אבי לעולמו. כשקמנו מן ה"שבעה" ופתחנו את צוואתו, ראינו שאת ספר התורה הקטנטן הוא הוריש לבנו בכורו. לפעוט שנולד ב"ברגן-בלזן" - ולחבר שסייע לו לשמור על הספר, לאורך המלחמה. ניגשתי לבקר את חברו של אבא בבית האבות בו הוא שוהה. סיפרתי לו על הצוואה, וצינתי ששנינו היורשים של ספר התורה. החבר, נענע בראשו ואמר: **"קח לך את הספר, מנחם. שמור עליו. תעלה אותו איתך לארץ ישראל. שם מקומו. אני את חלקי, כבר מילאתי. עכשיו תורך".**

והנה, יכולים אתם לראות בעצמכם: זה ספר התורה, שהעניק אותו יהודי, שאינני יודע את שמו, לאבי. בדרכו האחרונה למוות, הוא מסר את הספר הלאה.

זה הספר שנטמן יחד עם ספר נוסף באדמה, בזמן החיפוש של הגרמנים. זה הספר שנמצא, וזה הספר שחסרה בו היריעה האחרונה. הוא פסול לקריאה, אבל הוא קדוש בקדושה מיוחדת. בקדושה של מסירות נפש, של יהודים יקרים וטהורים שמסרו את נפשם כדי להצילו.

לא יכולתי בשמחת-תורה להשאירו בבית. הייתי מוכרח להביא אותו אל בית הכנסת ולרקוד עימו. הוא מסמל בעיניי, את מה שעבר על העם המיוחד והמיוסר הזה, מיום שקיבלנו את התורה על הר סיני.

מיד ליד, העבירו המתפללים את הספר. כל אחד נשק לו בחרדת-קודש ובזהירות. הגבאי חזר למקומו ליד הבימה, וספרי התורה של בית הכנסת, חולקו למתפללים, כדי לרקוד בהקפה השביעית והאחרונה.

יהודי קשיש, הנעזר במקל על מנת לצעוד, פנה אל הרב: "בבקשה, הרב, כבר שנים שאינני רוקד עם ספר תורה בשמחת-תורה. מפאת הכובד, אינני מסוגל לאחוז בספר תורה בכוחות עצמי. היכול אני לרקוד בהקפה האחרונה עם ספר התורה שלך?"

יהודי נוסף נגש אל הרב ומלמל: "כבוד הרב, אני רק נגר פשוט. אבל, אם ירצה ה', במוצאי החג, אבנה ארון קודש קטן ומיוחד לספר התורה. ספר תורה לא יכול להיות מונח סתם ככה. בסדר, כבוד הרב?"

וסופר סת"ם, המתפלל בקביעות בבית כנסת זה, שישב כל העת והחריש, ביקש מהגבאי להמתין לו, קודם שיתחילו לשיר:

"יודע הרב ויודעים כולם, שאמי נפטרה לפני חודשים ספורים. אבל אינכם יודעים, שאמי הייתה בין הבודדות ששרדו את ניסוייו של מנגלה ימ"ש, באושוויץ. אני מבקש ממך, שתעניק לי את הזכות, לתקן את ספר התורה ולהשלים את היריעה החסרה, לעילוי נשמת אימי. זהו החסד האחרון, שאוכל לגמול עימה..."

"אם ירצה ה', ר' יוסף. במוצאי החג נשוחח. בא נצטרף למעגל, נרקוד ונשמח עם התורה..." חייך הרב.

"הקפה ז'", חכרזי הגבאי

יהודי קשיש, ששנים לא אחז ספר תורה בידיו, רקד ופיזז כאיש צעיר, כשהוא מנשק ומלטף ספר-תורה קטנטן.

נגר פשוט, שבמוחו כבר נבנתה תמונת ארון הקודש המתוכנן, אחז בידו של סופר הסת"ם שדמע וקיווה לעשות נחת-רוח אחרון לאימו, ניצולת אושוויץ. והרב, התינוק הקטן שנולד ב"ברגן-בלזן" לאביו ששמר על ספר התורה לאורך שנות המלחמה, אחז בידי המתפללים. כולם, הושיטו ידיים וסגרו מעגל.

משה פורת: גלגולו של ספר תורה ששרד את השואה סיפורו של נער שעלה "שם" לתורה

הדברים המובאים להלן, נשלחו אלי מידיד, יהודי יקר ששמו **משה פורת**, ניצול שואה, איש עדות, המרבה לספר על קורותיו בשואה לתלמידים בבתי-הספר ולמשתתפי המשלחות היוצאות לגיאיות ההריגה בפולין. וכך הוא מספר:

עשרה בטבת אשתקד. המקום – ישיבת ההסדר "שדמות נר"ה" במושב שדמות מחולה אשר בבקעה. הגעתי למתן שיחה לרגל "יום הקדיש הכללי" לקדושי השואה, ע"פי הזמנת הר"ם ר' אלישע פיקסלר וראש הישיבה ר' שלמה רזנפלד, שליט"א. במרכז השיחה **עמד סיפורי, סיפור של נער כבן 13 שעבר את השואה ובחסידי השם שרד, ניצל ואחר תלאות רבות הגיע לחוף מבטחים לארץ ישראל.**

אחד הפרקים בתולדותי בתקופה "ההיא" **הינו בר-המצוה שלי** שב"בית חרושת ללבנים" בפאתי העיר דברצן אשר בהונגריה. במסגרת "חגיגת" בר המצווה זכיתי והנחתי תפילין "בעצם היום הזה", ר"ח תמוז תש"ד, שחל ביום רביעי בשבוע. כעבור 3 ימים, בשבת קודש פרשת קורח, אף עליתי לתורה.

בר מצווה במרתף של משרפת לבנים

....היום יום רביעי בשבת ל' סיוון, א' דר"ח תמוז תש"ד – 21 ביוני 1944 למניינם. השעה מוקדמת ביותר. זמן עלות השחר. המקום: בית-החרושת ללבנים – **גטו דברצן**. מסביב-מסביב, על פני השדה, שרועים, מקובצים רבבות יהודים: שישים אלף. ואולי שבעים אלף. רק יומיים לפני כן גורשנו מעירנו.

אני מתעורר. משהו נגע בכתפי וטלטלני רכות. נותקתי מן החלומות והנה אני רואה את דודי, פעטער זיסמאן, אחי אמי, גוחן מעלי. והוא לוחש לי בקול עדין, אך נחוש:

"מוישה'לה... מוישה'לה!" קורי השינה האחרונים מסתלקים ממני. "מוישה'לה", הוא לוחש לי, "האם אתה יודע שהיום יום הבר-מצווה שלך? האם אתה מוכן להניח היום תפילין ולהתפלל?".

התמהמהתי מעט בתשובתי. הפניתי את ראשי לצדדים. מסביבי ולידי שוכבים בני המשפחה: אמא, אחי הבכור שבח – מצד אחד; ומן העבר השני – פנינה אחותי ושני הקטנים, אשר ודני. אני נועץ עיני בהם באפלולית השחר ומקשיב לנשימתם. הם ישנים. אין עדים לדראמה המתחוללת בקרבי, מלבד דודי.

"אני מוכן!" לחשתי לדודי בקול ברור.

הוצאתי את התפילין מתוך תרמיל הגב – אלו התפילין שאבא קנה בחופשתו האחרונה, לפני שנכנסו הגרמנים לעיר וסגרו אותנו בגיטו – שממנו גורשנו לפני יומים. היו אלה תפילין חדשות, תפילין לנער שהגיע למצוות.

בשבועות האחרונים, בגיטו המצומצם והדחוק שבו שהינו, למדתי את הדינים המיוחדים הקשורים לתפילין, להתנהגות מתאימה, לסדר הנחתן, נישוקן והסרתן. התאמנתי בכריכת רצועות התפילין על הזרוע החשופה ועל אצבעות כף-ידי השמאלית, ואף כי יכולתי להניח את התפילין בשבועות שקדמו להיותי בר-מצווה, כפי שזה נהוג בקהילות ישראל, הרי נמנעתי מכך, כי רציתי להניח את התפילין **לראשונה כשאבא לצידוי!** אלא שאבא נלקח מאתנו, והנה הגיע יום שבו אני **חייב במצוות** – ואין לדחות עוד את הנחת התפילין.

אלא – שדא עקא – זו הצרה: בהגיענו לגטו דברצן נמסרה הודעתו של מפקד המחנה על הטלת איסורים שונים, ביניהם – החזקת כלי פולחן, לבוש דתי ומנהגים פולחניים. וזה כלל: ספרי תורה וספרי קודש, טליתות ותפילין, הדלקת

נרות שבת ותפילה בציבור. וכל זה בנוסף לאיסור גידול זקן ופיאות. ואף עונש "מתאים" נקבע: כל העובר על אחד מאיסורים אלה – יענש ב- 75 מלקות!.

הכנסתי את נרתיק התפילין אל תוך חולצתי, הכנסתי לשם גם סידור-תפילה, וכאשר ידי נתונה בתוך ידו של דודי, פילסנו לנו דרך בין המוני אחינו בני ישראל השרועים סביב סביב. מסתבר, כי דודי תכנן היטב את המבצע, לא היססנו בדרכנו והתקדמנו לעבר המקום המיועד: משריפת הלבנים. ירדנו אל המרתף האפל, ובתוך כוך אחד, שצוהר קטן מאיר במקצת את האפלה, אנחנו נעצרים. אני מוציא בדחילו את התפילין של יד, מסיר את תיבת-המגן, משחיל את ידי בלולאה, מברך "ברוך... אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להניח תפילין", בלחש – אבל תוך היגוי ברור – ופעטער זיסמאן היקר עונה לי ב"אמן" חרישי כזה, כמו של מקדשי השם בימי הענות. ההתרגשות שלי הלכה ונמוגה. כרכתי שבע כריכות על הזרוע ואחר-כך, תפילין של ראש, וברכת "על מצוות תפילין", ושוב "אמן" מתוק-נפלא. וכריכות של האצבע: "וארשתיך לי לעולם. וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. וארשתיך לי באמונה...".

אנחנו מתפללים. חולצים את התפילין. חוזרים למקומנו. אמא כבר חיכתה לנו. עדיין הפחד על פניה. מסתבר שידעה מה עשינו, אבל...

אמא הוציאה מתוך שקית שבתרמיל חופן חימצה מבושלת ומיובשת, "ארבעס", וחילקה זאת לכל בני המשפחה שהתקבצו מסביבנו.

חגיגת בר מצווה שכזו....

ולמחרת – יום חמישי בשבת – שוב מניחים תפילין.

וגם ביום השישי, ערב שבת.

שבת. בבוקר-בבוקר. שוב מעירני דודי. ברגיל זו שעה של לא יום ולא לילה. אני ופעטער זיסמאן – "וילכו שניהם יחדיו". אנחנו שוב במשריפת הלבנים, במרתף. אנחנו מגיעים אל גוש שחור; קבוצת אנשים נדחקים זה-אל-זה צפוף-

צפוף: מתפללים תפילת שבת. פה-ושם גם טלית. והנה – מה אני רואה! – קוראים בתורה. קוראים בפרשת-השבוע. אין שם שולחן, רק ארבעה אנשים מחזיקים בארבע הידיות של "עצי החיים" והבעל-קורא קורא כל מילה וכל פסוק בדבקות ובכוונה מלאה.

ולפתע – אני שומע לחשושים: "א בר מצוה ייגעלע" ... (נער בר-מצווה): ואז אני שומע את ה"גבאי" מסלסל בקולו: "יעעעמויד הבוחר משה בן רב יוסף לייז, חוסן בר מצוה!" (יעמוד הבחור משה בן ר' יוסף-לוי חתן בר-מצווה!).

המעגל נפתח ואני נדחף לעבר ספר התורה. דממה מוחלטת משתררת מסביב, ואני הקטן, מוישה'לה, מגיש שתי ידי לספר התורה. מחזיק חזק חזק, מנסה להתגבר על פיק-ברכיים ובקול ברור מברך:
"ברכו את ה' המבורך !"

והקהל שמסביבי, כולם, מברכים אחרי:

"ברוך ה' המבורך לעולם ועד!..."

פעמים רבות ספרתי את קורותיי באותם ימים אפלים ובין השאר את "אירועי" בר-המצוה שלי. אבל את אשר קרה בסיום שיחתי – מלווה אותי עד היום הזה. אחר שאלות ותשובות בסיום שיחתי, התקרב אלי אחד הר"מים, הרב דב כהן, מתכופף אלי ומשיח לפי תומו:

"חותנתי, אם אשתי, מרבה לספר על אותו "בית חרושת ללבנים" אשר בדברצן העיר, על ספר תורה שהיה שם ברשות משפחתה, ספר תורה שנדד איתם ברכבות המוות במחנות עבודת כפייה וזכו להגיע ליום השחרור וספר התורה הזעיר שמור איתם".

נאלמתי דום. זיעה כסתה את כל גופי. סחרחורת קלה השתלטה עלי וכבר הזיתי וחלמתי וחשתוקקתי להגיע אל אותו ספר תורה באשר הוא שם, להתפלל שם "לעלות לתורה" ולברך בשם ובמלכות התורה ואולי אף

ברכת שהחיינו ותוך כדי כך הוא מעביר לידי חוברת דקה וצנועה 7-8 עמודים, בה תיאור ספורו של אותו ספר תורה.

גלגולו של ספר תורה

כבר שקטו קולות הנפץ והרעם של מלחמת העולם הראשונה, החיילים חזרו לבתיהם, אווירה פסטורלית שרתה על המישור הגדול של MAGYAR - ALFOLD באמצעו של מישור פורה זה שוכן כפר הנקרא בשפת יושביו KABA.

בין תושבי הכפר המתפרנסים רובם ככולם מעיבוד אדמתם, יושבת קהילה יהודית מבוססת, בת כ-70. משפחות על נשיהם וטפם, אשר עוד אבותם ואבות אבותם התישבו במקום זה וחיו במשך דורות בשלום עם איכרי הכפר, השתלבו יפה בנוף החברתי והכלכלי שלו, וחיו את חייהם הקהילתיים בשלווה יחסית, ללא הפרעה.

בית כנסת, מקווה, בית ספר יהודי, שוחט המשמש ש"צ ומו"צ, מלמד, מורה ושמש הבטיחו את חייה היהודיים של הקהילה בדרך המסורת האורטודוקסית הטובה. **בבית הכנסת שבעה ספרי תורה בגדלים שונים.** כולם מקושטים בכלי קודש של כסף, כידה הטובה של קהילה מבוססת בעידן ההוא.

לימים, בעלי בתים צעירים ונוער מתבגר החליטו לייסד מנין משלהם בשם "תפארת בחורים", וקבעו משכנם בחדר רחב ידיים בביתו של תלמיד חכם דגול ואמיד אשר שימש להם מורה דרך ועמד בראשם.

ספר התורה הקטן ביותר מתוך השבעה עבר איתם למשכנם החדש, שם קיימו שיעורי תורה וערכו תפילותיהם בשבתות וחגים. אחדים שידעו לקרא בתורה שימשו "בעלי קריאה" בתורנות, ואחד מהם היה אבי מורי ז"ל ר' מנחם יוסף צ'יללאג (בר-כוכבא) בעוד אני כותב שורות אלה – הייתי בתקופה זאת תינוק של בית רבן.

כך חלפו השנים בין שתי מלחמות העולם תוך שגרת החיים הקהילתיים, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. ואז, החלו נושבות רוחות רעות של אנטישמיות הולכת וגוברת בקצב מהיר. חוקים אנטי-יהודיים נחקקו בזה אחר זה.

שלוש שנים אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה, נלקח אבי מורי למחנה עבודה – עבודת כפיה – והובל לערבות אוקראינה עם אלפי גברים יהודים, בעודו בן 42 בלבד, ובסוף שנת 1942 נרצח באכזריות בידי הקלגסים ההונגרים בדלתא של הנהר דון ברוסיה ליד העירה לישקי. אבי מורי ר' מנחם יוסף בן מרדכי הי"ד.

ובאביב, ב-19.3.44, יום שלא ישכח, נכנס הצבא הגרמני להונגריה. זה היה המפנה הטראגי שקירב את הקץ, ואכן כעבור חודשיים, מיד לאחר פסח, הגיע צו פינוי יהודי הקהילה ממקומינו לגטו בעירה סמוכה – NADUDVAR. שוו בנפשכם: בתאריך הנקוב, באשמורת הלילה, סמוך להנץ החמה, ניצבת שיירה ארוכה של יהודי הכפר על נשיהם וטפם ברחוב הראשי של הכפר, עם חפציהם החיוניים ביותר, בעוזבם את ביתם, רכושם, וכל אשר להם, מוקפים בידי ז'נדרמרים הונגרים מלאי שנאה ואכזריות. **ואנו הבחורים, שבעת ספרי התורה בידינו**, ביניהם גם זה הקטן, כולנו מחכים לפקודת תזוזה. הפקודה באה, והשיירה החלה לנוע, זקנים וזקנות בעגלות, אחרים ברגל. כך נדדה קהילה שלימה, שפעם הייתה מפוארת ופורחת, **וכך הגיע ספר התורה הקטן שלנו לבית הכנסת בגטו NADUDVAR**, מקום משכנו החדש. אך לא לזמן רב ניתן לו מנוח.

לא עברו ששה שבועות כאשר הגיעה שוב פקודת תזוזה, ויהודי שתי הקהילות של KABA ושל NADUDVAR גם יחד היו צריכים לנוע הלאה לגטו DEBRECEN, באותם תנאים קשים ומחפירים שהיו מנת חלקם של כל הקהילות היהודיות ברחבי הונגריה.

בימים קשים אלה היה ראש הקהילה של גטו NADUDVAR, מי שלימים נעשה חותני, ר' נתן יהודה קליין.

הציוד – חבילת נוודים – נעשה בכל תזוזה יותר ויותר מצומצם, הן בשל הגזרות האכזריות, החיפושים וההחרמות מצר הז'נדרמרים ההונגרים, והן בשל השיקול הפרקטי, כי בתרמיל האחד לנפש שהיה מותר לשאת על הגב, צריך היה לדחוס את החיוני ביותר לקיום הפיזי הפשוט, הן בבגדים והן בדברי מאכל שלא במהרה מתקלקלים. וכל זה בכמות ובמשקל שניתן לשאת תוך מסע רגלי.

ר' נתן יהודה קליין, ראש הקהילה, כאמור, מחליט בליבו החלטה נחושה, **כי הוא יציל לפחות אחד מספרי התורה של הקהילה המאוחדת ויקח אותו איתו בכל אשר גורלו יוביל אותו. הבחירה נפלה כמובן על ספר התורה הקטן ביותר מבין כולם.** כך שבתרמילו תפס מקום של כבוד ספר התורה הקטן שהובא מ-KABA. אמרנו "מקום של כבוד", אך למעשה היה זה מקום של עוד בגד או דבר מאכל, ובכל זאת **אמר האיש בליבו כי כשם שהוא עושה את הבלתי אפשרי להציל את ספר התורה, כך תנצל משפחתו בזכות ספר התורה.** משפחתו מנתה, מלבד אשתו החולנית, לאה, עוד שבעה ילדים. אולם הבת הגדולה הנשואה והבן הגדול לא היו איתם, שכן הבת, שרה, התגוררה בסלובקיה לאחר נישואיה, ונשלחה לאושוויץ יחד עם שאר יהודי סלובקיה, והבן, משה יעקב, נלקח למחנה עבודת כפייה.

כך החל המסע הגורלי לדברצן ומדברצן לאושוויץ. **ואז אירע הנס הראשון. מסילת הברזל שהובילה לכיוון אושוויץ הופצצה זאת הפעם האחת והיחידה בכל משך מלחמת העולם השנייה, והנאצים נאלצו להחזיר את הרכבת בה נדחסה משפחת קליין עם אלפי יהודים אחרים. כל השיירה הוחזרה לכיוון אוסטריה ונעצרה בעיירה האוסטרית STRASSHOF.**

השיירה, אלפי יהודים על זקניהם נשיהם וטפס, "אוכסנו" בלב יער תחת כיפת השמים ליד העיירה. באותו לילה – ליל שבת היה – ירד גשם זלעפות במשך שעות ארוכות וכולם נרטבו עד לשד עצמותיהם באין מגן. ואף על פי כן למחרת התאסף מנין, וקיימו את תפילת השבת ומצוות קריאה בתורה כהלכתה, **מתוך**

ספר התורה האחד והיחיד שהיה בכל המחנה הגדול הזה, הספר הקטן של ר' נתן יהודה קליין.

כאן אירע הנס השני הגדול אשר קבע את גורלה של משפחת קליין – מבלי שהם היו מודעים לכך.

נציג משפחה מתוך משפחת האצולה האוסטרית הגיע למקום וביקש מאת השלטונות פועלי חקלאות לעבודה בחווה שלהם ב-RIGERSBURG, כי הפועלים המקומיים היו מגויסים לשרות צבאי.

ר' נתן יהודה קליין, עתיר ניסיון בעבודה חקלאית וברוך בחוש הישרדות, הציע מיד את שרותו ושרותם של בני משפחתו ועוד אחדים מכפרו לבצע כל עבודה חקלאית על הצד הטוב ביותר. ההצעה התקבלה והמשפחה הועברה לחוות האצולה ב-RIGERSBURG.

קיץ וחורף עבדו בני משפחת קליין באותה חווה, לשביעות רצון המעבידים, ובתנאים יחסית אנושיים לעומת גורלם של אחינו בני ישראל בתקופת השואה, **וספר התורה שמור איתם כל העת.**

לקראת סוף המלחמה נאלצו בעלי החווה להיפרד מעובדיהם הטובים, ומשפחת קליין מצאה את עצמה **בטרַזֵינְשֵׁט**, מחנה הריכוז הידוע לשמצה. אך המזל ויד ההשגחה חברו יחד, והמשפחה עם כל עצירי המחנה שוחררו בידי הצבא האדום. המלחמה תמה, הגיעה העת לחזור להונגריה ולוודא מי מן ההורים, אחים, דודים ובני דודים נשאר בחיים.

שמחה וששון היו מנת חלקם של בני משפחת קליין כשמצאו את הבת שחזרה מאושוויץ ואת הבן, שלא היו אתם כל תקופת המלחמה, בחיים. וכך חזרו לביתם ב-NADUDVAR כשהמשפחה המצומצמת, הורים ושבעה ילדים – ביחד. יגון ושמחה עורבבו יחד, מצד אחד שמחה כי כל משפחת קליין על שבעת ילדיהם – שלשה בנים וארבע בנות – ניצלו, אך אבלה על סבא, סבתא, דודים ובני דודים שלא חזרו. נשמתם הטהורה עלתה עדן עם ששה מליוני אחינו. **ספר התורה**

הקטן חזר לארון הקודש בבית הקטן של משפחת קליין כי בית הכנסת עוד לא היה במצב תקין, ויהודים מעטים בלבד חזרו לכפר.

בשלב זה, אני, כותב שורות אלו, חוזר לתמונה. במשך כל התקופה הנוראה הזאת, הייתי יחד עם בן אחד ממשפחת קליין, שמו משה יעקב, אשר היה לי כאח ואם אפשר גם יותר מכך, בהיותינו במחנה עבודת כפייה. בהתחלה בפיקוח ההונגרים, ולאחר מכן תחת נוגשי ה-T.O.D.T. האוסטרי. אמי מורתי עוד טרם חזרה מאושוויץ, וגם לא ידעתי אם היא נשארה בחיים. בחודשים אלה של המתנה לחוזרים, הייתי בן בית אצל משפחת קליין, ונהייתי מהכנסת אורחים לבבית ביותר אצלם.

המשך הדברים אשר יסופרו כאן, הוא לאחר הפסקה של מספר שנים. בינתיים כל משפחת קליין הצליחה לעלות ארצה, וכן גם אני יחד עם אמי מורתי. **התמונה הבאה היא בירושלים עיר הקודש, אליה הגיע ר' נתן יהודה קליין, רעייתו ושבעת ילדיהם, כמובן עם ספר התורה הקטן שעבר איתו את כל התלאות, הן של השואה והן של העלייה לארץ. מיקומו של הספר הוא כעת בבית הכנסת העתיק האשכנזי בשכונת ימין משה בירושלים.**

בתקופה זאת אני כותב שורות אלו ומחדש את קשרי עם משפחת קליין, והלא כבר נאמר שזיווגים נעשים משמים, נשאתי לאישה אחת מבנות המשפחה ושמה בישראל צביה שתחי', היא החמישית מבין שבעת ילדי המשפחה, ונולד לנו בן במז"ט, ושמו בישראל מנחם יוסף.

בזמן הזה קיבל חותני ר' נתן יהודה במתנה עוד ספר תורה מחתנו ר' משה ברגר, אשר הביא את הספר ממקום הולדתו, בצ'כוסלובקיה. כאשר הוא, חותני היקר בעל שני ספרי התורה, מעתיק את מושבו משכונת ימין משה לשכונת רחביה בירושלים, עיר הקודש, **ספר התורה הקטן שוב משנה את מקומו, ושוכן כבוד בבית הכנסת "אוהל יוסף" שבשכונת רחביה, בירושלים.**

בעת הזאת, חותני היקר כבר היה בא בימים וצווה כי בבוא עיתו, הספר הקטן יעבור לבן זקוניו, ר' חיים מרדכי, גיסי. קמתי ברוב חוצפתי ואמרתי לחותני היקר בזו הלשון: "הרי כל ימך אתה טוען כי בעיניך בני בנים כבנים לכל דבר. אם כך מדוע אינך מעמיד בשורה אחת את בניך ובני בניך גם לירושה, **כי אז תראה למי יש זכות מנה אחת יותר מכל אחד אחר לרשת את ספר התורה הקטן.** הרי לכל אחד מבניך ונכדיך יש זיקה לספר מן הצד שלך, רק לבננו, נכדך, מנחם יוסף שיחי' (יוסי) יש זיקה משני הצדדים, הן מצדך והן מצד השני (אבי מורי)".

ראיתי מיד על פניו של חותני היקר כי עקרונית הכיר בצדקת טענתי וכן אמר לי זאת, אך הוסיף כי את הנעשה אין להשיב כי כבר ציווה כפי שציווה. גיסי ר' חיים מרדכי בראותו את עוגמת נפשי, אמר כך: הנני מוכן לוותר על ספר התורה הקטן לטובת בנכם יוסי, בתנאי שיגדל ברוח תורה וישאר שומר מצוות גם אחרי נישואיו. כך נשמר הדבר במשך שנים.

הזמן עובר, בנינו גדל והנה כבר מגיע למצוות. **זכינו, כי בנינו קרא בפרשת השבוע (פרשת תרומה) בעלייתו לתורה בשבת בר המצווה שלו בספר התורה הקטן בבית הכנסת "אוהל יוסף"**, אותו ספר תורה אשר סבו אבי מורי קרא בו בשבתות וחגים, עוד לפני שנות דור ב"תפארת בחורים" ב – KABA, כפי שכבר סופר בתחילת סיפורינו.

אחר הדברים האלה, אסון גדול פקד את המשפחה. הבן, משה יעקב (אשר הזכרתי לעיל כי היינו כאחים במחנה עבודה) שנעשה גיסי, למרבה הצער הלך לעולמו בעודו צעיר בן 50. לר' נתן יהודה נותרו שני בנים וארבע בנות.

במשך השנים התחנך בנינו יוסי בישיבה התיכונית "נתיב מאיר", לאחר מכן בישיבת ההסדר "הר עציון", מילא חובתו בצבא, השתחרר כקצין ונשא את בחירת ליבו, רלי.

לקראת יום חתונתם הגיע מכתב מאת גיסי ר' חיים מרדכי, שהוא עדיין בעל ספר תורה הקטן, ובו נאמר: "לרלי ויוסי היקרים, קבלו את מתנתנו, ספר

התורה, שחוזר לאכסנייתו המקורית, לפאר הדורות. תזכו להעביר בשיבה טובה לדורות הבאים. מאחלים חיים סוניה והילדים".

חותני היקר, הוסיף מכתב משלו, לאמור: "אני שמח מאד מאד שאני זוכה שהמתנה היקרה מה שאני נותן לבני היקר חיים מרדכי בן הזקונים עכשיו עוד הפעם שזוכה ליתן הסכמה עם שמחת הלב שלם לנכדי היקר מנחם יוסף שהוא פאר המשפחה עם אשתו התחי' מרת רחל. בני בנים כבנים. שתזכו ביחד הרבה נחת, מעומק הלב מאחל, עד ביאת גואל צדק אמן. מסבא נתן יהודה קליין".

בימים אלה עדיין שוכן ספר התורה בבית הכנסת "אוהל יוסף" בירושלים בו נהג חותני להתפלל. כן היה מנוי וגמור בכל המשפחה שכל עוד חותני היקר בחיים לא יזוז ספר התורה ממקומו זה. בעת הזאת, יוסי ומשפחתו קבעו משכנם בצפת. ביום כ"ג בתמוז תשד"ם, החזיר חותני היקר את נשמתו לבורא עולמים. זמן מה לאחר מכן **הועבר ספר התורה הקטן לבית הכנסת "יחדיו" שבמתני"ס בלום בצפת**, שם נערכה "הכנסת ספר תורה" ברוב עם וקידוש רבא.

בעת כתיבת שורות אלו אנו עומדים בפני אירוע משפחתי, טקס בר-מצווה ועליה לתורה של בנם הבכור של יוסי ורלי, עופר בר כוכבא, נ"י, שיערך באותו בית כנסת "יחדיו" בצפת. עופר יקרא בע"ה את פרשת השבוע "כי תבוא" בספר הקטן **והרי זה הדור הרביעי אשר קורא בספר התורה הזה**. הסיפור תם ולא נשלם. יהי רצון ותקוים ברכת חותני היקר, נשמתו עדן, ותראה משפחה זאת הרבה נחת, ותזכה להעביר את ספר התורה הקטן מדור לדור עד ביאת גואל צדק אמן .

כעשר שנים היה ספר התורה בבית הכנסת "יחדיו" בצפת, ובאותן שנים קראנו בו את פרשיות השבוע בציבור פעמים הרבה.

הקהילה כולה הכירה את ספר התורה וגלגוליו, וחיבבה אותו על שום מידתו המיוחדת. (נער ממתפללי בית הכנסת, אשר הגיע למצוות השתא, התעקש לקרוא בתורה "דוקא מהספר של יוסי").

בעש"ק פ' "נשא", התשנ"ד, פגעה יד זדון בבית הכנסת ושילחה אש בהיכל הקודש ובו שלשה ספרי תורה. ביניהם ספר התורה שלנו .

**ספר התורה לא מש מזה יהודים בדרכי הצלתם והישרדותם
אנשי שארית הפליטה מרוכזים לקראת יציאה מפולין
במסלולי ארגון "הבריחה". משמאל - יהודי אוחז ספר תורה.**

מעוזבנו של אפרים דקל. [2]

ספר תורה שניצל ע"י "רב הפרטיזנים" חובא אל היער – לפרטיזנים היהודים

וכך הגיעו לתחומי היער כמה יהודים מוצלים, וביניהם יהודי ישיש שהובא **עם ספר תורה בידו. אושרו של היהודי היה כפול – הוא הציל את חייו והציל ספר תורה מחילול.**

תנאי הקיום ביער היו קשים מאד. צורכי אוכל לא היו שם, וצריכים היו להביא מבחוץ. לאספקת מחנה הפרטיזנים הגדול היו שתי דרכים: הורדה מאווירוני המלחמה הרוסיים ומסעות שוד בכפרים הסמוכים הנמצאים בידי הנאצים. בדרך הראשונה, השתמשו בעיקר לאספקת נשק ותחמושת. לאספקת מזון ומצרכים יום-יומיים השתמשו בהכרח בדרך השנייה והיו פושטים בכפרים, שהיו גם מחסני אספקה לצבאות הגרמניים.

הזקנים וקומץ הילדים הניצולים חיו על חשבונם של הפרטיזנים היהודים. הם, הפרטיזנים היו מפרישים חלק משללם, שלא יגוועו ברעב ובקור, והניצולים היו משתדלים לעזור במידת יכולתם לפרטיזנים.

תפילותיו וברכותיו של הישיש, כשיצאו הפרטיזנים לפעולות קרב, נגעו ללבם של הלוחמים היהודים שהכתירוהו בתואר **"רב הפרטיזנים"**. – אינני רב, - התנגד הזקן. אני רק שמש הייתי בבית הכנסת וכאשר הציתו הרשעים את בית התפילה, **קפצתי לתוך הלהבות והצלחתי להציל ספר תורה אחד.** שבח והודיה לשמו יתברך, שזכיתי להחזיק את ספר התורה בטהרתו עד היום!

הפרטיזנים היו באים להתפלל אל בית התפילה, ושהיה לפרטיזן "יארצייט", אחרי אבא ואימא שנרצחו, היו עורכים תפילה בציבור, הפרטיזן אומר "קדיש"

ונשבע בספר התורה, לנקום את נקמת דם היהודים השפוך, והישיש, זה רב הפרטיזנים, ענה בכוונה גדולה:

אמן ואמן!

משהפשירו השלגים ביער ושלהי האביב **בישרו את בוא הפסח**, הזכיר רב הפרטיזנים לבאי ביתו האהובים עליו כבנים. – שמעו, בני הקרים, כשם שמזונותי עליכם בכל ימות השנה, כך גם בימי הפסח הבא עלינו לטובה, אנא, השתדלו, למען השם, להשיג מעט חיטה, כדי לטחון קמח כשר לאפיית מצה! קיבלו עליהם הפרטיזנים למלא את בקשת הישיש. באחת הפשיטות בכפרים, הפקיעו אוצר גדול של חיטה והפרישו מנה הגונה למצות.

טרח הזקן לתקן טחנת יד מיוחדת ועשה בעזרתם של הפרטיזנים תנור מיוחד, הכול על טהרת חג הפסח, כשר למהדרין מן המהדרין.
– והעיקר בנים חביבים, שתבואו כולכם ל"סדר" שלנו – חזר הזקן בכל הזדמנות על הזמנתו. – שתבואו, ללא שום תירוצים ואמתלאות!
– נבוא כולנו, נבוא – הבטיחו הפרטיזנים. גם אנחנו בני אברהם יצחק ויעקב. גם אנחנו רוצים לחוג את חג הפסח ככל היהודים באשר הם שם! [א66]

חרבי מצאנז התמוטט בראותו גווילי ספרי תורה מחוללים

לאחר שהסתיים הדיכוי של מרד גטו ורשה, הובאו למקום עובדי כפייה יהודים ממחנה השמדה אושוויץ כדי לפנות הריסות ולמיין את הביזה והשלל שימצאו מבין ההריסות וגם לפרק את הבתים ההרוסים ולהוציא מתוכם חומרי בנין כדי שימכרו לפולנים.

באחד משלבי העבודה, הגיעו לפינוי הריסותיו של בית מדרש וורשאי. הדחפור פינה את ההריסות **ולפתע הוא מוציא במלגזלותיו גווילי ספרי תורה שנמצאו בתוך ההריסות ומפנה אותם לערימות האשפה שבמקום.**

בין האסירים שעסקו בעבודת הפינוי היה גם **הרבי מצאנז**. כאשר ראה, כיצד נפרשו גוויל ספר התורה בדרכם לערימות האשפה, לא היה מסוגל לצפות במעמד ביזיון וחילול ספרי תורה. **בטרם התמוטט הספיק להגיד בשפת היידיש:** "זע נאר, רבש"ע, וואס מאן מאכט מיט דיין הייליגע תורה". תרגום: "ראה נא ראה, ריבוננו של עולם, מה מעוללים לתורתך הקדושה". **סיים דבריו והתעלף.**

האנשים לידו חשו בבהילות להתיז מים על פניו ושפשפו את רקותיו, התאמצו בכל תחבולה אפשרית להנשימו ורק בקושי רב הצליחו להעיר אותו מעלפונו.

אלכסנדר קראץ, שהיה נוכח במקום סיפר: " למראה ספר התורה הקדוש בביזיונו התפלץ לב כולנו. חלק מן הגברים היהודים התפרץ בבכי. אולם הרבי מצאנז היה היחיד שפשוט התעלף כשרה את חילול הקודש. ראינו עין בעין, כמה פצע הדבר את ליבו כמדקרות חרב. [ב66]

סיפורו של שעי' קלינברג שניצל מהשואה והציל ספר תורה בן 400 שנה

שעי' קלינברג שייך לקבוצה נבחרת במיוחד – הוא אחד ממעט היהודים החיים כיום, שהופיעו ברשימתו של אוסקר שינדלר, שהתפרסמה בשל סרטו זוכה האוסקר של סטיבן שפילברג.

שעי' נולד ב-1 באפריל 1920 **בבוכניה שבפולין**, לאברהם שעי' העשל ורבקה ליבה קלינברג. בבוכניה, שהייתה ביתם של 3,500 יהודים הייתה מלאת עוני, אולם הקהילה הייתה גאה, עצמאית ונדיבה. העשירים דאגו לעניים וכולם זכו ליחס של כבוד. שעי', גבר גבוה בעל שיער חום גלי וקול מקסים. שבשלו שנותיו הוא שימש מאוחר יותר כחזן - עבר את שנות נעוריו בלימוד תורה כחסיד בבובוב, ואחר מציא את מקומו בעולם העסקים.

ביום ששי בבוקר, ה-1 בספטמבר 1939, גרמניה הנאצית פלשה לפולין. שעי' ואביו טבלו במקווה כשהצופרים החלו מייללים בעיר. משפחת קלינברג ערכה את סעודת השבת כרגיל באותו לילה, והלכה לבית הכנסת למחרת בבוקר. כשהם חזרו הביתה לסעודת היום, חיילים נכנסו לעיר ברגל ובשיירת כלי רכב.

מספר ימים לאחר הפלישה, טנק עצר ליד שעי' וגיסו, שחזרו באותו בוקר הביתה מבית הכנסת.

"מה יש לכם בתיקים?"

שעי' פתח את התיק והוציא ממנו את הטלית והתפילין.

"יום אחד נתלה אותך עם השרוכים האלה", הייתה תגובתו של החייל.

כעבור זמן קצר רוכזו יהודי בבוכניה בגטו, שם החיים היו קשים אך עדיין תוססים. אחת משתי אחיותיו של שעי' עבדה בתור משרתת בביתו של קצין S.S ובכך נחשפה למידע פנימי.

כשהחל חיסול הגטו בשנת 1941, היא גילתה שאמה ואחותה אמורות להישלח בטרנספורט למחנה המוות מיידנק. המעסיק שלה מה-S.S. התעקש שהיא תישאר לעבוד, אולם היא סירבה לנטוש את משפחתה, יצאה עימן למיידנק ושלושתן מתו שם.

החיסול התעצם במשך שנת 1942, ואביו של שעה נשלח לבסוף למחנה ריכוז שם נפטר גם הוא. שעה נותר לבדו בין 150 היהודים האחרונים שנשארו בגטו. שעה היה בין 150 היהודים האחרונים שנותרו בגטו בוכניה בשנת 1942, לפני שהוא הועבר **למחנה הריכוז בפלאשוב**, הנמצא ע"י קראקוב. בגטו, הוא עבד במפעל תחמושת, ובזכות ניסיונו זכה לתפקיד טוב במפעלו של אוסקר שינדלר מיד עם הגעתו לפלאשוב.

הודות לשינדלר, שעה עבד בביטחון יחסי, למרות שהוא זוכר היטב את **מפקד מחנה הריכוז המפורסם באכזריותו, אמן גות'**. מקרה אחד זכור לו במיוחד.

לגות' היה כלב-ציד אישי שהיה מאולץ להרוג בהתנפלות על הצוואר. כשהכלב יצא, זה היה סימן רע. פעם, גות' הורה לכלב לתקוף נער צעיר, אבל הכלב שהכיר את הנער ומאוד אהב אותו, סירב. שלוש פעמים גות' הורה לו לתקוף, ושלוש פעמים הכלב סירב. בחמת זעם, גות' ירה בנער ובכלב האהוב עליו. מאותו יום ואילך, אומר שעה, גות' השתגע לגמרי ורצח באכזריות רבה.

עובדיו של שינדלר לא פגשו בו הרבה, אומר שעה. ביום-יום הם עמדו בקשר בעיקר עם יצחק שטרן, שותפו ומזכירו היהודי. במהלך חיסול פלאשוב בשנת 1943, הורה ה-S.S. לשעה קלינברג ולקבוצת גברים **לכרות לעצמם קברים כדי להיירות לתוכם. בעודם חופרים, שינדלר עצמו הגיע לעברם בסערה כשהוא צועק: "תעצור! זה אחד העובדים שלי!" כשהוא מתכוון לקלינברג. שינדלר עצמו הציל את חייו באותו יום.**

בסופו של דבר שעה הועבר למחנה בריליץ, עם עוד כ-1,100 שמות בני מזל מרשימתו של שינדלר, שם הוא עבד תחת הגנתו עד לשחרור הרוסי בשנת

1945. עם סיום המלחמה, הוא איבד 61 בני משפחה והיה אחד מ-50 הניצולים היחידים מבוכניה.

במשך שנות עבודתו של שעה בבית החרושת של שינדלר, הוא התיידד עם האחים משה ומיכל אסיג. האחים אמרו שאם כולם יזכו להישאר בחיים, אז שעה יתחתן עם אחותם מתילדה. שעה היה סקפטי. אולם כששעה גילה שאיש לא נותר בבוכניה, הוא נסע לקרקוב כדי למצוא את חבריו, ושם הכיר את אחותם שאכן מצאה חן בעיניו. מתילדה ושעה נישאו בפרג והתיישבו במינכן.

אביזרי יודאיקה גנובים

באחד הימים שעה הלך ברחוב והבחין במחזה צורם. בעל חנות גרמני תלה בחלון הראווה של חנותו, **וילונות העשויים מטליתות**. שעה נכנס וניגש אל האישה בדלפק, הסבירה שבעלה שירת בצבא הגרמני והביא הביתה מבחר חפצים יהודיים אותם הוא אסף במשך המלחמה. שעה עמד על כך שהיא תסיר את חפצי הקדושה מהחלון ותיתן לו את יתר החפצים הגנובים, אולם היא סירבה.

"חיילים עומדים בחוץ והם מוכנים להיכנס ולעצור אותך אם לא תתני לי את החפצים", אמר לה שעה. זה אמנם היה שקר שהוא המציא באותו רגע, אבל הוא עבד. המוכרת נתנה לו את הטליתות ואוסף של תמונות, שביניהן תמונה מקורית של הרבי מבובוב.

מאותו יום ואילך, שעה נודע כמי שעמל להשיב חפצים יהודיים גנובים בכל הזדמנות, מה שהוביל אותו די מהר למפגש עם אדם בעל סיפור מיוחד.

בסוף שנות ה-30 של המאה הקודמת, הנאצים היו שקועים עד צוואר בהרס העסקים ובתי הכנסת היהודיים. כשהם הגיעו לבית הכנסת הראשי של מינכן, שכנע אותם השומר הגוי שזה יהיה טיפשי לשרוף אותו ולהסתכן בפגיעה בבית האופרה המפורסם ששכן בסמיכות.

השוער סיכן את חייו, הבריח שני ספרי תורה מהארון וקבר אותם בבית קברות של גויים. לאחר המלחמה, בית הכנסת נפתח מחדש והאיש חזר לתפקידו. הוא הוציא את ספרי התורה מקברם והחזיר אותם, אולם השנים שעברו פסלו אותם מבחינה הלכתית, ולכן הקהילה אחסנה אותם. לבסוף, החליטו רבני מינכן לקבור את השרידים, אבל קלינברג לא היה מוכן לשמוע על זה. עבורו, הם היו סמל לאמונה ולהישרדות.

חזרה לחיים

שעיה שמר אצלו את הספרים ממינכן, ומאחר יותר לקח אותם איתו כאשר היגר לארה"ב בשנת 1989 עם אשתו מתילדה, כדי להיות קרובים לבתם ולחתנם, מלכה ואהרון בלומנפלד, וחמשת ילדיהם. במשך שני עשורים, נחו ספרי התורה עטופים בשמיכות בארון העץ של משפחת בלומנפלד.

בשנת 2004, נכדתו של שעיה, עליזה (בלומנפלד) חודף עלתה לישראל. בחג הסוכות הראשון שלה בארץ, היא התלהבה מהריקוד השמח עם ספרי התורה, ולא יכלה שלא להיזכר בספרי התורה של סבא שלה בארה"ב. "כל הזמן חשבתי, האם זה לא היה נחמד אם היינו יכולים לרקוד איתם? אפילו אם אי אפשר להציל אותם, רק לרקוד איתם", אומרת עליזה, שמתגוררת היום בכרמיאל עם בעלה דב, קצין בצה"ל, ובנם נתי בן השלוש.

בשנת 2006, חמיה של עליזה החל להתעניין בספרי התורה והחליט להטיס אחד מהם לירושלים.

"עליזה סיפרה לי על ספר התורה ועל כך שאי אפשר לתקן אותו", אומר חודוף, פרשן פוליטי וצבאי שמרצה ברחבי העולם על הקונפליקט המזרחי תיכוני והמלחמה בטרור. "אני לא מומחה, אבל כשראיתי את ספר התורה, היה נראה לי שאפשר לתקן אותו".

אז הוא הביא אותו אל המומחים לשיקום ספרי-תורה במכון אות בירושלים. המומחים אומדים את גילו של ספר התורה בכ-400 שנה, אותיותיו נכתבו בסגנון ייחודי שכמעט ולא נמצא היום. הארגון, הפועל שלא למטרות רווח, אישר

שניתן לתקן את הספר, אם רק ישיג חודוף את המימון הדרוש – כמה אלפי דולרים. בשנת 2006 הוא התחיל לגייס לשם כך כספים.

באופן מפתיע, חודוף מצא את עצמו יושב ליד שולחן מול קרובת משפחה של אוסקר שינדלר, מחנכת קתולית, בדינר של הרצאות. הקרובה שהתרגשה מהסיפור, ביקשה מהכנסייה שלה לסייע באיסוף הכספים.

זה נמשך שש שנים, אולם ב-9 בדצמבר 2011, **קהילת אשחר הגלילית שמחה לקבל את ספר התורה המשוקם בשירה וריקודים.**

חודוף, ממייסדיו של אשחר, קורא לישוב הגדל בן 150 המשפחות, "מודל קהילתי בישראל" שבו יהודים דתיים וחילוניים חיים יחד בשכנות קרובה וידידות.

נחישותו של שעה, **שבסופו של דבר החזירה את ספר התורה לחיים**, בנתה מחדש גם את משפחתו. הוא מעולם לא עזב את אמונת נעוריו, והיום יש לו 9 נכדים ונינים ברחבי ארה"ב וישראל, מילדיה של מלכה בלומנפלד מארה"ב ואוסקר קלינברג מקנדה. הוא חבר אהוב בכולל המקומי באזור מגוריו, ולמרות שהוא עזב כבר מזמן את הקריירה בת 45 השנים שלו בתור חזן, קולו העוצמתי נשאר מרכיב חשוב בחתונות ומסיבות בר מצווה משפחתיות, כמו גם במפגשים של ניצולי שואה, שם הוא אומר לעתים קרובות קדיש ואל מלא רחמים באופן מעורר השראה.

"אני זכיתי במתנת חיים. בהצלה", אומר שעה קלינברג, **"גם לספרי התורה האלה הייתה הזכות לחיות. לא יכולתי לעזוב אותם רק בגלל שמישהו אמר שהם ישנים מדי".**

היום, אחד מספרי התורה האלה חי שוב במולדת היהודית, סמל לתקווה ולידה מחדש למעלה משבעה עשורים אחרי תחילת השואה. ספר התורה השני ממינכן, בצירוף ספר נוסף שניתן לקלינברג לשמירה במחנה עקורים אחרי המלחמה, נשאר בארה"ב.

אליזט חודוף ונתי חוגגים
את הכנסת ספר התורה באשחר

אליזט חודוף בוחן את ספר התורה
עם מומחה ממכון אות

[71]

תיאודור גולדשמידט הציל ספר תורה ומגילת אסתר שהחביא ברגל תותבת שהייתה לו

כאשר **יצחק גולדשטיין** שמע, שאני עתיד להוציא ספר זה, הוא מיהר לשלוח אלי את הסיפור ההרואי הבא:

הקצין הבכיר **תיאודור גולדשמידט** עמד נרגש עם הקב"ים שלו במגרש המסדרים של הצבא הגרמני.

לא מזמן הסתיימה מלחמת העולם הראשונה ותיאודור, שפיקד על חיל פרשים הגרמני, נלחם בגבורה ואיבד את רגלו. הוא נבחר לקבל את אות הגבורה הגבוה ביותר - מדליית "צלב הברזל". תיאודור התגאה באות הגבורה שקיבל, משוכנע בנאמנותו לארצו - גרמניה וחזר לביתו.

בנו, וולטר הפך לשחיין מעולה, זכה באליפות גרמניה ונשלח למשחקי ה"מכביה" בישראל, שם זכה במדליית הזהב בשחייה ל-100 מטר.

בינתיים השמים התקדרו. היטלר עלה לשלטון. וולטר הודיע להוריו שהוא נשאר בפלשתינה. תיאודור מודיע לבנו שהוא נשאר בגרמניה ואין לו ממה לפחד שהרי הוא "גיבור גרמניה" בעל "צלב הברזל" ואף אחד לא יעיז לנגוע בו.

לימים, תיאודור ואשתו, יחד עם אנשי קהילת פרנקפורט, נשלחו למחנה ריכוז טרזיינשטט. לפני עלייתם לטרנספורט **תיאודור הצליח להיכנס לבית הכנסת, נטל את ספר התורה ומגילת אסתר והחליט שעל אף הסיכון הגדול הוא יחביא אותם במקום הרגל התותבת שלו. וכך כאשר ספר התורה משמש במקום הרגל שלו הצליח להציל את ספר התורה.**

בשנת 1945 תיאודור פגש קצין נאצי בטרזיינשטט אשר היה תחת פיקודו במלחמת העולם הראשונה. הקצין הוציא את הזוג מהמחנה ודאג להעברתם לאנגליה.

לאחר המלחמה, עלו תיאודור ואשתו ארצה. את המגילה נתן לבנו ואת ספר התורה מסר לבית הכנסת ע"ש קדושי השואה שבקריית טבעון, שם הוא נמצא עד עצם היום הזה.

ספר תורה זה שוכן בבית הכנסת בקריית טבעון. על הפרוכת נכתב:
הספר התורה הזה ניצל ממחנה הריכוז טריזנשטט
בחדש ה' בשנת תש"ה פ"ק
ע"י ר' רפאל דוד בן יצחק הלוי גולדשמידט
טבעון ש' תשי"ד פ"ק

הקנינה "אֵלֵי אֵלֵי" נכתבה על ידי י.ל. ביאלר בורשה, תש"ח. בקהילות רבות נאמרת קנינה זו בתשעה באב.

אֵלֵי אֵלֵי נִפְשֵׁי בְּכִי
וְזַעֲקֵי בֵּת יִשְׂרָאֵל,
מִסֶּפֶד שְׂאֵי וְהִתְפַּחִי,
אֲכָלָה הָאֵשׁ בְּיִשְׂרָאֵל.

עַל טֶבַח עִם אֲשֶׁר הוּכַן,
יְסוּרֵי שְׂכוֹל אֲשֶׁדוֹת דְּמִים,
זָקֵן גַּם טַף לֹא רוּחַם,
עַל עֲקֵדָה קָרְבֵּן תַּמִּים.

עַל עוֹלָלִים גְּמוּלֵי חֶלֶב
הַמְרוֹטְשִׁים לִפִּי צוּרִים,
וְעַל דָּמָם אֲשֶׁר זָב
בְּרֹאשׁ חוּצוֹת לַעֵין הוֹרִים.

עַל הַקְהָלוֹת הַשׁוֹמְמוֹת,
וְעַל חוֹרְבָן מִקְדָּשֵׁי אֵל,
יְקוּדֵי לֶהֱבִי שִׁלְהָבוֹת,
עֲרֵי פָאָר בְּיִשְׂרָאֵל.

עַל דּוֹרוֹת אֲשֶׁר נִגְדְּעוּ,
דְּמֵי אֲבוֹת עַל דְּמֵי בָּנִים,
בְּגִיָּא אוֹשְׁבִיץ תָּמוּ גּוֹעוּ,
עַל מוֹקְדוֹת הַכִּבְשָׁנִים.

עַל כְּלוּאִים חֲגוּרֵי שֶׁקֶר,
הַנִּמְקִים בְּרַבְבוּתֵיהֶם,
בְּטֶרְבִּלִּינְקִי וּמִידְנֶק
וְאֵין מֶלֶקֶט עֲצֻמוֹתֵיהֶם.

עַל קְרוֹנוֹת צְפוּפֵי אָדָם,
אֲשֶׁר רוּפְדוּ גִפְרִית וְסִיד,
צָחִי צָמָא כְּכֹלוֹת נִפְשָׁם,
צַעֲקוּ מֵיָם וְאֵין מוֹשִׁיט

עַל בְּנוֹת אֲשֶׁר עוֹלְפוּ,
רַעֲיוֹת בְּנִפְשָׁן שִׁלְחוּ יָדוֹן,
צ"ג הַטְּהוֹרוֹת יַחֲדִיו נִסְפּוּ
וְלֹא חוֹלַל תָּם כְּבוֹדוֹן.

עַלִּי קְפוּאִים בְּשִׁדּוֹת שְׁלָגִים,
יְלָדִים רַפִּים בְּחִיק אִמָּהוֹת,
וְעַל קְדוּשִׁים הַשּׁוֹאֲגִים,
קְבוּרֵי חַיִּים מִתּוֹךְ בּוֹרוֹת.

עַלִּי גּוֹיִלִים הַמְּחוֹלְלִים,
בְּיָדֵי נֹאצִים מְנַאֲצֵי אֵל,
טְרוּפִים קְרוּעִים וּמִגְאָלִים
בֵּין אֲשֻׁפְתוֹת וְאֵין גּוֹאֵל.

עַל צְדִיקִים עָנְוֵי עוֹלָם,
נְדִיבֵי עִם הוֹגֵי תוֹרָה,
בְּתֹאֵי רַעַל נֶחֱנֵק קוֹלָם,
נִפְלָה כְּבֹתָה הַמְּנוֹרָה.

עַלִּי נַעַר פְּרָחֵי הָעָם,
חֲלוּצֵי קֶרֶב, כְּפִירֵי מָרִי,
מוֹל זְדוֹנוֹת שׁוֹפְכֵי הַדָּם,
הַשְׁתַּלְּהָבוּ רִשְׁפֵי חָרִי.

עַל נִהְרוֹת דָּם וּבְכִי,
נִקְמַת בְּרִית בִּלְבַב שְׁמוּרָה,
בְּקֶרֶב גִּטּוֹ לֹלָא רְהִי,
נֶחֱשֵׁף הָעֵז טְמִיר גְּבוּרָה.

עַלִּי קְדוּשׁ הַשֵּׁם וְעָם,
וְעַל נִקְמַת דָּם טְהוּרִים,
בְּתַעֲצוּמוֹת מִסְּרוֹ נִפְשָׁם,
לַחֲמוֹ נִפְלוֹ הַגְּבוּרִים.

עַלִּי גְבוּר עַל בְּמַתִּי עַד,
כְּנֵר תַּמִּיד בְּהוֹד זְרָחִים,
כָּל נֶטֶף דָּם קָרְבֵּן לְשֹׁד,
נִזְכָּר עַד נֶצַח נֶצַחִים.

עַל שֹׁבֵר עִם נִשְׂא קִינָה,
כְּבוֹלֵי יָגוֹן עֲטוּיֵי שׁוֹאָה,
הַלְנִצָּח תִּאֲפִיל שְׁנָאָה
וְלֹא תִפְרֹשׁ הַנִּגְהָה.

רְאֵה אֱלֹהִים עוֹרֵי צַפֵּד
נִפְל לְבִי שׁוֹנְאֵי קָמִים,
הַקְשִׁיבָה שׁוֹעֵי חִישָׁה מִפְּלֹט,
הַצִּילָה נִפְשֵׁי מֵאֲנָשֵׁי דְּמִים.

סגירת מעגל:
החזרת העטרה וכבוד ספר התורה
לאחר השואה

פרל בניש בסיום ספרה "הרוח שגברה על הדרקון"
בזרה לספר על הישרדותה והכנסת ספר תורה
בקהילתה לזכר קדושי השואה. היה במעשה זה
סימבוליקה רבה.

החזרת העטרה וכבוד ספר התורה לאזור השואה.

המצווה האחרונה שהצטווה עם ישראל בסיום ספר
דברים הייתה כתיבת ספר תורה, כפי שכותב
בעל ספר הזינוך במצווה תרי"ג: "שנצטוונו להיות
לכל איש מישראל ספר תורה. אם כתבו בידו –
הרי זה משובח ונאהב מאוד, וכמו שאמרו זיכרונם
לברכה [מנוחות ל, ע"א]: קְתְּבוּ – כלומר:
בידו – מעלה הכתוב כאילו קיבלו מהר סיני.
ומי שאי אפשר לו לכתבו בידו – ישכור מי
שיכתבו לו, ועל זה נאמר: 'עתה כתבו לכם את
השירה הזאת וְלִמְדָהּ את בני ישראל, שימה בפיהם
למען תהייה השירה הזאת לְעֵד בבני ישראל,
כלומר:

כתבו לכם תורה, שיש בה שירה זאת."

ניו יורק. היינו שרויים בעיצומן של ההכנות לקראת השמחה הגדולה – **הכנסת ספר תורה חדש לארון הקודש בבית הכנסת.** זהו אחד המאורעות היפים והמרגשים ביותר בחייו של יהודי. הקהילה כולה משתתפת בחגיגות מתוך רצון לכבד את התורה הקדושה ביום שמחתה.

ספר תורה זה היה אחד מספרי התורה הראשונים לאחר המלחמה, לעילוי נשמתם של המיליונים שאינם עוד. הספר נכתב על ידי ידידינו, והוקדש לזכרם של הקדושים שנספו בשואה, הי"ד.

ביום החגיגה הגיעה התרגשותי לשיאה. אנו הנשים כובדנו בתפירת היריעות. בחרדת קודש עסקנו במלאכה, כסיומות אחרונות לקראת כניסת כלה לחופה, עד שהפכו כולן לגוויל אחד – לספר תורה מקודש. אחר כך, התבוננו בגברים האוחזים בחרדת קודש, כל אחד בתורו – בקולמוס, וכותבים את האותיות המסיימות את התורה, ובכך זוכים להשתתף במצווה של "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת".

לאחר שהסתיימה כתיבת האותיות, הולבשה הכלה במעטה קטיפה בצבע ארגמן. על צווארה ניתלה מגן כסף, ולראשה הונח כתב משובץ באבנים יקרות. היה הייתה מוכנה להיכנס תחת החופה, יחד עם חתנה האהוב – עם ישראל.

כעת, נושא ידידנו – חתן התורה הגאה – את ארוסתו היקרה לו מכל, ונכנס בפסיעות מדודות תחת החופה. דמותה של הכלה מיתמרת מעל ראשי החוגגים. התזמורת מנגנת, וקהל החוגגים צועד בעקבות מלכתו אל משכנה – ארון הקודש. כולם רוקדים ושרים בשמחה אדירה: "שישו ושמחו בשמחת תורה!" דומה כי העולם כולו משתתף בשמחתם.

רק אני תרה אחר פינה כלשהי בה אוכל להיחבא מעיני כל.

**עיני שטופות דמעות, ובעיני רוחי רואה אני מחזה שונה – שמחת תורה
בברגן-בלזן... אלפי גברים צעירים, כולם בבחינת עור ועצמות, רוקדים
ושרים את אותו הניגון: "שישו ושמחו בשמחת תורה!"...**

"שישו ושמחו", שרים אלף קולות, חנוקים מהתרגשות. "שישו ושמחו בשמחת
תורה!" אלפי ידיים כחושות אוחזות זו בזו; אלפי רגליים רועדות מחולשה
רוקעות בצוותא. מישהו פוצח בניגונו הידוע של הרבי מסקולן, וכולם מצרפים
אליו. היה זה ניגון חביב במיוחד על העקורים. "זכור דבר לעבדך, על אשר
ייחלתני. זאת נחמתי בעניי, כי אמרתך חייתני, חייתני....".

אלפי לבבות משתפכים בשיר ובבכי, זעקתם מחרישת האוזניים מעפילה
השמיימה, בוקעת רקיעים. "זדים הליצוני, הליצוני עד מאד, תורתך לא
נטיתי...." האוויר רווי ברגשות סוערים, בעוד הקהל ממשיך בשירתו, ומתייפח
בבכי.

דממה משתררת באולם, כאשר הרב וילנסקי פותח ב"הקפה" חדשה. "אנא, ה'
הושיעה נא!" זועק הוא בקול, ומוביל את קהל המתפללים בשירה ובריקודים.
עמדתי על ספסל, מנסה להציץ בדמותו של הרב, אך פניו עטופות בטלית.

**רק קול התייפחותיו מגיע לאוזני, תוך שהוא שר ורוקד, אוחז הוא
בזרועותיו שני שרידים יקרים מעברו המפואר של עמנו – זרועו האחת
חובקת ספר תורה – שריד מתוך אלפי ספרי תורה שנשרפו בידי הנאצים –
ובשנייה מאמץ הוא אל לבו ילד יהודי – אוד מוצל מאש – שריד מתוך מיליון
ילדים טהורים שעלו בסערה השמיימה.**

"אנא ה', הושיעה נא", משמיע הרב וילנסקי את דברי התפילה בקול בוכים,
"אנא אבינו הרחמן, עזור לנו להפיח רוח חיים בשני השרידים הללו!".

נעימה מתוקה קוטעת את חלומי בהקיץ. נושאת אני את עיניי, והנה חזיון אחר
ניגלה לפני – מציאות חדשה, המגלמת אושר אין קץ. מאות ילדים יהודים

פוסעים בעקבות "תהלוכת הכלולות", נושאים בידיהם לפידים הבוערים באהבה ובהתלהבות, מביעים את הערצתם למלכה האהובה, התורה הקדושה. הם רוקדים ושרים בעודם מובילים אותה אל ארון הקודש. והנה, רואה אני עשרות גברים צעירים היוצאים בעד שערי בית הכנסת להקביל את פני הכלה, נושאים בידיהם עשרות ספרי תורה עטויים כולם הדר, פוסעים בצעדי ריקוד לעבר החופה.

דמעותיי קולחות ללא מעצור. אך הפעם, **אלו דמעות של שמחה והודיה. אני** – שראיתי לאסוני **"גווילין נשרפין ואותיות פורחות באוויר"**; אני שראיתי את **בני עמי וספרי התורה עולים בלהבות**, בעוד האותיות פורחות השמימה – זוכה כעת לראות כיצד אותן אותיות מקודשות שבות אלינו, נכתבות על גבי הגווילין החדשים – ספרי תורה מהודרים. רואה אני אותן אותיות יקרות הנחקקות על לוח לבם של ילדים יהודים – בני הדור החדש שהנה קם לעמנו עתיק היומין, הנצחי. [72]

ילדים לומדים תורה בסתר בגטו לודז'. [1]

**דברים שאמר יצחק דוד טייטלבוים שריד שואה
שחווה קבורת ספר תורה בגטו
בעת הכנסת ספר תורה לזכר סבו**

"זה ספר תולדות אדם" – כל אומה, כל משפחה וכל אדם יש לו היסטוריה משלו. גם ספר תורה זה שהכנסנו זה עתה להיכל **יש לו סיפור מאורעות משלו.**

אמרו חכמים: היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם (ילקוט שמעוני, בראשית, רמז, ב). תוכנית הבריאה כולה אצורה בתורה. עמים רבים חיים בעולם. אולם אם השתלשלות כל מאורעותיהם מצויה בתורה לא ידוע לי. ברור לי כי תולדות עם ישראל כתובים בתורה – "מה שאירע ליעקב אירע ליוסף". **וכגורלו של עם ישראל - גורלה של תורה.**

כשמתקיים בנו "ובכן תן כבוד, ה' לעמך", כשכנסת-ישראל שרויה בשלום, בונים מוסדות תורה, משכללים בתי מדרשות ועושים שמחת תורה. ולהיפך, בשעה שמידת הדין מתוחה על שונאיהם של ישראל, כפי שעבר עלינו בדורנו זה, כאשר השמידו יהודים ושרפום – **גם גורלה של תורה כגורל העם.** הגורם העיקרי שעוררנו לכתיבת ספר תורה זה היה העובדה שגם סבי זצ"ל הכתיב ספר תורה לעצמו, וביותר הניע אותי לכך, מה שאירע לאותו ספר תורה. אותו ספר תורה של זקני זצ"ל מונח היה בהיכל של בית החסידים דגור בעיירתנו, באותו בית חסידים שבו היינו רגילים להתפלל אני, אבותיי ואבות אבותיי.

כאשר נכבשה פולין במלחמה ע"י הגרמנים הצוררים י"ש, לא ניתן עוד ליהודים להתפלל בבתי מדרשות ובבתי חסידים. זכורני מקרה אחד כאשר יהודים העזו לכנס מנין בבית חסידים של גור ביום הכיפורים, באו גרמנים י"ש וסחבום כשהם מלובשים בקפוטות ועטופים בטליתות לטאטא את הרחובות.

מפי השמועה **נודע לי כי זקני זצ"ל הצליח להתגנב אל תוך בית החסידים המחולל בידי הקלגסים המרושעים ולהציל מתוכו את ספר התורה שלו.**

בחודש מרחשוון ת"ש (נובמבר 1939) גורשו כמעט כל היהודים מתוך העיירה. רק משפחות אחדות הושארו במקומן. קשרינו עם סבא זצ"ל נותקו מאז. כאשר ביקרתי בפעם הראשונה בארץ-ישראל הוגד לי כי בערך שנה אחת אחרי הגירוש הגדול, גרשו הגרמנים את כל שרידי הקהילה מעיירתנו והובילום לגטאות. **זקני הצליח לקחת את ספר התורה והיה לו מנין קבוע בתוך המדור שלו בגטו.**

יום אחד אמר הזקן לבאי ביתו "למחר אני עומד להיפטר מן העולם ולמחרתו עומדים הגרמנים לרוקן את הגטו משוכניו, במטותא מכם – גנזו את ספר התורה במקום קבורתי".

וכן היה. למחרת היום נפטר סבי זצ"ל, ספר התורה גנזו בקברו, ולמחרתו של יום הובלו יהודי הגטו למחנות ההשמדה.

חז"ל מספרים (ע"ז, יח, ע"א) כי כאשר מצאוהו הרומיים לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים וספר תורה מונח לו בחיקו, הביאוהו וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה.

אמרה לו בתו: אבא, אראך כך? אמר לה: אלמלא אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי, עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי, מי שמבקש עלבונה של תורה הוא יבקש עלבוני. אמר להן: גווילין נשרפין ואותיות פורחות.

נשאלת לכאורה השאלה: מה תשובה השיב לה רבי חנינא? שהגווילין נשרפין – זאת הרי ראו גם הם עצמם, ואילו "אותיות פורחות" מאי משמע ומאי נפקא מינה?

ברם, לפי עניות דעתי יש בזה רעיון עמוק, אמר להן רבי חנינא בן תרדיון לתלמידיו: הרשעים הללו שורפים את הגווילים, **אולם עליכם, בני התשחורת לדעת כי אותיות התורה אינן הולכות לאיבוד, ושומה עליכם לשמור על אותיות אלה לבל תרדנה, חלילה לטמיון.**

בטוחני כי סבי צ"ל, בידעו מה עומד להתרחש בספר התורה ומתוך רצון למנוע ביזיון התורה בידיהם המסובאות של אותם זדים ארורים, צווה הוא לגנוז את הספר בקברו. היום מרגיש אני כי אותיותיו של אותו ספר, המוטל בקבר, זכו להתלבש מחדש "בגוף". [73]

סגירת מעגל חב"דניק סיים כתיבת ספר תורה במחנה ההשמדה אושוויץ

מעמד מרגש היה במצעד החיים – תשע"ד, כאשר כתיבתו של ספר תורה שעליו עמל הרב שניאור ויגלר, סופר סת"ם חב"דניק מראשון-לציון, סיים כתיבתו של ספר תורה במחנה ההשמדה אושוויץ בפולין. מיד לאחר סיום כתיבתו, ביום העצמאות הועבר ספר התורה לכותל המערבי בירושלים.

לאונרדו פרקש, יהודי עשיר מצ'ילה, בעלים של המכרה המפורסם בן חוסה, שבו נלכדו כורים במשך ימים רבים עד שחולצו במבצע שריתק את העולם, ביקש מהרב ויגלר לכתוב ספר תורה שאת כתיבתו יסיימו ניצולי שואה במחנה ההשמדה אושוויץ.

"מדובר ביהודי מאמין מחו"ל, שהחליט להשקיע כסף רב בספר תורה שאותיותיו האחרונות יכתבו על ידי ניצולי שואה ב"מצעד החיים", סיפר ויגלר לעיתון "ישראל היום" והוסיף: "מדובר בספר תורה מפואר ובמעמד מרגש מאוד, בייחוד שספר התורה יועבר לכותל המערבי ביום העצמאות הקרוב".

ויגלר הדגיש כי גם עבורו מדובר במחווה מרגשת מאוד. "סיימתי לכתוב כבר כמה ספרים בחיי, בגרמניה, בשווייץ, בפלורידה ובעוד מקומות. זה תמיד אירוע מרגש גם בפן האישי וגם בפן המשפחתי והקהילתי, אבל הפעם קשה למצוא את המילים כדי לתאר את ההרגשה של השלמת כתיבת ספר תורה במקום שבו הכחידו שלישי מהעם היהודי", אמר הרב ויגלר **והוסיף: "ההרגשה היא של ניצחון"**.

הרב יגלר אוזח בידיו את ספר התורה. [74]

פנים בית הכנסת "חברה לומדי משניות" באושווינצ'ים.

**צה"ל מחזיר את כבוד ספרי התורה
שחוללו בשואה
בעת מסע משלחות צה"ל לפולין**

**דבריו של מפקד משלחת צה"ל "עדים במדים" לקצינים
והחיילים, משלחת כג לפולין - 16.3.2005**

אנשי מחזור כג – **"עדים במדים"**, לפני יציאתנו הגדרנו לעצמנו משפט קיום מרכזי לנסיעה זו: מסע לימודי למפקד המחנך. את חלקו הראשון עברנו וחוונו ובעיקר למדנו.

את חלקו השני, קרי חינוך הנוער והפקודים שלנו אנו מחויבים לקיים. בנסיעה זו זכינו לעדות יוצאת דופן של **אריה צייזלר** שהיה נער באושוויץ ושרד את הזוועה. **בכניסתנו בראש מורם בצעדה צבאית למחנות ההשמדה שבראשינו צועד אריה, ספר התורה ודגל ישראל הומחשו יותר מכל:**
א. אריה ששב כמנצח.

ב. ספר התורה שהינו הסיפור ההיסטורי שלנו.

ג. דגל ישראל המסמל נצחיות של העם בארצו ותקומה.

ד. ואתם הקצינים המסמלים תקומה ובטחון.

אני מאמין **שעדותו של אריה** והמסע כולו העניק לנו הסתכלות יותר בהירה על העם היהודי ועל ישראל כמדינתו ועל חלקינו ואחריותנו ההיסטורית לקיום עם ישראל בארצו.

כולי תקווה שנדע לנצל את הידע והתובנה להמשך הדרך.

**תודה לכולכם,
מפקד המשלחת**

משלחת כג של צה"ל – "עדים במדים"
דברי אריה ציילר איש עדות ממושב כרם מהר"ל
[3.8.2006]

ברצוני להודות למשלחת צה"ל לפולין 2004 "עדים במדים", שנתנו לי את הזכות ללוות אותם ולחזור אחרי 59 שנים למקום בו הושמדו 42 נפשות ממשפחתי הקרובה, השם יקום דמם.

באושוויץ הייתי נער בן 14.5 ללא שם וזהות, מספר קרקוע על זרוע יד שמאל 9860. לא חשבתי ולא יכולתי לתאר שאני אצא משם בחיים. את הכוח לשרוד קיבלתי מאבי, הוא מאד עודד אותי ותמך בי כל זמן שהיינו שם, אני הרגשתי מחויבות לתמוך בו.

ברצוני להודות לרם שמואלי חבר מושבי, אשר המליץ עלי להיות עד חי במשלחת, ולענבל קיווייני בן-דב, מנהלת מגמת הדרכה "יד ושם", אשר התרשמה אחרי ביקורה בביתי שאוכל לעמוד במעמד זה. תודה למודי המדריך הראשי מ"יד ושם", שהדריך אותי לפני היציאה וגם לשתי המדריכות והמדריך שמהם למדתי על הזוועות בבורות הירי ועל יתר מחנות ההשמדה בפולין.

אני חושב שניצחתי בחיים שלי מספר פעמים. שרדתי באושוויץ, חזרתי הביתה לצ'כוסלובקיה דאז, עליתי בעלייה אי-לגאלית באוניית מעפילים "אף-על-פי-כן", התגייסתי לצה"ל ושרתתי שנתיים וחצי בסדיר ו-38 שנים במילואים, הקמתי משק במושב ומשפחה. יש לי שלוש בנות, תשעה נכדים ושלושה נינים.

הניצחון הגדול שלי, לחזור חופשי עם חיילי צה"ל, להיכנס ולהוביל מאתיים קצינים ונגדים, רב צבאי בידו ספר תורה ומפקד המשלחת, כשבחזית שני דגלנים לתוך מחנה אושוויץ במצעד צבאי ובאותו אופן לטרבלינקה ומיידנק ויתר מחנות ההשמדה שביקרנו.

תודתי לכל אחד ואחד מהמשלחת שתמכתם ועזרתם כל הדרך. [75]

ספר תורה המלווה את חיילי צה"ל הפוקדים את מחנות ההשמדה וקברי ההמונים בפולין.

ספר תורה שמסר יהודי לשכנו חנוצרי לפני שילוחו למחנה ההשמדה טרבלינקה

יונתן (ג'וני) דניאלס, מנכ"ל ארגון "ממעמקים" מקיים באמצעות ארגונו פעילות אינטנסיבית בפולין במטרה לגלות מצבות שהשתמשו בהן התושבים והרשויות לצורכי בנייה, ריצוף מדרכות וכבישים ועוד. לאחר שאותרו המצבות, הארגון פועל עם הרשויות בפולין ומבקש את אישורן להוציא את המצבות ממקומן במטרה להחזיר את המצבות לבתי העלמין ולשקמן. הארגון משקיע כסף רב כדי לשלם לרשויות עבור ההוצאות הכרוכות בהוצאת המצבות ממקומן.

לצורך איתור המצבות, נרתמו בהתנדבות סטודנטים פולנים לא יהודים אשר הלכו מכפר אל כפר ונכנסו למשפחות רבות כדי לקבל מהן מידע על מצבות שנעשה בהן שימוש לבנייה ולצרכים נוספים.

באחד הימים הגיעו הסטודנטים למשפחה נוצרית ושם סיפר בעל הבית על ספר תורה ששכן יהודי הפקיד בידי אביו לפני שילוחו למחנה ההשמדה טרבלינקה.

יונתן דניאלס סיפר את גלגולו של ספר התורה בראיון לערוץ 20 בטלוויזיה ולעיתונאי יצחק הורביץ מהעיתון החרדי "בקהילה". כך הוא סיפר לעיתונאי על אותו ספר תורה:

הסטודנטים הגיעו לכפר הקטן שבצפון פולין. וכך הגיעו לביתם של בני זוג מבוגרים בשם וורלובסקי בשנות השבעים לחייהם. הם שאלו אותם, האם יש להם מידע על מצבות יהודיות הנמצאות בסביבה וסיפרו להם על פרויקט המצבות. הם אמרו: "לא, לא ידוע לנו על דבר כזה". **ואז האישה אמרה לבעלה:** "ספר להם מה יש לנו, ספר, ספר".

"האיש נכנע לבקשת אשתו, קם ממקומו, ניגש לספה ושלף מתחתיה חפץ גדול עטוף בנייר חום. הוא הסיר את הנייר ואז לתדהמתנו ראינו שמדובר בספר תורה. הוא היה פגוע, עם עץ חיים אחד, אבל ספר תורה.

האיש סיפר לנו:

"אני הייתי בן חמש בלבד כשפרצה מלחמת העולם השנייה. היו לנו שכנים יהודיים, ואחד מהם, שהיה ידיד של אבי, נקש על דלתו. הוא הבין שעומדת להיות אקציה, שממנה אולי לא ישוב. השכן ביקש מאבי שייקח את הספר ואמר לו: 'נא שמור את הספר הזה בשבילי עד שאחזור. ואם לא אחזור, תן את זה ליהודי הראשון שתפגוש. הוא ידע מה לעשות עם זה. אבי', הסביר הקשיש, 'הלך לעולמו והעביר לי את הספר לשמירה'."

"הסתכלתי על הספר", ממשיך דניאלס בסיפורו, "חלקו הגדול בעצם היה חסר, נותר רק החלק שמספר שמות והלאה. כפי שהתברר, אמנם בני הזוג שמרו איכשהו על הספר, אבל גם לא התאפקו. הקשיש הזה שהיה רועה צאן כל ימי חייו השתמש בקלף לעשיית נעליים, למדרסים וכדומה רח"ל. כאשר אני לקחתי את הספר ונישקתי אותו בדחילו ורחימו, הוא נדהם. הוא לא ידע שהספר הזה קדוש ליהודים. הוא ידע שיש לו חשיבות, אבל לנשק אותו? ואז לראשונה הבין את החשיבות של הספר.

"למרות זאת הוא התקשה להביא לי את הספר ואמר: 'מה יהיה אם השכן היהודי יחזור וירצה את הספר?' נתתי לו את הטלפון שלי והבטחתי לו שאם היהודי יחזור לבקש את הספר, שיתקשר אליי ואני מתחייב להשיב את הספר. אז הוא נעתר, העביר את ספר התורה לרשותנו, סיפר עד כמה הוא מעריך ומכבד את היהודים ואת ישראל וביקש שנשלח לו מארץ ישראל מעט אדמת קודש".

את ספר התורה הביא דניאלס לארץ כשהוא כולו נרגש.

72 שנה ויותר התגולל ספר התורה, מבוצה ומושפל, מתחת לספה בכפר הפולני הנידח, כזכר היחיד והאחרון מאותו כפר ואנשיו היהודים. עתה סוף סוף מתקיימת צוואת בעליו והוא שב לידיים יהודיות.

"במטוסי אל על", מספר דניאלס, "יש ארונות מיוחדת בה נהוג להניח ספרי תורה במהלך הטיסות, אבל הייתי כה נרגש מספר התורה הזה שלא יכולתי להיפרד ממנו. עטפתי אותו בטלית ואחזתי אותו במהלך כל הטיסה. אנשים עברו ושאלו על הספר. כאשר סיפרתי להם את הסיפור הם דמעו מהתרגשות".

דניאלס הביא את ספר התורה לסופר סת"ם כדי שיחווה דעתו על כשרותן של יריעות ספר התורה שנותרו לפליטה. בבדיקה התברר, שביריעות רבות של ספר התורה היו האותיות מהודרות ולכן החליטו להשלים את ספר התורה באותם מקומות שיריעות חסרות בספר.

הוא הביע את רצונו שניצולי שואה יתרמו מכספם כדי להשלים את ספר התורה. כל ניצול יתרום אות אחת. כאשר תושלם כתיבתו של ספר התורה הוא יועבר לבית הכנסת שבבנין כנסת ישראל. כנסת ישראל מבטאת את עצמאותו של עם ישראל, עצמאות כזו הייתה חסרה לנו בשואה.

יונתן דניאלס עם יריעות ספר התורה. [א75]

שו"ת בעניין גניזת ספר תורה שחולל בשואה

יהושע משה אהרנסון

מלפנים אב"ד דק"ק [דקהילת הקודש] סאניק הי"ד,
אוד מוצל מאש.

משפחתו ובני עדתו נרצחו בחלמנו בשנת תש"ב-1942.
הוא כתב את ספרו "ישועת משה" [שו"ת] לאחר השואה
והעלה עניינים שעמדו על הפרק בתקופת השואה.
את ספרו הוא כתב בדמעה. בעת כתיבת ספרו הוא התפלל:
"והרופא לשבורי לב יחבוש עצבותינו וינקום לעינינו נקמת
תורתו ודם עמו השפוך,
וינחמנו בגאולה השלימה בב"א [במחרה בימינו אמן]."

שאלה:

ארנק שנעשה על ידי הגרמנים הנאציים ימ"ש, מיריעת ספר תורה, שיש בה
פ"ה אותיות ואזכרת שם הקדוש יתברך ויתעלה.
האם מותר לגונזו במקום מוצנע וקדוש, שמור תחת זכוכית באופן שיעמוד
ימים רבים, למען ידעו דורות הבאים את אשר עוללו הגרמנים לנו ולתורתנו
בשנות השואה, או צריכים לגונזו בכלי חרס ולקברו דווקא בקרקע אצל
תלמיד חכם.

ארנק עשוי קלף של ספר תורה. תרומת ד"ר לזלו הרמן, ל"יד ושם". [1]

תשובה [אני מביא רק תמצית מתשובתו ולא את כל השקלא וטרייא]:

סעיף ב. מכל הנזכר לעיל נראה ברור שאין בנדון דידן מצות או חובת הקבורה בקרקע דווקא כדין הנקברים, ופשיטא דלמאן דאפשר לו לשמור בהחלט על יריעות ספר תורה שבלו שלא תתקלקלנה כלל, על ידי פעולות שונות והמצאות חדשות שמשתמשים בהן בבתי-נכאות לשמירת כתבי יד עתיקים בוודאי יש לזה לכאורה דין קדימה ושפיר עבדי. וכן משמע בגמרא בבא בתרא דף כ: דפריך הש"ס ספר תורה חזי למקרא, בבלוי. והא בעי גניזה, שם תהא גניזתא. וברמב"ם פט"ו מהלטו"מ ה"ב פסק: וכן ס"ת שבלה והי' מונח בחלון אם גמר שתהי' שם גניזתו, הרי זה ממעט בחלון עיי"ש, הרי מפורש דגניזת ספר תורה לא הוי דווקא דרך קבורה בקרקע, רק גם גניזה בחלון שפיר דמי, ולכאורה מכאן ראייה ברורה למה שכתבנו לעיל.

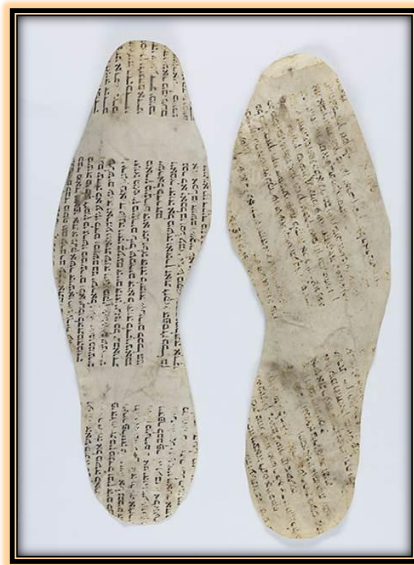
סעיף ג. איברא דבש"ס ובפוסקים דברו רק בספר תורה שבלה ונפסל מעצמו או בספר תורה שנשרף וכדומה, אבל לא כבנדון דידן שזהו תעלולי משחית העולם, מעשי תעתועים של הגרמנים הנאצים הארורים יימח שמם שעשו חפצים שונים מיריעות ספרי תורה בשנות השואה האיומה ת"ש - תש"ה כמו שעשו מעור האדם - במחנה המוות בוכנוולד - כלי תשמיש שונים כידוע לנו מזמן שדבקה לעפר נפשנו במדור התחתון שבגיא צלמוות שם.

כמובן, שאף שסיכמנו שמעצם הדין לא צריכים בכגון דא קבורה רק גניזה, מיהו פשיטא שצריכה הגניזה להיות במקום קדוש מכובד ונשמר טוב ע"י ידיים נאמנות. ולא יהא גלוי לכל סקרן וקל הדעת, אלא תמיר ושמור בסתרי הגניזה, משום כבוד ה' הסתר דבר. **ורק בזמני זיכרון להראותו לקהל חרדים לכבוד השי"ת [השם יתברך] ותורתו, במטרה לעורר הלבבות לתשובה ומעשים טובים, לרענן זיכרונות למען לא נשכח מה שקרה לנו ולתורתנו הקדושה בדורנו אנו, את אשר עוללו לנו רשעי ומחריבי עמנו, בבחינת זכור לא תשכח, כי באם הגניזה לא תהי' כזאת בוודאי יותר נכון לקברו בכלי חרס בקרקע ע"י ת"ח [תלמיד חכם] כפשטות לשון הש"ס.**

סעיף ט. ולכאורה הי' אפשר להביא כדמות ראה להא דקמן ממה שלמדנו במסכת בבא בתרא דף יד: ומה אני מקיים אין בארון רק, לרבות שברי לוחות שמונחים בארון וכו' וכו' עיי"ש. הרי דמרע"ה גנזם בארון ולא קבר את השברי לוחות הראשונים בעפר תחת ההר בכבוד.

והנה שלשה לימודים ישנם שם בגמרא על הא דשברי לוחות מונחים בארון. ובשלמא למאן דיליף: מאשר שברת ושמתם, ניחא דזה צו מיוחד לגנזם בארון ולא לקוברם וליכא למילף מינה מידי, אלא למאן דילפי מפסוקים אחרים והם: אין בארון וכו', או אשר נקרא שם וגו', צ"ע דהרי לפי זה לא הייתה מצווה מיוחדת לגנזם בארון אלא שמרע"ה [שמשוה רבנו עליו השלום] עשה ככה לשמרם לדורות הבאים ולמה לא קברם, ש"מ דגניזה בארון מהני ומועילה כמו קבורה בקרקע לשברי הלוחות וכ"ש דמועיל לספר-תורה שנפסל, מכיון שאין כאמור הקבורה מצווה אלא השמירה המכובדת על קיומה לאורך זמן זוהי המטרה. [ועיין בספר חסידים סימן תתקלד ובשו"ת נודע ביהודה קמא או"ח סימן ט].

הנלע"ד [הנראה לעניות דעתי] כתבתי בעניי בדמע, והרופא לשבורי לב יחבוש עצבותינו וינקום לענינינו נקמת תורתו ודם עמו השפוך, וינחמנו בגאולה השלימה בב"א. [76]

סוליית נעליים אשר נמצאה בנעל של קצין גרמני באיטליה, הסוליה עשויה קלף של ספר תורה. תרומת ישעיה טאוב, אוסטרליה. [1]

שו"ת בעניין עבודה במפעל המשתמש ביריעות ספרי תורה

הרב יהושע משה אהרנסון מעלה שאלה נוספת:

אחד מיהודי גומבין, שהיה מומחה בתפירת מנעלים, עבד בעיר בחברה פרטית, היה זה מקרה חריג, שהגרמנים התירו לעבוד בעיר, בגלל מומחיותו. ביום מן הימים הוא פנה אלי בשאלה דלהלן: נשים גרמניות, הביאו לבית המלאכה שבו הוא עובד - "יריעות" של ספרי תורה. בעל המפעל ביקש ממנו לגזור את ה"יריעות" ולהתקין מהן ריפוד למגפי הנשים ולארנקיהם. ובכן, שואל אותי היהודי, מה עליו לעשות, יעצתי לו, שיאמר לבעל המפעל, שאלו ה"יריעות" הן תשמישי קדושה יהודיים, ואין הוא רוצה לחללם ולחטוא בנשמתו, ועל כן הוא אינו יכול לבצע את המטלה.

הוא קבל את עצתי, אמר למעבידו את הדברים והוסיף: "גם אם גופי משועבד, רוחי חופשית". לאחר מכן, סיפר לי כי לשמע דבריו בצבצו דמעות בעיניו של בעל המפעל, ויותר לא קיבל חומר כזה למפעלו. מסתבר שהיה זה נוצרי הגון וטוב לב. [77]

**שז"ת בעניין בדין אחד שחטיל ספר תורה למצולות
מים כדי שחגויים לא יתעללו בו ולבו נוקפו
על מעשהו שעשה, אם הוא זקוק לכפרה ולתשובה**

**מתוך הרב אשרי אפרים : שאלות ותשובות ממעמקים, ספר
שאלות ותשובות ועניינים שעמדו על הפרק בימי הרג ואבדן
של שנות תש"א-תש"ה בגטו קובנא, חלק ב סימן יט.**

שאלה: מיד לאחר השחרור כשהשי"ת העיר עלינו את גודל רחמיו ופתח את חרצובות מאסרנו בתוך חומת הגטו, הוציאנו משעבוד לגאולה ומאפלה לאור גדול, בא אלי אחד מנכבדי היהודים מיקירי ליטא ושפך לפני את מרי שיחו כשהוא בוכה בדמעות שליש, בספרו איך שענינו ולא זר ראו שהגרמנים ימ"ש התעללו ברב זקן אחד והכריחוהו להצית אש בשרופה באש, זו תורתנו הקדושה שניתנה לנו בידי רועה נאמן משרע"ה [משה רבנו עליו השלום] כשהיא כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, והמכתב מכתב אלוקים הוא, והרב הזקן הזה מגודל אונסו - אונס נפשות, נאלץ למלא את פקודת הרשעים ושלח באש את ספר התורה, והוא ראה איך שהגוילים נשרפים ואותיות פורחות באוויר, והיות שגם בביתו היה לו ספר תורה, בראותו את הדבר הזה נתמלא לבו חרדה פן יעשו הרשעים הארורים גם לו את הדבר הזה ויכריחוהו לשלוח יד בתוה"ק [בתורתנו הקדושה] ולגרום לה בזיון כמו שהכריחו להרב הזקן, לכן קם באישון לילה כשהחושך יכסה ארץ, לקח את ספר התורה שהיה בביתו וזרקו במצולות הנהר, בחשבו כי בזה ימנע לכל הפחות שיתחלל שם שמים ולא ייתן שהגרמנים הארורים ישחקו על משבתנו וישימו את קדושת תורתנו ללעג ולקלס ע"י זה שיכריחו ליהודי כמוהו שהתורה יקרה לו מכל יקר שישלח בה את ידו לבזותה ולשרפה בדרך של בזיון.

והנה בכל זאת לבו נקפו אחר כך על המעשה הזה אשר עשה שהרי יתכן מאוד שהיה מצליח הטמין את ספר התורה ומאן יימר לן שהגרמנים היו מכריחים אותו לשרוף את ספר התורה כדרך שהכריחו לרב הזקן, ואם תמצא לומר שהיו מכריחים אותו מאן יימר לן ששרי ליה לעשות מעשה זה של זריקת ס"ת במצולות נהר עוד בטרם שמכריחים אותו לנהוג בה בזיון של שריפה, ומאי עדי, האי בזיון של זריקת ספר תורה בנהר מהאי בזיון של שריפה.

לכן מיד לאחר השחרור הוא מיהר אל הנהר מתוך תקווה שאולי יצליח להוציא את ספר התורה מתוך מצולות הנהר ולגונזה כמנהג שנהגו ישראל ביריעות שנפסלו, אולם כל מאמציו היו לשווא, כי לא מצא את המקום המדויק בו השליך את הספר התורה, ועתה נפשו בשאלתו, האם זקוק הוא לכפרה על מעשהו אשר עשה?

קטעים מהתשובה:

ומדהביא "השדי חמד" את דברי החסד לאברהם לנידון השאלה שנשאל הרב מירושלים, משמע דסבירא ליה ל"השדי חמד" דענין השלכת ספר תורה לים דומה הוא למעשה בידיים כמו שריפת כתבי קודש שהחסד לאברהם נוטה לאסור, ואם כן גם בנידון דידן הרי אסור היה לאיש השואל להשליך את ספר התורה במצולות הנהר דלאו גרמא הוא כמו שכתבנו לעיל אלא מעשה בידיים הוא שלדברי החסד לאברהם אסור לעשות כן, ובוודאי שהוא זקוק לכפרה על מעשהו שעשה.

ובר מן דין, גם על דברי הנתיבות שהבאנו לעיל דהיכא דעבר בשוגג על איסור דרבנן אינו זקוק לכפרה, הקשו מתרומה דרבנן שמשלם גם עליה קרן וחומש, וחומש הרי לכפרה הוא דאתי, ומזה ראייה דגם היכא דעבר בשוגג על איסור דרבנן זקוק הוא לכפרה, וגם הנתיבות בעצמו חזר בו מסברא זו בספרו מקור חיים על הלכות פסח, ואם כן בנידון דידן לפי כל המובא הדין נותן שהשואל זקוק הוא לכפרה.

אולם שבתי וראיתי בספר אבני צדק חלק או"ח סימן י"ז שהוא מסיק דהיכא שהוא עשה את העבירה בשוגג משום דקא סבר מצוה הוא דקא עבד, אז הוא אינו זקוק לכפרה.

לכן נראה לומר דבנידון דידן הרי האיש בשעה שהשליך את ספר התורה למצולות הנהר בוודאי כל כוונתו הייתה לשם שמים להציל את ספר התורה מביזיון וכמו שכתבנו לעיל בתוכן השאלה, לכן בוודאי אינו מוטל עליו לעשות מצד הדין שום כפרה על מעשהו אשר עשה וכדברי האבני צדק הנ"ל, אולם בכל זאת אמרתי לשואל שכשירחיב השי"ת את גבולו יתאמץ לקיים מה שנאמר "ואתם כתבו לכם את דברי השירה הזאת", הן על ידי כתיבת ספר תורה רצון שיקויים בנו מה שנאמר "כי אתה באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש ולכבוד אהיה בתוכה", ונזכה לבוא לציון ברינה ולירושלים עיר קדשנו בשמחת עולם, אמן כן יהי רצון. [78]

שו"ת בדין רוצחים שאנסו ישראל, לקרוע ספר תורה בידיים ולבזותו

**מתוך הרב אשרי אפרים: "ספר שאלות ותשובות ממעמקים",
חלק א סימן א, עמ' יז-כא.**

שאלה: ביום ד' אלול תש"א עשו הגרמנים צייד על חיות משוטטות כגון כלבים ואספו אותם לבית המדרש החדש (די נייע קלויז, סלבודקה) והמיתו אותם במיתת ירייה. אולם דעתם של הזדים הארורים ימ"ש לא נתקררה בזה שחיללו את הקודש והפכו מקום תורה ותפילה לבית מטבחיים של כלבים וחתולים ולמדמנה של נבלות סרוחות, אלא שכינסו המוני יהודים שיראו בחילול מקום מקדשם, ולא עוד אלא שהכריחו יהודים אחדים שיקרעו

במו ידיהם ספר תורה וביריעותיו יכסו את נבלות החיות ההרוגות, והנה אלה היהודים שהכריחו אותם לחזות בביזיון ספר התורה איך שנקרע לגזרים, והמכתב מכתב אלוקים מגואל בדם טמא של נבלות ומעופר בעפר הרץ. באו בשאלה לפני הגאב"ד דקובנה זצ"ל שיתקן תשובה על כל האנשים שהיו באותו מעמד איום ובפרט על האנשים שהכריחום לבזות במו ידיהם את התורה, לקורעה ולעולל בעפר קרנה, וכן על כל תושבי הגטו שלאוזניהם הגיעה השמועה לא טובה על ביזיון תורת דת יומים, כי הקהל ראה בזה אות מן השמים שיצא הקצף על כל העדה ולכן מן הראוי שכולם יקבלו עליהם תענית ותשובה ויפילו תחינתם לפני שוכן מעונה שרחם על עמו, יאמר לשטן הרף ולמשחית יאמר די. והיות שאז תקפה על הגאב"ד דקובנה מחלתו הטיל עלי לעיין בדבר ולאחר העיון להחליט כדת מה לעשות בכל הנוגע לתיקון התשובה והכרזת התענית כדי לאמץ ברכים כושלות ולאמץ לב הנדכאים והמעונים יושבי הגטו.

קטעים מהתשובה:

במס' מועד קטן דף כ"ו ע"א גרסינן, אמר ר' חלבו אמר רב הונא הרואה ספר תורה שנקרע חייב לקרוע שתי קריעות אחד על הגוויל ואחד על הכתב שנאמר אחרי שרוף המלך את המגילה ואת הדברים, אמנם בירושלמי הגירסא היא "הרואה ספר תורה שנשרף" וכן היא הגירסא ברב אלפס והרא"ש, ולפי גירסא זו משמע שהוא חייב לקרוע רק כשרואה ספר תורה שנשרף, אבל אם הוא רואה ספר תורה שנקרע אינו חייב לקרוע, וזהו לא כגירסת תלמודא דידן שהרואה ספר תורה שנקרע חייב לקרוע.

והב"י כתב באו"ח סי' רפ"ח ס"ק ה', שהעולם אומרים שנמצא בספרים קדמונים שעל ג' חלומות מתענין בשבת ואחד מהם הרואה ספר תורה שנשרף ומדבריו משמע שהוא סובר כגירסת הירושלמי "הרואה ספר תורה שנשרף" וגם מדבריו ביו"ד סי' ש"מ ס"ק ל"ז משמע כן שהוא כתב שם, הרואה ספר תורה שנשרף וכו', וגם הט"ז הבין שכך היא שיטת הב"י, ששם בס"ק כ"ד כתב הט"ז וז"ל: משמע דוקא בשריפה אבל בשאר כליון לא וכ"פ ב"י דהכי משמע בירושלמי ולא משמע כן בגמרא שלנו וכו', ממילא מה שזכר שריפה הוא נמי לאו דוקא כיון

דבגמרא שלנו ליתא ע"כ ודאי שריפה לאו דוקא וכ"פ מו"ח ז"ל ע"כ, ועי' שם בבאר היטב שכתב ז"ל: ה"ה נקרק ונחתך ונמחק בזרוע בין מישראל בין מעובד כוכבים דהכל תלוי כשרואה חלול השם בזרוע ע"כ.

העולה מהאמור, שלפי גירסת הירושלמי שגורס "הרואה ספר תורה שנשרף" וסבירא ליה דכל עיקר דין זה הוא רק ברואה ספר תורה שנשרף אבל לא ברואה ספר תורה שנקרע, לכן בנידון דידן מכיון שהיה רק בזיון של קריעת ספר תורה אין שום חיוב על הרואים לקרוע, אבל לפי גירסת תלמודא דידן דגרסין "הרואה ספר תורה שנקרע" ודאי שבנידון דידן מוטלת החובה על הרואים לקרוע, ומכיון שהב"ח והט"ז הכריעו להלכה ששריפה לאו דוקא אלא הוא הדין כשהוא רואה ספר תורה שנקרע, ולא רק כשנקרע אלא הוא הדין כשהוא רואה בזיון אחר כגון נחתך ונמחק כמו שכתב הבאר היטב, לכן בודאי החובה מוטלת על כל רואי מעשה זדון זה לקרוע.

אולם על אותם מתושבי הגטו שלא ראו במו עיניהם את מעשה הזדון הזה אלא ששמעו מפי אחרים בודאי שאין עליהם החובה לקרוע אפילו לפי גירסת תלמודא דידן, דהכי משמע מלשון הגמרא "הרואה ספר תורה", משמע דכל עיקר חיוב קריעה אינו אלא על הרואה, אבל מי שלא ראה בעצמו את הדבר אלא שמע מפי אחרים אינו חייב לקרוע מאחר שהוא עצמו לא ראה את בזיון התורה אלא ששמע על כך מפי אחרים, וכן משמע מלשון פירוש רש"י על הרי"ף שם במס' מועד קטן שכתב שם וז"ל: לא אמרו לקרוע על ספר אלא בזרוע שרואה בעיניו ששורפין אותו, ומשמע מלשון זה שעיקר החיוב אינו אלא היכא שהוא "רואה בעיניו", אבל היכא שהוא רק שמע מפי אחרים ולא ראה בעיניו אינו חייב לקרוע.

ובחכם צבי סימן י"ז כתב בהדיא כן דכל עיקר חיוב של קריעה אינו אלא לעומד ורואה באותו פרק ובאותו מקום כמעשה שהיה במלך יהודה אבל שמיעה או ידיעה בלא ראייה לא, וכן כתב באגודה במס' מועד קטן שאם נשרף באונס או ששמע ולא ראה אינו קורע.

וכל זה לעניין קריעה אבל בתענית ודאי נראה שיש לחייב את כל אלה שראו את המעשה הרע הזה דלא גרע מהיכא שהוא רואה ספר תורה שנפל שהוא חייב להתענות וכל שכן בנידון דידן שראו זלזול נורא ואיום כזה שנעשה על ידי הזדים הארורים, וכבר נשאל בשו"ת חיים שאל ח"א סי' י"ב מהו להתענות הרואה ספר תורה שנפל שכתב **זזה לשונו**: עד שאתה שואלני אם הרואה חייב להתענות, אעיקרא דדינא הא דפשיטא לך ולכל המון ישראל שמי שהי' בידו ספר תורה ונפל שחייב להתענות, אינו מפורש בש"ס ובראשונים, אמנם מנהג ישראל שגם, אשר יפלו מידו התפילין מתענה, וכ"ש מי שיפלו מידו ספר תורה, ובשגם סברא היא שצריך כפרה מפני שבא זלזול לס"ת על ידו, אבל בש"ס ופוסקים לא נתבאר הדבר, ורק בספר משפטי שמואל סי' י"ב ישנו בנ"ט למנהג התפילין ששייך בהם זלזול, וארז"ל מ"ק כ"ו שתפילין שנשרפו בזרוע צריך לקרוע כמו בס"ת ומכיון שהם כס"ת וכי יסתפק אדם שמי שנפל ס"ת מידו לא יתענה.

ובדברי חיים יו"ד סי' נ"ט כתב בפשיטות שבעיקר הדבר שנוהגין אנו בני אשכנז להתענות בנפול ס"ת או תפילין אין לו שוב רמז בש"ס ומסקנתו היא שאף על פי כן יש לגזור תעניות בה"ב על הרואים בנפילת ס"ת עפמ"ש בתענית ט"ז שמוציאין התיבה לרחובה של עיר לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעונותינו, וה"נ העונות גרמו לביזיון התורה עיי"ש בכל דבריו וכן כתב בתשובת בית היוצר.

וגם הכפות תמרים בסוכה מ"א כתב רמז לתענית מהא דסוכה עיי"ש דיליף מש"ס שכשנפלים התפילין הוי זלזול ונהגו להתענות לכפר העוון, ובדברי חיים דחה את דברי הכפות תמרים וכתב שאכתי אין רמז בזה להתענות, אמנם יש סמך לזה מירושלמי סוטה פ"ז ה"ד דאיתא שם, ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת וכי יש תורה נופלת, שמעון בן יקים אומר זה החזן שהוא עומד ופי' הרמב"ן על התורה (כי תבוא כ"ז, כ"ו) דר"ל זה החזן שאינו מקים את ספרי התורה להעמידן כתיקונן שלא יפלו עיי"ש. גם התוס' בסוטה ל"ז הביאו את דברי הירושלמי הנ"ל עיי"ש, ומכיון שהחזן הוא אחראי לדבר זה מן הראוי

להתענות כדי שיצא מכלל ארור ויהיה בכלל ברוך, ועיין עוד בשו"ת דבר משה תאומים סי' צ"א ובשו"ת אמרי אש או"ח סי' י' ובשו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סי' כ"ח, וכל זה שייך רק למי שיצאה התקלה מתחת ידו, אבל לקהל הרואים לא מצאנו סמך לזה, ואף הרואה ס"ת שנשרף שחייב לקרוע לא אמרו אלא בזרוע וכמעשה שהיה עיי"ש בגמרא מו"ק כ"ו וביו"ד סי' ש"מ סעי' ל"ז וכן הוא בשו"ת חכם צבי סי' י"ז ובשו"ת שבות יעקב ח"א סי' פ"ד עיי"ש.

העולה מכל המובא דבנידון דידן וודאי כל האנשים שהיו באותו מעמד אם הדבר אפשרי להם צריכים הם להתענות, שהרי הנהי רבנותא שהבאתי סבירא להו שאפילו ראו ספר תורה שנפל צריכים כל הרואים להתענות וכל שכן בנידון דידן כשראו ספר תורה שנקרע, אבל אם הדבר אינו אפשרי להם מחמת חולשת גופם מפני הרעב והצרות המתחדשות בגטו כל יום אין לחייבם בתענית. אבל אותם האנשים שקרעו את ספר התורה בידיהם בוודאי שהם צריכים להתענות אף שעשו את הדבר מחמת אונס של נפשות, אבל יתר יושבי הגטו שלא היו באותו מעמד איום ורק שמעו על הדבר הזה מפי אחרים, על האנשים האלה אין להטיל תענית וכמו שהבאתי לעיל, דמלשון הגמרא משמע דדין הקריעה הוא רק ברואה אבל לא בשומע מפי אחרים, ואפילו על הרואים אין להטיל עליהם חובת קריעה מכיוון שלפי דעת הירושלמי האלפס והרא"ש חיוב זה הוא רק ברואה ספר תורה שנשרף ולא ברואה ספר תורה שנקרע, אבל בתענית ודאי דהרואים מחויבים.

ואף על פי כן הוריתי לכל אלה ששמעו על הדבר אף שאינם מחויבים בתענית שיתנו צדקה כל אחד לפי יכולתו והשגת ידו, ובש"ק שלאחר זה עוררתי את הקהל בדברי כיבושין שיפשפשו במעשיהם וישובו בתשובה, ושיהיו מאד זהירים בקדושת כבוד ס"ת ואחת כמה וכמה בכבודם של תלמידי חכמים לומדי תורת ה', וה' הטוב יסלח לנו והוא רחום יכפר עוון, והגאון הראב"ד דקובנה הסכים ע"ז. [79]

צ'כוסלובקיה-פראג . הרב הראשי לישראל, הרב יצחק אייזיק הרצוג
עם ספרי תורה שהובאו מפולין. [1]

**יראת הכבוד לספר תורה על פי פסיקותיו של הרמב"ם
ודבריהם של בעל ספר הזוהר ומדרש ספרא**

מפסיקותיו של הרמב"ם בהלכות ספר תורה [79א]:

"כל הרואה ספר תורה כשחוא מחלך, חייב לעמוד מפניו. ויהיו הכול עומדין,
עד שיעמוד זה שחוא מחלך בו כשיגיענו למקומו, או עד שיתכסה מעיניהם
ואחר כך, יהיו מותרין לישב.

מצווה לייחד לספר תורה מקום, ולכבד אותו המקום, ולהדרו יתר מד"י: דברים
שבזוחות הברית, הן הן שבכל ספר וספר. לא ירוק אדם כנגד ספר תורה,
ולא יגלה ערוותו כנגדו, ולא יפשוט רגליו, ולא יניחנו על ראשו כמשאוי. ולא
יחזיר אחוריו לספר תורה, אלא אם כן היה גבוה ממנו עשרה טפחים.

היה מחלף ממקום למקום וספר תורה עימו לא יניח ספר תורה בתוך השק, ויניחנו על גבי החמור וירכוב עליו ואם היה מתפחד מן הגנבים, מותר. ואם אין שם פחד מניחו בחיקו כנגד ליבו, והוא רוכב על הבהמה והולך. כל מי שישב לפני ספר תורה, יישב בכבוד ראש ובאימה ופחד, שהוא העד הנאמן על כל באי העולם, שנאמר "והיה שם בך, לעד" (דברים לא, כו) ויכבדנו כפי כוחו. אמרו חכמים הראשונים, כל המחלל את התורה, גופו מחולל על הבריות וכל המכבד את התורה, גופו מכובד על הבריות.

* * * * *

דברי בעל ספר הזוהר

"כשעולה שם ספר התורה, אז צריכים כל העם לסדר את עצמם למטה, באימה וביראה ברדת ובזיע, ולכוון את לבם כמו שחיו עומדים עתה על הר סיני לקבל התורה, ויחיו מקשיבים ויטו אזניהם, ואין רשות לעם לפתוח פיהם אפילו בדברי תורה וכל שכן בדברים אחרים, אלא כולם באימה, כמי שאין לו פה, וכבר העמדנו שכתוב, וכפתחו עמזו כל העם, ואזני כל העם אל ספר התורה. **אמר רבי שמעון**, כשמוציאין התורה בצבור לקרות בו, נפתחים שערי השמים של רחמים, ומעוררים את האהבה למעלה, וצריך האדם לומר כך, בריך שמיא דמארי עלמא...". [79ב]

* * * * *

דברי מדרש ספרא

"לא מאסתיים ולא געלתים", וכי מה נשתייר להם שלא נגעלו ושלל נמאסו, והלא כל מתנות טובות שנתנו להם נטלו מהם, **ואילולי ספר תורה שנשתייר להם לא היו משונים מאומות העולם כלום...**" [79ג]

* * * * *

ספרי תורה ששרדו את השואה חובאו לקבורה במשואות יצחק

ספרי תורה ששרדו את השואה ולא ניתן היה לתקנם, הובאו לקבורה בבית העלמין במושב משואות יצחק בהשתתפות כ-200 מתלמידי הישיבה הגבוהה "אור עציון". הספרים הועברו בכדי החרס לתוך בית העלמין, לחלקת קבר מיוחדת שהכינו עבור ספרי התורה.

הרב דרוקמן אמר בטקס הקבורה: "מדובר אמנם בקבורה של ספרי תורה, אך הדבר בא להדגיש את החיים, את החיים שממשיכים, את לימוד התורה שממשיך וגובר. **באירוע הזה מתבטא הנצח של עם ישראל. עם ישראל חי, התורה חיה!**" **הרב נהוראי** הדגיש כי: "בפרשה האחרונה קראנו בתורה על מצוות כתיבת ספר תורה, ולמה דווקא לקראת הסתלקותו של משה **מגיע הציווי על כתיבת ספר התורה - זאת כיוון שהאדם אמנם מסתלק מהעולם, אך התורה חיה, קיימת ונצחית**". הוסיף ואמר: "קהילת משואות יצחק, אלו אנשים אודים מוצלים מאש, ומתאים ביותר שבבית העלמין של קהילה זו, יגנזו את ספרי התורה". **נפתלי קנדלר**, אמר כי "מדובר באירוע מצמרר ומרגש, כאשר מדובר בגווילים שניצלו מאירופה, משרידים של קהילות שבעצמן נשרפו למוות". את טקס הקבורה **יזם משה מושקוביץ** ממייסדי מושב משואות יצחק, יו"ר עמותת אור עציון וממקימי ישיבת ההסדר הר עציון ולשעבר ראש מועצה אזורית שפיר.

אחד מתוך הכדים הרבים מובא לקבורה. [79]

הכחדת אוצר הספרים היהודי בבתי הכנסת, בבתי המדרש ובספריות של הקהילות היהודיות בשואה והניסיונות להצלתו

עיקר עיסוקו של הספר הוא בחירוף נפש למען הצלת ספרי תורה, ברם, לא ניתן לדלג על תופעת הכחדת ארון הספרים היהודי בשואה. היה זה אסון רוחני קשה. **אסתר פרבשטיין** מגדירה תופעה זו בשם **"שואת הספרים"** [80]. לא השתמשתי במושג זה, כי אני סבור שאת המילה **"שואה"** יש לייחס אך ורק לרצח יהודים, ולכן השתמשתי במשפט **"הכחדת אוצר הספרים היהודי"**. **הגרמנים שאפו להשמדתו הטוטאלית של העם היהודי. לא רק השמדה פיזית אלא גם הכחדת העולם הרוחני, שבא לידי ביטוי בשריפת מיליוני ספרי קודש, ספרי יהדות. ספרות יידיש, ספרות עברית ועוד... וגריסתם, מחד, ושמירת אוצרות רוח של העם היהודי כדי שישמשו אסמכתא לרעיונות הנאציים כנגד העם היהודי, מאידך.**

הרב הוברבנד שמעון כותב [81]: "רבבות ומאות אלפי ספרים נשמדו במלחמה הזאת, ביניהם הרבה ספרים יקרי המציאות, כתבי-יד יקרים ופנקסים נושנים בעלי ערך רב. הדבר החל עם ההפצצה, שאלפי אלפים טפסים נשמדו בעטייה, אך נכנסו הרשעים לערים ולעיירות השונות הייתה ראשית מעשיהם לגרוע, לשרוף ולהשמיד רבבות ספרים, ביניהם יקרי המציאות וכתבי יד יקרים. באזור קילץ החרימו את הספרים של כל הרבנים, של בתי הכנסת ובתי המדרש ושלחום לגרמניה. בורשה שדדו את הספרים מספריית הסינגוגאה [בית הכנסת], מספרייתו של פרופ' שור, מספריית הקהילה ומספריות פרטיות. אם נשאיר איך שהוא באי-אלו ערים שבמחוז קומץ ספרים – אי אפשר לומר כן בנוגע לספרים שבערים ועיירות מהן גורשו היהודים. **ספרים אלו ירדו כליל לטמיון**".

* * * * *

כדי להמחיש את סיפור הכחדת אוצר הספרים היהודי בשואה,
הבאתי דברים ועדויות מהמקומות:
ווילנה, קובנה, לבוב וסלונקי.

"מטה מבצע רזנברג"
גוף שנועד לשדוד את אוצר הספרים היהודי,
חפצי התרבות והאומנות של היהודים

לייב גרפונקל בספרו "קובנה היהודית בחורבנה", מתאר את מטרותיו ויעדיו של "מטה מבצע רזנברג" [82]:

ב-27 בפברואר 1942 הוציאו הגרמנים פקודה שגרמה לגטו צער **וגם נזק רוחני גדול**. לפי הפקודה הזאת נצטוו היהודים בגטו **למסור לגרמנים תוך זמן קצר את כל הספרים שברשותם**, בלי יוצא מן הכלל. מובן שפקודה זו הכילה גם את הסעיף הרגיל של איום בעונש-מוות ליהודי שלא ימסור את כל הספרים הנמצאים תחת ידו. לגזרה הזאת הייתה סיבה אופיינית מאד. כידוע, השתדלו הנאצים לתת בסיס פסבדו-מדעי לכל תוכניתם ופעולתם, ובעיקר התוכנית נגד היהודים. לשם זה הקימו בגרמניה לפני המלחמה, וגם בזמן המלחמה, מכונים "מדעיים" וריכזו בהם את כל ה"מלומדים" שלהם והטילו עליהם ליצור את התיאוריה הדרושה להם.

במוסדות המחקר האלה של הנאצים תפס מקום חשוב **"המכון לחקר השאלה היהודית"**, שנוסד במרץ 1941 בפרנקפורט על נהר מיין **وبرאשו עמד הצור הידוע "הרייכסלייטר" אלפרד רזנברג**.

על-יד המכון הזה הוקמה ספרייה גדולה ובשבילה החרמו הנאצים אוספים רבים של ספרים – הן של יהודים יחידים, הן של מוסדות יהודיים ציבוריים, כגון: הספרייה של הקהילה היהודית בברלין, הספרייה של הסמינריון לרבנים בברסלאו, הספריות של הקהילה ושל בית-הספר לרבנים בווינה, הספרייה של

"כל ישראל חברים" (אליאנס) בפאריס, הספרייה של הקהילה היהודית באמסטרדם ועוד ועוד. [מידע רב, נתן למצוא בספר, מקס וינרייך: **"היטלערס פראפעסארן"**, פרקים 19-20, הוצאת יו"א - המכון המדעי היהודי]. בכך התכוונו הנאצים לאפשר ל"חוקריהם" להוקיע בעיני כל העולם את "השחיתות" של העם היהודי המשתקפת כביכול בספרותו ובעיקר בספרותו הקדומה.

מנגנון מיוחד, שנקרא **"איינזאץ-שטאב רוזנברג"** עסק בהחרמת ספרי היהודים וכולו היה מורכב מאנשי המפלגה הנאצית. היו בהם אנשים שלמדו קודם לכן את השפה העברית. על המנגנון הזה הוטל לא רק למצוא ולהחרים את הספרים של היהודים, **אלא גם למיין אותם – כלומר למצוא את הספרים המגלים את "הפרצוף האמיתי" של היהודים ואת שנאתם לעולם הבלתי-יהודי.**

את הספרים שמוינו היה עליהם לשלוח לפרנקפורט ל"מכון לחקר השאלה היהודית" הנ"ל. **ואת כל יתר הספרים – לבית חרושת לנייר לשם גריסה עיבודם לנייר חדש, כי בזמן המלחמה היה מחסור גדול בנייר.**

בהתחלת 1942 נודע לסוכני אלפרד רוזנברג שבסלובודקה [שכונה בקובנה] שקיימת בה ישיבה מפורסמת לרבנים ועל ידה אוסף גדול של ספרים דתיים בעלי ערך רב. הדבר הזה הניע אותם, כנראה, לשדוד את הרכוש הרוחני הגדול שעדיין היה ברשות יהודי הגטו. למעלה מ-100,000 כרכים – ספרים בעברית, ביידיש ובשפות לועזיות – הוטענו על מכוניות-משא והוצאו מן הגטו. היו אלה הספרים שהביאו אתם היהודים כאשר עברו מן העיר אל הגטו.

איזו מסירות נפש הייתה דרושה להעברת הספרים מן העיר אל הגטו וכמה קשה היה לעשות את הדבר בתנאים הנוראים שבהם היו נתונים יהודי קובנה בימים הטרופים של יולי ואוגוסט 1941 – כל זאת יכול להבין ולהעריך אותו אדם בלבד שהיה בעצמו עד ראייה לכל התלאות והפורעניות האלה. מכאן אתה למד עד כמה יקרים היו הספרים האלה ליהודי הגטו ומה גדול היה הקשר הנפשי שהם היו קשורים בהם.

החרמת הספרים גרמה ליהודי הגטו כאב גדול מאד, היא נטלה מהם את הנחמה היחידה שעוד נשארה להם, הלא היא האפשרות להסיח את דעתם לשעה קצרה, שקטה ופנויה מכל הזוועות שבחייהם הקודרים ולהכניס בהם רוחניות כלשהי. **אבל אם כוונת הגרמנים הייתה למנוע לגמרי מיהודי הגטו את האפשרות להשכיח מליבם את סבלותיהם בקריאה – הרי שלא עלה הדבר בידיהם.**

במסירות נפש שאין כמותה הציל הנוער, ובראש וראשונה, ספרים במספר לא קטן מידיהם המזוהמות של הנאצים. הם התקינו בסכנת נפש ממש מחבואים להחזקת ספרים במקומות ממקומות שונים בגטו, ובחשאי השאילו איש לרעהו את הספרים שניצלו.

כך ניצלו כל ספרי תורה שהועברו בזמנו במספר גדול למדי מכל בתי הכנסת שבעיר אל הגטו, וגם הם חייבים היו להימסר לידי הגרמנים. הדבר נעשה בלילה אחד, **תוך הסתכנות גדולה, על-ידי העגלונים שעבדו אצל ה"אלטסטנראט".**

אנשי **ה"איינזאץ-שטאב רונברג"** נוכחו לדעת מיד, שאין בכוחותיהם למיין למעלה מ-100,000 ספרים שהוחרמו מיהודי **הגטו ולכן החליטו להשתמש למטרה זו ביהודים עצמם.** לפי דרישתם, המליץ ה"אלטסטנראט" לפניהם על כ-20 יהודים בעלי השכלה. הם "בחנו" את היהודים האלה בצורה של שאלות ותשובות, כדי להיווכח ב"אינטליגנטיות" שלהם ובאיזו מידה הם בקיאים בענייני פוליטיקה, היסטוריה וכדומה. הם בחרו 4 איש מכל המועמדים והקימו מהם פלוגת-עבודה מיוחדת למיין הספרים. פלוגת-העבודה הזאת עבדה בניהולם חודשים אחדים. גורלם של הספרים המוחרמים היה כגורלם של ספרי היהודים בגטאות אחרים – בחלקם נשלחו לפרנקפורט וייתרם נמסר לעיבוד בבית-חרושת של נייר שהיה בפטראשון שעל-יד קובנה.

מי היה אלפרד רונברג?

אלפרד רונברג היה אחד האידיאולוגים של המשטר הנאצי ופושע מלחמה בזמן מלחמת העולם השנייה, שהיה בין האחראים לשואה. נידון למוות במשפטי נירנברג בשל חלקו בפשעים נגד האנושות והשמדת עם.

רוזנברג הושפע מהאידיאולוגיה הימנית-קיצונית הרוסית, שהייתה רווחת גם בקרב רבים מהגולים הרוסים בגרמניה. אלה האמינו שהקומוניזם הוא המצאה יהודית הבאה לשרת את האינטרסים היהודיים (יודו-קומוניזם). כלומר, היהודים גרמו להפיכת אוקטובר ברוסיה. "הבונים החופשיים" הואשמו בגרימת מלחמת העולם הראשונה. רוזנברג האמין שהקפיטליזם והקומוניזם אינם דבר והיפוכו, אלא שני אמצעים בהם משתמשת "היהדות העולמית" כדי להשתלט על העולם. מימיו הראשונים בגרמניה עסק בהפצת המסמך האנטישמי "הפרוטוקולים של זקני ציון". בתקופה זו כתב את ספריו הראשונים בתחום אידיאולוגיית הגזע: "הציונות, אויבת העם", "אי מוסריות בתלמוד" ו"עקבות היהודים במרוצת הדורות".

בשנת 1929 ייסד רוזנברג בהוראת היטלר את "הליגה לתרבות הגרמנית" שמטרתה הייתה מלחמה ב"אמנות המנוונות". כאמנות מנוונת נחשבו בין השאר אדריכלות הבאוהאוס, האקספרסיוניזם בציור ושיטת שנים-עשר הטונים במוזיקה. אלה זכו לתואר הגנאי "בולשביזם תרבותי" והוכפשו בידי הליגה.

בשנת 1934 מינה אותו היטלר למפקח על ההכשרה והחינוך האידיאולוגי של חברי המפלגה. בשנת 1940 מונה למנהל "בית הספר הגבוה" בו קיבלו פקידים נאצים חינוך אידיאולוגי.

לאחר מבצע ברברוסה, שבו נכבשו שטחים נרחבים מברית המועצות בשנת 1941, מונה רוזנברג לשר ה"אוסט-מיניסטריום" האחראי על ניהול השטחים הכבושים במזרח - נציבות הרייך אוסטלנד. בתפקיד זה הוציא לפועל את כל תוכניותיו הגזעניות, והיה בין האחראים לפשעי מלחמה רבים, לשעבוד האוכלוסייה הסלאבית בשטחים אלו, לפעולות השמדת יהודים בשטחים שהיו נתונים לפיקוחו, ולפשעים רבים ומגוונים נגד האנושות.

כ"שר לענייני המזרח" נמצא בהתנגשות סמכויות מתמדת עם היינריך הימלר. כבעמדות כוח נוספות במשטר הנאצי, הכיבוש והשעבוד של עמי המזרח,

והשמדת העם היהודי, היו נתונים לסמכותם של גורמים רבים, וכל אחד רצה עוד נתח ב"עוגה".

בשנת 1939 הקים רזנברג בפרנקפורט את "המכון לחקר בעיית היהודים", שמטרתו המוצהרת הייתה גירוש כל היהודים משטחי גרמניה הגדולה. במסגרת מכון זה הוקם מטה "מבצע רזנברג". בין השנים 1940 - 1944 עסק מטה זה במבצעים נרחבים של שוד רכוש יהודי מכל רחבי שטחי הכיבוש הגרמני, בייחוד במערב אירופה, כולל ריהוט, תכשיטים, דברי אומנות, חפצי יודאיקה, ספרים נדירים ועוד.

רזנברג נתפס בידי בעלות הברית לאחר סיום המלחמה, ובמשפטי נירנברג הואשם בקשר לקשירת פשעים כנגד השלום, תכנון, ייזום וניהול מלחמה תוקפנית, פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות. הוא נדון למוות והוצא להורג ב-16 באוקטובר 1946.

מקומו של אוצר הספרים היהודי בעולמם הרוחני של יהודי קובנה והשמדתם בשואה

ב.שולגאסר מספר,

כיצד הושמדו ונשרפו הספרים בקובנה [91]:

ב-22 ביוני 1941 הפרו הגרמנים לפתע את הברית עם רוסיה והתנפלו עליה. תוך ימים ספורים כבשו חלק ניכר משטחה, יחד עם כל מדינת פולין והארצות הבלטיות. מהיום הראשון לפלישתם של הגרמנים החלו שחיטות אכזריות בעזרת מרצחים מקומיים, בכל הארצות האלו פרצו פרעות, רצח ושוד.

בקובנה וסביבותיה הבהילו 7,000 יהודים ופקדו עליהם להשתטח על פני כר העיר הגדולה. תוך 24 שעות כל 7,000 היהודים הושמדו ללא שריד. מבין 50,000 יהודי קובנה נכנסו לגטו רק 35,000.

סלובודקה שהיה פרבר של העיר קובנה נועד לשמש "גטו" עבור כל היהודים שנותרו חיים בקובנה וסביבותיה. יום אחד נצטוו כולם לעבור לסלובודקה.

סלובודקה שהתפרסמה בעולם היהודי בישיבותיה, בבתי מדרשה ותלמידי חכמיה – הפכה בין לילה לגיהנום ובגורלה נפל לחזות בהשמדת יהודייה. **הישיבות ובתי הכנסת הפכו לאורוות סוסים, ספרים וספרי תורה התגוללו בביבי שופכין. בחורי ישיבה שחירפו נפשם על קידוש השם וזינקו להרים ספר תורה נורו בו במקום.**

בימים הראשונים, לאחר שכל היהודים נכלאו בגטו, נבחרו 500 ממיטב בחורי ישראל, בחורי חמד ובעלי השכלה, **באמתלה שהם נשלחים לעבודה מיוחדת, עקבותיהם נעלמו לעד.**

את בית החולים בסלובודקה הציתו ושרפו אותו – עם כל החולים, הרופאים והאחיות שבו – כולם נספו בלהבות.

מדי יום ביומו ניתכו על ראשי היהודים גזירות קשות וכולן עלו באכזריותן על קודמיהן.

ב-28 לאוקטובר אספו את כל היהודים בכיכר ענקית, הבדילו מהם 10,000 גברים, נשים וטף. כולם נרצחו ברירות במצודה התשיעית [הפורט התשיעי היה האתר שבו נרצחו יהודי קובנה].

בו ביום צמצמו את שטח "הגטו". היהודים, מיואשים ורצוצים, שעוד לא הספיקו להתאושש מהצרות והתלאות, שהיו מנת חלקם, נאלצו לגור בצפיפות איומה, 2-3 משפחות בחדר קטן. ומיד החלו חיפושי בית. הגרמנים חמסו את מלאי המזון, הזעום בלאו הכי, שהצליחו היהודים לאגור, בזזו בגדים ותכשיטים, מכל הבא לידיהם הטמאות.

כעבור כמה ימים ניתן צו למסור לידי הגרמנים חפצי זהב, כסף, יהלומים וגם פרוות. בצו נאמר, שבמקרה שיתגלה אצל מישהו אחד מהחפצים הנזכרים – יוצא מיד להורג 50 יהודים. "מועצת הזקנים" שנתמנתה על-ידי הגרמנים לנהל את עניני ה"גטו" קיבלה פקודה לאסוף את כל חפצי הערך האלה.

באותו בוקר נפתחו בקומת הקרקע של "מועצת הזקנים" 4 חלונות. על-יד כל חלון העמידו ארגז גדול לצבירת חפצי הערך. ארבעה צעירים יהודים נתמנו לקבל מידי היהודים את החפצים שימסרו להם ולהשליכם לתוך ארגזים.

החלו להביא עדיים ופרוות. המאספים זרקו את הכל לתוך הארגזים ואף אחד מהם לא העלים דבר, כדי לא לסכן את חייהם של 50 יהודים. הם מסרו את הכל – שעונים, עגילים, צמידים, טבעות משובצות יהלומים, דולרים, מטבעות של זהב, פמוטי כסף, קופסאות של טבק המשובצות אבני חן, שעברו בירושה מדור-לדור, סכומי כסף, מכשירי חשמל ואפילו עטים נובעים של זהב. תוך יום אחד נתמלאו הארגזים הענקיים ובאמצע החדר נערם תל של פרוות.

את כל השלל הזה העבירו הגרמנים באותו ערב לרשותם. למרבה הסבל היה חורף 1941-1942 קשה במיוחד. הזקנים שב"גטו" אמרו שאינם זוכרים חורף קשה כזה בליטא. החורף האיום עמד בתוקפו שבועות רצופים ללא הפוגה והפרוות והבגדים החמים היו בידי הגרמנים. בייחוד היה מורגש מחסור בנעליים בשביל העובדים בביצות סלובודקה ובעבודות פרך בשדה התעופה, מקום שעבדו בו משעה 4 בבוקר עד 10 בלילה, 7 ימים רצופים בשבוע.

נעליים חדשות בכלל לא היו בנמצא. עצים להסקת החדרים הקטנים לא היו. אכן, לפעמים היו משיגים בול עץ רענן ולח אבל הוא היה כל כך רטוב שאפשר היה להפיק ממנו רק עשן. כזה היה מצב היהודים בחורף זה: רעבים היו, רועדים מקור ומיזאשים. **לפתע באה גזירה חדשה: מוכרחים לאסוף את כל הספרים ולמסרם לגרמנים.**

אותם היהודים הנרדפים על צוואר שבלב רצוץ ושביר הקריבו את התכשיטים והפרוות החליטו בלי אומר ודברים, כל אחד לחוד וכולם ביחד – היה לא תהייה. **נבלה כזו לא נעשה ויהי מה! לא נמסור את הספרים הקדושים לידם הטמאות של הנאצים. הספרים שלנו לא יפלו לידי המרצחים.**

גטו קובנה היה מלא וגדוש ספרים. כל כמה שהיה צק המקום, תמיד נמצאה פינה קטנה בשביל הספרים.

יהודי קובנה שמרו עליהם בהקפדה והוקרה. **הספרים היו התענוג היחיד שנשאר ליהודים, השקועים בעבודת כפיה מפרכת, בחינת "זאת נחמתי בעיני". קריאה ועיון בספרים השכיחו מליבם, לפחות לרגע קט את הצרות והתלאות, שבהן היו נתונים.**

עלי לציין, שהייתה זו תופעה בלתי נדירה לראות קבוצת יהודים הסוללים את שדה התעופה או חוטבים עצים, משוחחים על ספרות, מוסיקה, אומנות וכדומה, כשהם שקועים עד הברכיים בשלג או בבוצ, למרות שידיהם היו קפואות ובשעה שהיו מוכנים לתת את כל היקר שלהם בעד ספל מים חמים. **לא למסור את הספרים – היה דבר מוחלט.** אבל בזה לא סגי, **השאלה הייתה היכן להטמינם?** לקבור את הספרים באדמה לא בא בחשבון מטעם פשוט. האדמה הייתה כגוש קרח וקשה כפלדה ואפילו במוטות ברזל אי-אפשר להבקיע אותה. קבר היו חופרים 3 ימים רצופים. נשאר רק מוצא אחד: לבער את הספרים ובשום אופן לא למסור אותם לתליינים. אבל איך אפשר להשלים עם הרעיון לשרוף ספרים ובייחוד ספרי קודש, במו ידינו? איך יכול יהודי שומר מסורת להעלות על הדעת דבר כזה? הלב מתקומם נגד חילול הקודש.

באותו לילה היה חם ב"גטו" – חם מאד. יהודים רכונים על תנורי הברזל הקטנים שלהם ובמקום להוציא את הספרים לגרמנים הארורים שהם יעשו בהם "אוט-דה-פה", העדיפו יהודי קובנה לבער אותם במו ידיהם ולחלוק להם את הכבוד האחרון.

כל אותו לילה ישבנו יחד, אני ורעייתי [בוגרת האוניברסיטה גיסן שבגרמניה] ע"י תנור הברזל. **החדר היה מואר אך ורק בשלהבת הספרים הבווערים ויחד עם**

הספרים בערו זיכרונותינו, חלק מחיינו, הנשמה היתרה שלנו!

הש"ס של סבא ואבא ז"ל, ה"עין יעקב" עם המפרשים היו בווערים בלהב כהה. הדפים מתפתלים ומתכווצים ברעש עמום. כאילו היו מפיקים מה שכתוב עליהם. כאילו היו דובבים: **"לשווא עמלכם וטרחכם – לא תצליחו לכלותינו!**

רבים כבר ניסו זאת והעלו חרס בידם, אנחנו נשאר לעולמי עד".

האנציקלופדיה היהודית בשפה הרוסית, שי של אבא לבר מצווה שלי, בערה והעלתה להבה כחולה, בשקט בלי המולה ורעש.

לבסוף הגיע התור של הספרים בעברית וביידיש, אוסף של 30 שנה, הוצאות מהוצאות שונות מכל קצווי תבל – בשלהבת אדומה כדם. הנה מילון הכיס והתנ"ך הקטן, ספרי הוצאת "תושיה" בווארשה [על נייר דקיק – מתנה מסבא ע"ה], הנה ביאליק, טשרניחובסקי, פרישמן, מאפו, סמולנסקין, קלמן שולמן, שניאור. דור דור ודורשיו לוויס, מנדלי מוכר ספרים, שלום עליכם, ספר האגדה של ביאליק ורביצקי ועוד. אפילו לא נפקד מקומו של "ראשית דעת", בספר שבעזרתו התחלתי ללמוד עברית. הכל היה למאכולת אש. בעיניים מלאות דמעה אנו נפרדים מכל היקר לנו שנשאר לפליטה. בלבבות שבורים אנו מתנחמים בזה, שלא בגדנו בספרינו ולא מסרנו אותם לידי הטמאים.

הספרים האחרונים בערו בחופזה, כאילו חשו להפטר מהפורענות שבאה עליהם ומוכי תדהמה שאלו: מה, שוב אנו נידונים לשריפה? ומתי? במאה העשרים ה"נאורה"? וראו זה פלא: הספרים בוערים, הנייר התאדם, האש מבליחה בכל צבעי הקשת, אדום-כהה, ורוד, חום ושחור, אפילו האותיות אינן אכולות, אפשר לקרוא כל מילה ומילה באש המתלקחת בבהירות מפליאה.

כך שרפו יהודי קובנה את ספריהם. ביגון ובעצב רב עקבנו אחרי התבערה. כזה היה גורל עמנו המעונה. **שונאינו יכולים לשבור את הגוף, אבל לא את רוחנו!** המידות התרומיות, המוסר הנעלה, מעשי צדקה וחסד לזולת – הסגולות האלו הטבועות בדמנו הן ערובה לעתידנו! נזכרנו בשברי החוזה הגדול: "והפכתי אבלם לששון וניחמתים ושמחתים מיגונם" [ירמיהו, לא, יב].

עשבנו את התנור עם האש הלוחשת, סיימנו את מלאכת הקודש וחלקנו את הכבוד האחרון ל"שמות" הקדושים.

אותו לילה, ליל שימורים היה בגטו, וגם חם, חם מאד. ובאותו מעמד נשבענו חגיגית לעשות נקמה במרצחים בעד כל מה שעוללו לנו.

הצלת ספרי תורה וספרי קודש בקובנה

הרב אשרי אפרים, מהרבנים החשובים בקובנה, מתאר בספרו: **"יומן ליטע"**, כיצד יהודי הגטו מסרו נפשם למען הצלת ספרי תורה וספרי קודש, וכך הוא **כותב** [א91]:

אחרי שהנאצים שפכו חמתם על יהודי הגטו האומללים ברציחות אכזריות, באה גזירה חדשה למגר את רוחם על-ידי החרמת הספר העברי. פקודה זו הוצאה ב-8 לפברואר 1942. אכן המאבק הזה לקיום הרוחני החל עוד ב-15 לאוגוסט 1941, כאשר גזרו הגרמנים על גירוש יהודי קובנה לגטו.

ביוזמת הרה"ג ר' **אברהם דב שפירא זצ"ל** וכותב טורים האלה, **הוחל מיד במבצע של העברת ספרי תורה וספרי קודש אחרים, תשמישי קדושה ואף ספרים חילונים מן העיר לגטו.**

ראשית כל, התרכזנו בהצלת ספרייתו של הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל, שנפרסמה כאחת הספריות המעולות ביותר בעולם, שכללה גם את הש"ס שלו עם הגהותיו וכתבי ידו על כל דף, שאין ערוך לחשיבותו, וכן ספרי ראשונים יקרי מציאות. התאמצנו להציל גם את כל הספרים מבתי המדרשות והעברנום לגטו.

מדי יום ביומו יצאו מקובנה לסלבודקא עגלות מלאות ספרי תורה וספרים שונים. כך הצלחנו להעביר בסתר את החלק החשוב והיקר שבספרים לגטו, כי האמנו בתמימותנו, ששם נוכל לעבור את התקופה הנוראה.

פעם ביקר בגטו נציגו של המנהיג הנאצי אלפרד רוזנברג, יחד עם ראשי הגטו ואנשי ה"יודנראט". הרוצח הנאצי רצה כנראה להראות כ"תרבותי", ופקד עלי להראות לו את הספר העתיק ביותר בספרייה. הראיתי לו את הקונקורדנציה של יוהאן שטרוים שנדפסה לפני כארבע מאות שנה ועוד ספרים עתיקים אחרים. לבי ניבא לי כי גזירה מתרגשת ובאה עלינו, כי בעקבות כל ביקור של נאצים באה גזירה חדשה.

אך יצא ממחסן הספרים, כינסו הרוצחים את נציגי היהודים ופקדו עליהם לסגור ולהחתים את מחסן הספרים, כדי לשמור על החיבורים יקרי הערך, למנות ולרשום בדיוק את מספר הספרים.

משטרת הגטו נצטוותה לשים עין על הספרים, בל ייעדר אף ספר. אז נתגלתה מסירות נפש גדולה לשם הצלת הספרים, **יהודים מכל השכבות והמעמדות, פועלים, רצענים, חייטים ונפחים התעלו לשיא מדרגת הקדושה במלחמתם למען הספר היהודי.**

הייתי קשור למלחמה הזאת למען הספר בגטו קובנה, ולפיכך נחרת בזיכרוני לנצח מאבק זה לאות הקדושה שלנו. יהודים מרודים, חשוכים ורעבים, שלא הייתה להם פת לחם לילדיהם, עשו את הספר הדתי והחילוני לאחיזתם האחרונה. הספר הדתי משך ליבם יותר מאשר החילוני. **הם ראו בספרי הקודש, ביריעות ספרי התורה, תוכן שכדאי לשמור עליו, ונאבקו בשארית כוחם, לבל ייפסק לימוד התורה. הכל הניחו לקחת מהם מלבד הספר.**

במלחמה למען הספר התעלה אף החלש ביותר לגבורה מופלאה. למען הצלת הספר אחזו בתחבולות מפתיעות. בעלילה זו הייתה ללא ספק **מסירות נפשם של ילדי ישראל למען הספר.**

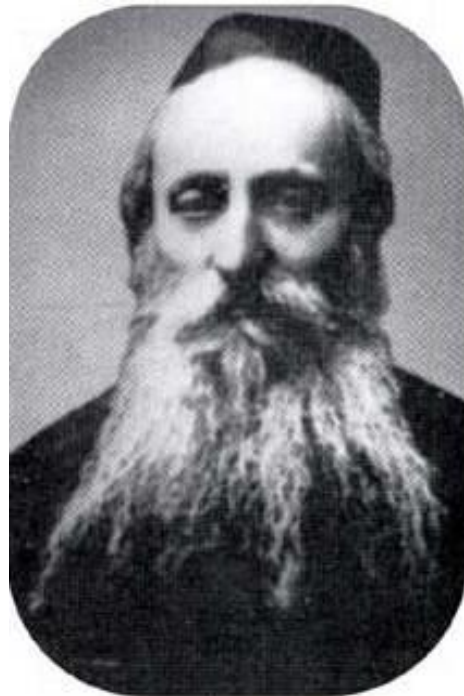
כאשר ניתנה הפקודה למסור את כל הספרים היהודיים לשלטון הנאצי במשך שלושה שבועות, וכל אשר ימצא ספר ברשותו ייענש, **הבינו היהודים כי הגיעה שעת המלחמה לספר היהודי וקיבלו על עצמם לעשות למען הצלת הספרים החשובים.**

זקנים ונערים חפרו בורות **והטמינו שם ספרי תורה, ספרי שאלות ותשובות.** אחרים גנזו ספרים עבריים בבתייהם למרות הסכנה הכרוכה בכך. זוכרני כי **ברצ'יק בריק,** המכונה הזגג, מסר את נפשו למען הצלת ספרי קודש והסתרתם. ואני, אחרי שסיימתי את שעורי הקבוע בחברת "תפארת בחורים" באותו יום, שאלתי את הילדים הקטנים והגדולים: "מאין ניקח חומשים וגמרות ללימודנו?" אז קמו כל בני הנוער כאיש אחד וקראו: "אל דאגה, רבי, כל אחד מאתנו יטמין חומש וגמרא ונמשיך בלימוד". בשומעי זאת נתמלאו עיני דמעות והזכרתי להם

את הסכנה הכרוכה בהטמנת ספר. על זה השיבוני: "רבי, אין דבר! אם יירו בנו יחד עם הגמרות, ניהרג לפחות על קדוש השם!".

יהודים בפנית רחוב דבארו בגטו קובנה. ליטא, 1941-1943 [1]

רבה האחרון של קובנה, הרב אברהם דוב כהנא שפירא זצ"ל

בגטו לבוב

כהנא דוד בספרו: "יומן גטו לבוב" כותב [83]:

עוד תפקיד חשוב אחד היה מוטל על המחלקה-לדת. עמדה לרשותה "קבוצת-אוספים", שהיו מתהלכים בבתי-המדרש שנותרו בעיר **ואוספים ספרי תורה**, כלי קודש ותשמישי קדושה למיניהם, נברשות, מנורות **וספרים שעדיין לא שדדו אותם האוכלוסים ה"אריים"**. כל אלה אוחסנו במרתפים המרווחים והחמים שברחוב ברנשטיין 12. היה שם מוזיאון מיוחד במינו, שבו מעורבבים ספרי-קודש נדירים ויקרים עם דוגמות נהדרות של האומנות השימושית לצרכי בתי כנסיות. נמצאו שם מוצגים רבים מכל מה שאספו יהודי לבוב בשקידה וביראה ב-600 השנים של תולדותיהם.

למרבה הצער, **לא נותר זכר לכל הדברים היפים האלה. כעבור 8 חודשים מסרה הגסטאפו את כל המחסן לידי המוסד לחומרי גלם**, ושם התגוללו חפצי האומנות הנדירים והספרים היקרים בערמות סמרטוטים ונייר. ראיתי ליד שער המוסד הזה שברחוב ז'רודלאנה **צרו יריעות קלף של ספרי תורה, שהיו פועלים יהודים טוענים על משאית**. ככתוב, "גווילין נשרפים ואותיות פורחות באוויר".

* * * * *

גטו לבוב, אביב 1942. נשים יהודיות עומדות ליד גדר התיל. [1]

שוד ספריית הגטו, ספריית סטראשון וארכיון יו"א בזילנה

ספריית סטראשון

ספריית סטראשון שבזילנה, הייתה ידועה בכל רחבי העולם היהודי. נוסדה מאוסף הספרים הענק של ר' מתתיהו סטראשון, חוקר ומשכיל עברי שהיה ביבליוגרף, אספן כפייתי, שהקדיש לספרייתו את מיטב כספו וכוחותיו. הוא הצליח לרכוש עבור ספרייתו עותקים נדירים של ספרים תורניים מימי ראשית הדפוס, ובהם "מבחר הפנינים" של ר' שלמה אבן-גבירול, אחד הספרים העבריים הראשונים שנדפסו עם המצאת הדפוס. ר' מתתיהו סטראשון, שנפטר בשנת 1885, הוריש את ספרייתו, ובה 5,739 כרכים (מספר עצום לגבי אמצע המאה התשע עשרה), לקהילת זילנה. בשנת 1889 **יצא בברלין לאור הספר "ליקוטי שושנים"**, שהוא קטלוג המפרט את כל הספרים שבאוסף. בשנת 1892 נפתחה הספרייה לציבור, בבית שבו התגורר מתתיהו סטראשון על ידי המשכיל הלל נח מגיד שטיינשניידר.

בשנת 1901 עברה למבנה חדש בחצר בית הכנסת הגדול של זילנה. בשנת 1902 היא נפתחה לקהל, והייתה מהספריות הציבוריות היהודיות הגדולות והחשובות בעולם.

מנהל הספרייה היה שמואל סטראשון, ולאחריו יצחק סטראשון. הספרן הראשי היה חייקל לוינסקי, שנשא במשרה זו עד לחיסול הספרייה בידי הנאצים.

אחד מאוצרותיה של "ספריית סטראשון" היה "ספר המבקרים" הייחודי שלה, שבו רשמו את רשמיהם גדולי הספרות היהודית והעברית, ובהם ח"נ ביאליק, שלום עליכם, דוד ברגלסון, תיאודור הרצל, ברל כצנלסון, מארק שאגאל, ורבים אחרים. **בשנות השלושים היו בספרייה כ-35,000 כרכים.**

* * * * *

ארכיון יו"א

ייו"א (מבוטא: "ייוו"; ראשי תיבות ביידיש: וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, "המכון המדעי היהודי"; באנגלית: YIVO), או בשמו כיום: המכון למחקר יהודי (באנגלית: Institute for Jewish Research), **נוסד ב-1925** **בוילנה**.

ייו"א הוא המקור לאורתוגרפיה, למילונאות ולתקינות בשפת יידיש, וכן למחקרים בתחומים אחרים הקשורים ליידיש. ניתן לראות בו את המקבילה היידית לאקדמיה ללשון העברית, דהיינו: "המוסד העליון למדע הלשון היידית" או גוף הפיקוח על שפת יידיש. על אף שהמכון שינה את שמו, הוא מוסיף להיות מוכר בשם "ייווא" (YIVO), שאינו אלא ראשי התיבות של השם המקורי.

עד מלחמת העולם השנייה נאספו בספריית מכון ייו"א בוילנה יותר מ-100,000 ספרים, גליונות של כתבי עת ומסמכים רבים. חלק מהחומר אבד בתקופת השואה. חלק העבירו הגרמנים הכובשים לגרמניה ואחרי המלחמה הוא הועבר לסניף המכון בניו יורק, שמשנת 1940 הפך למרכז ייו"א.

* * * * *

בחדש יוני 1941 נכבשה וילנה על-ידי הגרמנים. לאחר הכיבוש הגיעו לעיר נציגי "המכון לחקר בעיית היהודים". הם איתרו יהודים שהיו בקיאים באוצר הספרים של ספריית סטראשון וארכיון יו"א כדי שיסייעו להם למיין את הספרים הראויים לשדידה כגון, כתבי יד נדירים, ספרים עתיקים ועוד עבור המכון הנ"ל.

הגרמנים למדו מרשימותיו של **נח פרילוצקי** על העושר הספרותי, ההיסטורי ודברי האומנות הטמונים במוסדות הנ"ל.

מי היה נח פרילוצקי ? - עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נמלט נח פרילוצקי מורשה לליטא שהייתה עדיין מדינה עצמאית התמנה לראש הקתדרה הראשון ללשון יידיש ותרבותה באוניברסיטת וילנה. ב-1941 החליף את מקס ויינרייך שנמלט לארצות הברית כמנהל **ייו"א** בוילנה.

פרילוצקי נאסר על ידי הגסטאפו זמן קצר אחרי כיבוש העיר ואולץ על ידם לכתוב רשימה של **אינקונבולים** שהיו בספריית סטראשון. הוא נרצח על ידי הגרמנים ב-18 באוגוסט 1941.

מה היו האינקונבולים?

אינקונבולה (מלטינית incunabulum דפוס ערש, או דפוס עריסה) הוא כינוי כללי לספרי הדפוס הראשונים, שנדפסו משנת 1445 ועד שנת 1500.

אינקונבולים עבריים (הספרים העבריים) הראשונים, פירוש רש"י לתורה, נדפסו באיטליה, והיו בין ראשוני ספרי הדפוס בעולם. הספר העברי הראשון המתוארך, פירוש רש"י שנדפס בעיר רג'ו די קלבריה, בשנת רל"ה (1475).

ספרי אינקונבולה עבריים אחרים הם "ארבעה טורים", פירוש רלב"ג לתורה, ספר "בחינת עולם" לידעיה הפניני, ספר "נופת צופים" ליהודה וספר אלדד הדני שהודפסו בדפוס אברהם כונת במנטובה, תהלים, חמש מגילות ועוד. מסכת ברכות מהתלמוד הבבלי הייתה ראשונה מהמסכתות התלמוד שנדפסו.

גם ספרי חול עבריים נדפסו בתקופה זו באיטליה, ואף הם נחשבים אינקונבולים. "ספר המחברות" של עמנואל הרומי, הידוע כ"מחברות עמנואל", נדפס לראשונה בשנת 1492.

ספרי הערש הראשונים בארץ ישראל נדפסו בצפת, בדפוס של ר' אליעזר בן יצחק אשכנזי מפראג. נדפסו כנראה ששה ספרים עד שנת 1500. דפוסו המפורסם של רבי ישראל בק, בצפת ובהר מירון, נוסד הרבה יותר מאוחר, באמצע המאה השמונה עשרה, כ-250 שנים לאחר דפוסי העריסה העבריים הראשונים.

ספרי האינקונבולה הם נדירים מאוד ומשום כך יקרים מאד. הם נחשבים פריטים יוקרתיים באוספי ספרים, הן באוספים פרטיים והן באוספים ציבוריים. אספנים וצידי ספרים עתיקים מוכנים לשלם הון תועפות עבור ספרי האינקונבולה, וספרי הערש העבריים בכללם.

* * * * *

נציגו של רזנברג בוילנה היה ד"ר יוהאנס פול שהיה אחראי לשוד הגדול מספריית סטראשון, ממכון ייו"א ומספריית הגטו.

ד"ר יוהאנס פול דרש מהיודנראט לספק לו למעלה מעשרה יהודים שהיו בקיאים באוצר הספרים היהודי שבווילנה. הוא מינה את **הרמן קרוק וזליג קלמנוביץ** שיעמדו בראש הצוות שיסייע לו במיון הפריטים.

העיתונאי **ז. נוח [זבולוני נח]** סופר עיתון "חרות" בירושלים, פירסם בתאריך 23.12.1960 ידיעה חשובה החושפת את עברו של ד"ר פול פול [א83]:

הנאצי ד"ר פול - למד באוניברסיטה העברית בירושלים

הנאצי ד"ר פול, מי שהיה אחראי להשמדת וגזילת אוצרותיה הרוחניים של יהדות וילנה ע"י הגרמנים - היה תלמיד האוניברסיטה העברית בירושלים. עם העברת חלק מספריית שטראשון שניצלה מניו-יורק לירושלים ע"י ד"ר צבי הרכבי (טקס פתיחת התערוכה של אוסף שרידי ספריה זו יתקיים במוצאי שבת בספריה התורנית שעל יד היכל שלמה) נודע, כי הנאצי ד"ר פול, המומחה לענייני יהדות, בא בשנת 1941 לוילנה והיה באופן ישיר אחראי לשוד ולגזל שנעשה על ידי הגרמנים באוצרות היהדות בעיר ובפרט בספריית שטראשון המפורסמת, שהכילה בין השאר כתבי יד עתיקים ויקרי ערך וכן דברי אמנות שונים.

מסתבר, שה"שטרימר" הנאצי, הידוע לשמצה, פירסם תחת הכותרת "כוכב חדש דרך בשמי חקר היהדות", רשימה בשנת 1941, שבו הרים על נס את בקיאותו "היהודים" של ד"ר פול. ד"ר פול פירסם באותו גיליון של ה"שטרימר" מאמר בשם: *Judenforschung Ohne Juden* ("חקר יהדות על ידי לא יהודים"). באותו מקום צויין, כי ד"ר פול רכש לו את ידיעותיו על היהודים והיהדות "ממקור ראשון", **היינו: באוניברסיטה העברית בירושלים.**

בספר על התרבות העברית במזרח אירופה ערב השואה ובשואה, שיצא בעריכתו של הפרופ' צבי שרפשטיין, בפרק על ספריית שטראשון כותבת הגב' ברגר כי ד"ר פול היה בוילנה בזמן השואה וכי הוא העביר את אוצרותיה הספרותיים והאמנותיים למכון ביהדות בפרנקפורט שנוסד ע"י הצורר אלפרד רוזנברג ימש"ז, ובין היתר היא מדגישה כי ד"ר פול היה תלמיד האוניברסיטה העברית בירושלים, גם מר קצרגינסקי מוילנה שנפטר בארגנטינה **מאשר כי פול הוא הוא שעשק וחמס את אוצרות יהדות וילנה וכך הוא מזכיר כי היה תלמיד האוניברסיטה בירושלים.**

במסמכים שנמצאו ישנו דו"ח שנכתב ע"י ד"ר פול ובו מאשר כי העביר מוילנה (קרי ספריית שטראשון) חמישים אלף ספר למכון של רוזנברג בפרנקפורט שנקרא "חקר היהודים ע"י לא יהודים".

חושבים כי ד"ר פול למד בירושלים בשנים 1933-4 תחת שם בדוי והשתלם באופן מיוחד במדעי היהדות, גם חיבר ספר על מהות היהדות והיהודים. הגירסא היא, כי הוא עודנו בחיים ומסתתר אי-שם באיזו מדינה תחת שם בדוי כיתר הנאצים הגרמנים.

* * * * *

בצוות המיון היו אנשים נוספים, כמו **אברהם סוצקובר, הרמן קרוק, זליג הירש קלמנוביץ' ושמריהו (שְמֶרְקָה) קֶצ'רְגִינסקי.**

מי היו האנשים הללו?

אברהם סוצקובר היה מהחשובים במשוררי היידיש במחצית השנייה של המאה ה-20.

סוצקובר למד בבית ספר דתי בעירו, ולאחר מכן בבית ספר תיכון פולני-עברי בוילנה. הוא החל לכתוב שירה כבר בגיל 13 תחילה כתב בעברית ואחר כך ביידיש, אף שמעולם לא למד בבית ספר יידישאי. ספר שיריו הראשון, ביידיש, יצא לאור על ידי איגוד סופרי היידיש בורשה.

בעת הכיבוש הנאצי, החל משנת 1941 ואילך, ועם הקמת הגטו היה סוצקבר מעורב בחיים התרבותיים בגטו וילנה. כאשר המחתרת היהודית החליטה שאין טעם להמשיך בפעולות מרידה יצא עם חבריו שהשתייכו למחתרת ליערות שמסביב לעיר והצטרף ליחידת פרטיזנים שפעלו בתמיכת הצבא האדום הסובייטי. הוא נשלח ליחידת פרטיזנים רחוקה, ביערות נארוץ' בבלארוס.

בגטו וילנה הועסק על ידי הגרמנים במיון כתבי יד, ספרים ויצירות אמנות שהיו מיועדים להישלח לגרמניה במסגרת מבצע רזנברג או לבית חרושת לנייר. סוצקבר וחבריו **"בריגדת הנייר"** הבריחו לגטו, תוך סיכון חיים, מאות ספרים, כתבי יד ויצירות אמנות על מנת להצילם מידי הגרמנים. העבודה מחוץ לגטו עזרה ביצירת קשרים עם החוץ ובהשגת נשק למחתרת היהודית בגטו. סוצקבר המשיך בכתיבתו גם תחת הכיבוש הנאצי ובין חומות הגטו. צרור השירים שכתב בגטו, ובו הפואמה "כל נדרי", הגיע בדרך לא דרך למוסקבה, ועשה רושם כביר על קוראים יהודים רבים.

סוצקבר היה דבק בלשון היידיש, והאמין באפשרות חידוש החיים היהודיים, במסגרת תרבות יידיש, במדינת ישראל לאחר המלחמה. סוצקבר היה אחד הניצולים היחידים של גטו וילנה, ובזכותו ניצולו גם אוצרות התרבות של הגטו. הוא כתב את שירו הידוע "תחת זיו כוכבי שמיים", שהפך להמנון היהודים בגטו ווילנה ואחר כך לשיר המזוהה ביותר עם יום השואה בישראל.

* * * * *

הרמן קרוק היה ספרן ועיתונאי יהודי פולני, כתב יומן על קורותיו בתקופת שהותו בגטו וילנה ולאחר מכן במחנה עבודה באסטוניה. קרוק היה ממייסדי ספריית גטו וילנה ופיקח על הקמתה ועל הרחבתה הוא מילא תפקיד מרכזי גם בחיי התרבות של הגטו.

את יומנו כתב ביידיש ובו תיעד את קורותיו בגטו, וכן את חיי היום יום בגטו. יומנו מהווה מקור רב ערך לחקר התקופה והוא אחד המסמכים החשובים ביותר בתיעוד גטו וילנה.

בספטמבר 1943, עם חיסול גטו וילנה, גורש קרוק למחנה הריכוז לאגדי (Lagedi) באסטוניה. את הערך האחרון ביומן כתב קרוק ב-17 בספטמבר 1944. לאחר כתיבת ערך זה טמן קרוק את יומנו באדמתו של מחנה הריכוז לאגדי (Lagedi) באסטוניה.

לאחר המלחמה נמצא יומנו. אברהם סוצקבר, שהעבירו למכון ייו"א שבניו יורק. היומן ראה אור ביידיש בהוצאת ייו"א בניו-יורק תחת הכותרת "טאָגבוך פון ווילנער געטאָ" (יומן גטו וילנה) בשנת 1961, כ-16 שנה לאחר גילוייו.

* * * * *

זליג הירש קלמנוביץ', חוקר תרבות היידיש, התמחה בבלשנות שמית ופעל בחקר השפה והספרות היידית ובהפצתה. עם הקמת ייו"א בוילנה היה קלמנוביץ' חבר הוועד המנהל וערך את כתב העת של המוסד, "ייו"א בלעטער", מראשיתו עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

בתקופת הגטו הועסק במטה רוזנברג. בתקופת השואה התקרב לחוגים דתיים והחל לקיים מצוות, אם כי לא נטש את תרבות ההשכלה.

* * * * *

שמריהו (שְׁמֶרְה) קֶצ'רְגִּינסקי. ביידיש נקרא: שמערל או שמערקע קאטשערגינסקי. נולד ב-1908 בוילנה. למד במוסדות דתיים והשתלם בענף הדפוס בוילנה. מגיל צעיר החל לכתוב שירים וסיפורים ולפרסמם. היה בין המייסדים והפעילים של חבורת משוררי היידיש הצעירים בוילנה, "יונג וילנה" ("וילנה הצעירה").

עם ההסכם בין ברית המועצות לגרמניה הנאצית, הסכם מולוטוב-ריבנטרופ (1939), התרכזו בוילנה עשרות אלפי יהודים שנמלטו מפולין, ובהם משוררים וסופרים רבים.

ביוני 1941 החלה הפלישה הנאצית לברית המועצות. יהודים רבים הצליחו להימלט מזרחה עם הקומוניסטים, אך רבים יותר נותרו בוילנה בגטו. קצ'רגינסקי לא הצליח להימלט מזרחה, ונמלט כשנה מהגרמנים כשהתחזה למשוגע חרש אילם. באביב 1942 חזר לוילנה והשתקע בגטו. נטל חלק פעיל בחיי התרבות הענפים והאינטנסיביים שהיו בגטו. פעל בגטו יחד עם המשורר אברהם סוצקבר ואחרים, **והיה בין השאר בין מצילי אוצרות היהדות העצומים שהיו בוילנה**. באפריל 1943 החלו הנאצים לבזוז את ספריית יו"א, כחלק מ"מבצע רזנברג", וכפו על קצ'רגינסקי לסייע להם באיסוף מסמכים מיווא על מנת להעבירם לברלין. היות ש-יו"א שכן מחוץ לגטו, עלה בידו של קצ'רגינסקי, בסיוע סוצקבר ואחרים, להציל ספרים, כתבי-יד ומסמכים מארכיון גטו וילנה. בספטמבר 1943 נמלט קצ'רגינסקי מגטו וילנה, והצטרף ליחידת פרטיזנים סובייטים ביערות הסמוכים. בשל חברותו במפלגה הקומוניסטית, קודם לתפקידי ארכיון, עיתונאות, רישום ותעמולה בחטיבת הפרטיזנים הרוסית.

גטו וילנה [1]

בקיץ 1944 היה בין ראשוני השבים לווילנה ולגטו החרב. **קצ'רגינסקי התמסר לפעולות הצלה שימור ואיסוף של יצירות התרבות היהודית שנמחקה.** בשנת 1948 הוציא אנתולוגיה גדולה של שירת יידיש שחוברה בגטאות ובמחנות ההשמדה. לשירים צורפו לחנים והאסופה הזו הפכה לאבן פינה ביצירת היידיש של תקופת ההשמדה.

אמיר שומרוני פירסם בחדשות בן עזר גיליון 513, דברים על פרשת "**בריגדת הנייר**", **שמריהו קצ'רגינסקי** היה בן משפחתו. וכך כתב:

בשנת 1941, הוא גויס על-ידי הגרמנים, כובשי ליטא, למבצע "רוזנברג". בשנת 1939, רוזנברג יזם והקים את "המכון לחקר בעיית היהודים" ליד אוניברסיטת פרנקפורט. במקביל הוקם מטה מבצע רוזנברג, שאסף בכל שטחי הכיבוש חפצי תרבות יהודיים: ספרי קודש, תשמישי קדושה, חפצי יודאיקה, ספריות, כתבי-יד נדירים ודברי אמנות. מבצע רוזנברג היה השוד התרבותי הגדול ביותר בתולדות ההיסטוריה המודרנית. הפריטים מוינו וקוטלגו בידי היסטוריונים ואינטלקטואלים יהודים, שנאספו מקרב האוכלוסייה בגטאות ובמשלוחי ההשמדה.

מטה רוזנברג הקים צוות למיון ספריית המכון וארכיונו, לצורך דרישות המחקר של המכון לחקר בעיית היהודים בפרנקפורט. הצוות מיין וריכז כעשרת אלפים פריטים והעבירם לפרנקפורט. יתר מאות אלפי הפריטים נידונו לגריסה. **שמריהו קצ'רגינסקי** והמשורר **אברהם סוצקבר** השתייכו לצוות המיון. **הם קיבלו החלטה נועזת כדי להציל כמה שיותר ספרים, כתבי עת וכיו"ב מגזר דין הגריסה.**

מכון יו"א שכן מחוץ השטח הטריטוריאלי של הגטו וזו הייתה הזדמנות פז לבצע את מבצע ההצלה. מבצע ההצלה בא לידי ביטוי בהוצאת מאות פריטים מדי יום ביומו והובלתם למקומות מסתור גם בגטו וגם מחוצה לו. זאת הסיבה שהצוות האמיץ הזה כונה בשם ההירואי "**בריגדת הנייר**".

בספטמבר 1943 נמלטו **קצ'רגינסקי וסוצקבר** והצטרפו ליחידת פרטיזנים ביערות. עם שחרור וילנה, חזרו שניהם לגטו החרב, ובשליחות מכון יו"א ניו-יורק, העבירו אליו עשרות אלפי פריטים ממחבואיהם. דב קצ'רגינסקי עסק עד שנת 1950 בפעולות איסוף, הצלה, ושימור של פריטי התרבות היידית שנותרה. הוא חיבר מספר אנתולוגיות חשובות ביותר של היצירה היידית לפני המלחמה ובמחנות ההשמדה.

לעבודת המיון הצטרפו יהודים נוספים. **תוך כדי עבודתם היו מברחים אלפים של ספרים ואלפים של מסמכים מהספריות ומיו"א.**

עיקר תפקידו של צוות המיון היה למיין את הספרים ולסווגם בין אלה שיישלחו לפרנקפורט לבין אלה שיושמדו וימוחזרו במפעלי נייר.

כאמור, הקבוצה כונתה "בריגדת הנייר" ("די פאפיר בריגאדע"). מקום עבודתה היה בניין ספריית אוניברסיטת ווילנה ששכנה מחוץ לגטו.

* * * * *

בלהה שילה פרסמה מאמר חשוב: **"ספרים אינם צומחים על עצים" – ספור הצלתו של מכון יו"א בוילנה**. דבריהם של קלמנוביץ וסוצקבר מצוטטים ממאמר זה. באתר האינטרנט של "יד ושם" ניתן לקרוא את המאמר בשלמותו עם מראי מקומות [84].

על אופייה האכזרי של עבודת המיון **כתב ביומנו זליג קלמנוביץ:**

"בררתי ספרים כל השבוע וכמה אלפים מהם בידי השלכתי לאשפה. ערימת ספרים מונחת על רצפת חדר הקריאה של יו"א. בית עלמין של ספרים. קבר אחים. ספרים נגועי מלחמת גוג ומגוג בבעליהם. אין צורך לומר שהרוב הגדול של הספרים נשחת מרוב שימוש. [...] את המעט שבררתי – **אולי נזכה ונציל אותם. ואם תמהר הישועה לבוא, אפשר יהיה לברור מתוך הגל גם את שארית הפליטה. מי יתן והיה!**"

בדבריו אלה העניק קלמנוביץ חשיבות וערך לספרים כמו לבני אדם. העלאת הספרים למדרגה זו נעשתה גם על ידי אחרים.

אברהם סוצקבר בזיכרונותיו כתב **כי מפקדת רוזנברג משלימה את עבודת הגסטפו, ותפקידה להשמיד את אוצרות התרבות היהודית ולמחוק "מעל פני האדמה את חצי אלף השנים של וילנה היהודית"**.

סוצקבר פירט את הדמיון שבין השמדת בני-האדם להשמדת אוצרות התרבות: בראשית התהליך רוכזו הספרים בספריית האוניברסיטה, בדומה ליהודים שרוכזו בגטאות. לאחר מכן התבצעה בספרים סלקציה: "למיינם ל'מין-שמאל' ולהשמיד את שניהם" – הספרים נשלחו לפרנקפורט או לגריסה.

אוצרות הספריות והמוזיאונים עברו תהליך מקביל להחפצה [התייחסות לבן אדם כאל חפץ] ולדה-הומניזציה של הקורבנות היהודים: **ספרי תורה נשלחו לבית חרושת לעורות**, לוחות הדפוס העתיקים הותכו ונמכרו במשקל, ומצבות השיש נשלחו לריצוף רחובות. כפי שבוצעו מצודים אחר יהודים שהתחבאו במלינות [מקומות מסתור מתחת לאדמה], כך נערכו חיפושים מתחת לקורות הרצפה "לראות אם איש לא החביא שם ספר יהודי".

קלמנוביץ מתאר את ההברחות על פני כל תקופת העבודה בבריגדה מראשית ימיה: **"יום א' ב' באוגוסט [2/8/41]. [...] העובדים מצילים מן ההפיכה עד כמה שידם מגעת. תבוא עליהם ברכה שמסכנים את נפשם".** וגם כעבור שנה: **"יום ה' כ"ו בו (באוגוסט) [26/8/42]. [...] אצלנו העבודה הולכת לידי גמר. כלומר ספרים לאלפים נשלחים לאשפה. החלק העברי יחוסל. מה שאפשר יהיה להציל, ינצל בע"ה. נמצא כשנשוב בני חורין".** לא פעם נתפסו המבריחים וספגו עונשים: **"בעולמי הקטן תפס השוער את בעל הזיכרון ברצותו להבריח ספרים. הביא אל האדון [הגרמני]. כעס כמובן, אלא שסוף סוף הסתפק באיום"**.

אברהם סוצקבר כותב:

"בעבדנו במשך שנה וחצי במפקדת רוזנברג הגדולה, הצלנו, קבוצת חברים מהגטו, חלק חשוב מאוצרות התרבות הענקיים, החבאנו בתוך קירות בנויים, קברנו בתוך מרתפים ומערות, באמונתנו כי קרוב היום, בו יוצאו בחזרה על-ידי אנשים חופשיים, לטובת העם ולטובת האנושות כולה. את כתבי היד

והספרים החשובים ביותר, היינו תוחבים אל מתחת לבגדינו ומכניסים לגטו. [...] בכל יום הגנבתי לגטו אוצרות תרבות, ובכל יום לא ידעתי מה לעשות בהם. במעוני, אשר ברחוב סטראשונה 1 נמלאו הפינות – כתבי יד וספרים, תמונות ופסלים, אשר הצלתי מידי הגרמנים, הבאתי לכאן וחיפשתי מקומות מתאימים על מנת להטמינם".

במאמרה, ממשיכה **בלהה שילה** לתאר את מקומות המחבוא והצלת הספרים לאחר המלחמה, **וכך היא כותבת:**

לאחר שהוברחו האוצרות לגטו, נדרשו מקומות מחבוא מתאימים. מאחר שבביתו כבר לא נמצא מקום, חיפש סוצקבר מחבוא יצירתי, שלא ייפול לידי הגרמנים. **לבסוף נמצא מרתף מאוורר בגטו, שנבנה בעומק של 20 מטרים בתוך האדמה על-ידי האחים בני משפחת אברמוביץ', שביקשו להגן על אמם החולה.** כאשר סוצקבר הגיע עם אחד הבנים למחבוא אמר הבן לאימו: "אימא, בן אדם זה הביא לך 'קרבן מנחה' חדש". הזקנה השתדלה לחייך. היא הושיטה את זרועה הרזה, לקחה את 'קרבן המנחה' ותחבה אותו מתחת לכר". משהונחו הספרים בבטן האדמה, נרגע סוצקבר: "שוב לא חרדתי לגורל הספרים".

בשיטה זו הוטמנו ספרים ומסמכים בעשרה מחבואים שונים, ביניהם בספריית הגטו. חלק מהפריטים הנדירים נמסרו להסתרה אצל פולנים.

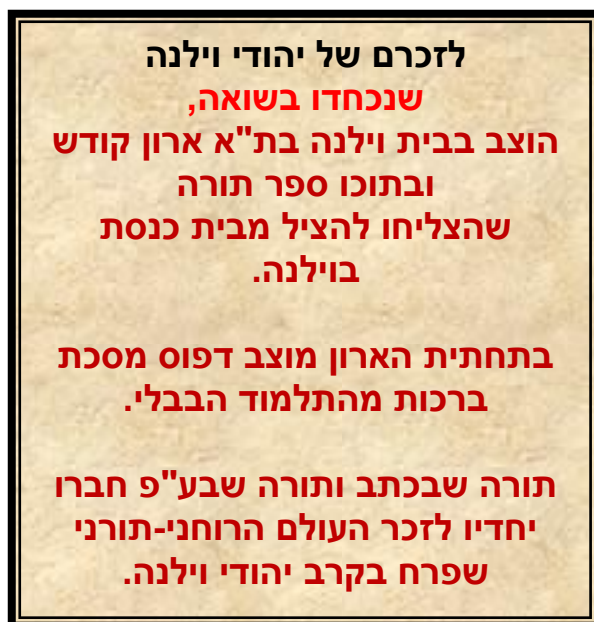
כאשר קצב הספרים שהועברו לגריסה גדל, הבינו סוצקבר וחבריו שיש להשתמש בבניין היוזא כמקום מסתור פונקציונלי בעבור הספרים. וכך, בהפסקות, בעת ששני חברי בריגדה הסיחו את דעת השומר בלימוד, הוחבאו הספרים בחללים שמתחת לקורות עליית הגג.

מיד בתום המלחמה שבו סוצקבר וחבריו לווילנה והחלו לאתר את מקומות המסתור שבהם הוטמנו הספרים. המציאות האכזרית לא איחרה להכות; בניין היוזא חרב בהפצצה ונשרף כולו, ואתו האוצרות החבויים. כל הספרים, שהוטמנו בספריית הגטו, הועלו באש על-ידי הגרמנים. אולם נמצאה גם נחמה - המחבוא שבביתו של סוצקבר והמחבוא שהיה במרתף ביתו של אברמוביץ

נשארו שלמים, כמו גם מקומות המסתור האחרים. בנוסף לכך, נמצאו 30 טונות של מסמכים באשפה ו-20 טונות של מסמכים שניצלו מגריסה בבתי החורשת.

13 ימים לאחר שחרור וילנה הקימו סוצקבר וקצ'רגינסקי את "המוזיאון לתרבות ולאמנות יהודית" בדירתם הפרטית. התנהלות הסובייטים וחוסר התמיכה הכספית במוזיאון הביאו את סוצקבר לידי הכרה, שיש להציל את האוצרות ולהעבירם לסניף היי"א בניו-יורק, שבראשותו עמד מקס ויינרייך (שניצל מהמלחמה). ואכן, כבר בספטמבר 1945 העביר סוצקבר את יומנו של הרמן קרוק, שנה לפני שחבריו עמדו על חומרת המצב. כשהבינו השאר כי זוהי המציאות, היה כבר מאוחר מדי – 30 טונות המסמכים, שנמצאו באשפה, נשלחו לגריסה, מלבד מסמכים אחדים שהצליחו להציל.

* * * * *

ספר תורה שניצל מהאי כרתים, הגיע לארץ ישראל ועד היום לא אותר מקום חימצאו

בעיתון "הצופה" מיום שני, כ"ג סיוון תש"ה - 4.6.1945

נכתבה הידיעה הבאה [א85]:

ספר תורה – שריד יחידי מיהודי כריתים

הקברניט הטכני של האנייה העברית "עליזה" הנמצאת בשירות הצי המלכותי, יצחק פרייס מסר לרבנות הראשית בחיפה **שהביא אתו ספר תורה מקאנדיה, כריתים**, שנמסר על ידי עלמה יהודיה בשם **רינה אלחיים**, ששרדה יחד עם עוד שני יהודים, הודות ליוונים תושבי המקום שהחביאום במשך כל השנים ופירנסו אותם במחבואם.

העלמה סיפרה לקצין, כי מאז שחרור האי כרתים הייתה מבקרת יום יום בנמל כדי למצוא אפשרות להעביר את **השריד האחרון הזה לארץ ישראל** ולבקש לשלוח סרטיפיקאטים לשלוש נפשות לעלות ארצה. רק באותו יום אמרו שנמצא בנמל קצין יהודי וניתן לה מבוקשה.

ספר התורה נתון בנרתיק ומצופה קישוטים כנהוג בעדות המזרח, על האבנט החוגר את הספר **נמצאת כתובת:**

הספר הזה נשאר מכל היהודים באי, שנהרגו בכ"ח סיוון תש"ג.

לפי המשוער נכתבו המלים בדם. לספר מצורף מכתב, המוסר על הטבח של יהודי כריתים בתאריך הנ"ל, זה היה מיד אחרי שנכבש האי על ידי הצנחנים של גרמניה. כל הגברים נורו והנשים, הזקנים והטף הועלו על אוניות תוך הבטחה להעבירם לכיוון מסוים, אולם בהתרחקם מהחוף טובעו ולא נשאר מהם איש בחיים.

העלמה סיפרה לקצין כי **תוך סכנת נפש הצילה בידיה את ספר התורה מתוך בית הכנסת אחוז הלהבות שהוצת בידי הנאצים.**

במשך יום ד' ו-ה' נעשו מאמצים לשחרר את ספר התורה על מנת להביאו לתעודתו - אל הרבנות בחיפה. טיפל בדבר השו"ב ר' גרשון וואכטל, אשר אחרי מאמצים הצליח להוציא את הספר מהאוניה שהפליגה בינתיים. נעשים מאמצים להוציא את הספר מבית המכס ולהעבירו לבית הכנסת "שער השמים" של יוצאי בולגריה וסלוניקי, משתדלת בדבר קבוצת יוצאי יוון, ובראשם מר יצחק אלבו. המכתב ודואר התעודות הועברו למזכיר הכללי של הקה"ל מר י.ב. קפלאן.

יוצאי יוון מתכוננים לערוך בכ"ח בסיוון מספד מר לזכר יהודי כריתים – **כבקשת העלמה שהצילה את הספר**. הקצין ביקר בבית הרב קניאל וסיפר לו את כל פרשת הספר והצלתו. **עד כאן הידיעה מהעיתון. עד היום לא ניתן לאתר את מקום הימצאו של ספר התורה.**

שוד הספרים בקהילת סלוניקי – יוון

סלוניקי הייתה קהילה עתיקת יומין. ישנם היסטוריונים הטוענים כי יהודים באו לסלוניקי בימי הכיבוש הרומי.

בראשית המאה ה-20 מנתה הקהילה קרוב ל-80 אלף יהודים. משפרצה המלחמה, היו היהודים 20% מכלל האוכלוסין. ערכם של היהודים רב היה בחיי הכלכלה של העיר. הם היוו 26% בתעשייה, בתעשיית מלבושים ונעליים – 29%, בסוכנויות מסחריות שונות 30%, בתעשיית המזונות ומסחר במזונות – 16%, במסחר הגדול היו הרוב. תעשיות מסוימות היו בידי יהודים בלבד, כגון – תעשיית הטריקו, הזכוכית וכן המסחר בנייר, בעורות, ברהיטים, אריגים וזכוכית. מנהל המשרד הכללי למסחר, היה היהודי יעקב קאזאס. הסוחרים והתעשיינים היהודיים מסלוניקי קנו להם שם בהגינותם. בשטחה של סלוניקי היו 10,000 בתי מסחר ותעשייה, מהם 2,300 בידי יהודים. לאוכלוסייה היהודית היו בסלוניקי 11,000 דירות.

מוסדות תרבות שנחרבו

מלבד רשת בתי-הספר של הקהילה, **היו בסלוניקי ספריות מספר**. במשפחות המיוחסות של סלוניקי היו אוספים יקרים של כתבי-יד עתיקים בעברית, ערבית, רוסית, וספרי-קודש, שנדפסו לא רק באירופה המערבית, אלא גם בפולין. **הושמדו הספריות שהשתייכו לקהילות, והספריות הפרטיות. חלק הוחרם על ידי "ועדת רוזנברג".**

עם הספריות הגדולות נמנתה ספריית "בני-ברית", ובה אלפי כרכים, והשנייה בגודלה הייתה של המיסייה הצרפתית – 2,000 כרכים. הושמדה גם הספרייה הגדולה של חניכי "אליאנס איזראליט" לשעבר – 2,500 כרכים. לישיבה הייתה ספריה ברחוב מנקסה (Manaxa). הגרמנים חתמו את הספרייה הזאת, אולם שכחו להוציא את הספרים. אבל שרידי היהודים, שחזרו ליוון, לא מצאו מאומה, כי האוכלוסייה המקומית השתמשה בספרים לצורכי נייר.

בשנת 1941 הגיעה לסלוניקי "ועדת רוזנברג" – קבוצת גרמנים, שבראשה עמד ד"ר יוהאנס פול. תפקידה היה להוציא מיוון את אוצרות התרבות היהודית.

ד"ר פול, התעניין בעיקר בכתבי-יד ובהוצאות היהודיות היקרות והנדירות. הוא שוטט ברחבי יוון, והגיע אף לספרייתו הפרטית של הרב משה פסח אשר בוולו. אנשי קבוצת רוזנברג נטלו את אשר מצא חן בעיניהם. הם ערכו רשימות קטלוגיות, ארזו את הספרים בארגזים, ושלחום לגרמניה. אנשי הועדה, **שכוונתם הייתה לשדוד את אוצרות התרבות היהודיים**, ידעו היטב, מה עליהם לחפש ולהוציא מסלוניקי. מצוידים ברשימות מפורשות על אוצרות התרבות של יהודי יוון.

הספרייה הראשונה ש"ועדת רוזנברג" הפקיעה, הייתה ספרייתו של ההיסטוריון יוסף נחמה. אחריה לקחו את ספריית בית – **הדין בסך של 25,000 כרכים.**

הגרמנים החרימו גם מספר ספריות פרטיות יקרות-ערך של **רבני סלוניקי**; ביניהן **ספרייתו של הרב קורץ**, שמנתה 1,000 ספרים, הוצאות תלמוד מפוארות, וספרי – מחקר על היהדות בשפה הגרמנית; שדדו את ספרייתו של **רבה הנערץ של סלוניקי – הישיש חיים חביב**, רובה של ספרים יקרי-ערך, שנאצרו במשך דורות על ידי בני המשפחה. נעשה ניסיון להסתיר חלק מספרייה זו, יחד עם ארכיון הקהילה, אולם הגרמנים מצאו הכול. את הספרים הביאו למחנה "ברון הירש", והעלום באש. הושמדה ספרייתו של **הרב שאול אמרילו** – 500 כרכים. ספרים אלה, עניינם היה בעיקר תולדות ישראל; כן הושמדה ספרייתו של **הרב מיכאל מולכו** – רובה ספרי קודש.

היו ספריות גם ליד בתי כנסת. מהן הוחרמה הספרייה של בית הכנסת, שניתנה על ידי הנדבן יעקב – ישראל מונטאסטריר. בספרייה זו היו הרבה ספרים עתיקים יקרי – מציאות.

יחד עם השוד, וההשמדה של הספריות היהודיות, נשדד גם ארכיון הקהילה, והארכיון של בנק "אוניון" (הערה: הידיעות על החרמת הספריות היהודיות בסלוניקי נרשמו על ידי ההיסטוריון נחמה מסלוניקי).

הספריות של "בני-ברית", של תלמידי "אליאנס" ושל "המסיה הצרפתית" אשר הגרמנים **לא מצאו בהן עניין, ספריהן הופקרו לביזה**, והם נשדדו על ידי ההמונים.

ה"קומנדו רוזנברג" החרימה גם 250 ספרי תורה, שהוצאו מבתי הכנסת, 150 מספרי התורה היקרים ביותר, שלחו לגרמניה, ואת השאר השמידו בסלוניקי. בין כלי-הקודש המוחרמים, היו פרוכות יקרות, רקומות חוטי זהב, מלאכת מחשבת, משובצות פנינים, רימונים עשויים מכסף וזהב, ומשובצים אבני חן.

ב-2 באוגוסט 1943, ואחרי גירושם של יהודי סלוניקי, יצא מסלוניקי לגרמניה משלוח של 37 ארגזים מסומנים באותיות. בראש הפעולה הזאת עמד הגרמני, ד"ר הנס היינריך.

ההיסטוריון של סלוניקי, יוסף נחמה, מעיד, כי הגרמנים שב"קומנדו רזנברג", ידעו היטב מה עליהם לחפש אצל יהודי סלוניקי, ומה עליהם לקחת מהם. עוד בספטמבר 1942 הגיע לסלוניקי הגרמני מארץ', שהיה מזכירה של "ועדת רזנברג" לכל הבלקן. מארץ' ידע עברית, וקיבל בסלוניקי ידיעות מפורטות על אוצרות התרבות היהודית של הקהילה, ושל יהודי יוון בכלל.

במסגרת הפעולה להשמדת אוצרות התרבות היהודית, נחרב גם בית הקברות העתיק של יהודי סלוניקי, שחיסולו החל ב-6 בדצמבר 1942. [86]

גירוש יהודים מצפון יוון למחנה השמדה בפולין. [1]

שז"ת: האם מותר לשתף פעולה עם אנשי של רזנברג על פי ההלכה היהודית?

חרב אפרים אשרי, מביא שאלה זו בספרו: "שז"ת ממעמקים" חלק א, סימן יד:
בדין אם מותר ללמוד תורה עם הרוצחים ימ"ש על ידי כפ"ח:

תוכן השאלה: ביום א' אדר תש"ב [1942] ניתן הצו על ידי הצוררים הארורים
שעל היהודים יושבי הגטו למסור מיד את כל הספרים הנמצאים תחת ידם הן
ספרי קודש כגון ספרי ש"ס, ראשונים ואחרונים והן ספרי חול למחסן ספרים
מרכזי שיהא נתון לרשותו של מטהו של ה"מומחה" הגרמני לענייני יהודים
ותרבותם **הצור הידוע אלפרד רזנברג ימ"ש**, לשם כך נשלח שליח מיוחד
ממטהו של רזנברג ד"ר בנקרד היה שמו להוציא לפועל את הצו הזה.
ומכיוון שאני הייתי הממונה על מחסן הספרים שבגטו פנה אלי ד"ר בנקרד הנ"ל
ביחד עם מפקד הגטו יארדאן ימ"ש שאמציא להם גמרא ישנה של ש"ס ישן כי
ברצונם לדעת מה כתוב שם, כמו כן הם פנו **להרב אברהם גערשטיין הי"ד**
שיקריא ויסביר לפניהם את הדף הראשון של הגמרא שנתתי להם, הייתה זאת
מס' זבחים, **ונשאלתי אז על ידו, אם מותר לו לקיים את מבוקשת הצוררים**
וללמדם תורה, כי אף שהיה יכול להתחמק מלמלא את בקשתם בכל זאת לא
בקלות היה יכול להתחמק מהם.

תשובה: [מובא בזה רק הקטע האחרון של התשובה]

על כל פנים לשינויא קמא דמהרי"ץ חיות שתירץ דמשום אימת מלכות מותר
ללמדם וכהיה שכתבו בתוס' ב"ק הנ"ל, בוודאי שבנידון דידן כשהיינו נתונים
בצרה ובשביה בידי הצוררים הארורים ימ"ש ונחשבנו כצאן לטבח יובל להרוג
ולאבד ולמכה ולחרפה, והרוצחים האלה על כל דבר קל היו הורגים ורוצחים כי
רק תואנה היו מבקשים עליו כדי לשפוך דם נקיים וכהאי דאיתא במדרש איכה
רבה סוף פרשה ג' אות מ"א: חד יהודאי עבר קדם אדריאנוס ושאל בשלמיה
אמר איזילו וסבו ראשיה, עבר אחרן חמא מה איעביד בקדמייא ולא שאל
בשלמיה א"ל מאן את א"ל יהודאי א"ל ואית יהודאי עבר קדם אדריאנוס ולא
שאל בשלמיה א"ל איזילו וסבו רישיה, א"ל סנקליטין שלו לית אנן ידעין מה אילין

עובדי דאת עביד דשאל בשלמך מתקטיל דלא שאל בשלמך מתקטיל, א"ל ואתון בעיין מלכי יתי איך אנא בעי למקטלה בשנאי עיי"ש במדרש, וגם הגרמנים הרשעים היו נוהגים כמנהגו של אדריאנוס שחיק עצמות עם כלואי הגטו האומללים ברצותם טובחים וברצותם הרוגים ושורפים, ולכן בוודאי סכנה הייתה כרוכה עם כל סירוב למלא מבוקשם שביקשו ולזאת במצב איום זה שהיינו נמצאים בו לא מיבעי תורה שבכתב שמותר ללמד אם ביקשו שהרי לכמה דעות שהבאנו לעיל אין איסור ללמד תורה שבכתב לעכו"ם אלא אפילו תורה שבעל-פה שלכולי עלמא אסור למסור לגוי, גם כן אין לאסור מללמד בגלל הסכנה שהייתה כרוכה בזה עם יסורב להם וכמו שהעלו התוס' בב"ק הנ"ל דהיכא דאיכא משום חשש סכנת נפשות מותר למסור להם דברי תורה, ובפרט שכל זה היה רק בדרך ארעי ולא בדרך קביעות, ואין לאסור למסור להם דברי תורה בדרך ארעי וכמו שהעלה הטורי אבן שהבאתי לעיל.

וגם אני הגבר ראה עני בשבט עברתו, אותי שאלו הזדים אז, מאחר שהייתי הממונה על מחסן הספרים, להסביר להם את הגהותיו של הגאון רבנו יצחק אלחנן זצ"ל שהיו רשומות על בשולי דפי הגמרא על הש"ס שלו שגם הוא ביחד עם כל ספריו שהיו לו הוכנס לתוך הגטו וניתן בתוך מחסן הספרים המרכזי שהוקם על פי צו הצוררים, וכן בקשוני להקריא ולהסביר לפנייהם שאלה תשובה אחת של רבנו הגאון שהייתה כרוכה ביחד עם מסכת ברכות של הש"ס שלו, בדבר העגונה רחל בת אברהם מעיר יעזנע שרבנו נשאל להתירה, כמו כן נתבקשתי לקרוא בספרי-התורה שגם הם נמצאו במחסן ספרים זה, ובגלל הסכנה נאלצתי למלא את בקשתם של הצוררים האלה, כי לפי מה שהעליתי מכל הלין טעמי אין איסור למסור לעכו"ם דברי תורה במצב זה שהיינו נתונים בו, וה' הטוב ישלח לנו עזרתו מקודש ומציון יסעדנו, יעננו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו יצמיח לנו צדקה ותקלה נגד כל הגוים, יאמר לבת ציון הנה ישעך באה לאסוף נדחי ישראל ולקבץ נפוצות יהודה להביאם אל מקומם ולהניחם על אדמתם, אדמת ה' הר ציון וירושלים במהרה בימינו אמן.

הספרים שנמצאו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה

עם כיבוש גרמניה הקים **הצבא האמריקאי** ב- 2.3.1946 את **המחסן ה-OAD** כדי לרכז ולמיין את הספרים וכתבי היד ששדדו הגרמנים.

הצבא האמריקאי מצא בפרנקפורט מחסן ספרים, ובו **שלושה מיליון ספרים שנגזלו מיהודים**, ובהם 25,000 ספרים שמקורם בספריית סטראשון. חלקם הועברו לייוו"א (YIVO) בניו יורק, וחלקם לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים.

מטה המבצע של רוזנברג היה ממוקם בעיר אופנברך שבגרמניה. ב-2.3.1946, הקים הצבא האמריקאי את המחסן הארכיוני OAD כדי לרכז ולמיין את הספרים וכתבי היד ששדדו הגרמנים.

פריקת ספרים יהודיים מוחרמים בהונגריה. [85]

פריקת ספרים יהודיים מוחרמים בהונגריה. [85]

לימוד תורה בצל המוות תוך כדי חירוף נפש

ככל שצללתי בנבכי העדויות, הרגשתי צורך פנימי חזק להביא בפני הקוראים, מקצת העדויות שעוסקות גם בלימוד תורה בצל המוות. בעתיד, אמצא דרך להרחיב נושא חשוב זה.

לימוד תורה תוך כדי סכנת נפשות בתוככי בונקר בעת שהתחוללו הקרבות בגטו ורשה

הלל זיידמן היה מראשי הקהילה היהודית בוורשה, ומנהל ארכיון הקהילה. תיעד ביומנו את המתרחש בגטו. היומן התפרסם בספר "יומן גטו ורשה". ביומן מתואר גם מרד גטו ורשה. וכך הוא כותב ביומנו [א86], **מיום א, 10 בינואר 1943:**

היום עשיתי ביקור מיוחד במינו: **בעולם שמתחת לאדמה**, בבוקר באו אלי שני צעירים, בחורי ישיבה, מאנס רוזנשטריך והנדלס. הם אמרו לי: "מתכנסים היום בשעה 5 אחה"צ ברחוב נלבקי 35, תהיה גם אתה שם". לא אמרו יותר מאשר "מתכנסים" – מי מזמין? למה להתכנס? בגטו לא שואלים שאלות כאלו. וכשאומרים לך להיות שם, פירוש הדבר שאתה מוכרח לבוא, ודווקא בזמן הנועד בדיוק. כזאת היא פקודה. התרגלנו למשמעת צבאית.

ובכן, חמש דקות לפני חמש אני ניגש לשער נאלבקי 35. בחור צעיר בכובע "יהודי" כבר עומד לפני השער ומחכה לי. כשראה אותי אמר לי בקיצור: "בוא". הוא הולך לפני ואני אחריו. הבית מוכר לי הוא שייך לידידנו, הציר יעקב טרוקנהיים. אבל עכשיו הרגשתי שיש שם מעברים לאין-סוף. עברנו חצר אחת,

חצר שנייה, חצר שלישית. אחר-כך נכנסנו למרתף בעומק שתי קומות. אנו הולכים והולכים, ואז אנו יוצאים לרחוב קופצייה 11.

אנו עולים במדרגות, ובקומה העליונה נמצא חדר קטן, שם עומד סולם המוליך אותנו לעליית-הגג. אנו עולים שמה והולכים דרך המסדרונות. אנו נדחקים דרך החורים עד שאנו יוצאים ברחוב זמנהוף 38. שם אנו יורדים. בית זה סגור ומסוגר. אנו נכנסים לחדר. **שם היה בית המדרש.** ומשם לחדר אחר בו נמצא תנור. **מורה הדרך שלי נכנס לתנור, ונעלם.** אני נשאר בחוץ ושומע את קולו, הוא קורא לי: "בוא". אני מזדחל אחריו לתוך התנור, שם נמצאת פירצה המוליכה לתוך מרתף.

אני יורד בסולם חבלים, **מעמיק ומעמיק עד אין-סוף.** לבסוף אני עומד על קרקע מוצקה. אני מסתכל מסביב: חדר מרווח ונקי, מואר בחשמל. ליד הקירות עומדים ספסלים ארוכים, ובאמצע החדר שולחן ארוך מעץ בלתי מהוקצע. הבחורים מכניסים אותי לחדר קטן ואפל. הם מראים לי מטבח חשמלי ומטבח גז ובארון מלאי הגון של מצרכי אוכל.

- לכמה זמן יספיק המלאי שלכם? אני שואל.
- "תלוי, לפי מספר האנשים שיהיו כאן. החישוב הוא למאה ועשרים לתקופה של שמונה חודשים. יותר זה לא ימשך", אומר לי משהו בבטחה.

ובכן אני נמצא בתוך בונקר. הוא נבנה ע"י מהנדסים יהודים חרוצים. הבונקר נמצא מתחת לבית מפוצץ. מבחוץ רואים רק ערימות לבנים והריסות. השער ושרידי הקירות מוקפים בתיל דוקרני. לא יעלה על דעת איש, שכאן בבטן האדמה חיים בני אדם. ואף-על-פי-כן נמצאת כאן דירה מצוידת באור חשמל, מים, גז, מלאי מים ובאר מיוחדת, מיתקנים הגיניים ומלאי גדול של מצרכי אוכל. זהו באמת פלא החריצות, היוזמה והטכניקה, אני אומר לעצמי.

אחרי המלחמה הייתי מביא לכאן את הטכנאים והמתכננים של המלחמה ומראה להם, מה שהצליחו היהודים לעשות בנסיבות כאלה.

מצאתי במקום גם אנשים שעסקו במוזיקה. חשבתי לעצמי כי ניתן לערוך כאן קונצרט. **אבל במקום קונצרט, אני שומע מרחוק את לימוד ניגון הגמרא. אני מקשיב ומתפלא.**

מכניסים אותי לחדר השני. מה שראיתי שם מזכיר לי את התיאורים של קדמונינו, **התנאים שלמדו תורה במערות, וכך תיאורי האנוסים בספרד.** אבל כאן זוהי מציאות: מסביב לשולחן ארוך יושבים כעשרים בחורי ישיבה לי **גמרות פתוחות ולומדים בכל מאודם, בעיון ובהתלהבות. הם עומדים במסכת נדרים דף נ"ב. לומדים עם פירוש הר"ן ושקועים בסוגיה בשקלא וטריא: אם "אזלינן בתר "שמא" או "אזלינן בתר עצם".**

פרצופי הבחורים חיוורים, העיניים נוצצות שלא מעלמא הדין. הם מרוכזים בעולם אחר. רובם נשארו גלמודים ללא הורים, בלי משפחה ופילו בלי רב ומורה. אומם יש להם רב, המרצה לפניהם שיעור פעמיים בשבוע בהלכות קודשים, זהו **הרב ר' יהודה-לייב לנדאו מקולובייל**, ראש ישיבת "חכמי לובלין", לשעבר. חבל שאיננו כעת כאן. הוא מלמד ברחוב מילא לשלושים תלמידים. שם הוא מלמד יומם ולילה.

* * * * *

ד"ר עמנואל רינגלבלום יזם את הקמתו של ארכיון סודי בגטו ורשה שמטרתו תיעוד שואת יהודי פולין, הארכיון כונה בשם **"עונג שבת"**. **אוסף זה כולל גם את יומנו מגטו ורשה – "כתבים פון געטא"**, שהופיע לאחר המלחמה ותורגם לשפות רבות ומהווה מסמך עתיר ידע על קורות העמידה היהודית בגטו ורשה וגטאות אחרים.

ביומנו מתאריך 3.10.1941 הוא כותב [א86] :

בחצר יהודית, בדירה נסתרת לומדים יהודים. את הדלת פותחים רק לאלה שיודעים את ה"סיסמה". הסיסמה היא בצורה של דפיקה בדלת.

בדירה הזאת יושבת קבוצה גדולה של בחורי ישיבה ויהודים אחרים ועוסקים בלימוד התורה. אחד מעיין ב"עין יעקב", השני אומר תהילים, שלישי לומד גמרא... קיימת גם "תלמוד תורה עם 700 תלמידים והרבנים משמשים בתור מלמדים.

מלמד מוסר נפשו למען לימוד תורה לילדי ישראל

לאה מושקוביץ' בעדותה בספר הזיכרון לקהילת פלוצק **מספרת לנו** [ב87]:
אבי ז"ל, **ר' בנימין קופיטו**, היה מלמד ומרביץ תורה לילדי ישראל בפלוצק
בחדר של "תורה ודרך-ארץ" וכן בחדר של "תלמוד תורה". קשרי ידידות ורעות
עמוקה היו לו עם המלמד מאיר קרביץ כל השנים.

**עם כניסת הגרמנים לעירנו נאסרו הלימודים בחדרים, אולם אבי לא ויתר
והמשיך ללמד ילדים בחשאי בבתים פרטיים.** הוא היה מסתובב מבית לבית
ולא שעה לסכנות הכרוכות בדבר בגלל החטיפות התכופות שהיו הגרמנים
עורכים בחוצות.

בבית היינו תמיד שרויים בפחד כשאבא יצא לשיעוריו ולא פעם ביקשנו
שיישאר, אולם הוא לא שם לב לאזהרות וטען שאין להשאיר את ילדי ישראל
בלי לימוד תורה.

כעבור מספר ימים את אשר יגורנו בא. נפל בחלקי לראות מחלון ביתנו, כיצד
נחטף ברחוב אבי המסכן, כי הדבר אירע ממש בקרבת הבית. ראיתיו איך ניסה
להגיע לשער הכניסה לביתנו בטרם יתפסוהו רודפיו, אולם לא הצליח. פרצנו
בבכי מר ורצינו להתפרץ החוצה כדי להציל את אבא, אולם השכנים שהתאספו
בדירתנו לא נתנו לנו לצאת וטענו שזה לא יעזור ואפילו עוד יחמיר את המצב.
הספקתי עוד לראות את פניו של אבי שהיו חוורים כסיד ואחר-כך נעלם מעינינו
ולא היה.

נודע לנו שאת כל החטופים באותו יום שלחו למחנה בדזיאלדובו. על גורל אבי
נודע לי מפיו של קאלישר, שניצל בנס מההוצאה להורג. הוא אמר לי: "אביך
הומת ביום 20 באפריל 1940 לאחר שנורו בו שני כדורים. עמדתי בקרבת
המקום שבו נפל".

דביקות ומסירות נפש בלימוד תורה תוך כדי סכנת נפשות

גוטהיינר מנחם מספר לנו בעדותו, שהובאה "לוח הדף היומי" על מסירות נפש בלתי רגילה תוך כדי הסתכנות של יהודים בלימוד תורה.

כך הוא מספר בעדותו [88]:

בגטו לודז' למדנו את ה"דף היומי", אפילו כשהיינו רעבים ללחם ורצוצים בגוף ובנפש. וכי מה החידוש בכך? הלא, **דף הגמרא שלמדנו בכל ערב, בחשאי ובמסתרים, היה לנו מזון רוחני ונפשי. זה היה מקור החיות שלנו.**

ברחוב בז'ז'ינר 7, באחד הבתים הצפופים בגטו התקיים **בית חסידים סודי**, בתוך דירתו הקטנה של ר' יחיאל מחסידי גור. היה זה המקלט שלנו, לשם נמלטנו בכל עת צרה ומצוקה בשעות המאוחרות בערב, לאחר שאכלנו את ארוחתנו הדלה, שלא השביעה את רעבוננו – נחפזנו אל מעיין הרוחניות. בלאט, באין רואים, התגנבנו לשם. אחד-אחד התאספנו, כי גדול היה הפחד פן הצוררים הנאצים מן ה"קריפו" [המשטרה הפלילית] יגלו אותנו. ידענו עד כמה הם מתנכלים ואורבים לנו.

לכאורה היה קשה להאמין, שהצוררים יתפנו לבלוש אחרינו, שלא נתפלל ושלא נלמד תורה, אבל כזאת הייתה המציאות.

אחד מראשי ה"קריפו" בגטו, סוטר שמו, מהגרמנים המקומיים ["פולקס-דויטשה"], שגדל והתחנך בסביבה יהודית וגם ידע לדבר יידיש והתמצא בכל המנהגים וההליכות היהודיים. גוי רשע זה נולד באלכסנדר ליד לודז' ולפני המלחמה היה עני מרוד ושימש "שבת גוי" ב"חצרו" של הרבי מאלכסנדר. בזמן המלחמה "עלה לגדולה" ונתמנה "יועץ מיוחד" של ה"קריפו" ברדיפת היהודים. ברשעותו עלה על כל המרצחים כולם ואכזריותו לא ידעה גבול. סוטר

היה מתחכם לענות את היהודים בכל מיני התעללויות ועינויים כדי לגלות את הרכוש שהיהודים השכילו להסתיר ולהחביא מעיני הרוצחים. בקיאותו בלשון היהודים הגיעה עד כדי כך, שפנה אל קורבנותיו באימרה שנונה זו: "נו, ר' זלמן, איפה ה"שליש בקרקע שלך" – רמז בכך שהוא יודע שהיהודים מטמינים את רכושם במקומות סתר ובבטן האדמה. והנה, מפני צורר ערום ואכזרי זה פחדנו מאד. פעם כמעט הצליח לגלות את מקום התפילה שלנו. ברגע האחרון, ממש התחמקנו וברחנו על נפשנו. **אבל כמובן שלמחרת שוב נתאספנו ללימוד השיעור הקבוע של "דף היומי".**

היו בגטו עוד מקומות רבים בהם המשיכו להגות בתורה.

ברחוב מארישינר התקיימה חבורה חשאית של בחורים צעירים מחסידי גור. הם התחמקו בכלל מעבודות הכפייה וחיו כל הזמן במחתרת. הבחורים הללו הקדישו כל ימיהם לעסוק בתורה ובחסידות.

לאחר חיסול גטו לודז', באלול תש"ד-1944, נפרדה החבורה שלנו ונפסקו השיעורים.

מגטו לודז' הגעתי למחנה ההרג **אושוויץ**, שם שדדו מאתנו כל דבר שבקדושה, לא נשאר אצלנו כל זכר לתשמישי קדושה ולספרים קדושים. לאחר ה"סלקציה" באושוויץ נשלחתי עם עוד כמה אנשים למחנה בהאנובר שבגרמניה, שם עבדנו במפעל הגומי "קונטיננטאל".

גם במחנה זה למדנו. בערב, לאחר יום עבודה ארוך ומפרך, רצינו להתעודד ולעסוק בדברים של קדושה. גמרא או סידור לא היה ברשותנו, לכן החלטנו **ללמוד שיעור בעל-פה**. כל אחד מן הקבוצה הקטנה שלנו נזכר באיזו משנה, אותה ידע בעל-פה. כך שיננו לעצמנו ולמדנו מן הזיכרון משניות בודדות מכל סדרי הש"ס, וזה היה ה"שיעור" הקבוע שלנו. חזרנו על מספר משניות בצוותא, **כדי שלא תשתכח תורה מישראל.**

ברם, לאחר שזכינו בחסדי השם, תיכף לאחר תבוסת הנאצים, השתדלנו לחדש מיד את לימוד "דף יומי". מהמחנה שלנו בהאנובר שלחנו שליח לברגן-בלזן, ומשם הביאו גמרות. – "מנין היו להם גמרות בברגן-בלזן?" – פשוט מאד, בתוך מחסני הנאצים, בין הספריות שלהם. התגלו כמה סדרות של ש"ס, שהגרמנים החרימו ספרים יהודיים ושמרו עליהם, כדי להכין מתוכם את עלילותיהם הנמבזות והמרושעות נגד היהודים.

כאשר מצאנו את הגמרות, שמחנו עליהם כמוצא שלל רב. כך חודשו השיעורים של "דף היומי", ולימוד התורה בכלל, במחנות הפליטים.

תשמישי קדושה שהשאירו המגורשים מגטו לודז', שהועברו לרסורט לייצור מוצרי עור. השוטר ושני הגברים שלימינו, הבוחנים את חפצי הקודש, עונדים טלאי צהוב. זוהה: משה-יואל גולדברג, ראשון מימין לשמאל, איש חסידות גור (גורה קלואריה - Gora Kalwaria) בלודז'. צולם ב- 1943. [2]

לימוד התורה במחותרת מבטא את המרד הרוחני בשואה

שני בני אחיו של יהודה לייב גירשט **למדו תורה במקום מסתור בגטו**. הוא לא ידע את מקום המסתור. באחד הימים הגיע אליו מידע על מקום המסתור של שני אחייניו. המידע היה חלקי, אך הוא הצליח להשלים את הפאזל ואיתר את מקום הימצאם.

וכך הוא מספר:

"חיפשתי ומצאתים בבית עזוב סמוך לבית העלמין שהיה כאילו קבור בשממת השלגים והקרח, ומרחוק רמזו רק המצבות, שהסתתרו גם הן בעמק השלג מפני העצבות החורפית.

נכנסתי לתוך הבית הזה בערב ודפקתי באפילת המדרגות הרעועות על איזו דלת, **והנה התגלה לפני מחזה מוזר**: ליד שולחן ארוך יושבים על ספסלים העשויים מקרשים בלתי מהוקצעים כעשרים בחורים, בעלי פיאות, יושבים ומתנועעים על גבי הספרים ומתפללים על הווית הגמרא. פניהם היו רזים ולסתותיהם צמוקות כגרגורות דרבי צדוק, אך מצחיהם מתקמטים בעיון הספרים ובתוך עיניהם הנרעדות הבהבו אורות גנוזים שלא מעלמא הדין, ספוגים עקשנות וגבורה עילאית. התבוננתי בפניהם מלאי הזוך והעדנה **וראיתי בהם התמרדות כלפי העולם השפל מסביב**. עלומיהם הנסחטים כל היום בעמידה בתור כדי לקבל את מנת הלפת, פרחו שוב בזוהר האחרון של פרחים עסיסיים במועד השלכת.

כאן שכחו את הטלאי הצהוב, על גדות התיל ואת כל המועקה המדכאת והמאיימת שבחוץ.

כל הקן המופלא הזה, נדמה לי כאי סלעי, מסתורי, בינות לגלים טרופים בים סוער ורוגש.

בין הבחורים המופלאים האלה היו שני בני אחי ז"ל. הם היו כה שקועים בלימודם עד שלא הרגישו בי...." [88ג]

שלומי אמוני ישראל חוזרים מיד ללמוד תורה לאחר השואה

לימוד התורה היה כה מושרש בקרב שלומי אמוני ישראל, שלמרות מה שעברו ונמצאו במחנות העקורים כאשר עתידם לוט בערפל, **שבו מיד ללימוד התורה**, כנאמר בספר יהושע א, ח: לא-ימוש ספר התורה הזו מפיה, והגית בו יומם ולילה, למען תשמר לעשות, ככל-הכתוב בו: כי-אז תצליח את-דרךך, ואז תשכיל. **"אור החיים"** [רבי חיים בן עטר] בפירושו על ספר דברים, כו, יא כותב: "כאומרם ז"ל [ברכות ה] 'ואין טוב אלא תורה'... ולא יחשב בעיניהם מלוא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם".

קיים סיפור אגדה על עוף הפניקס המופלא, שמקומו אי-שם במדבר הלוהט. אלף שנים חי העוף, וכאשר הוא מרגיש עייף וזקן וחלש, הוא משליך את עצמו אל האש ונשרף. **מתוך האפר הזה הוא צומח ועולה מחדש - רענן, צעיר ונכון לבאות.**

בגלל מקום מושבו של העוף הזה, במדבר, **הוא נקרא ע"י חז"ל "עוף החול"**. הוא סמל לתקווה וליכולת להחזיק מעמד, הוא סמלם של כל המתעקשים, על אף הקשיים, המסרבים להתייאש. **כך לנגד עינינו, עם-ישראל לאחר השואה משתקם קמעה קמעה - "כעוף החול"**.

לימוד תורה במחנה עקורים בגרמניה.

דף הפתיחה של מסכת חולין. במרכז הדף כתוב: **יצא לאור ע"י ועד אגודת הרבנים באזור האמריקאי באשכנז, בסיוע שלטון הצבא ארצות הברית והרגימנט בגרמניה. מינכן-היידלברג.**
בראש הדף ציור עם הכותרת: "משעבוד לגאולה מאפלה לאור גדול".
סביב הדף ציורי גדרי תייל ומחנה עבודה באשכנז בימי הנאצים.

יצא לאור ע"י ועד הרבנים באזור האמריקאי באשכנז. מינכן-היידלברג.

מתנת ועד ההצלה לשארית הפליטה.

חלוקת תפילין ומעילים של ספרי תורה במחנה עקורים, אחרי המלחמה. [1]

נשים לומדות תורה במחנה העקורים עם תום המלחמה. [1]

כזה אומר ה' מִצָּא זֶזֶן בַּמִּדְבָּר עִם שְׂרִידֵי זָרָב הֵלֹךְ לְהַרְגֵּיעוֹ
 יִשְׂרָאֵל. בִּמְרוֹזֶזֶק ה' נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֵּתִיךָ עַל כֵּן
 בְּשִׁכְבְּתִיךָ זָסֵד. עוֹד אֲבִנֶה וְנִבְנִית בְּתוֹכָתָא יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעֲדִי
 תִּפְיָךָ וְיִצְאָתָא בְּמִזְוֹל מְשֻׁזָּקִים. עוֹד תִּטְעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׂמֵרוֹן
 נָטְעוּ נָטְעִים וְזָכְלוּ. כִּי יֵשׁ יוֹם קָרָאֵנוּ נִצָּרִים בְּהָר אֶפְרַיִם קוֹבֹנוּ
 וְנַעֲלָה צִיּוֹן אֶל ה' אֱלֹהֵינוּ.
 ירמיהו לא, א-ה.

שיקום ספרי תורה מהשואה והעברתם למדינת ישראל

בחודש אב תשע"ה, אוגוסט 2015 בטקס רב רושם הוכנסו ברחבת הכותל המערבי 75 ספרי תורה לזכר חללי צוק איתן. **חלקם הגדול של ספרי התורה**

שרדו את השואה, נמצאו במרתף ברומניה ושוקמו.

בטקס נוכחו נשיא המדינה, הרבנים הראשיים, הרמטכ"ל, שר הביטחון, משפחות שכולות ונכבדי מדינה נוספים.

שיקום ספרי התורה התאפשר שיקום בעזרת תרומה אדירה של כספים רבים על ידי יהודי התפוצות. הספרים לא יישארו בכותל המערבי, אלא יועברו לבתי הכנסת ברחבי הארץ. התרומה לשיקום הספרים נעשתה בשל מחסור הקיים בספרי תורה בבתי הכנסת שבהם מתפללים בני משפחה של חללי צה"ל. ספר אחד יישאר בכותל המערבי.

ראובן ריבלין נשא דברים בטקס ואמר: "לא בכדי בחר העם היהודי בספר התורה כדי להנציח את מות יקירינו. היריעות האלה מהוות את תעודת הזהות האמיתית שלנו. **התורה צעדה עם העם היהודי ברום ובשפל, בטוב וברע. ספר התורה ליווה אותנו בנדודינו בגלות ובגאולה. מתוך גוויליו שאבנו כוח ואמונה. בנינו שנהרגו על מזבח המולדת נשארים כאותיות נצח.** ספרי התורה הללו, תעודות הזהות הללו, הם סמל לחיים שממשיכים. למדינה שממשיכה לצמוח ולפרוח. סמל לדרך נצחית של עם ששב לארצו, החיה את שפתו והקים לו מדינה לתפארת. עם שלא שוכח ולא ישכח לעולם את יקיריו".

ספרי התורה שהובאו לכותל המערבי. על מעיל ספר התורה נארג סמל המדינה. צילום: מזרז הפקות.

אנדרטאות ספרי תורה

כיכר הזיכרון ביד חיים וייצמן

אנדרטת לקורבנות השואה, הפסל דני קרוון, כיכר הזיכרון 1971.

בקצה הצפוני של אחוזת ויצמן ברחובות נמצא מתחם הנקרא "כיכר הזיכרון". במרכזו מצבת זיכרון מרשימה לזכרם של קורבנות השואה. המצבה תוכננה ובוצעה על ידי **הפסל דני קרוון**. הפסל הינו פרשנות ויזואלית לביטוי "לזכור ולא לשכוח", ביטוי הלקוח משירו של אברהם שלונסקי "נדר".

הפסל מתנשא לגובה של 6 מטרים ומשקלו 25 טון. בעבר מתוך בסיס האבן נבע זרם מים שסימל את דמעות העם היהודי על קורבנותיו. **על בסיס האבן מונח בחוסר שווי משקל, ספר תורה קרוע עשוי פליז. על הספר שנראה כאוד מוצל מאש, חרוטים וצרובים, שמות של יהודים נפוצים בקרב קורבנות השואה, מספרים שקועקעו על ידיהם, שמות קהילות, ומחנות השמדה.**

סביב בסיס האבן חקוקים ביידיש נאום ההספד של ד"ר חיים ויצמן, אותו נשא חיים ויצמן בקונגרס הציוני ה-22 בדצמבר 1946, בתום מלחמת העולם השנייה. על מנת לקרוא את הכתוב יש להקיף את בסיס המצבה שש פעמים, לזכרם של ששת המיליונים.

תרגום דברי ההספד שחקוקים על האבן :

"אין בנמצא אדם, במקום שיהודים חיים בו, שלא איבד חלק ממשפחתו. אלפי נימים קושרים אותנו עם הקדושים והטהורים שנרצחו. יגיע זמן, ההיסטוריה תיכתב ויהיה שופט שידון את מעשי האנושות. אנו מחפשים ועובדים את אלוקים גם בפטיש וגם במעדר. ידענו שבניין ארץ-ישראל היא המצווה הגדולה מכל. כאן נחפש ואולי ברבות הימים נמצא נחמה. עלינו הוטל הגורל לשוב ולהביא תיקון לנשמתנו אנו. בכל אשר אבדנו, בתורה, בחכמה, במעשים טובים ובמידות טובות. כל יהודי הלומד, כל חדר וכל בית-ספר הם בשבילנו אוצר, אוצר לאומי. כך יבוא גמול על האבדות הכבדות שהיו לנו בקהילות ורשה, ברדיצ'ב, אודסה, קישניב ווילנא. זו עבורנו זכות וחובה בעת ובעונה אחת. ואף על פי שאנו יודעים את הקשיים, רואים אנו נכונה את מטרותנו ואנו נגיע עדה. אל תירא עבדי יעקב".

באזל, 22 לדצמבר 1946.

[87]

אנדרטת מגילת האש

בלב היער, ליד מושב כסלון, ניצבת אנדרטת מגילת האש המתנשאת מבין העצים לזיכרון עד לקרבנות השואה. **האנדרטה הוקמה על ידי קק"ל** בשנת 1968 ומהמקום בו היא ניצבת נשקף נופם המרהיב של הרי יהודה, שפלת יהודה וחלקיו הדרומיים של מישור החוף.

דומה שאי אפשר היה למצוא מקום הולם יותר לאנדרטה הנהדרת מאשר נופו של יער הקדושים. אנדרטת הברונזה הגדולה המתנשאת לגובה של 8.5 מטר ומשקלה כ-12 טון, היא מעשה ידיו של הפסל נתן רפפורט.

צורתה כשני גלילי ספר תורה, המספרים באמצעות תבליטים את קורות עם ישראל. **גליל אחד** מתאר את חורבן העם בימי המרד ברומאים ובשואת יהודי אירופה. **הגליל השני** מתאר את התקומה - העלייה, מלחמת העצמאות, הקמת מדינת ישראל ואיחוד ירושלים במלחמת ששת הימים. הפסל עשוי מברונזה, שכן לדברי האמן "הברונזה נשארת אחרי המתים". זוהי היציקה הגדולה ביותר מברונזה בארץ, והיא הובאה לארץ בחלקים מאיטליה. במבט אווירי על האנדרטה, נוצרת הסיפורה 8, או הסימן המציין אין סוף. ביהדות, המספר שמונה, בניגוד למספר שבע המסמל את הסדר וההגיונות (שבת, שמיטה וכיוצ"ב) – מבטא שרירותיות.

המגילה מובילה את המתבוננים בה משואה לתקומה; כשעומדים מול האנדרטה – מתחיל סיפור העלילה בגליל הימני. בחלק התחתון נבחין באנשים ההולכים למחנה הריכוז ובתי הגטו. בין האנשים דמותו של המחנך יאנוש קורצ'אק ההולך עם תלמידיו למחנה ההשמדה ולפניו מספר נשים. מעליהם, בכיוון שונה (כלפי מעלה), מתוארים מורדי הגטאות, אלה נלחמים מול האויב הנאצי, חיילים גרמנים לא נראים. הם מופיעים כאן בסמלים – כובע פלדה, טנקים – אין אדם בדמותו של נאצי.

מעל- לוחמים ואמצעי לחימה פשוטים: בקבוקי תבערה, סכו ואבן גדולה מוטלת על שריון. בהמשך – להבות ומנורה, מחנות ודגל. מכאן היציאה לארץ בספינות המעפילים והניסיון להיאחז בה. באותו גליל בתמונה אופטימית – דמויות שונות מקרינות בטחון. הליכה לארץ-ישראל ולא למחנות ההשמדה. סוף סיפור אחד. בגליל השני מוצגת ישראל והקמתה החל במלחמת העצמאות ועד שחרור ירושלים במלחמת ששת הימים. שוב תמונת קרב אך אוירה שונה. חייל נפרד מאישה ויוצא לקרב, עולה חדש מקבל נשק ונפטר מתרמיל נדודיו. תמונות מלחמה, וכמו בצילום הידוע: צנחן בוכה ליד הכותל. הגליל השני מסתיים בסיפור בתנועה כלפי מעלה: מנורה נישאת בתהלוכת ניצחון, כמין "תשובה" לסצנה שעל שער טיטוס: נטילת המנורה על ידי החיילים רומיים. מעל אבני הכותל מרחפת דמות דוד המלך ואליהו הנביא. ניתן למצוא שלל סמלי יישוב הארץ: מגדל מים, עצי תפוז, עץ זית, ילד ובידו אשכול ענבים.

אנדרטת מגילת האש ביער הקדושים. צילום: צילומי קק"ל. [88]

מצבה בבית הקברות בווינה

וינה-אוסטריה. לוח אבן מונח במקום בו נקברו ספרי תורה
אשר חוללו בליל הבדולח. המצבה בנויה כספר תורה פתוח.

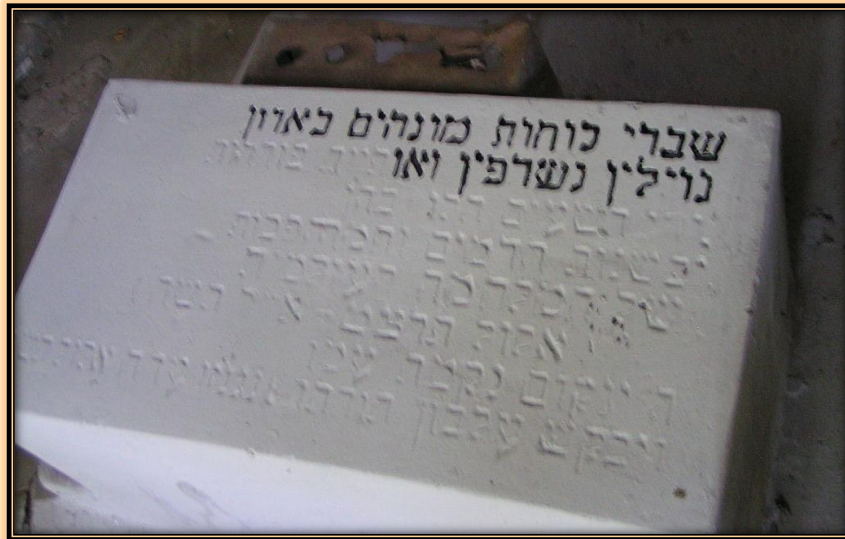
וכך כתוב על המצבה:

אשאג מנהמת לבי ואתאונק...
דלפו עיני על כבוד התורה. התאפק אל פנים להסתירה.
פריץ חיות יקרענה בתער השכירה הוגיה תמיד בישרות
ותמות. לכליון חרוץ מסורים לשוממות זאת התורה כי אדם
ימות...

(מתוך הקינות לתשעה באב)

פה נטמנו בי"ז סיון תשמ"ז ספרי תורה שחוללו ונקרעו
ונשרפו בתקופת השואה ע"י הנאצים ימ"ש.
חברת קדישא, תמוז, תשנ"א

**מצבה בבית העלמין היהודי בפלטיצין – רומניה,
שהוקמה על גבי קבר של ספרי תורה שחוללו
בתקופת השואה**

[89]

המקור לדברים שנכתבו על גבי המצבה, מובאים במסכת עבודה זרה יח, ע"א: שם מסופר על הוצאתם להורג של עשרת הרוגי מלכות עמם היה רבי חנינא בן תרדיון.

וכך מסופר עליו:

"...מצאוהו **לרבי חנינא בן תרדיון** שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים וספר תורה מונח לו בחיקו.

הביאוהו [הרומאים הביאוהו למשפט] **וכרכוהו בספר תורה, והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור [אש],** והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה [ויתייסר זמן רב].

אמרה לו בתו: אבא, אראך בכך? אמר לה: אילמלי אני נשרפתי לבדי, היה הדבר קשה לי. עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי, מי שמבקש עלבונה של ספר תורה הוא יבקש עלבוני.

אמרו לו תלמידיו: רבי מה אתה רואה? אמר להן: **גווילין נשרפין ואותיות פורחות**".

**רבי חנינא בן תרדיון מוצא להורג וגווילי ספר תורה כרוכים סביב גופו.
פיסול בתוך אנדרטת מנורת הכנסת. יצירתו של האמן בֶּנוֹ אֶלְקָן.**

זהו ספר תורה קטן הנמצא בקופסת עץ זית שנשלחה במתנה מארץ ישראל **להונגריה בשנת 1940 לילד ישראל ראט**. ישראל ראה בספר התורה יותר ממתנה, ושמר עליו מכל משמר, גם בתלאותיו בתקופת השואה. המעגל נסגר עם עלייתו ארצה לאחר המלחמה, אך הוא המשיך לשמור על החפץ היקר, המסמל אולי יותר מכל את **כוח ההישרדות של העם היהודי**. ישראל ראט, מסר את ספר התורה היקר לו למשמרת **זיכרון במוזיאון למורשת היהדות הדוברת הונגרית הנמצאת בצפת**.

אנדרטת החייל הלוחם בחיפה זבח פיתוחים על השמדת הספרים בגרמניה

האומן **גרשון קניספל** יצר ועיצב אנדרטה מרשימה לזכר השואה והלוחם היהודי בשואה. האנדרטה נמצאת בגן בלוחם היהודי, רחוב אינטרנציונל בשכונת רמות רמז בחיפה בואכה אוניברסיטת חיפה.

האנדרטה שוכנת במרכז הגן, מצד אחד היא נראית כמנסרות הפורצות מתוך גל אבנים מפויחות שעליהן דימויים מהמאבק היהודי בזמן השואה, ומצד אחר מתגלה כי המנסרות חתוכות בצורת מגן דוד המחקה את הטלאי הצהוב. קניספל הנציח באחד מחלקי האנדרטה לזיכרון ולדיראון עולם גם את **שריפת הספרים בגרמניה הנאצית**.

בצד ימין של התמונה מופיעים הספרים שנידונו לשריפה וכליה.
בצד שמאל מופיע סמל הרייך השלישי ומסביבו הכתובת:
"לשכת הרייך לתרבות".
מתחת לסמל כתוב: "הכתבים המזיקים ולא רצויים". [90]

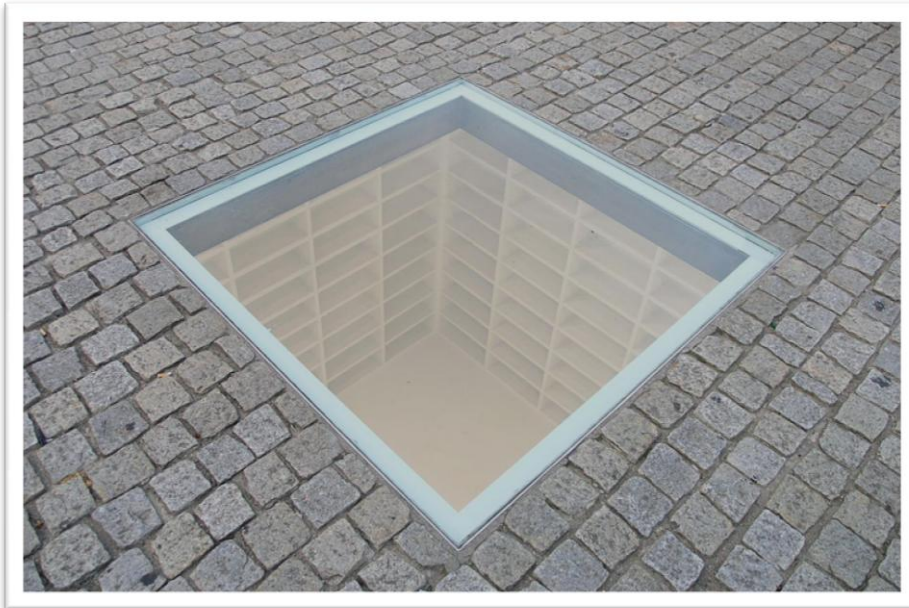

**בתמונה, שמות סופרים יהודים וגם של לא יהודים.
קניספל מבטא ביצירתו את סתימת הפיות ואי מתן חופש הבעה
ליצירות ספרותיות בגרמניה הנאצית. צילום: ד"ר אבישי טייכר, 1791**

אנדרטת החייל הלוחם מהצד הקדמי שלה. בצד האחורי קיימים עיצובים נוספים.

**אנדרטת "הספרייה" שהוצבה בברלין
לזכר שריפת הספרים בגרמניה
בתאריך 10 במאי 1933
יצירת האמן מיכה אולמן**

ב-10 במאי 1933 נשרפו בכיכר בבל שבברלין כ-20 אלף ספרים. טקס שריפת הספרים התרחש בעקבות יוזמה של שר התעמולה הגרמני, יוזף גבלס. במהלך הלילה סטודנטים ופרופסורים, בליווי מוזיקלי של מקהלות אס.אס. ואס.אה, שרפו למעלה מ-20 אלף ספרים של כ-200 סופרים, אנשי מדע, פילוסופים, אנשי אמנות ועיתונאים, כשני שלישים מהם יהודים, אותם בזזו מספריות סמוכות ומאוספים פרטיים רבים. הספרים שנבחרו להישרף היו של סופרים יהודים, קומוניסטים, ליברלים ומתנגדי השלטון. בין יתר הספרים שנשרפו היו עבודות של תומאס מאן, היינריך היינה, קרל מרקס, זיגמונד פרויד, אריך קסטנר ועוד סופרים רבים. שריפת ספרים פומבית זו גררה גל של שריפת ספרים על ידי סטודנטים ברחבי גרמניה.

האנדרטה היא חדר תת-קרקעי, קובייה שאורך צלעה 5 מטרים, בעל תקרת זכוכית [שהיא רצפת הכיכר], הנמצא מתחת לכיכר במקום המדויק בו נשרפו הספרים. החדר מואר בתאורה פנימית ומכוסה במדפי ספרים ריקים ולבנים, המתאימים לאחסונם של 20,000 ספרים ומייצגים את החלל התרבותי שנותר לאחר שריפת הספרים.

**ליד האנדרטה שני לוחות ברונזה ובאחת מהן
כתובים דבריו של הסופר היהודי היינריך היינה [1820]:**

**"הייתה זו רק הקדמה. במקום שבו שורפים ספרים,
ישרפו בסוף גם בני אדם".**

* * * * *

ספרי תורה שהוחבאו ונמצאו לאחר המלחמה. ברלין, 1946. [1]

אברהם אקנר: לזכרם של קדושי עירנו

בחודש אדר, בזמן שמרבים בשמחה,
אסף הצורר את היהודים לתפילה,
עינה ורעח באכזריות פרועה,
והציתם יחד עם ספרי התורה.

"שמע ישראל!" בקעו הצווחות,
להבות-אש היתברו מן הזלונות,
גוילין נשרפים – גופות זרוכות
נשמות ואותיות השמימה פורחות.

נחל ראטא געש באפיקו זרם,
השלג ירד, האדמה כוסתה בצחור,
מי הנחל האדימו וגאו מדם,
ומעל לגוויות ריחף עורב שחור.

זועק הדם, ממעמקים בוקע,
מזל שמש זוהרת הקדיר השכול.
זועק הדם ואיננו רוגע,
טרי הוא הפצע כאילו אתמול.

[36]

מקורות – מראי מקומות

1. מקור התמונה: ארכיון "יד-ושם".
2. מקור התמונה: ארכיון בית לוחמי הגטאות.
2. מקור התמונה: גנזך קידוש השם.
3. הרב אשרי אפרים: "ספר שאלות ותשובות – ממעמקים", עמ' יז, ניו-יורק, תשכ"ט-1959.
4. בבלי, מסכת תענית טז, ע"א.
5. קוק הרב אברהם יצחק: **אגרות הראי"ה**, חלק א, אגרת י, מוסד הרב קוק, תשכ"ב-תשמ"ד, 1962-1984.
6. אייבשיץ יהושע: **כערער בערבה**, עמ' 213, המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ-חיפה, תשנ"ט-1979.
7. אליאב מרדכי: **אני מאמין**, עמ' 64-65.
- וגם** בנשלום בנציון: **בסער ביום סופה-פרקי פולין**, תש"ד-1944.
8. הוברבנד שמעון הרב: **קידוש השם** – כתבים מימי השואה מתוך הגזים של ארכיון רינגלבלום בגטו וארשה, עמ' 264-265, זכור, תשכ"ט-1969.
9. ציטוטים מהמחקר, מובאים באתר האינטרנט "**בית אשכנז**":
<http://www.ashkenazhouse.org/indexhebrew.htm>
10. שמיר חיים: **בטרם שואה**, בית לוחמי הגטאות, תשל"ד – 1974.
- וגם** אתר האינטרנט של "יד ושם".
11. אונא יצחק: **למען האחדות והייחוד**, משנתו וחיוו של הרב יצחק בן מוהר"ר משה אונא, עמ' 157-159, קרית ספר, תשל"ה-1975.
12. התמונות מתוך חוברת הסיכום של יום העיון: "**פרעות נובמבר 1938 - מבחן ליהודי גרמניה**", "יד טבנקין", תשנ"א - 1991.
13. מאתר **כדורינט**: <http://www.kaduri.net/?CategoryID=205&ArticleID=3148>
14. מאוסף החפצים, **מוזיאון יד ושם**, מתנת אגודת יוצאי לייפציג, תל אביב, ישראל
http://www.yadvashem.org/yv/he/museum/artifacts/torah_scroll.asp

15. מתוך אתר האינטרנט "מקור הסת"ם"
<http://www.makorastam.co.il/141366/%D7%A1%D7%A4%D7%A8-%D7%AA%D7%95%D7%A8%D7%94>
16. מאתר וויינט: <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4128261,00.html>
מקומי-כפר סבא. כתבה: ארית גרינברג. פורסם: 29.09.11
17. מאתר שטיבל – מאת שטיבל אין שם מחבר, 4.9.2014. הכותרת: הערב- טקס הכנסת ספר תורה שניצל באורח נס מהשואה באירופה.
<http://shtieble.net/%D7%94%D7%A2%D7%A8%D7%91-%D7%98%D7%A7%D7%A1-%D7%94%D7%9B%D7%A0%D7%A1%D7%AA-%D7%A1%D7%A4%D7%A8-%D7%AA%D7%95%D7%A8%D7%94-%D7%A9%D7%A0%D7%99%D7%A6%D7%9C-%D7%91%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%97-%D7%A0%D7%A1>
גם מאתר האינטרנט של רדיו קול חי <http://www.93fm.co.il/radio/132545>
כתבים: דוד לזר ובנצי לייזוביץ
18. אייבשיץ יהושע: בקרובי אקדש - אסופה תיעודית על מעשים של קידוש השם ומסירות נפש בימי החורבן של ימינו, עמ' 37, המכון ללימוד קורות השואה ע"ש חדוה אייבשיץ, תשס"ה - 2005.
וגם דבורצקי מרק: בין הבתרים, עמ' 53-55, קרית ספר, תשט"ז-1956.
19. מ. אליאב: אני מאמין, עמ' 211-215, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשמ"ח-1988.
וגם מ. יחזקאלי: "בית יעקב", אלול תשכ"ו-1966.
20. זיגלמן יצחק [עורך]: "ספר קובילניק", עמ' 126, ועד יוצאי קובילניק בישראל, תשכ"ז-1967. **וגם** י. אייבשיץ: בקרובי אקדש, עמ' 45.
וגם בסוק משה, צוקרמן יצחק [עורכים]: ספר מלחמות הגיטאות בין החומות, במחנות, ביערות, עמ' 496, הקיבוץ המאוחד, תשט"ז-1956.
21. אייבשיץ יהושע: בקרובי אקדש, עמ' 43-45,
וגם הוברבנד שמעון הרב: קידוש השם – כתבים מימי השואה מתוך הגגנים של ארכיון רינגלבלום בגטו וארשה, עמ' 29, זכור, תשכ"ט-1969.
22. נאכגאלט זינא [עורך]: גארוואלין, ספר יזכור, עמ' 270, ארגון יוצאי גארוואלין, תשל"ב-1972. **וגם** אייבשיץ יהושע: בקרובי אקדש, עמ' 38-39.
23. הוברבנד שמעון הרב: קידוש השם, עמ' 28-29.
24. אשר כורך [עורך]: קהילת גלינא 1943-1473 - תולדותיה וחורבנה, עמ' קכד-ה, תש"י-1950. **וגם** אייבשיץ יהושע: בקרובי אקדש, עמ' 39-40.
25. הלפרן חנוך: קובץ זכור יב, עמ' 68-69, תשנ"א-1991.
26. וויילונסקי: ספר אלכסנדר, עמ' 215. אייבשיץ יהושע: בקרובי אקדש, עמ' 34-35.
27. הוברבנד שמעון הרב: קידוש השם, עמ' 27.
28. הוברבנד שמעון הרב: קידוש השם, עמ' 262-263.

29. הוברבנד שמעון הרב: **קידוש השם**, עמ' 33.
30. הוברבנד שמעון הרב: **קידוש השם** – עמ' 252.
31. הוברבנד שמעון הרב: **קידוש השם**, עמ' 266-267.
- א31. הוברבנד שמעון: **קידוש השם**, עמ' 276-277.
33. אליאב מרדכי: **אני מאמין**, עמ' 59.
- וגם** פראגר משה: **ניצוצי גבורה** – עלילות קידוש השם בימינו, תשי"ג-1953.
34. הוברבנד שמעון הרב: **קידוש השם**, עמ' 270-271.
35. ד"ר פינקלר אברהם: **יהודים! בית-הכנסת עולה באש! קובץ זכור י'**, עמ' 86, תשמ"ט.
36. שטרקמן משה, אקנר אברהם, בינות א.ל. [עורכים]: **מוסטי-ויאלקה, מאסט-רבתי, חייה וחורבנה של קהילה יהודית**, עמ' 330, ארגוני יוצאי מוסטי-ויאלקה בישראל ובארצות הברית, תשל"ו-1975.
37. אייבשיץ יהושע: **בקרובי אקדש**, עמ' 37-38.
38. הרפנס יחזקאל: **קובץ זכור י'**, עמ' 109-111, תשמ"ט.
- וגם** אייבשיץ יהושע: **בקרובי אקדש**, עמ' 36-37.
39. אונגר אליעזר: **קובץ זכור**, עמ' 24. **וגם** אייבשיץ יהושע: **בקרובי אקדש**, עמ' 38.
40. סמולר משה: **נאבקתי על חיי**, עמ' 81-82, מורשת, תשל"ו-1978.
41. **מארכיון יד ושם**, תיק: O3/117143 מעמוד 7 ואילך.
42. **עדותה של קפלן נינה** (לבית רוסמן) שניתנה ביד ושם, אפריל 1988. מספר התיק בארכיון יד ושם: O3/4540.
43. אייבשיץ יהושע: **בקרובי אקדש**, עמ' 35-36.
- וגם** קפלינסקי ברוך [עורך]: **ספר קוז'ניץ [קאזשעניץ]** - תולדות קהילה יהודית בפולין, עמ' 433-434, ארגון עולי קוז'ניץ בישראל, תשל"ל-1970.
44. פאנקיייוויץ' תאדאוש [תרגמה מפולנית מרים עקביא]: **בית-מרקחת בגטו קראקוב**, עמ' 147-148, יד ושם, תשמ"ה – 1985.
45. שטנדיג יעקב [תרגם מפולנית: אריה באומינגר]: **פלאשוב - התחנה האחרונה של יהדות קראקוב**, עמ' 174-180, המנורה, תשל"ל - 1970.
46. בוסק יוסף: **והאיל לא נאחז בסבך**, עמ' 23-25, מורשת-בית לוחמי הגטאות, תשמ"ו-1986.
- א46. דומברובסקה דנוטה, ויין אברהם [עורכים]: **פנקס קהילות פולין - לודז' והגליל**, עמ' 168, יד ושם, תשל"ו-1976.
- וגם** **ספר סקערניעוויץ** - לזכר דער פארטיליקטער קהילה קדושה [ביידיש], עמ' 545, ארגון יוצאי סקערניביץ בישראל, תשט"ו-1955. **וגם** **בקרובי אקדש**, עמ' 172.

47. מ.אליאב: **אני מאמין**, עמ' 211-215.
- וגם** מ. יחזקאלי: **בית יעקב**, ירחון לענייני חינוך, ספרות ומחשבה, אלול תשכ"ו-1966.
48. ארכיון בית לוחמי הגטאות, **זיכרונות של מוזר ציפורה מטרנסניסטריה**. תורגם מידיש ע"י משה קרבץ. מספר רישום בארכיון: 08982.
- 48א. סיפור-עדות של אפל יעקב נכתב בשפת היידיש **בספר יזכור לקהילת צ'חנוב**, עמ' 314. יהושע אייבשיץ תירגם את הדברים והביאם בספרו: **בקדושה ובגבורה – בין אדם לחברו**, עמ' 203, הוצאת המחבר. ניסן תשל"ח-1978.
- 48ב. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4133423,00.html> מתאריך 10.10.2011.
49. הוברנד שמעון הרב: **קידוש השם**, עמ' 25.
50. הוברנד שמעון הרב: **קידוש השם**, עמ' 256-261.
- 50א. **פנקס קהילות פולין - לודז' והגליל**, עמ' 192. **וגם** בקרובי אקדש, עמ' 176.
- 50ב. **"הדרך לקידוש השם"**, הוצאת "נצח", תשכ"ג.
- וגם** מרדכי אליאב, "אני מאמין", עמ' 41-42.
- וגם** הרב משה חיים לאו באתר "זכור"- **אמונה בימי השואה, מכללה ירושלים**.
http://zachor.michlala.edu/manhigim/manhigim_t.asp?num=49&chug=manhigim&color=144B5B
51. שרשבסקי פסיה: **קרני אור במחשכי התופת**, עמ' 11-16, הוצאת המחברת-בני ברק, תשכ"ח-1968.
52. אייבשיץ יהושע: **האישה בשואה** -אסופה תיעודית על גבורת האישה ועמידתה בימי השואה, כרך א, עמ' 39-40, זכור, תשמ"ז-תשנ"א. **וגם** **ספר דרצ'ין**, עמ' 27 ארגוני יוצאי דרצ'ין והסביבה בישראל ובארצות הברית, תשמ"ב-1982.
53. בניה פרל: **הרוח שגברה על הדקון**, עמ' 76-78, פלדהיים, תשנ"ג-1993.
54. קריב יוסף [עורך]: **קהילת סארני**, עמ' 375-376, הוצאת יוצאי סארני והסביבה בישראל, תשכ"א-1961.
55. אייבשיץ יהושע: **דברים ככתבם**, אוסף מאמרים בנושאי השואה שראו אור בארבעים השנים האחרונות, עמ' 42-47, המכון ללימודי השואה ע"ש חדוה אייבשיץ, תשע"א-2010.
56. שטוקפיס דוד [עורך]: **ספר פשיטיק**, עמ' 271-272, יצא לאור ע"י ארגוני יוצאי פישטיק בישראל, צרפת וארה"ב, תשל"ג-1973.
57. **ארכיון בית לוחמי הגטאות**. מתוך **ספר בילגוריי**. תירגם מידיש: שמואל עצמון (ווירצער) שחקן.
58. **ארכיון בית לוחמי הגטאות**. מתוך **אוסף ישראל קפלן** (Israel Kaplan).

59. ארכיון בית לוחמי הגטאות. יוסף בלינדר: **עדות על גורל יהודי קובילניק**. תרגום מידיש: משה קרבץ. מתוך אוסף ישראל קפלן (Israel Kaplan). מספר מחשב: 6382. העדות נגבתה על ידי יוסף טיטלמן (Josef Titelman) במחנה העקורים בנסהיים (Bensheim).

60. ארכיון בית לוחמי הגטאות עדותו של **שאול שנקר** (Shaul Shenker) **על גורל יהודי ריטווא (Rietavas)** מתוך אוסף ישראל קפלן (Israel Kaplan). מספר רישום: 20847.

61. **אוסף החפצים, מוזיאון יד ושם**. באוסף יד ושם מצויים פריטים רבים המעידים על השימוש שנעשה בגווילי התורה המחוללים.

http://www.yadvashem.org/yv/he/museum/artifacts/desecrated_torah Scrolls.asp

61א. מאתר "הידברות" - אתר יהדות: <http://www.hidabroot.org/he/article/95260>: **וגם מאתר "אחינו" - תורה ויהדות לבני נוער**: <http://www.acheinu.co.il/?CategoryID=193&ArticleID=4608>

62. פולק צמח מגדה [בעזרת אליהו פולק]: **ואותי שלחו ימינה... פרקי זיכרונות**, הוצאת המשפחה [חיפה], תשנ"א-1990.

63. פינגולד יהודה אריה: **בגיא צלמות - מגילת השמד בגטאות ובמחנות המוות**, עמ' יז-כט, ירושלים, הוצאת המחבר, תשמ"ח-1988.

64. אייבשיץ יהושע: **בקרובי אקדש**, עמ' 1-40. **וגם** חיים חוסטצקי, **קובץ זכור ג**, עמ' 89-90.

65. הרב שמעון דסברג, **ערך** בוויקפדיה.

66. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2385774,00.html> הרוצה לצפות בסרט וידיאו המספר את סיפורו של פרופ' יהויכין יוסף על ספר התורה ששרד ממחנה ברגן בלזן עד הגיעו לאילן רמון, יפתח את האתר: <http://www.youtube.com/watch?v=IT0TL3si61w>

66א. פראגר משה: **ניצוצי גבורה - עלילות קדוש השם בימינו**, נצח, תשי"ב-1952. ר.י.ד: **כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית**, עמ' 121-122, "לב ישראל", ללא ציון תאריך הוצאה.

66ב. סורסקי אהרון: **לפיד האש - פרקי חייו של יקותיאל יהודה הלברשטאם**, הוצאת הלפיד, תשנ"ז-1997. **וגם** ר.י.ד: **כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית**, עמ' 272, "לב ישראל", ללא ציון תאריך הוצאה.

67. **מתוך "שיחת השבוע"**, גיליון מס' 1250, י' בטבת תשע"א-17.12.2010, מדור "חיים יהודיים" כתב: מנחם כהן, יו"ל ע"י צעירי אגודת חב"ד - המרכז, העורך: ברוד מנחם.

67א. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4133423,00.html> מתאריך 10.10.2011

http://www.aish.com/hebSukkot/ShminiAtzeretandST/Bergen-Belsen_Babys_Legacy.asp

69. מתוך "שיחת השבוע", גיליון מס' 1188, כא בתשרי תש"ע-9.10.2009, מדור "חיים יהודיים", יו"ל ע"י צעירי אגודת חב"ד – המרכז, העורך: ברוד מנחם.

70. מתוך "שיחת השבוע" עלון לשבת, שבת פרשת ויחי תשע"א, 17.12.10, גיליון מס' 1250, העורך: מנחם ברוד. יוצא לאור ע"י צעירי חב"ד. סיפורו של יעקב מאור נמצא גם באתר יוטיוב: <https://www.youtube.com/watch?v=el2wrB6sez8>

71. כתבה: ג'סיקה ניימן. מתוך: <http://www.aish.co.il/i/h/230357151.html>

72. בניש פרל: הרוח שגברה על הדרקון, עמ' 406-408, פלדהיים, תשנ"ג-1993.

73. יצחק דוד טייטלבוים: קבורת ספר תורה, קובץ זכור ד, תשמ"ד, עמ' 32-33.

74. מתוך אתר האינטרנט חב"ד און-ליין:

http://www.col.org.il/show_news.rtx?fromAdmin=yes&artID=82384

75. אתר "עדים במדים" - צה"ל <http://www.aka.idf.il/edim/yoman/yoman.asp>

75א. מתוך אתר "כדורינט". כתב: אברהם בן דוד, 9.12.2014

<https://www.kaduri.net/?CategoryID=518&ArticleID=3439>

וגם בערוץ 20 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4567745,00.html>

76. אהרנסון יהושע משה בן מיכאל אליהו: ישועת משה, שו"ת, סימן סא, הוצאת המחבר, תשכ"ח – 1968.

77. אהרנסון יהושע משה: עלי מרורות, שו"ת, יומנים ועוד, עמ' 162, הוצאת המחבר, תשנ"ו-1966.

78. אשרי אפרים הרב: שאלות ותשובות ממעמקים, ספר שאלות ותשובות ועניינים שעמדו על הפרק בימי הרג ואבדן של שנות תש"א-תש"ה בגטו קובנא, חלק ב סימן יט, ניו-יורק, תשכ"ט – 1969.

79. אשרי אפרים הרב: ספר שאלות ותשובות ממעמקים, חלק א סימן א, עמ' יז-כא, ניו-יורק, תשכ"ט-1959.

79א. רמב"ם, משנה תורה, ספר אהבה, הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה, פרק י', הלכות ט-יב.

79ב. ספר הזוהר, ויקהל רכג.

79ג. מדרש ספרא, בחוקותי, פרק ח.

79ד. מתוך אתר פיקיוויקי:

http://www.pikiwiki.org.il/index.php?action=gallery&tag_id=1862

79. מתוך אתר ערוץ 7, מדווחו של הכתב ישי קרוב, ח' בתשרי תשע"ג, 24.9.201, <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/244533>
80. פרבשטיין אסתר: **בסתר רעם** - הלכה, הגות ומנהיגות בימי השואה, עמ' 581-589, מוסד הרב קוק, תשס"ב - 2002.
81. הוברבנד שמעון: **קידוש השם**, עמ' 98-99.
82. לייב גרפונקל: **קובנה היהודית בחורבנה**, עמ' 127-129, יד ושם, תשי"ט - 1959.
83. כהנא דוד: **יומן גטו לבוב**, עמ' 59-60, יד ושם, תשל"ח - 1978.
- 83א. צילום הידיעה העיתונאית מופיע באתר האינטרנט של הספרייה הלאומית במדור "עיתונות יהודית היסטורית" וכן באתר שהוקם לזכרו של נח זבולוני <http://www.ranaz.co.il>
84. מאתר האינטרנט של **יד ושם**:
<http://www.yadvashem.org/yv/he/education/newsletter/20/picture.asp>
במאמר ישנם מראי מקומות.
85. **מאתר זכור- אמונה מימי שואה** [המרכז לחקר השואה - מכללה ירושלים לבנות]
<http://zachor.michlalah.edu>
- 85א. אתר הספרייה הלאומית www.nli.org.il - עיתונות יהודית היסטורית - לחפש עיתון "הצופה".
86. **ארכיון בית לוחמי הגטאות**. מספר מחשב: 13884 מאגר: מדור רישום מרכזי.
- 86א. זיידמן הלל: **יומן גטו ווארשה**, ניו-יורק, די אידישע וואך, תשי"ז 1957.
אייבשיץ יהושע: **בקרובי אקדש**, עמ' 211-212,
וגם רינגלבלום עמנואל: **כתבים פון געטא** [ווארשע], כרך א, עמ' 219, 223, 226, יידיש בוך, תשכ"ג- 1963.
87. אתר האינטרנט של **מכון וייצמן**:
<http://www.chaimweizmann.org.il/%D7%90%D7%97%D7%95%D7%96%D7%AA-%D7%94%D7%92%D7%9F>
- 87ב. אייזנברג אליהו [עורך]: **פלוצק - תולדות קהילה עתיקת יומין בפולין**, עמ' 534, מנורה, תשכ"ז- 1967.
88. **אתר קק"ל**: http://www.kkl.org.il/forestsearch/kdoshim_forest.aspx
- 88א. עדותו של גוטתיינר מנחם שהובאה "**לוח הדף היומי**", מחזור ח', הוצאת נצח, עמ' מד- מה והובאו בספרו של אייבשיץ יהושע: **בקדושה ובגבורה**, עמ' 285-287, המכון ללימודי השואה ע"ש ח. אייבשיץ, תשנ"ד- 1994.

88. גרנטשטיין יחיאל: הגבורה האחרת - היהודי הדתי במאבק גבורה ובמרי נגד גזירות הנאצים בשנות השואה, מכון זכר נפתלי, 1980-תשמ"ט.
גם ר.י.ד: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית, עמ' 171-172, "לב ישראל", ללא ציון תאריך הוצאה.

89. מקור התמונה: מתוך הערך שואת יהודי רומניה בוויקיפדיה.

90. צילם: גדעון רפאל בן מיכאל.

91. ב.שולגאסר: השמדת הספרים בגטו קובנה, עמ' 34-37, קובץ זכור ד, תשמ"ד.

[א91] אשרי אפרים הרב: חורבן ליטע, ניו-יורק, תשי"ב-1952.
הדברים נכתבו בשפת היידיש ותורגמו לעברית. התרגום הובא בספרו של מרדכי אליאב: "אני מאמין", עמ' 161-162.

הערה: השתמשתי גם בערכי הוויקיפדיה להשלמת מידע במקומות שהיה חסר לי מידע.

"כִּי בְּצִיּוֹן תֵּצֵא תוֹרַת וְדָבָר ה' מִירוּשָׁלַיִם" [ישעיהו ב,ג]

מחבר הספר, גדעון רפאל בן מיכאל כיהן במשך שנים רבות בתפקידים מרכזיים בתחום החינוך לערכים במערכת החינוך. במסגרת עבודתו ופעילותו, הקדיש גם את זמנו להקניית תודעת זיכרון השואה לבני נוער ומבוגרים.

במשך שנים הוא עוסק בחקר השואה והוציא עד עתה 50 ביטאונים הקשורים בשמירת זיכרון השואה, שיצאו לאור במתכונת מקוונת והופצו באלפי עותקים במסגרת פעילות המכון ללימודי השואה ע"ש ח. אייבשיץ בחיפה, וכן הוציא חוברות כמו, "אדם לאדם – אדם! - חסידי אומות העולם תושבי חיפה", "תוכנית חינוכית – לכל איש יש שם", "עשרה בטבת – יום הקדיש הכללי" ועוד. פרסם מאמרים רבים בעיתון "הצופה", "מקור ראשון" ובכתבי עת נוספים. כתב גם ספר חשוב הנקרא: "ערכי יסוד במנהיגות והנהגה ציבורית על פי מקורות ישראל".

בן מיכאל מכהן כיו"ר הנהלת המכון ללימודי השואה ע"ש ח. אייבשיץ בחיפה. הוא הגה וזים מסגרת חינוכית של "נוער נאמן זיכרון השואה", הפועלת במכון ללימודי השואה. מדי שנה מצטרפים למסגרת זו בהתנדבות כ-150 תלמידי כיתות ט' המקבלים העשרה ייחודית בנושא השואה. תלמידים אלה יחזיקו את לפיד זיכרון השואה בעתיד.

ב"פתח דבר" לספר כתב בן מיכאל: "סיפורו של אברהם מרמורשטיין, הולכיני להתעניין, לנבור ולהתעמק בעדויותיהם של ניצולי שואה שחירפו נפשם למען הצלת ספרי תורה. מצאתי סיפורי גבורה וקידוש השם למען הצלתם ושמירת קדושתם של ספרי תורה. עמדתי משתאה נוכח העדויות שקראתי, בהן נחשפו בני עמנו, שגילו עוז רוח ותעצומות נפש לנוכח ניסיון הכחדת הקניין הרוחני של העם היהודי.